

ВЕЛИКИТЕ
СОЦИАЛИСТИ
УТОПИСТИ



СЕН СИМОН
И
ФУРИЕ

НАРОДНА КУЛТУРА

ПРЕДШЕСТВЕНИЦИ НА СЪВРЕМЕННИЯ СОЦИАЛИЗЪМ

ТОМ II

Преведе *Рената Натан*
Редактор *К. И. Григоров*



ПРЕДГОВОР

Беше време, през което всеки социализъм — утопичен и научен — се третираше като утопичен. Представителите на буржоазните идеологии считаха, а някои закъснели считат и сега, идеите на социализма като нещо неосъществимо, плод на фалгазията. Тия схващания обаче изгубиха всяко значение, благодарение на грандиозните успехи, които направи научният социализъм особено през течение на втората половина на миналото и първата половина на настоящето столетие. И от друга страна, завоеванията, които работническата класа направи през същото време, отне и последната възможност всеки социализъм да бъде третиран като утопичен. Ясно стана за всеки непревзет наблюдател, че между утопичния и научния социализъм има значителна разлика. Утопичният социализъм е предшественик на научния. И като предшественик, той далеч няма ония завършени положения, които има научният социализъм. Той е само етап в развитието на научния социализъм.

Утопичният социализъм, като етап в развитието на научния социализъм, е строго ограничен по време и по място. Той се зароди и разви в зората на капиталистическия начин на производството в страните, в които тоя начин на производството най-напред се породил — Англия, Франция, а след тях и в Германия. Негови велики представители са Роберт Оуен, Сен Симон, Шарл Фурье, първият англичанин, а останалите двама французи. Към школата на утопистите-социалисти принадлежат и Етиен Кабе, Вайтлинг и други. Обаче последните имат предимно национално значение. И понеже те изграждат своите утопии в значително по-късна епоха, епоха, през която научните предпоставки за развитието на научния социализъм значително нарастват, те имат нито оная гениална структура, която имат съчиненията на първите трима, нито нощат духа и увлекателността на последните, нито най-после имат сърдечността и наивността им. По свидетелствуването на Карл Маркс. Вайтлинг е станал дори много досаден на съвременниците си със своята самоумнителност и надменност.

С изграждането на научния социализъм от Маркс и Енгелс, за утопичния социализъм не остана никакво място. Неговите задачи и идеи бяха подети от предста-

вители на научния социализъм, но вече на почвата на науката. Но от тук нататък започва създаването на неправилни понятия за утопичния, а заедно с това и за научния социализъм. И то от противниците на последния.

Утопията — това е идеал на справедливо уредено общество, ни казва Туган-Барановски¹⁾, за да ни наведе на мисълта, че научният социализъм, като си служи с метода на диалектичния материализъм, не носи в себе си никакъв идеал. Това твърдение обаче не съдържа нищо вярно. Утопията си е утопия — смътен и произволно създаден идеал; субективно прозрение на един гениален автор в насоките на развитието на обществото; идеал — блян несъществен, блян привлекателен, топъл и желан, но заедно с това и далечен; толкова по-далечен, колкото по-желан. Научният социализъм, напротив, съдържа в себе си идеал, който е изведен из насоките, из тенденциите в развитието на капиталистическото общество. И поради това идеалът за справедливо уредено общество при научния социализъм не е несъществен. Към него ни води закономерността в развитието на обществото, въпреки нашето желание и воля. Той не е привлекателен за ония, които има какво да загубят от неговото реализиране. Идеализмът, който се поражда на негова почва, стремежът за неговото достигане иска много по-голяма самопожертвувателност, отколкото утопията, блянят. Само тая пожертвувателност не е напразна и само тя носи обществен характер; дадена е в полза на обществото. Само тя е организуема общественно и на почвата на закономерността. Опитът на Барановски и други да изтъкнат, че идеали и идеализъм има само в утопичния социализъм, а научният социализъм сега слага край на идеализма и отхвърчва само груби материалисти, не издържа никаква критика. Той внася нетърпима вулгарност там, където може да се говори само с ентузиазъм за предшественици и наследници.

Някои автори, от съображение да умаловажат значението на утопичния социализъм, наричат тоя социализъм „весела шега на весела душа“, „фантастична игра на мислите в час на упоение“ и пр.

Всичко е насочено към нескритата цел да се умаловажи въобще или пък да се противопостави утопичния на научния социализъм. „В действителност, пише Туган-Барановски²⁾, утопичният социализъм е много по-нау-

1) М. Туган-Барановскій. Очерки из новейшей истории политической экономии и социализма, IV изд., стр. 73

2) Там там.

чен, отколкото допуска Енгелс, а в тъй наречения научен социализъм има много повече утопия, отколкото мисли авторът на „Капитала“. Наистина, нужен е голям кураж, за да се дойде до такова заключение. Утопичният социализъм е утопичен социализъм, той не може да се сравнява с научния, нито да се противопоставя нему. Утопията чертае едно произволно измислено общество. В нея истините, закономерността в развитието на обществото са случайно налучени. И затова са откъслено дадени, несъвършени и незакръглени. Но тъкмо в това се крие гениалността на автора ѝ. И в него се съдържа цената на утопията“.

В едно време, когато капиталистическите отношения се намират на една ниска степен на развитие, когато пролетариатът още не се е откъснал и обособил от останалите обществени слоеве, утопистите го откриват и чертаят пътищата на неговото развитие. Това тяхно дело се развива още по пътя на филантропията и на сантименталността. То е обхванато от буржоазния идеализъм и отвлечените идеи за справедливост. Но това не им пречи да поставят съществуващия ред на една безпощадна критика; критика, каквато той ред не е срещал в никоя по-раншна. И това в същност е най-ценното при великите утописти.

Безспорно в утопизма има премного мисли и изкуствени постройки, които са без значение за по-нататъшното развитие на социологичната мисъл. За тая страна на утопическия социализъм Енгелс съвсем правилно пише, че с нея могат да продължават да се занимават колкото си щат ония, които не виждат грандиозното дело на тоя социализъм.

Научният социализъм е освободен от такива излишества. За него няма завършени обществени постройки, нито догми. Той разкрива законите за развитието на обществото и в тяхното развитие търси формите на справедливото общество. Филантропията и сантименталността; религиозното смирение, което проповядва учението на Шарл Фурие; наивността да се мисли, че човечеството ще се преобрази с подаянията или предизвикването на добри чувства в хората и пр., всичко това е изключено при научния социализъм. За него научната истина, освободена от каквото и да е пристрастие, е единствено правилната преценка на отделните обществени явления. Научният социализъм ясно установява и разграничава онова, което е предмет на природните науки, от онова, което е предмет на обществените науки. Това разграничение утопичният социализъм не само че не може да направи, напротив, той направи първия опит да обясни общественото развитие по пътя на природните науки.

Въпреки всички тия слабости на утопичния социализъм, той е първият опит на човешката мисъл да се освободи от остатъците на средновековието и от обаянието на буржоазния разум.

Великите заслуги на утопичния социализъм бяха правилно оценени и внесени в научната мисъл на обществото от представителите на научния социализъм. Гениалните мисли върху тоя социализъм, написани от Енгелс в неговото крупно съчинение „Антидюринг“, включват еднѣж за винаги утопичния социализъм в основите на научния социализъм. А в предговора към немското издание на неговата книга „Развитие на научния социализъм“ той въодушевено пише: „Ние, немските социалисти, сме горди с това, че произхождаме не само от Сен-Симон, Фурне и Оуен, но и от Кант, Фихте и Хегел“. Това признание на Енгелс е достатъчно, за да се види голямото значение на утопистите в изграждането на научния социализъм и, от друга страна, за да се опровергае всяко твърдение, че в научния социализъм имало повече утопизъм, а в утопичния — повече наука.

А Карл Маркс в едно свое писмо до Руге, обнародвано в „Литературното наследство на К. Маркс и Фр. Енгелс“, рязко разграничава тогавашните комунистически учения и поставя ученията на социалистите утописти като начало на социализма въобще и на идеологията на работническата класа. Той пише: „Така комунизмът е догма, абстрактна, при това догма, думата ли тук не е за някакъв въображаем и измислен комунизъм, а за комунизма, който действително съществува, както го излагат Кабе, Дезампи, Вайтлинг и др. Под комунизъм се разбира само един особен вид проявление на хуманистическия принцип, породен от своята противоположност — частната собственост. Ако премахването на частната собственост никак не означава комунизъм и редом с комунизма по необходимост трябваше да се породат и други социалистически учения, напр. на Фурне, Прудон и пр. Тези учения не изникнаха случайно. На тях трябва да се гледа като на необходимост срещу него, тъй като той сам е едно особено едноностранчиво осъществяване на социалистическото начало. „Ние не ще влизаме в подробен разбор на тия констатации на великия основател на научния социализъм, колкото и интересно и важно да е това и за днешно време да се спрем на тая тема. Ние искаме тук само да подчертаем, че сам той прави разлика между утопизъм и утопизъм. Единият носи абстрактен и филантропически характер, ако и да изниква на почвата на противоположността между частната и обществена собственост, а другият, тоя на Оуен,

Фурне, Сен-Симон, единствено се явява предшественик на научния социализъм и отразява не абстрактната противоположност между частната и обществената собственост, а отразява противоположността, конкретната противоположност между интересите на работническата класа и класата на капиталистите.

Това разграничение между утопичния социализъм и идеите на комунизма от оная епоха е останало повече или по-малко незабелязано. Но затова пък то ни дава най-ясна представа за значението на утопичния социализъм в изграждане идеологията на съвременното работническо движение. Докато последните изхождат от някакви абстрактни начала, а най-често изникват из идеологията на средните обществени класи, представителите на утопичния социализъм, без да са се освободили от влиянието на тия класи, се насочват „по необходимост“ към работническата класа. Те са първите опити на представителите на тая класа да образуват собствена нейна идеология.

Предствителите на утопическия социализъм се отличават с това, че всеки от тях урежда справедливото общество по своя собствена кройка.

Роберт Оуен е утопист-практик. Той не рисува справедливото общество, а прави опит да го сътвори. Неговото предприятие в Ню-Ленарк (Шотландия) не е някакво опитно или обаязцово предприятие. То е действувашо предприятие, в което са заети към 3000 работници, прсизхождащи от най-дегенериралото население в тая английска област. Като има предвид тях, той казва, че тогавашното общество повече се е грижило за обработката на метала и дървото, отколжото за образование характера на човека. Върху тях той въздействува по пътя на образованието, общуването, грижите за болните работници и семейните им членове, за пенсионирането на старите и пр. За закръла на работниците той препоръчва създаването на международни закони и с това става предтеча на сегашната международна организация на труда. И Оуен постига поразителни резултати. Само в продължение на две години, по собствените негови думи, след усилена борба с порочността и невежеството, в работниците му настъпва пълна промяна. Докато дълго време те са гледали на него като на най-голям враг, той се държи с тях като най-близък другар. Особено благоприятно действувало върху работниците съкратяването на работния ден и увеличаването на работната заплата. Но Оуен си остава утопист. Според него, работничеството ще бъде спасено от бедственото положение, в което е изпаднало вследствие на въвеждането на машината в производството, от ония,

„които извличат ползата от съвременния ред на нещата. Трябва само да се посочат страданията на милионите, за да се принудят лицата, които управляват света, да възкликнат: може ли да съществува такова положение на нещата и може ли те да не знаят нищо за него?“ По същия начин се проявява Оуен и в Ню-Хармони (Америка), където основава първата кооперация на земята. И тук той организира едно обикновено предприятие, което работи за пазара с работници, каквито намира там. Най-после утопист той остава и като пропагандатор на идеите за закрила на работниците и на кооперативизма. Отначало Оуен не е никакъв социалист. Той е само хуманист и филантроп. Когато става социалист, той е изоставен от управляващите среди и по този начин опровергават самия него по отношение твърдението му, че управляващите среди ще спасят човечеството от бедствие.

В историята на човешката мисъл обаче едва ли има по-позната, по-ослепителна и с повече блестящи цветове от мисълта на Сен-Симон. Той не е вече дете на английската фабрична индустрия, а на дребнобуржоазната и земеделска Франция. Значението на Сен-Симон в областта на обществената мисъл е извънредно голямо. Неговите идеи оплодяват не една наука. Той пръв отбелязва съществуването на обществените класи. Заедно с това той става баща и на теорията за класовата борба на работниците, без да разбира тая борба. Сенсимонистите остават чужди на работническата класа. Сенсимонистите са едно чисто интелегентско движение. И това се обяснява със слабото фабрично стопанство в Франция. Най-добрите представители на сенсимонизма са Анфантен и Вазар. Но сенсимонистското движение бързо се изражда и завършва със съдебен процес между тези двата негови представители.

Шарл Фурие е не по-малко чудак и по-малко гениален, а също и не по-малко наивен от Сен-Симон. Той не е само социолог. Той е и космогон. Той смята, че морската вода може да се обърне в лимонада и др. фантазии. Първият труд на Фурие е „Теорията на четирите движения“. И още в него той провежда някои мисли върху бъдещата организация на човешкото общество. По-подробно той развива своите разбирания във втория си труд „Трактат върху земеделската домашна асоциация“. В това съчинение той разработва подробно уредбата на производително-потребителната асоциация, която ще бъде зародиш на бъдещето общество. Доктрината на Фурие обаче се разработва в завършен вид в излязлото няколко години по-късно съчинение под заглавие: „Новият инду-

стриален свят“. Във всички тия свои трудове наивният утопист и мечтател обнародва и покана към богатите, които разполагат с пари, да му доставят един милион франка, които са му нужни, за да преобрази общественото устройство. И всеки ден в определено време и на определено място той е чакал митическия капиталист, който ще му донесе този милион, за да преобрази обществото. За голямо негово огорчение, този капиталист не се явявал и не се явява и до сега.

Учението на Фурие обаче не остава без отзвук. Около него се набират доста ученици, които събират малко средства, без да могат да построят собствен фаланстер. Само един фабрикант, на име Годен, успява да построи нещо като фаланстер, който просъществувал няколко години като крупна металургична фабрика.

Идеите на Фурие започват да добиват по-голямо значение особено към 1830 г., след пропадането на сенсимонизма. На чело на фурьеризма застава тогава талантливият и енергичен Виктор Консидеран, който от своя страна разработва неговите идеи в свои трудове и в периодически издания, които бързо изникват. През епохата на февруарската революция фурьеризмът има най-голямо влияние като социалистическо движение.

Учението на Фурие може накратко да бъде изложено по следния начин. Човекът е създаден за щастие, и общественото устройство се състои в това, да му обезпечи по възможност най-голямо такова щастие. Нещастията, които ни обикалят, не се дължат на природата на човека, не се дължат и на природата въобще, а се дължат на това, което Фурие нарича „цивилизация“.

Тоя недостатък не може да бъде победен от съвременната цивилизация. Той не може да бъде избегнат и с едно просто преразпределение на съществуващите богатства, тъй като на всекиго би се паднало съвсем незначителна част от тях. Изходът от това положение може да се намери само в една нова организация на производството. Това е великият въпрос на съдбата на човечеството, въпрос за спасение или гибел, за богатство или нищета, а може би и въпрос за живот или смърт на човечеството.

Новият обществен ред естествено се развива в недра на стария. Собственосттаменява своята форма, производството става обществено, цивилизованите страни отиват към това да обхванат по-големи територии, които да използват за разширение на стопанството. Социалният въпрос при това положение се състои в „такава

организация на комуната, при която би могло да се произведат най-много богатства. За това е необходимо да се достигне до едно хармонично съединение в комуната на трите фактори на производството — земята, трудът и капитала. Това Фурие прави със своите фаланстери. Всяка комуна, според Фурие, се нарича фаланга, а социалният изворец, който е предназначен за живеене на фалангата, се нарича фаланстер.

Стопанството на фалангата трябва да има комунистически характер. Само комунизмът може да доведе до пълно равенство и до ограничаване на капитала. Но частната собственост не се премахва напълно. Тя прием само друга форма — форма на право на участие в доходите.

Научното значение на утопията на Фурие се състои в това, че най-добре показва голямото значение на начините, по които може да се добие най-голяма производителност на труда при планомерното организиране на производството. И това той прави с подробно разработване на устройството на бъдещото предприятие и производителната асоциация. Утопизмът на Фурие направи това, което утопията на Сен-Симон не можа да направи. Но при все това Фурие си остана утопист. И той игнорира дълбоките противоречия на нашето време и на нашата епоха — противоречията между труда и капитала, ако не сам да направи твърде много за тяхното разкриване. Нещо повече, той се стреми да обедини „хармонично“ тия два фактора на нашата епоха, в което главно се състои и утопичността на неговото учение.

Такива са накратко ученията и особеностите на великите утописти, предшественици на научния социализъм.

Трудовете им са преведени на повече от културните езици, а в собствените им отечества те претърпяват непрекъснато все по-нови и нови издания.

За изяснение същността, значението и ролята на утопичния социализъм има написани много трудове, които ги разглеждат изцяло или само някои области. Но особено ценни са изучванията, дадени от основателите на научния социализъм и техните последователи.

На български няма, доколкото ни е известно, нещо повече от преводите на някои от трудовете на Роберт Оуен, отдавна изчерпани и забравени.

От тая гледна точка настоящият том се явява дори с закъснение. Ние, българите, има какво да научим от великите утописти и не само да научим, но и да изучим.

Преводът е направен от г-жа Рената Ж. Натан, името на която е вече добре известно като преводачка и което е достатъчна гаранция за хубавия и точен превод.

Можем накрая на нашия предговор да изкажем пожеланието, той том да попадне в ръцете на всеки наш младеж и неговото търсене да предизвика превода поне на капиталните съчинения на великите утописти.

София, ноември 1946 г.

Дим. Николов

СЕН СИМОН

ФИЛОСОФСКИ ИСТОРИЧЕСКИ ВЪЗГЛЕДИ

1. Закономерност на историческото развитие

Историята наричат требник на кралете; но по управлението на кралете се вижда, че тоя требник не струва нищо; действително в научно отношение историята още не е излязла из детските си пелени. Тая важна област на нашето знание представлява за сега сбор от факти, доказани повече или по малко точно. Тия факти не са обединени от никаква теория, те още не са свързани в последователен ред; ето защо историята е още твърде незадоволителен ръководител, както за кралете така и за поданиците; тя не може да даде нито на едните, нито на другите възможност да вадят заключения за онова, което ще стане, като плод на онова, което е вече станало.

За сега съществуват само истории на нациите, при това авторите на тия истории си поставят, като своя главна задача да изтъкват качеството на съотечествениците си и да принизят достойнството на своите съперници. Още нито един историк не е заставал на обща гледна точка; никой още не е написал историята на човешкия род; най-последен кой ве е казал на кралете: „ето какво ще стане от станалите събития, ето до какъв ред на нещата ще доведе просвещението, ето целта, към която вие трябва да насочите огромната власт, която имаме в ръцете си . . .“

(„Всеобщото притегляне“. Програма на първата статия.)

Ако разгледаме великата политическа проблема от гледището най-достъпно за разбирането на правителството, то тая проблема се свежда изцяло до това, да се определи кой ред може да бъде в днешно време най-траен.

Единствено устойчив и траен държавен строй е онзи, който се опира на светските и духовни сили, получили вече в днешно време най-голямото влияние и които заедно с това имат тенденцията по силата на самия естествен ход на нещата все повече и повече да изтъкват своето предимство. Ако това е тъй, то не остава съмнение, че наблюдаването на миналото е единственото средство да се разкрият тия сили и да се оценят по възможност точно тяхната тенденция и достигнатата от тях вече степен на преобладаването им над другите сили. А от това следва, че изучаването хода на събитията на цивилизацията трябва да легне в основата на политическите разсъждения за да бъдат те способни да ръководят държавниците при изработването на общи планове на действие; до сега дори и най-способните от тях никога не следваха този метод, като се ограничаваха с анализ само на съвременното състояние на обществото и абстрахирайки се от предшестващите форми; тъкмо за това и тяхната политика до сега беше лишена от необходимата основа.

Всеки анализ на настоящето, взет откъснато, колкото и изкусно да е направен, може да даде само крайно повърхостни или дори напълно погрешни изводи, тъй като такъв анализ е склонен непрекъснато да смесва и приема един за друг два вида елементи. Тия елементи съществуват винаги заедно в политическия организъм, но много важно е да се различават те; това са остатъци от угасващото минало и зародишите на изгреващото бъдеще.

Това различаване, полезно за всяка епоха за целите на изясняване политическите идеи, е основно

двес, когато не сме в съприкосновение с най-великата революция, каквато преживява човешкия род.

Но ако не се ръководим от най-внимателно изучаване на миналото, то как да се отличат социалните елементи, които се отнасят до системата, на която предстои да изчезне от елементите на оная система, на която предстои да бъде утвърдена?

По-нататък, без такова най-внимателно различаване, коя човешка прозорливост би могла да избегне обикновената грешка, която се състои в това, че ние приемаме за сили, преобладаващи в обществото, такива сили, от които е станала вече само една сянка и които не представляват нищо друго, освен, така да се изразим, метафизически същности?

И тъй, за да се разгледа съвременната социална криза в истинския ѝ вид и за да се открие вярното средство за нейното прекратяване, безусловно необходимо е правителствата да поставят в основата на своите разсъждения ония общи изводи, до които води редицата от наблюдения над хода на развитието на цивилизацията.

(„Промислената система.“
Послание до краля.)

2. Непрекъснатата напредничавост на развитието

Ако наблюдаваме моралното и физическо развитие на отделните представители на човешкия род, като се почне от рождението до периода на тяхната зрялост, то ще трябва да признаем, че това развитие върви по два различни пътища, които обаче водят към една обща цел: най-голямо съвършенство на моралните и физически сили, до което е способна човешката конструкция.

Като се започне от рождението му до епохата на неговата зрялост, индивидът морално и физи-

чески се усъвършенствува, последователно и непрекъснато, но твърде бавно.

Той преживява също и няколко кризи, които отбелязват моменти на общо и много бързо развитие.

Седем годишната възраст се характеризира с кризата на никненето на зъбите, като плод на които чувствата и паметта изпитват бързо развитие.

Към четиринадесетата година в индивида се възпламеняват страсти, които го тикат към освобождение от родителите и към създаване връзки по собствен избор; в същото това време той придобива способността да произвежда себеподобни.

Към двадесет и една година завършва развитието на човека в морално и физическо отношение; той добива свойствения нему индивидуален характер, неговите способности се съгласуват едни с други и се насочват към една обща цел, съответстваща на специфичните особености на неговата конструкция.

Ако след всичкото това разгледаме законите и обичаите, установени от обществото за уреждане положението на децата в него, от рождението им до двадесет и една година, ще видим, че законодателите са признали съществуването на тия кризи, за които ние говорихме и че те са знаели за последиците от тях; те отредиха за подрастващото поколение права съобразно с оная представа, която те бяха съставили относно степента на умственото развитие на 7, на 14 и на 21 години.

Ако сега погледнем, каква степен на умственото си развитие е достигнал днес френският народ (който благодарение на революцията си се оказва начело на културното човечество), то трябва да признаем, че той е преминал третата си криза и че неговата социална възраст съответствува на 21 година на индивида.

Ще трябва да призоваем също, че той провъзгласи пълнолетие си през нощта на 4-и август, като премахна всички учреждения свързани по своя произход с робството, това първоначално състояние на основното тяло на нацията — промишлената класа.

Ако от всичко казано вие пожелаете да извадите някакво заключение, то съпоставете различните, посочени от нас, видове наблюдения, помислете върху тях и вие по необходимост ще дойдете до следното: тъй като френският народ, благодарение на своето умствено развитие, е достигнал като нация до своето пълнолетие, то и в неговата социална организация трябва да станат коренни промени: Следвайки предначертания от нас път и достигнал до най-възвишеното гледище, което е възможно по пътя на цивилизацията, философът ще види както далечното минало, така и отдалеченото бъдеще; в дъното на тая картина той ще забележи образуването на робството — институт, който в епохата на своето възникване беше благодетелен за човечеството: той спаси живота на милиарди хора, нему вие дължим огромните размери, до които е достигнал човешкият род; то беше благоприятно за успехите на просветата, като даваше възможност на господстващата класа да се занимава с развитието на своите умствени способности, нещо, което тя не можеше да осъществи без установяване на робството, тъй като нейното време и сили биха били заети с труд, необходим за задоволяване на най-първите нужди. Следвайки по-нататък с погледа си тая част на пътя, включително до оная точка, на която се намира той, философът ще забележи с най-живо задоволство смекчаване на робството, успехи на просвещението, последователно подобряване участието на човешкият род и най-после в френския народ, представляващ сега авангардът на човешкият род, той ще види пълното унищожение на робството, той ще забележи

способността да възприеме оная социална организация, която като своя непосредствена цел има благого на мнозинството на нацията. Заставяйки на тая гледна точка и хвърляйки поглед наред ту към миналото, ту към бъдещето, философът все по-ясно и по-ясно ще постига дълбоката отлика между общественото битие на нашите прадеди и нашите потомци; той ще може да види, че у нашите прадеди на най-горното стъпало на обществената стълба хората се издигаха благодарение на рождението си, благосклонността на властта или способността им да управляват; обръщайки поглед към бъдещето той ще види, че хората добиват най-голямо значение в обществото благодарение своите нравствени, умствени и трудови способности.

Хвърли ли философът поглед към живота на народите в миналото, в повечето случаи той ще види, че те се борят помежду си със силата на оръжието; обръщайки се към бъдещето, той ще види, че те си съперничат помежду си на три главни поприща: нравствеността, знанието и промишлеността.

До сега хората шестнуваха по пътя на цивилизацията, обръщайки се с гръб към бъдещето, техния поглед беше обикновено обърнат към миналото, а към бъдещето те хвърляха редки и повърхностни погледи. Сега с премахването на робството човек трябва да обърне главно вниманието си към бъдещето, до премахването на робството, функцията на управлението имаше господстващо значение; сега тя трябва да стане и все повече и повече ще става подчинена функция.

(„Обществената организация“. Първи откъслек.)

От сега още може да се предвиди осъществяването на оная велик нравствен, поетичен и научен преврат, който трябва да премести земния рай и да го превесе от миналото в бъдещето.

Тоя интелектуален преврат несъмнено е най-важния от всички преврати, които могат да бъдат извършени: той най-непосредствено ще подобри положението на обществото, развивайки неговата нравственост; той ще унищожи лъжливата и подтискаща бодростта представа, че доброто е предшествувало злото; той ще създаде истинската, утешителната и извънредно възбуждаща силите представа, че различните видове труд, на които ние отдаваме живота си, ще увеличат благосъстоянието на нашите деца — представа по своята същност религиозна, тъй като тя обещава небесния рай като крайна награда за всички видове труд, които спомагат за подобряване положението на човечеството в течение на цялото му земно съществуване.

(„Литературни, философски и промишлени разсъждения“. Разсъждение второ.)

3. Движуща сила на развитието — прогресът на разума

Всичко онова, което бе в миналото и всичко онова, което ще става в бъдеще, образуват един ред, първите членове на който съставляват миналото, а последните — бъдещето. По такъв начин изучаването пътя, който човешкият разум е изминал до днес, ще ни посочи какви полезни стъпки остава да бъдат направени от разума на научното поприще и по пътя към щастието.

(„Очерк върху науката за човека“. 1813—1816 Част 1.)

Историята свидетелствува, че научните и политически революции се редуват помежду си, че те последователно са една за друга ту причина, ту следствие. Нека хвърлим бегъл поглед върху най-забележителните от тях, които имаха място от 15-я

век насам. Тоя кратък преглед ще ни покаже, че най-близката революция трябва да бъде научната, в същото време моят труд доказва с пълна очевидност, че именно физиолозите трябва да извършват главно тоя преврат и че той ще бъде полезен предимно за тях.

Научната революция

Коперник събаря старата система на света и създава нова; той доказва, че земята съвсем не се намира в центъра на слънчевата система, и че следователно тя още повече не се намира в центъра на света; той доказва, че в центъра на системата, към която принадлежи нашата планета, играейки в нея съвсем незначителна роля, се намира слънцето. Доказателството на Коперник подкопава из основа цялото здание на християнската религия.

Политическата революция

Лютер изменя политическата система на Европа, като освобождава населението на Север от религиозния авторитет на папата; той разслабва политическата връзка, която съединява европейските народи. Успехът на революцията на Лютер внушава на Карл V идеята да подчини цялото население на Европа под своята светска власт. Той се опитва да осъществи този проект, но не успява.

Научната революция

Бекон със своето произведение върху значението на науките, и в още по-голяма степен със своя труд, озаглавен от него „*Novum organum*“, отхвърля старата научна система; той доказва, че системата на нашите знания ще бъде здраво организирана само тогава, когато тя бъде построена върху

основа, съставена изключително от наблюдаеми факти.

Галилей доказва денонощното въртене на земята около оста си, което допълва системата на Коперник и свежда свещените книги в очите на общественото мнение до положението на роман.

Политическата революция

Карл I е осъден от подавиците си и умира на ешафота. В Англия се извършва най-паметната политическа революция; там се установява нов ред на организация на обществото; непознат на старите народи. Английската нация разделя кралската власт на две части: едната, която се състои в ползуването на гражданата листа и почестите, тя прави наследствена, на другата тя туря ярък печат на избираемост; тя връчва надзора над тая кралска власт на лорда-канцлер на държавното съкровище, когото прави отговорен и сменяем по желанието на мнозинството в парламента.

Людовик XIV, подобно на Карла V, се опитва да подчини цяла Европа на своя светска власт; той започва успешно това предприятие, но в края на краищата довежда Франция до : бел.

Научната революция

Появяват се Нютон и Лок; те раждат капитални и нови идеи, които дават възможност на науката да направи голяма крачка напред; техните идеи се приемат от французите, които ги развиват в Енциклопедията, над която работят най-бележитите учени на тоя народ.

Всички френски литератори устройват морален бунт против правителството; те дързват да обсъждат най-важните политически въпроси; те изследват въпроса за произхода на властите и излагат в

безброй съчинения своите идеи за по-добра организация на обществото. Те проповядват политическа реформа т. е. революция.

Политическата революция

Френската революция започва само няколко години след издаването на Енциклопедията; каята на обществото изплува като пяна на повърхността; невежата класа завладя властта и поради неспособността си довежда до там, че сред изобилието настъпва глад.

Един гениален човек осъществява пожеланията на всички просветени люде; той реформира монархията и ѝ дава Сенат и Законодателен корпус в качеството на конституционни сграничения.

Англия и Франция, всяка за себе си, възобновяват опита, който бяха направили Карл V и Людовик XIV — да подчинят цялото население на Европа на своето светско иго. Съперничеството, което възбужда между тях това предприятие, доведе до война, в която бяха въвлечени всички европейски народи.

Научната революция

Тук ние се приближаваме към бъдещето. На онова, което ще кажа сега, трябва да се гледа като на предсказание. Аз бих могъл да го разширя много, но се ограничавам в дадения момент с онова, което се отнася до науката за човека.

Науката за човека, основана върху физиологическите знания, ще бъде въведена в програмата на народното образование и ония, които ще получат тая духовна храна, след като достигнат зрялост, ще се ползват при разглеждането на политическите въпроси от метода, употребяван от другите отрасли на физиката. Между трудовете на 18-и

и 19-и векове ще съществува тая разлика, че цялата литература на 18-я век се стремеше да разруши, докато литературата на 19-я век се стреми да устрои обществото. . .

(Пак там. Заключение на 1-ва част. „Писмо към физиолозите“.)

4. Значението на философските системи за системата на социално-политическите отношения

Само малцина имат ясна представа за пътя изминат от философията и за формите, в които се извършваше нейното развитие.

Философията е наука за общите понятия. Основната задача на философите се състои в това, да се постигне най-добрата за дадена епоха система на устройство на обществото, да се накарат управляващите и управниците да я приемат, да усъвършенствуват тая система, доколкото тя е способна на усъвършенствуване, да се събори тя, когато достигне висшата степен на своето съвършенство — да се събори и да се построи от нея нова, с помощта на материалите, събрани от учените специалисти във всяка отделна област.

Средновековните философи (от които всички принадлежаха към духовенството, защото тогава то беше единствената класа, владееща каквото и да е образование) създадоха и въведоха в живота теологическата и феодална система, като предварително унищожиха до основи ония социални системи, които бяха създадени и практически осъществени от гръцките и римски философи.

За превъзходството на средновековните философи над античните свидетелствува превъзходството на трудовете на първите над трудовете на

гръцките и римските философи, т. е. превъзходството на теологическата и феодална система на обществено устройство над всички политически системи, които съществуваша у античните народи.

(Литературни, философски и промишлени разсъждения. Разсъждение първо.)

Когато философите на новото време видяха, че теологическата и феодална система достигна висшата степен на своето съвършенство, че тя е неспособна за понататъшно развитие съответно на прогреса на културата и че следователно тя неминуемо трябва да бъде свалена, те се заеха с критика на тая система. И ето, за да се докаже, че тя е лоша, те се нуждаеха от предмет за сравнение. Те не бяха в състояние да конструират висша система, защото такава система можеше да бъде осъзната едва след като се опровергае оная, която тогава съществуваше. Те решиха да я сравнят с предшестващата я система на гърците и римляните и за постигане на тая си цел съпоставиха онова, което беше най-хубаво в системата на античните народи, с онова, което в теологическата и феодална система беше най-лошо.

(Пак там. Расъждение второ.)

Като се почне от XV век, когато теологическата и феодална система се оказа неспособна за понататъшно развитие, когато тя беше оказала вече на обществото — всички услуги, каквито обществото можеше да получи от нея, философите работеха над опровергаването ѝ, те се стремяха да я унищожат в също такъв пълен размер, както стана това по-рано със системата на гърците и римляните.

Философите нападнаха тая система от теологическата ѝ страна и накрая те я подложиха на

критика едновременно от всички страни — от духовната и светската.

За да я унищожат напълно, за да я изгонят завинаги от системата на идеите, те се обединиха в дружество и всички членове на това дружество работеха над едно общо произведение, над енциклопедията, в която се подлагаха на анализ всички идеи, в която се доказваше, че влиянието на теологическите и феодални принципи върху всяка от тях идеи е вредно за обществото.

Издаването на енциклопедията трябва да се смята най-важната причина за революция, тая ужасна, но благотворна по своите последици криза, която даде възможност на обществото да се организира за целите на общественото благосъстояние много по-добре, отколкото можеше да бъде то при господството на теологическия и феодален строй.

Философите на XVIII век изпълниха добре задачата си; те достигнаха напълно целта си, тъй като общественото мнение не поддържа повече нито един от предишните институти, с изключение само на кралската власт — това беше блестяще доказано от безплодността на усилията на Бонапарта да обнови института на аристокрацията.

Сега е реда на философите на XIX век — да започнат и те изпълнението на своята задача, рязко отличаваща се от работата, която изпълниха философите на XVIII век.

Философите на XIX век трябва да се съединят, за да докажат всестранно и пълно, че при съвременното състояние на знанията и културата само промишлените и научни принципи могат да служат като основа на организацията на обществото или по-право, за да докажат, че при съвременното състояние на знанията и културата обществото може да бъде организирано по такъв начин, щото не-

посредствено да се стреми към подобряване на моралното си и физическо благосъстояние.

(Пак там. Разсъждение трето.)

5. Характер на историческото развитие — смяна на епохи на творчество и разрушение

Много векове отделят обществената система на гърците и римляните от оная система, чиито основатели бяха Карл Велики и Григорий VII; тия векове следва да се разглеждат като преходна епоха: вследствие слабостта на чувешкия ум пълното разрушаване на системата трябва да предшества теоретическото разработване и практическото провеждане в живота на оная система, която е призвана да я замени.

Варварите оказаха неоценима услуга на човечеството, като разрушиха напълно общественото устройство, установено от гърците и римляните.

Ако се разгледа хода на развитието на културата през средните векове от философско гледище, то трябва да се признае, че дейността на човешкия ум в течение на тоя голям промежутък от време последователно носи върху себе си три много ярко отличаващи се един от друг белега.

В продължение на IX, X, XI и XII векове, както и през първата половина на XIII век, отличаващите се със своите умствени способности европейци се занимаваха изключително с усъвършенствването на системата на уредбата на обществото: на тях им предстоеше да разрешат твърде трудна задача.

Те трябваше да смекчат участието на робите и да подготвят пълното премахване на робството.

Те трябваше да поставят философските моралисти по-високо от военните, мирните хора — по-

високо от любителите на войната и да представят на бедните господари, т. е. на ония, които нямаха роби, почетни средства за съществуване и възможност да се издигнат на такова обществено стъпало, което да съответствува на проявяващите от тях способности и на услугите, които те оказват на обществото.

По-нататък те трябваше да осигурят за неопределено време съществуването на новото общество, като го накарат да приеме такива принципи на обща политика, които да не предизвикват срещу него вражда от страна на останалата част на човечеството и хората да притежават такива качества, че обществото да е в състояние лесно да встъпва в съюз с народите, които иначе биха били най-ожесточени негови врагове.

Те трябваше най-после да предоставят на човешкия ум средства за развитие и за изпълнение на работа, насочена към изучаване на законите, които управляват природните явления; същевременно те трябваше да съдействуват на усилията на индустриалците, стремящи се да преобразуват материята така, че да се приспособи тя по възможност повече към нуждите на обществото.

(„Литературни, философски и промишлени разсъждения“. Разсъждение второ.)

Като се почне от XV век, философите трябваше да се занимават главно с разрушаването на теологическата и феодална система, тъй като откритията, които бяха направени по това време, доставиха необходимите данни за създаване на много по-висша система на организация на обществото, отколкото средновековната.

Понеже днес усилията за разрушаването са отишли вече доста напред и на пътя към създаването на новите принципи стоят само незначителни спънки във вид на предрасъдъци, то философите

трябва да съединят силите си, за да създадат такава обществена система, която да съответствува на съвременното състояние на знанията и културата.
(Пак там Разсъждение второ.)

Преди всичко ние установихме, че в първобитните времена, когато хората бяха крайно невежи и подчинени на насилствени страсти, законът на по-силния трябваше да служи като основа за първите обществени организации, и че народите трябваше да живеят в чисто военен и накрая в феодален строй в течение на много столетия; че произволните власти, съсредоточени в ръцете на малко лица, бяха много по-малко зло, отколкото анархията.

По-нататък ние установихме, че човешкият род беше предначен да се просвети, да смекчи нравите си благодарение на търговията, да се проникне от склонност към труд и производство и да тури тогава в основата на своята обществена уредба общия интерес.

Най-после ние дадохме да се разбере, че переходът от първата към втората политическа система трябваше да предизвика продължителна и жестока криза.

Към всичко гореказано ще добавя, че кризата на прехода започна благодарение проповедите на Лютер.

От Лютера до наши дни насоката на умовете трябваше да бъде по своята същност критическа и революционна, защото необходимо беше да се събори феодалната власт, преди да можеше да става дума за установяване на промишлената организация на обществото; но сега, когато промишлената класа е станала най-силна, критическият и революционен дух трябва да изчезне и на негово място да заста-не мирното и органическо направление.

(„Катехизис на промишлениците“ (1823 — 1824) тетрадка II. Прибавка втора.)

6. Характеристика на различните исторически епохи и причините за тяхното последователно трансформиране

а) Общия път на развитието на човешкия разум

От момента, когато човешкият разум постигна напълно ясно идеята за причината и идеята за следствието, от тоя момент условните знаци образуваха система.

Нашите прадеди гледаха на слънцето, луната, звездите, морето, горите, реките, на всички животни който бяха очевидно вредни или полезни, даже на растенията, като на велики и първи причини на всичко което става; това беше първата крачка в общата наука; тя бе наречена и долопоклонство.

Човешкият разум се издигна след това до идеята за невидимите причини; той започна да смята като първопричини нашите страсти, наклонности, всякакъв вид приятни или неприятни усещания; тая втора стъпка доби името политезъм.

По-нататък хората разбраха, че в света би царувало безредие, ако вселената не се управляваше, както те мислеха до тогава, от множество причини, независими една от друга, и те се издигнаха до идеята за единната първопричина. Но в техните очи тая първопричина беше едно божествено лице, съединяващо в себе си всички второстепенни божества. Тая трета стъпка беше наречена теизъм.

И накрая учените забелязаха, че представата за вселената, като съставена от най-различни по своето естество елементи, би било само идея за хаоса, че опитите да се обясни подобен ред на нещата можеха да бъдат само мечти и те отдавна вече работят над изграждането на такава научна система, в която деленията и подразделенията служат само като средство за улесняване на умстве-

ните процеси, и която в своята съвокупност може да се смята като група от еднородни идеи, т. е. от взаимносъчетаващи се идеи.

(„Очерк върху науката за човека“, част I.)

Всички стъпки на редицата от успехи на човешкия разум могат да бъдат обгърнати в една идея и то по много интересен начин, а именно, като се сравни нравственото развитие на общия ум с нравственото развитие на индивидуалния ум. В детската възраст, аз искам да кажа в първия период на детинството, яденето доставя най-голямо удоволствие. Всички дребни сметки на човека в детската възраст имат за цел да се добие малко или много вкусна храна; лесно е да се види, че това е и главното занятие на народите, които се намират на първото стъпало на културата.

В следващия период на детинството (тук ние навлизаме във втората част на редицата и ще я проследим изцяло), господствува вкусът към изкуствата и занаятите. Ако дадем на дете, излязло вече от детската си възраст, пила, гвоздей, чукче, тесличка и т. н. и материал, към който той би могъл да приложи тия инструменти, то ние ще се убедим, че то ще предпочете именно тия предмети пред всички други играчки. Ние виждаме как децата на тая възраст усърдно работят във време на игрите си: издигат каменни насипи, прокарават малки канали, правят бентове и т. н. Египтяните проявиха в голям масщаб същите наклонности и ни оставиха в тия различни области паметници, в сравнение с които бледнее всичко, което бе направено в това отношение след тях. Направени ли бяха някога от човешка ръка езера като ония, които бяха прокопани от египтяните? А техните величествени, но безполезна пирамиди: не изглеждат ли играчки в сравнение с тях всички здания, издигнати след тях?

Но ето, ние стигнахме до юношеската възраст; нека видим в какво се изразява тя в индивидите. В тая възраст у нас се появява склонност към изящните изкуства. Съществува ли млад човек, който да не е опитвал силите си в поезията, музиката, живописата? Гърците се отличаваха в изящните изкуства; в тая област те и днес още ни служат за пример.

Във възрастта на пълната си физическа зрялост човек търси предимно приложение на силите си, като при това съзнанието за неговата мощ му пречи да определи границите на последните; той влиза в борба с цялата природа, със самия себе си, у него се проявява главно военното призвание. Така и римляните се отличаваха като воители. След тях сарацините си спечелиха също прекрасни лаври, но след това вече нито един народ не можа да се сравни с тях, нито в бързината на завоеванията, нито особено в постоянството на страстта към военното дело.

Сарацините, които бяха последния бележит народ-завоевател, бяха също така и основатели на науката на наблюдението. По такъв начин те завършиха великите военни усилия на човешкия род и започнаха работата на зрялата възраст, когато дейността на човека се отличава с по-голяма бавност, но и с по-голяма правилност, когато въображението не е така силно, но способността за разсъждаване е значително по-развита и т. н.

(Пак там.)

б) Развитие на съвременното общество

Проповедта на християнството в Европа и завоюването на Западната империя от северните народи туриха основите на съвременното общество.

В Франция неговото начало трябва да се отнася към V столетие, но правилна организация

то получи едва към XI век, благодарение на всеобщото утвърдяване на феодализма и окончателната организация на духовната власт при Хилдебравд и първите му приемници.

В епохата на стария ред всичко, отнасящо се до светския живот на обществото, беше в ръцете на военното съсловие. Всичката движима и недвижима собственост принадлежеше изключително нему. Даже трудещите се бяха негови роби, всеки поотделно и всички заедно. Също така и духовенството, което впрочем делеше с военните светските привилегии на феодалния строй, беше единственият ръководител на духовния живот на обществото, не само изобщо, но и във всички частности. Единствено то ръководеше както общото, тъй и частното образование; неговите доктрини и решения даваха насока на мненията и поведението на всички хора, от всички възрасти, и при всички обстоятелства на живота.

Тоя политически строй се крепеше в течение на няколко столетия независимо от действието на силата, която първоначално го беше установила, тъй като тоя строй напълно отговаряше на тогавашното състояние на културата. Промислеността се намираще още тогава в отроческото си състояние, а войната трябваше да съставлява главното занятие на населението както като средство за забогатяване, тъй и като средство за защита от нападенията, които постоянно го заплашваха. Вследствие тия две обстоятелства военното съсловие, напълно естествено, беше облечено с най-висшата степен на власт и авторитет, докато промишлениците можеха да заемат само подчинено положение. От друга страна положителни науки още съвсем не съществуваха и духовенството, като единствено съсловие, което обладаваше известна просвета, по необходимост придоби изключителна власт над умовете, получи в изключително управление съвестта, вслед-

ствие на което зае такова положение в обществото, което отговаряше на неговите важни функции.

Две главни обстоятелства, предизвикани от естествения ход на културата и придружени в своето действие с множество други важни явления, малко или много тясно свързани с тях, полека-лека, но безвъзвратно разрушиха тоя политически строй, като измениха постепенно от горе до долу онова състояние на обществото, на което тоя строй съответствуваше. Тия две обстоятелства бяха освобождението на общините и развитието на положителните науки, пренесени в Европа от арабите.

Промишленците, които по-рано бяха роби, успяха благодарение упорития си труд, търпение, пестеливост и изобретателност да умножат все пак онова малко състояние, което техните господари им позволиха да си създадат. Освен това и военното съсловие, за да може по-лесно да си осигури ония удоволствия, които му доставяха новите предмети, създавани от промишленците, се съгласи да им предостави свобода да се разпореждат сами със своята личност и с произведенията на своя труд.

Това освобождение откри пътя за развитието на индустрията и отсега нататък тя отбеляза непрекъснати и все увеличаващи се успехи. Благодарение на това кръгът на нуждите и наслажденията все повече се разширява и като плод на това — докато индустриалците с туда си създават огромна маса от нови ценности, аристократите непрекъснато им продават все по-големи и по-големи части на движимата си и недвижима собственост.

Бавното, но постоянно действие на тия два постоянни и водещи към една и съща цел фактори доведе до такова разместване на собствеността, че много промишленици, като се смятнат в туй число и земеделците, в настояще време владеят най-голямата част на всички богатства. Тая промяна по-

влече след себе си и друго разместване в общата насока на развитието на обществото.

Колкото повече обществото, благодарение на промишлеността, умножаваше богатствата си, толкова повече войната започна да губи значението си като средство за заграбване.

И тъй като същият преврат се извършваше у всички западноевропейски народи, то и отбранителната война също все повече губеше своето значение.

Като последица на това военната професия сега може да играе в обществото само твърде подчинена роля.

За тая естествена последица силно спомогна изнамирането на барута, което предизвика изчезването на военното обучение като специално обучение и постави военната сила в съществена зависимост от индустрията; по такъв начин, отсега нататък военните успехи са осигурени за най-богатите и най-просветени народи.

Това постепенно издигане на промишлеността и съответното падане на феодализма в частния живот се придружаваха от непрекъснатото усиливане на политическото влияние на промишлената класа за сметка на феодалната.

Вашите прадеди, кралю, най-силно спомогнаха в това съществено отношение на естествения ход на нещата — и ето благодарение постоянното съвместно действие на тия два фактора, политическото могъщество на аристокрацията бе почти напълно унищожено едновременно със спадането на нейната роля в гражданския оборот.

Ако се вгледаме сега в обществото откъм неговата духовна страна, то ние ще намерим, че и тук е извършена също такава пълна промяна.

Когато посредством арабите опитните науки проникнаха в Европа, духовенството се беше засло да ги разработва, но то скоро безвъзвратно се от-

каза от тях и те преминаха в ръцете на отделна класа, която от тогава състави нов елемент в обществото.

Благодарение огромните успехи добити от науките от това време, напълно биде разсеяно и онова умствено превъзходство на духовенството, което съставляваше истинската основа на духовната му власт. Под влияние на просвещението умовете на хората полака-лека се освободиха от пълното подчинение на теологическите вярвания. И най после, и политическото влияние на тия вярвания, и дори тяхното морално влияние бяха увищожени до основи от момента, когато на всеки човек бе признато правото да ги подлага на критика и да ги приема или отхвърля съгласно своите лични убеждения.

Колкото повече възгледите на духовенството губеха своето господство, възгледите на учените, всеки в своята област, започнаха да придобиват авторитет даже в ония случаи, когато те се оказваха в явно противоречие с възгледите на духовенството.

Днес вече единствено научните положения биха могли да претендират за общо признание и влияние, докато богословските съждения се ползват с реална тежест само сред най-непросветените класи на обществото, но и там тяхното влияние е доста слабо и не може да става никакво сравнение с онова влияние, с което се ползват тук мненията на учените.

(„Промислената система“. Послание до краля.)

7. Причини и последици на революцията

Краткото изложение на най-общите наблюдения над най-главните политически факти през последните седем или осем столетия може да бъде точно обобщено в формата на следния общ извод:

„Както светската, тъй и духовната власт в обществото е преминала в други ръце. Действителната светска власт днес е съсредоточена в ръцете на промишлениците, а духовната — в ръцете на учениците; при това тия две класи са единствените, които оказват реално и постоянно влияние върху общественото мнение и поведението на народа.“

Ето тая именно промяна в самата основа на обществото беше и действителната причина на френската революция. Тая велика криза далеч нямаше като своя причина един или друг отделен факт, каквато и реална важност да имаше той. Превратът в политическата система бе извършен по тая единствена причина, че състоянието на обществото, на което съответствуваше старият политически строй, беше по своята същност напълно изменено. Гражданската и морална революция, която се извършваше постепенно в течение на повече от шест столетия, породила и направи неизбежна политическата революция: това съответствуваше напълно на естеството на нещата. Ако е желателно да се посочи непременно произхода на Френската революция, то той трябва да се отнесе към оня момент, когато в Западна Европа започна освобождението на общините и развитието на опитните науки.

(Пақ там. Послание до краля.)

Придобивките на революцията, на които преди всичко трябва да се обърне внимание в дадения случай, се свеждат в светската област до премахването на феодалните привилегии, до продажбата на именията на аристокрацията и духовенството и до появата на нов феодализъм; а в духовната област — до тържественото установяване свободата на съвестта.

Подарената от ваше величество хартия впоследствие освети тия придобивки.

Продажбата на владенията на аристокрацията и духовенството беше акт на насилие, независещ от естествения ход на нещата, а образуването на новия феодализъм беше плод на оная погрешна посока, по която тръгна революцията от самото си зараждане. Що се отнася до унищожаването на предишния феодализъм и до установяването на религиозната свобода, то тия резултати вече съвсем нямаха такъв случаен характер. Те бяха неизбежна последица от развитието на обществото в течение на предшестващите столетия, като се почне от освобождението на общините и проникването на положителните науки в Европа посредством арабите.

Тия последици могат да бъдат разгледани само като естествен завършек на процеса на упадъка на предишната социална система — процес, който до тогава вървеше постепенно.

Често пъти се отбелязваше, че изпълнението на някое крупно дело, от какъвто и да е характер, почти винаги се приписва изцяло на оня, който едва последен е турил на него ръка, но който в същност е спомогнал за неговия успех само в най-незначителна степен. На съвсем същото основание повърхностните умове приписват разрушаването на предишната обществена система от френската революция. Но достатъчно е съвсем просто разсъждение, за да се предпазим от толкова очевидната грешка, послужила въпреки това като извор на множество неправилни съждения както от страна на поклонниците на революцията, тъй и от страна на нейните хулители. Достатъчно бе да си зададем въпроса: по какво чудо можа да бъде разрушено в един миг зданието, за постройването на което бяха нужни повече от шестстотингодишни усилия и труд от най-различен род, ако допуснем при това, че то е съществувало без изменения в течение на цели седем-осем столетия.

Премахването на феодализма, извършено от учредителното събрание, беше само опразване на остатъка от политическата власт, който аристокрацията беше запазила още за себе си и който се състоеше в някои права, които сами по себе си нямаха никакво значение, при все че бяха доста голяма тежест за общините. В действителност разпадаването на феодалния строй стана в промеждутъка от време от царуването на Людовик Дебели до Людовика XI и от последния до Людовика XIV. В сравнение с загубите на феодализма в течение на цялото това време, онова което революцията помете няма никакво значение.

С още по-голяма очевидност е приложимо това разсъждение по отношение духовната власт. Провъзгласяването принципа на свободата на съвестта, който разрушаваше из основи всяка теологическа власт, бе само тържествен израз на онова състояние на умовете, което беше вече създадено дълго преди революцията. Това състояние на умовете само по себе си беше непосредствен резултат на развитието на културата — като се почне от оная епоха, когато в Западна Европа започнаха да се развиват положителните науки — в частност, от изнасянето на книгипечатането и от реформацията на XVI век. Развитието на културата направи в тоя момент неизбежно премахването на теологическата власт.

Така че онова, което собствено революцията направи, не отговаря на обикновената представа за нея. Тая епоха бе само заключителния период на процеса на разрушаването на старата обществена система, процес който бе извършен в течение на пет-шест века и вече към онова време завършен. Събарянето на тая система не беше последствие, а още по-малко беше то цел на революцията; напротив, то беше истинската ѝ причина. Действителната

цел на революцията, оная цел, която постави пред нея развитието на културата, бе създаването на нова политическа система. И именно затова, че тая цел още не е постигната, не е завършена още и самата революция.

(Пак там. Послание до краля.)

ШКОЛАТА

А. Философско-исторически възгледи

1. Исторически детерминизъм

Философите отдавна вече направиха човешкия род предмет на изследванията си; те изучаваха неговата история в различните векове и разсъждаваха върху преживените от него преврати. Но вместо да гледат на него като на организъм, прогресивно развиващ се по неизменни закони, те го разглеждаха само в индивидите от които той е съставен; те смятаха, че във всяка епоха на своето съществуване той достигаше пълното си развитие. Затова те, без да се колебаят, допускаха, че едни и същи факти могат винаги, във всички епохи, да се повтарят еднакво. От тая гледна точка те си представяха историята само като обширен сбор от факти и наблюдения и ако те изучаваха причините на човешките преврати, то те правеха това единствено с цел да извличат от тук правилата на поведение в еднородния случай: ето кое с голяма сериозност те наричат поуки на историята. Очевидно е, че от гледна точка на последователното развитие тия поуки могат да бъдат само въображаеми: едни и същи обстоятелства също така малко могат да се повторят в различните стадии на развитието на колективното същество, както и едни и същи физиологически условия в различните възрасти на индивида; на пръв поглед обществените факти са сходни, но когато се извършват в различни епохи, те не могат да имат нито еднаква ценност, нито еднакво значение. Затова никак не е чудно, ако историята, както тя бе представяна до сега, вместо

да служи като опора за завършена и еднородна система, беше само безразборен арсенал, от където всеки можеше да си вземе оръжие по свой вкус за защита на най-противоположни мнения. Исторците превърнаха човека в абстрактно и рационално същество, те виждаха само индивидуалния човек, проявяващ се в разни места и в различни епохи и те го наблюдаваха в тия различни положения само, за да разнообразят картината, и да извличат от тук сравнения; но никой от тях не изучаваше живота на човешкия род. Едни ни разправят за детинството на обществата, за тяхната младост, за зрялата им възраст, за да ни кажат като заключение, че ние сме стигнали до периода на старостта и призовават стара и изхабена Европа да обърне погледите си към млада Америка. Други произнасят думите „прогрес“, „усъвършенствуване“, но в техния ум тая терминология не представлява никаква идея на последователност, на сцепление. Колко пъти ни повтаряха, че нациите се издигат до известна най-висока точка на своята слава, за да затънат след това пак във варварско състояние. По тоя повод се позовават на Индия и Египет, на Атина и Рим и тия примери трябва да имат сила на доказателства. Те се съгласяват с това, че са достигнати известни успехи, че са извършени благодетелни преврати, но най-великите събития са обусловени, по думите на нашите историци, само от случайни причини: най-често те се предизвикват от случая, от непредвидената поява на някой гениален човек, от случайното откриване на някой научен факт. В тия факти те не виждат последици от общественото състояние, което ги прави необходим; те не виждат, че всяка еволюция е необходима последица на предшестващото развитие и всяка нова стъпка — логически така да се каже, продукт на изминатите вече етапи. Те признават полезността на работата извършена от пред-

шествуващите поколения, но само затова, защото тя дава материал за бъдещата работа или пък увеличава благоприятните изгледи за бъдещи успехи.

(„Изложение на учението на Сен-Симон“
1828—1829. Лекция II.)

Тия жалки обяснения на явленията на човешката история са много далеч от онова наистина велико, наистина импозантно зрелище, в каквото ни се показва човечеството, осъществяващо бавно закона на своето битие; те са далеч от оная историческа последователност на събитията, която се рисува във вид на дълга редица от следствия, тясно свързани едно с друго и която позволява посредством правилна оценка на ставалите събития да се определят събитията, които предстоят да станат.

Историята, изучавана съгласно изложениия метод, престава да бъде сбор от опити или драматически епизоди, способни да развличат въображението: тя представлява картина на последователните физиологически състояния на човешкия род, разглеждан в неговото колективно битие; тя представлява наука, която добива строгия характер на точните науки.

(Пак там. Лекция II.)

Като слушате с каква упоритост ние подчертаваме полезността на историята, като проверка на възгледите на Сен-Симон относно развитието на човечеството, вие може би ще ни упрекнете, че ние не се съобразяваме с настоящето. Но този упрек би бил неоснователен: ако ние придаваме такова голямо значение на наблюденията извършени над човечеството, то това е единствено от желанието да застанем на почвата, на която просветените хора на нашата епоха смятат своята позиция особено надеждна — ние имаме предвид почвата на науката. Ние искаме да им покажем, че като при-

емаме новите възгледи относно бъдещето на обществото, т. е. като приемаме предсказанията на обществените явления, неизвестни на тях, за оправдаване на тия предвиждания, ние следваме същият метод, който се прилага във всички науки. Ние искаме да им докажем, че нашето предвиждане има същия произход, същите основи, каквито ние виждаме в научните открития; с други думи, че геният на Сен-Симона принадлежи към една и съща категория с гения на Кеплера, Галилея и се отличава от тях само по обширността и важността на законите, които той ни откри.

Несъмнено настоящето е само точка в пространството, само миг във времето; то представлява от себе си неуловимата връзка между миналото и бъдещето. Но ние знаем, че то съдържа в себе си заключението на първото и зародиша на второто; ние знаем, че то е среда, в която ние живеем, движими от двойката сила на спомените, които ни тласкат напред и на надеждите, които ни привличат и че само в него, и чрез него ние непрестанно вървим към по-добро бъдеще.

(Пак там. Лекция II.)

2. Човекът като активен елемент в закономерното историческо развитие

Преди да завършим, ние смятаме за нужно да отговорим на едно възражение, което би могло да ни бъде противопоставено от чувството. Ако сцеплението на фактите се отличава с такава строгост, че фактите на бъдещето са необходимо следствие на фактите на миналото, то не значи ли това, че човешкият род е подчинен на фаталистичния закон? Да, ако човек можеше да се отрече напълно от своите желания и надежди и хладнокръвно единствено по разсъдъчен път да извежда бъдещето от миналото, то тоя човек би трябвало да смята себе

си подчинен на фаталността; но такъв човек не съществува в природата. Всички малко или много чувствуват симпатия към обществото, всички гледат с заинтересуван поглед на бъдещето и тук за тях започва провиденталното гледище.

При господството на грубия фатализъм, какъвто си го представляваше древността, човекът, същество пасивно по отношение на събитията, се направляваше от съдбата против волята си, нищо не предвиждащо и нищо не разбирайки; тласкан от сляпа, не подаващата се на предвиждане сила към съдбата, възбуждаща в душата му само чувството на страх и отвращение, той молеше без надежда, той беше с неуверена ръка, без да смее да очаква нещо от своите усилия. Законът възвестен от нас, тоя закон, изтъкан изцяло от обещание и надежди, нима той заслужава същото име? Не! Между тях съществува коренна разлика. Човек със симпатии вижда ясно съдбата си и когато с помощта на науката той е проверил предвижданията на своите симпатии, когато той се е убедил в законността на желанията си, той спокойно и уверено върви към бъдещето, което му е известно. Разбира се, неговото предвиждане не може да стигне до подробностите, до определяне на датите; но той чувствувва, че със своите усилия може да приближи щастиего си. Уверен в своето предназначение, той насочва към него своите желания и вълнения; преди да действа, той знае какъв ще бъде общия резултат на неговото действие и той прилага към него всичката сила на своите способности. Ето по какъв начин той се превръща в свободно и разумно деятелно начал она съдбата си, която може, ако не да се измени (което, впрочем не би желал) то най-малкото с усилията си да я ускори. Фатализмът не може да внуши нищо, освен мрачна покорност, защото човек не знае неизбежната съдба, която го чака, и се бои от нея; напротив, пред гледището, което дава въз-

можност за предвиждане се открива дейност, изпълнена с вяра и любов, защото колкото повече човек съзнава своята съдба, толкова повече той работи заедно със самия бог, над осъществяването ѝ.

(„Изложение...“ Лекция II.)

3. Фактори на историческото развитие

Човечеството е развиващо се колективно същество: това същество е расло от поколение на поколение, както отделният човек расте със смяната на възрастите. То е расло подчинявайки се на закона, който е негов физиологически закон, а именно, законът за прогресивното развитие.

Най-общият факт в постъпателното движение на обществата, фактът съдържащ *implicite* в себе си всички други, то е прогресът на нравствения възглед, по силата на който човек чувства общественото си предназначение. Политическите институти са практическото осъществяване на тая концепция, нейното приложение за установяването, поддържането и напредъка на обществените отношения.

Първата класификация на фактите на миналото, която в такъв случай става необходима, то е посоченото вече от нас деление на органически и критически епохи. Органическите епохи ни представят картина на обединение на членовете на все повече и повече разширяващи се сдружения; те предизвикват координиране на усилията на тия членове за постигане на обща цел; напротив, критическите епохи са пълни с безредици, те разбиват старите обществени отношения и в края на краищата водят от всички страни към егоизма. Трябва обаче да прибавим, че критическите епохи са били винаги полезни, необходими, защото като разрушаваха остарелите форми, които отначало дълго съдействуваха за развитието на човечеството, но

превърнали се по-после в спънка за неговото развитие, тия епохи облекчаваха замислянето и осъществяването на новите форми.

По-нататък следват три големи вторични редове, отговарящи на трите вида човешка дейност: чувството, разума и материалната дейност. Първият ред обема всички факти на развитието на човешките симпатии, представени от хората, които въодушевени от тях са съумели да ги пренесат в масите. Членовете на втория ред, това са степените на непрестанния напредък на науките, отбелязващи по тоя начин развитието на човешкия ум. Най-после третият ред — материалната дейност, е представен в миналото от войната и промишлеността, а в бъдещето — само от индустрията, тъй като експлоатацията на човек от човека ще бъде заместена от хармоническото въздействие на хората върху природата.

(„Изложение. . .“ Лекция II.)

4. Предопределеността на целта на развитието и диалектическия му характер. Смяната на органическите и критическите епохи

Обръщайки погледа си към миналото и преди да пристъпим към подробно наблюдение на фактите, които ни се предават по традиция, не трябва ли да си зададем въпроса: коя е ръководната нишка, която ще ни помогне да се ориентираме в тоя безкраен лабиринт? Всички тия факти, станали пред нас, бяха вече наблюдавани, класифицирани и придружени с имена; паметниците на различните култури, сменили се една друга, са описани или още си съществуват; книгите, създадени от тях, са пред нас, преведени, придружени с коментари и обяснения; най-после великите хора, движещи масите, законите, на които се подчиняваха тия хора, вярванията, които изпълваха сърцата им — всичко

това е тук, всичко още живее за оня, който обича човечеството, който знае съдбините му и се стреми да ги осъществи.

Каква е ползата за нас от всички тия факти, ако ние не умеем да прочетем в тях ясно начертаните воля, желание, вечната, но никога недостигната цел, към която човечеството обаче непрестанно се доближава и към която ние сме длъжни да му помагаме да се насочва? Каква е за нас ползата от тия факти, ако ние не умеем да ги свързваме с общата идея, която, като свърже всички тях, да ни посочи мястото на всеки факт в редицата, изобразяваща развитието на човешкия род? Кой е онзи могъщ гений, който ще ни открие тая идея?

- И ето идва човек, страстно предан на човечеството, който обича реда и живее в общество, пълно с неуредици, и гори от желанието да види ближните си другари — братя, докато всички около него се борят, воюват едни с други, разкъсват се едни други на части — и тоя във висша степен отзивчив човек, по-скоро поет, отколкото учен, дава нова основа на човешката наука, нови аксиоми. Сен-Симон казва: „Ред, мир, любов — това са неща за бъдещето: миналото винаги обичаше, изучаваше, практикуваше войната, ненавистта, антагонизма. И все пак човешкият род вървеше непрестанно към мирните си съдбини, преминавайки от несъвършен строй към по-добър строй, от слаба и тясна общост към по-широка, по-силна общност. И всяка стъпка, която той правеше беше за него отначало криза, защото се налагаше да отрича миналото си, налагаше се насилствено да разкъсва веригите, които в детската му възраст бяха спасителни, но които после ставаха спънка за неговото развитие“.

След тия думи на нашия учител историята добива съвсем нов характер; наблюдателят учен проверява посредством ново изследване на мина-

лото това високо вдъхновение на гения; той изследва, по какъв начин колибата на дивака се сменя с града, как на мястото на града идва отечеството, а на негово място — човечеството; в дългата редица на предшествуващите векове той наблюдава в какви епохи хората, принадлежейки отначало на семейството, после — на града, а покъсно — на едно и също отечество, изглеждат любовно привързани към съдбините на своето племе, на съгражданите си, на съотечествениците си; и на-против, в какви епохи връзките на любовтта са скъсави, обичайният по-раво ред става потиснически и несъвместим с новите желания, които вълнуват сърцата; в едни епохи всички усилия като че са насочени към една и съща цел, в други — всеки се държи отделно, в едни — всички елементи на обществения организъм се сближават, комбинират, организират, в други — разложението и смъртта изглеждат всеки ден все по-близки, докато не се появи зародиша на любовта, за да призове към живот, да сплоти все по-тясно от всеки друг път членовете на това изтощено от страшната криза тяло.

По такъв начин на нас ни е дадена първата широка класификация на миналото. Ние можем да различим в него органически епохи, когато се развива обществения ред — ред непълн, защото той не е всеобщ, временен, защото той не е още мирен и критически епохи, когато старият ред се подхвърля на критика, нападки, разрушения, — епохи, които се простират до тогава, докато на света не бъде открит нов принцип на реда.

Нека хвърлим поглед към оня ред на цивилизацията, към която непосредствено принадлежим и ние и който ни е известен по-добре от другите. Възникнали сред гръцката и римска литератури, синове на християни, свидетели на упадъка на католицизма и даже на охладяването на реформацията,

ние в продължение на 23 столетия виждаме две ясно очертани критически епохи: 1) епохата, която отделяше езичеството от християнството, следователно, простираща се от появата на първите философи на Гърция до проповядването на евангелието; 2) епохата, която отделя католическото учение от учението на времето след него и обхващащо три столетия — от Лютера до наши дни. Съответни органически епохи са: 1) епохата на разцвета на гръцкото и римско многобожничество, която свършва с времето на Перикла и Августа; 2) епохата, когато католичеството и феодализмът съществуваха с най-голяма сила и блясък, която свърши в религиозно отношение с Лъв X, а от политическа гледна точка — с Людовик XIV.

Какво е предназначението на човека по отношение на ближния му, какво е предназначението му по отношение на вселената? Такива са общите термини на двойката задача, която всякога си поставяше човечеството. Всички органически епохи бяха решения, пове временни, на ония задачи. Но скоро успехите, достигнати с помощта на тия решения, т. е. под формата на социалните институти, извикани на живот съгласно тях, ги правеха самите тях недостатъчни и изискваха нови решения. Тогава наставаха критическите епохи, времена на спорове, протест, очаквания, преход, и те изпълваха преходния период със съмнение, с безразлично отношение към тия велики проблеми, с егоизъм — неизбежна последица на това съмнение и безразличие. Всеки път, когато тия велики обществени проблеми получаваха своето разрешение, настъпваше органическата епоха; всеки път, когато те оставаха неразрешени, епохата беше критическа.

В органическите епохи целта на обществената дейност е ясно определена; всички усилия,

както вече казахме, са посветени на достигане тая цел, към която хората се насочват, през целия си живот от възпитанието и законодателството.

Тъй като отношенията са твърдо установени, то също такъв характер добиват и индивидуалните отношения, които се създават по примера на тях. Целта, към която се стреми обществото, е открита за всички сърца, за всички умове, лесно се оценяват талантите, които са най-способни да съдействуват за тоя стремеж, и тогава властта по естествен път попада в ръцете на действително ярки личности; съществува легитимитет, суверинитет и авторитет в истинското значение на тия думи, а в обществените отношения царува хармония.

Тогава на човек му се струва, че цялата съвокупност на явленията се управлява от провидението, от благодетелната воля; самият принцип на човешките общества, законът, на който се подчиняват те, му се представя като израз на тая воля, и това общоверие намира израз в култа, който привързва силния към слабия и слабия към силния. В тоя смисъл може да се каже, че по своята същност органическите епохи имат религиозен характер.

Единството, което съществува в областта на обществените отношения, намира отражение в категориите, на фактите, които ние трябва тук да споменем отделно, пред вид важното значение, което те имат днес: думата ни е за науките. Различните специалности, от които се състоят те, в органическите епохи се представляват само като редица подразделения на общото разбиране на основната догма. Тогава действително съществува енциклопедия на науките, запазвайки истинското значение на думата енциклопедия, т. е. на свързване или сцепление на човешките знания.

Критическите епохи представляват диаметрално противоположна картина. Номерирана, в началото

им ние забелязваме единство на действията, обусловена от общата нужда да се руши. Но минава малко време, и различието се разкрива напълно; скоро всички и всеки са заети само с присвояване на някои отломки от зданието, което се руши и разпръсква, до като се превърне на прах. Тогава целта на обществената дейност става нещо съвсем непознато, неувереността в общите отношения преминава в областта на частните отношения, истинските таланти не се ценят вече и не могат повече да се ценят; хората оспорват властта на ония, които я имат; управници и управлявани се намират в положение на война едни с други. Също такава война се води и между частните интереси, които всеки ден придобиват все по-забележимо надмощие над общия интерес, и най-последно самопожертвуванието се сменя с егоизъм, набожността с безбожие.

Човек престава да разбира както своето отношение към ближните, тъй и отношението, което свързва неговата съдба с тоя на вселената; той преминава от вярата към съмнението, от съмнението към безверието, или да се изразим по-правилно, към отричане на старата вяра, защото самото това отрицание е нова вяра; той вярва в фатума, както е вярвал по-рано в провидението; той обича, той възпява безредието, както по-рано е обожавал и прославял хармонията.

В тия епохи се наблюдава възникване на множество системи, възбуждащи в по-голема или по-малка степен съчувствието на някои обществени групи и внасящи все по-голямо разединение в обществото, докато старото учение и институтите, които го представляват, продължават още да служат на обществото, почти без негово знание, като връзка или най-малкото те поставят преграда на прекомерната неуредица.

Различните системи на човешките звания не съставляват вече единство; онова, което човек знае, не представлява вече догма; сборникът на науките не заслужава вече названието енциклопедия, защото, колкото и обемист да е той, това е вече само агрегат, сбор, лишен от каквато и да е взаимна връзка.

В такива епохи, когато всички обществени връзки са скъсани, масите едва слабо усещат огромната празнота, която се разкрива в нравствената дейност: за тях тая празнота се запълва с по-голяма духовна или материална дейност, без симпатична цел, без внушаване на любов. Но умовете от най-висок ранг с ужас се взират в откритата бездна, и нравствената празнота или влага в устата им горчива, убийствена сатира, или им внушава песни на печал и отчаяние. В епохи от подобен род ние виждаме да се появяват Ювеналовци, Персиевци, Гьотевци, Байроновци.

Нека направим общ извод: отличителните черти на органическите епохи са единството, хармонията във всички области на човешката дейност, докато критическите епохи се отличават с анархия, бъркотия и неуредици във всяко отношение. В епохите от първия род съвокупността на общите идеи беше известна до сега под името религия; във вторите те стават известни под името философия — израз, който в дадения случай има само смисъл на разрушаване старите вяравания. Нека отбележим обаче, че идеите, предназначени да служат впоследствие на дялото на преустройството, също приемат при появата си названието философия. И накрая, в органическите епохи най-възвишената проява на чувствата носи названието култ, в най-непосредствения смисъл на тая дума; в критическите епохи тя добива името изящни изкуства — израз, съдържащ същата мисъл за критика по отношение

на култа, каквато терминът „философия“ съдържа по отношение на религията.

Ние определихме общите черти на органическите и критическите епохи; във всички епохи от един и същ характер хората, без разлика на място и време, са заети винаги в течение на органическите епохи — със строителство, а в продължение на критическите — с разрушаване. Различието, което може да се забележи между две органически епохи или между две критически, зависи изключително от характера на предмета, който трябва да се изгради или разруши. Напрегнатостта на вярата, обширността на обединението придават на всяка от тях специфичен отенък, но оценката на подробностите, които отличават една или друга епоха от един и същ род, не представлява голям интерес и лесно може да бъде извършена от всеки, стига той да е схванал общите черти на критическите или органическите епохи.

(„Изложение...“ Лекция III)

5. Отслабването на антагонизма и разрастването на общността — основен закон на историческото развитие

Ние показахме какви бяха общите черти на органическите и критическите епохи в миналото. Не може да не се отбележи, че тая смяна на епохите на реда и безредието беше условието за напредъка на обществото. Сега ни остава да докажем, че тая постоянна смяна на видимото величие и упадък, наричана обикновено превратности на съдбата на човешкия род, в същност не е нищо друго, освен правилен ред на усилията, които човечеството прави за достигане на някоя крайна цел.

Тая цел е всемирната общност, т. е. общността на всички хора по цялата земя и във всички области на техните отношения. Но може би ще ни възразят,

че общността е само средство, че трябва да се определи още каква трябва да бъде целта на тая общност, към която се стреми човечеството. За всеки, който пожелае да помисли както трябва над термина, е ясно, че и целта и средството са изразени, и двете, в термините, употребени тук, поне в обща форма, и че под всемирна общност може да се разбира само съчетанието на човешките сили в мирна посока.

Но тъй като терминът „асоциация“ се прилага в наши дни само към тесни съчетания, обемащи само един род интереси, то за необходимата оценка на обема на тоя израз в оная област на идеите, където ние го пренасяме и при това с присъединявания към него епитет, ние смятаме за необходимо да различаваме сред историческите явления ония, които поставят човечеството извън състоянието на общност, и ония, развитието на които е имало като своя постоянна тенденция да го приближава към това състояние.

Когато се издигнеш до един светоглед достатъчно висок, за да обхване с погледа си едновременно и миналото и бъдещето на човечеството (термини, които са неразделни, защото те ни изглеждат облечени с еднаква степен на достоверност и за единия не може да се съди без представата за другия), то от тая гледна точка различаваш, че в течение на цялото си съществуване обществото преживява две различни едно от друго общи състояния: едното временно, принадлежащо на миналото; другото — окончателно, крайно, съставляващо участ на бъдещето: ние имаме предвид състоянието на противоречията, на антагонизма и състоянието на асоциацията или общността. В първото състояние различните частни, съвместно съществуващи групи виждат едната в лицето на другата пречка на пътя си и изпитват една към друга само недоверие и неприязън: всяка от тях се стреми само

да унищожи съперниците си или да ги подчини на своето господство. Напротив, при състоянието на общността класификацията на човешкото семейство се представлява като разделение на труда, като систематизиране на усилията за достигане на общата цел; всяка частна група вижда тогава своето преуспяване и своето развитие в преуспяването и в растежа на всички други групи.

Ние не искаме, разбира се, с това да кажем, че движението на човечеството е подчинено на действието на двата общи закона — закона на противоречията и тоя на общността: последователното развитие на човешкия род признава само един закон и тоя закон е непрестанния прогрес на общността. Но именно от това обстоятелство, че в смисъла на общността е отбелязан прогрес, явно следва, че в продължение на тоя прогрес трябваше да се наблюдават факти, стоящи малко или много въвн от общността. Тъкмо това положение е, което ние наричаме антагонизъм — положение, което строго казано изразява само отрицание, но при все това то трябва да се изучава отделно, ако искаме да определим ясно различията, които съществуват между първия и последния етап на общественото развитие.

Колкото по-далеч се връщаме в миналото, толкова по-тясна е областта на общността, толкова по-непълна е и самата общност в пределите на тая област. Най-ограниченият кръг, който по господстващото мнение трябваше да се образува най-напред, това е семейството. В историята ние срещаме общества, които не са имали други връзки; на земното кълбо и днес още съществуват малки племена, в които общността очевидно не е отишла по-далеч от тая гравица. Най-после около нас, в самата Европа ние можем да наблюдаваме още следи на това първобитно състояние в обществените отношения на някои народи, които по силата на особени

условия бяха до известна степен изолирани от общото движение на цивилизацията.

Първата крачка напред, която се извършва в развитието на общността, това е съединението на няколко семейства в един град; втората — съединяването на няколко градове в национален организъм; третата — съединяването на няколко нации в федеративен съюз, като свързващ елемент за който служи някое общо вяране. За сега човечеството е спряло, както вече казахме и по-горе, на тая последна стъпка, осъществена от католическата общност, и при все че тоя прогрес е грамаден, ако сравним общественото състояние, което то създава с всички състояния, които го предшествуват, все пак трябва да признаем, че достигналата до тоя етап общност е още твърде далеч, както по отношение на дълбочина, тъй и по отношение на широта, от оня предел, който тя трябва да стигне. Всъщност, християнството, чийто принцип и експанзивна сила са отдавна угаснали, обгърна с любовта си и освети с закона си само една от формите на съществуването на човека и успя да утвърди западащото си днес господство само над една част на човечеството.
(„Изложение. . .“ Лекция IV.)

От всичко казано до сега можем да заключим, че истински общности в миналото съществуваха само във вид на опозиция на други, съпернически, общности, така че цялото минало може да бъде разглеждано по отношение на бъдещето като едно обширно систематическо състояние на война.

Изразявайки се така, ние, разбира се, сме далеч от желанието да излезем с обвинителен акт срещу предшествувашите поколения: състоянията, през които са минали тия поколения, бяха необходими етапи на прогресивното развитие на човечеството, и ние трябва да гледаме на характеризиращите ги факти като на средства, които човек

трябваше да употреби, за да достигне предназначението си. Ясно е впрочем че принципът на общността или асоциацията винаги е обладавал по-голяма сила, отколкото принципът на антагонизма, че той все повече и повече взимаше връх над последния и че самите потици на антагонизма служеха само за пълното осигуряване на тържеството принципа на общността.

Така например войните, като най-ярка проява на антагонизма, предизвиквайки събарянето на обособените по-рано малки народи, направиха възможно впоследствие и тяхното обединение.

Ние видяхме, че заедно с постъпателното движение на човечеството, кръгът на общността непрекъснато се разширява и че в същото време вътрешният принцип на реда, хармонията и единството пуска в нея по-дълбоки корени; това значи че в зависимост от съединяването на няколко общности в една, елементите на борбата, които се съдържат вътре във всяка общност, все повече отслабват.

(Пак там. Лекция IV.)

СЕН-СИМОН

Б. Критика на съществуващата социално-политическа система и теорията на класовата борба

1. Феодалните основи на съвременната обществена система

Да предположим, че Франция изгубва неочаквано петдесет от най-добрите си физици, петдесет най-добри химици, петдесет най-добри физиолози, петдесет най-добри математици, петдесет най-добри поети, петдесет най-добри художници, петдесет най-добри скулптори, петдесет най-добри музиканти, петдесет най-добри литератори.

Петдесет от най-добрите си механици, петдесет най-добри инженери, военни и цивилни, петдесет най-добри артилеристи, петдесет най-добри архитекти, петдесет най-добри лекари, петдесет най-добри хирурзи, петдесет най-добри аптекари, петдесет най-добри моряци, петдесет най-добри часовникари.

Петдесет от най-добрите си банкери, двесте от най-добрите си търговци, шестотин от най-добрите си земеделци, петдесет най-добри железари, петдесет най-добри собственици на заводи за оръжие, петдесет най-добри кожари, петдесет най-добри бояджии, петдесет най-добри минопритежатели, по петдесетина от най-добрите си фабриканти на вълнени и памучни платове, на коприна, платно, дребни металически изделия, фаянс, порцелан, стъкло и кристал; петдесет от най-добрите си корабовладелци, петдесет от най-добрите собственици на транспортни бюра, петдесет най-добри печатари, петдесет от най-

добрите си гравьори, петдесет най-добри златари и други майстори на метални изделия.

Петдесет от най добрите си каменоделци, петдесет най-добри дърводелци, петдесет най-добри ковачи, петдесет най-добри кожари, петдесет най-добри леяри, сто лица от разни други непосочени професии, най-способни в науките, изящните изкуства и занаятите — всичко три хиляди учени, художници и занаятчии на Франция¹⁾).

Тия хора съставляват в действителност цвета на френското общество, тъй като те са най-производителните французи, които доставят най-важните продукти, управляват най-полезните за науката видове труд, французи, от които зависи производителността на нацията в науките, изящните изкуства и занаятите; те са най-полезни от всички французи, за страната си, те ѝ печелят най-голяма слава, помагат най-много за развитието на нейната култура и за нейното преуспяване; ако ги изгуби тях, нацията веднага би станала тяло без душа; тя би станала много по-ниско от ония нации, чиято съперница е тя днес; тя би продължавала да им бъде подчинена до тогава, докато тя не възстанови тая загуба, докато не ѝ порастне главата. За Франция би било нужно най-малкото цяло поколение, за да се поправи това нещастие, защото хора, отличаващи се във всички области на труда, хора притежаващи положителна полезност, съставляват наистина изключителни случаи, а природата е бедна на изключения особено от такъв род.

Да допустнем и друг случай. Нека предположим, че Франция запази всичките си гениални хора

¹⁾ Обикновено занаятчии наричат само простите работници. За да няма недоразумения ние предупреждаваме, че под това име ние разбираме всички, които се занимават с производство на материални продукти, т. е. земедельци, фабриканти, търговци, банкери и всички служащи и работници, които те наемат.

в областите на науките, изящните изкуства и занаятите, но има нещастieto в същото това време да изгуби брата на краля, негово височество Берийския херцог, негово височество Ангулемския херцог, негово височество Орлеанския херцог, негово височество Бурбонския херцог, херцогиня Берийска, херцогиня Ангуменска, херцогиня Орлеанска, херцогиня Бурбонска и мадемуазел-де-Конде, че тя изгуби в същото време всички видни сановници, всички държавни министри (с портфейл или без портфейл), всички държавни съветници, всички докладчици, всичките си маршали, кардинали, архиепископи епископи, висши викарии и каноници, префекти и подпрефекти, всички служачи в министерствата, всички съдии и освен тях десет хиляди най-богати земевладелци, които водят живот подобаващ на аристокрацията.

Тоя печален случай несъмнено би огорчил французите, защото те имат добро сърце и не могат да се отнесат равнодушно към внезапното изчезване на толкова голямо количество свои съотечественици. Но тая загуба на тридесет хиляди души, които се смятат най-значителни в държавата, би им причинила само сърдечна болка, от нея не би последвало никакво политическо нещастие за държавата. Първо, всички вакантни места могат да се запълнят много лесно; голямо количество французи са също толкова способни да изпълняват длъжността брат на краля, както и самият той; мнозина са в състояние да заемат местата на принцовете също така добре, както и негово височество Ангуменския херцог или негово височество Бурбонския херцог; много францужойки биха били също такива добри принцеси, като херцогиня Ангулеска, херцогиня Берийска, херцогиня Орлеанска, Бурбонска и де Конде.

Чакалните на дворците са пълни с придворни, готови да заемат местата на големите сановници; армията има голямо количество военни, също такива добри пълководци, като сегашните маршали. Колко чиновници има, равни по ценност на нашите

министри! Колко администратори, по-способни да ръководят работите на департаментите, отколкото сегашните ни префекти и супрефекти! Колко адвокати, познаващи също така добре законите, като нашите съдии! Колко свещеници, също толкова способни, като нашите кардинали, архиепископи, епископи, видни викарии и кавоници! Що се отнася до десетиях хиляди аристократично живущи земевладелци, то техните наследници не биха имали нужда от никаква подготовка, за да могат също така добре да поддържат честта на своите салони.

Благосъстоянието на Франция може да бъде плод само на напредъка на науките, изящните изкуства и занаятите. Но принцовете, големите сановници, епископите, маршалите, префектите и безделните земевладелци не съдействуват непосредствено с труда си за напредъка на науките, изящните изкуства и занаятите; не само че те не могат да му съдействуват, но те могат само да му вредят, тъй като те се стремят да запазят и занаят пред съществуващото до сега преобладаване на гадателните теории над положителните науки. Те по необходимост вредят на благосъстоянието на нацията, като лишават от принадлежащото им по право първо място учевите, артистите и занаятчиите, те му вредят, като употребяват паричните си средства по начин, който не допринася непосредствена полза на науките, изящните изкуства и занаятите; те му вредят, като взимат всяка година от сумите, които нацията плаща във вид на данъци, триста-четиристотин милиона франка под титлата заплати, пенсии, възнаграждения, за плащане загубите и т. в., като награда за безполезния си труд.

Тия предположения разкриват ясно най-важния факт на днешната политика; те застават на такова гледище, от което тоя факт се разкрива в пълния си обем още от пръв поглед. Те доказват ясно, макар и косвено, че организацията на обще-

ството е малко усъвършенствуванa, че хората допускат да ги управляват с насилие и хитрости, че човешкият род в политическо отношение още се намира в безнравствено състояние, защото учените, артистите и промишлениците — единствените хора, чийто труд принася положителна полза на обществото — заемат място след привцовете и другите управници, които са само повече или по-малко способни рутинери.

Защото хората, които се ползват с уважение и други национални почести дължат главно привилегиите си единствено на случайността на рождението си, на ласкателствата, интригата и други малко почтени постъпки;

Защото онези, на които е възложено да управляват обществените работи, делят помежду си всяка година половината от данъците, а от оная част, която не отива за тяхна лична полза, те не изразходват даже и една трета по начин полезен за управляваните.

Тия положения показват, че днешното общество ни показва картината на един свят, обърнат с краката нагоре:

Защото като основен принцип е прието от нацията положението, че бедните трябва да бъдат великодушни към богатите, и вследствие това по-малко осигурените се лишават всеки ден от част от необходимите им средства, за да увеличат излишъка на едрите собственици;

Защото най-големите престъпници, всеобщите крадци, които ограбват всяка година общо от гражданите триста или четиристотин милиона и които изсмукват техните сокове, са облечени с власт да наказват малките престъпления против обществото, защото невежеството, суеверието, мързелът и страстта към разорителните удоволствия са за главатарите на обществото, а способните, икономни и трудолю-

биви хора се използват само като оръдия и техни подчинени;

Защото с една дума, във всички видове занаяти неспособните хора управляват способните, защото в морално отношение безправствените са призвани да поучават гражданите на добродетели, защото по отношение справедливостта най-виновните са блюстителите на справедливостта и са призвани да наказват простъците на малките престъпници.

(„Притча“)

Великият ред на света е поместил между миналото и бъдещето настоящето, затова ние трябва да се спрем за момент на сегашното, преди да се впуснем в бъдещето.

Ето в няколко думи днешното политическо положение.

Потомците на галите достигнаха пълното премахване системата на личното робство, което тежеше върху тях; те проявиха своята активност в ръководството с мирна дейност; те се организираха като промишленици. Те запазиха военната си сила само дотолкова, доколкото тя е необходима за отблъскване нашествията и за поддържане на вътрешния ред, т. е. уважението към собствеността. Потомците на галите, т. е. промишлениците, създадоха паричната сила, господстващата сила, и те владеят тая сила, защото те не само имат повече еки¹⁾ в сандъците си, отколкото има такива в сандъците на потомците на франките, но и могат да се разпореждат почти с всички парични средства на Франция благодарение на кредита си; по този начин галите станаха най-силния елемент в страната.

Но управлението остана в ръцете на потомците на франките; потомците на франките управляват държавните финанси; те запазиха ръководната роля,

¹⁾ Стара френска монета.

която бяха получили от прадедите си. Така че съвременното общество представлява необикновено зрелище: промишлената по своята същност нация има феодално по своята същност правителство.

Някои допускат голяма грешка, като си въобразяват, че управляващите класи са се приспособили към нацията; такова приспособяване е невъзможно тъй като то е противоестественно. Институтите, както и хората, които ги създават, са способни към изменения, но не могат напълно да унищожат своята природа; не може да се заличи напълно първоначалния им характер. Но всеко общество, в състава на което се допускат институти еднакви по своето естество, всеко общество в което се допускат два противоречещи си един на друг принципи, колкото голямо или малко да е то, се намира донякъде в състояние на безредие. Такова е днешното положение на населението, обитаващо френската територия. Управляващата, подчинена част на това население е усвоила като ръководно начало на своето поведение промишления принцип; тя иска да се подчинява само на съглашения, примиряващи интересите на договорящите се страни; тя смята, че управлението на държавните финанси трябва да се води в интереса на мнозинството; тя храни отвращение към привилегиите и към правата по рождение, с изключение единствено за кралската власт; с една дума, то се стреми към установяване на възможно най-пълно равенство. В същото време потомците на франките, които стоят сега на чело на управлението, никога не ще се откажат от мисълта за своите права, произтичащи от завоюването; те смятат, че управлението на нацията трябва да се води в техните интереси, и техните политически идеи се свеждат до удивителната по своята простота концепция за двете класи — едната която заповядва, а другата, която се покорява.

(„Катехизис на промишленниците“.
Първа тетрадка.)

2. Критика на съществуващата политическа система.

До сега управниците гледаха на народите, като на свои бащинни; всичките им политически планове всъщност бяха насочени или към експлоатация на тия бащинни или към увеличението им. Дори и ония от техните планове, осъществяването на които се оказва полезно за управляваните, бяха замислени от самите управници само като средство да направят по-доходна или по трайна тяхната собственост. Народите гледаха на изгодите от подобни действия на управниците не като на дълг на управниците по отношение на тях, но като на тяхно благодеяние.

Тоя ред на нещата с течение на времето се подлагаше, несъмнено, на големи изменения, но това бяха всъщност само външните промени; с други думи, прогресът на званията непрестанно все повече и повече ограничаваше кръга на действията на управляващата власт, но той все пак ще измени нейната същност. В тоя си вид, в който тя съществува в днешно време сред нас, тая власт се проявява не така свободно и в по-ограничен кръг, но тя си запазва все същия характер. Старият принцип, съгласно който монарсите са въз основа на божественото право собственици на народите си по правото на рождението си, и до днес се признава, поне в теорията, като основен принцип; като доказателство за това служи фактът, че всеки опит да се опровергае тоя принцип се смята от закона като посегателство върху обществения ред.

Но, от друга страна, управляваните провъзгласиха в политиката нов общ принцип. От тяхна гледна точка управниците са само администрация на обществото; те са длъжни да го ръководят съгласно интересите и волята на управляваните, с една дума, щастието на народите е единствената и из-

ключителна цел на организацията на обществото. Тоя принцип бе приет от управниците или поне признат от тях наред със стария принцип; с други думи, управниците признаха, че те са длъжни да управляват в горепоменатия смисъл без да преставаха обаче да се смятат администратори по правото на рождението си. Новият принцип може да се смята вече утвърден, доколкото към конституционните функции на една от трите парламентарни власти (палатата на общините) се отнася и защитата и поддържането му в сила.

(„Теорията за устройството на обществото“.)

Аз твърдя: в нашата революция ние си поставихме за цел да учредим нова система на устройство на обществото и, въпреки всичките ни усилия, ние не съумяхме да излезем от рамките на старата система нито в практическо отношение, нито даже в теоритическо.

Нека изследваме фактите. Но пристъпвайки към разглеждането на тия факти, не бива да се изпуска изпредвид разликата, която съществува между старата и новата система.

В старата система на правителството се възлага задължението да избере целта на дейността, към която трябва да бъде насочена нацията, докато за основа на новата система служи установяването на тая цел. В старата система властта на правителството има твърде широк и произволен характер, докато новата система ще предостави на правителството само точно определена и твърде ограничена власт.

Нека разгледаме най-напред накратко поведението на гражданите, на които нацията е възложила грижата за преустройството си, и на държавните чиновници, които са завладели след това учредителната власт.

Учредителното събрание организира властта на адвокатите.

Конвентът установи властта на санкюлотите.

Бонопарт въведе военен деспотизъм. А хартата, дарена на нацията, дава на правителството всички средства, за да докара нацията под игото на придворните, аристократите и свещениците.

Но управлението на адвокатите и санкюлотите, военният деспотизъм, както и надмощието на придворните аристократи и свещеници — всичко това принадлежи към същата система на организация на обществото, към старата система, в която хората са поместени пред нещата, в която правителството е упълномощено да избира насоката, която трябва да се даде на силите на нацията.

Очевидно е, че скоро борбата между привилегированите и непривилегированите ще се възобнови. Какъв ще бъде характерът и изходът на тая борба? Аз трябва да разясня тая точка.

Аз четох и слушах с голямо внимание всичко, което бе казано и писано от опозиционната партия и аз дойдох до заключението, че тая партия още не се е издигнала до сега до разбиране новата система на организация на обществото.

Следователно опозиционната партия със своите принципи, взети от старата система, може само да възпроизведе с лек отенък ония сцени, свидетели, на които ние вече бяхме през време на революцията; непривилегированите ще покажат вратите на привилегированите; а водачите на нацията, ония, които ще завземат властта на полесражението, не ще пропуснат да възстановят привилегиите в своя полза и т. н. и т. н.

За да се излезе от тоя омагьосан кръг, съществува само един начин, който се състои в това, да се пристъпи към преустройството на обществото

съгласно принципите, изложени в началото на главата за новата политическа система.

(„Старата и новата политическа система“. „Старата система“.)

3. Класово деление и класова борба

а) Промислената класа

Промисленикът е човек, които се труди над производството или доставянето на разни членове на обществото един или няколко материални продукти, задоволяващи техните вужди или физически наклонности, по тоя начин земеделецът, който сее ръж или развъжда домашни птици и животни, е промисленик; майсторът на файтони, ковачът, шло-серът, дърводелецът са промисленици; фабрикантът на обувки, шапки, платно, шаек, платове са също промисленици; търговецът, файтонджията, морякът на търговския параход са промисленици. Всички промисленици заедно се трудят над производството или доставянето на всички членове на обществото всички материални продукти, задоволяващи техните нужди или физически наклонности; те съставляват три големи класи, които се наричат земеделци, фабриканти и търговци.

Промислената класа трябва да заеме първо място, защото тя е най-важна от всички; защото тя може да съществува без всички останали класи, но нито една друга класа не може без нея; защото тя съществува за сметка на собствените си сили и от труда си. Другите класи трябва да се трудят за нея, защото те са нейни креатури, и тя поддържа тяхното съществуване; с една дума. понеже всичко се прави благодарение промислеността, то всичко трябва да се прави за нея...

Благодарение на съвременната организация на обществото промислената класа заема последно

място. Общественият строй все още предоставя повече уважение и влияние на второстепенните видове труд и дори на безделнето, отколкото на най-важните видове труд, които принасят непосредствена полза.

(„Катехизис на промишленниците.“
Първа тетрадка.)

Учените правят много големи услуги на промишлената класа, но получават от нея още по-големи; те получават от нея своето съществуване промишлената класа задоволява техните насъщни нужди и физическите им влечения от най-различен род; тя им доставя всички средства, които са им необходими за изпълнение на своята работа.

Промишлената класа е основната класа, която храни цялото общество, класа, без която не може да съществува никоя друга, затова тя има право да заяви на учените, а толкова повече на всички други непромишлени елементи: ние сме готови да ви даваме храна, жилище и дрехи и въобще да задоволиваме физическите ви нужди само при такива условия.

(Пак там. Четвърта тетрадка.)

б. Промишлената класа и класите на по-дребно феодално общество

Когато франките завоюваха Галия и разделиха територията ѝ помежду си, те бяха едновременно и промишлени и военни водачи на страната. Едва постепенно промишлената група се отдели от водачите, придоби значение и доби водачи, различни от военните водачи; и едва сега промишлената група притежава достатъчно сили и средства, за да стане първа класа в обществото.

Така че от факта, че промишленниците в продължение на четирнайсет века съставляваха долната

класа на френската нация, погрешно заключават че те са предназначени да си остават винаги в последните редици и не могат сега да се издигнат до първите степени на властта и уважението. За да ни стане това напълно ясно, достатъчен е един кратък преглед на политическите успехи на промишлеността и промишлениците от възникването на нашето френско общество до днес. . .

През времето от настаняването на франките в Галия до първия кръстоносен поход бе извършен факт от огромно политическо значение, факт, който подготви всичките успехи на цивилизацията, каквито бяха отбелязани от тогава, и следователно, всички успехи на промишлеността, защото промишлените успехи са най-съществените. Тоя факт се състои в сливането на победители и победени, в образуването на френската нация, съставена от франки и гали.

По-последните успехи на промишлеността бяха подготвени през тая епоха, но нито един от успехите, достигнати през тая епоха не заслужават да се споменат.

Франките, които бяха военни вождове на нацията, ръководеха в същото време и промишлената ѝ дейност; на тях принадлежаха почти всички земи; те завладяха също движимите земеделски сечива; работата се извършваше най-вече от галите, прикрепени към земята, които благодарение на това съставляваха висшата класа на работния добитък.

Занаятчиите, които изработваха груби земеделски сечива, се намириха също в робство, следователно, работеха под ръководството на франките. Най-последно, производството на материи за дрехи се ръководеше от франкските жени, които принуждаваха да ги изработят под тяхно наблюдение в своите замъци. В течение на тоя промеждутък от време занаятчиите, макар и да се намираха през всичкото време в робство, придобиха зна-

чение и успяха да си създадат малко състояние, което те старателно скриваха.

Кръстоносните походи причиниха големи разходи на аристократите, т. е. на франките; техните доходи не стигаха, за да покриват разходите по тях. За да се намерят необходимите суми, те бяха принудени да продават свободи на галите, които се оказаха в състояние да ги изплащат.

Галите, които придобиха тия свободи, бяха в по-голямата си част ония занаятчии, които повече от другите имаха случаи и възможности да си направят състояние. Франките продаваха също и земи на галите, които съумяха по един или друг път да натрупат пари; по тоя начин кръстоносните походи създадоха условията за създаването на промишлената класа, като класа различна от военната.

Спестовността и енергията на тая класа увеличиха след това нейното значение през епохата от последния кръстоносен поход до възкачването на Людовик XI на престола.

Кръстоносните походи спомогнаха също тъй и за усъвършенствуването и развитието на промишлената дейност както в смисъл на нейното разширяване, тъй и на по-голямото разнообразие на нейните видове. Аристократите, разоряващи се в азиатските си походи, внесоха в Франция вкус към разкош и към изтънченост, и в частност, страстта към красиво оръжие.

Изтънчеността на мъжете разви кокетството на жените; със своята кокетност жените добиха вкус към украшенията. Образци на прекрасните тъкани, изработени в Азия, възбудиха в прекрасния пол желанието да имат също такива; такъв бе произходът на външната търговия и на изработването на предмети за разкош; също такъв бе и произхода на фабрикуването на всички предмети за комфорт за населението, добило вкус към изтънчени наслаждения.

Като плод на това, по времето когато Людовик XI се възкачи на престола промишлената класа се отличаваше рязко от военната. Тая класа бе съставена от три части, а именно: от галите, собственици на земя, които я обработваха, но които не бяха военни; от занаятчките, които бяха получили земя и които се бяха поселили в градовете; от търговци, които внасяха в Франция азиатски тъкани и пускаха в оборот предметите на френската промишленост. . .

Към XV век кралската власт придоби вече голяма сила в сравнение с епохата на завладяването на Галия от франките, когато кралят беше само военачалник на франките, назначен от вождовете на отредите, съставляващи тяхната армия.

Когато Людовик XI се възкачи на престола, той видя, че кралската власт е още съвсем нестабилен политически институт, който няма още положителен и траен характер; той видя, че върховната власт принадлежи още на бароните, взети заедно: той видя, че кралят е действително само най-влиятелният от бароните и че у потомците на племенните вождове, станали барони, се е запазила традицията, съгласно която кралят е само *primus inter pares* (първ между равните) сред тях, избран и сменяван по тяхна воля. И най-после той обърна вниманието си на факта, че обеданените барони в Франция имат по-голяма сила и мощ от тая на краля, и че за кралската власт няма друг начин да си запази при феодалната конституция положението си на върховен вожд, освен като внесе разкол в средата на бароните и свърже няколцина от по-силните от тях със своето дело.

Людовик XI изработи смел план, с който искаше да съсредоточи цялата върховна власт в ръцете на краля, да унищожи първенството на франките над галите, да разруши феодалната система, да

премахне аристократическите институти и да стане крал на галите вместо да бъде вожд на франките.

Но за да можеше той му план да има успех, той трябваше да свърже властта си с интересите на класата, достатъчно силна, за да го поддържа и да осигури успеха на неговите замисли. Той се свърза с промишлениците.

Промишлениците желяеха да се съсредоточи върховната власт в ръцете на краля, защото това бе единственото средство за премахване пречката, която стоеше на пътя на вътрешната търговия на Франция вследствие разпокъсаността на суверенитетата. Те се стремяха да станат първа класа в обществото, както за да задоволят самоличността си, тъй и за да се възползват и от материалните изгоди, които получава онзи, който създава законите, защото законът винаги облагодетелствува онзи, който го е създал. Затова промишлениците приеха съюза, който им предложи кралската власт и от тогава винаги си оставаха в съюз с нея.

Ето защо Людовик XI може да се смята като основател на съюза, който бе образуван в XV век между кралската власт и промишлеността срещу аристокрацията, между краля на Франция и галите срещу франките.

Тая борба между краля и големите васали, между ръководителите на промишлеността и земевладелците продължи повече от двеста години, до като цялата върховна власт биде централизирана в ръцете на краля, а аристократите съвсем престанаха да ръководят промишлената дейност. Но, в края на краищата, при Людовика XIV в чакалните на краля започнаха да приивдат потомците или наследниците на най-влиятелните вождове, превърнали се после в барони, за да настаняват своята челяд при неговия двор. Но, в края на краищата, многобройната класа на работниците си остава без други ръководители в труда си, освен хората, излезли от

собствените ѝ редове, хора, на които способностите или сполуката даваха възможност да застават начело на някое промишлено предприятие.

Интересно е да се отбележи, как действуваха промишлениците през време на тая борба в непосредствените си отношения с аристокрацията, какви мерки прилагаха те, за да лишат земевладелците от онова влияние, което те имаха в областта на мирната дейност. Това наблюдение ще ни покаже, в какво се състои коренното различие между политическия характер на земевладелците и промишлениците, между политическото поведение на франките и галите.

Промишлениците гали, занимаващи се с земеделие, отидоха при земевладелците в техните замъци и държаха пред тях реч с приблизително следното съдържание: „Вие водите твърде печален живот, живеете в такава усамотеност на село; грижата за обработването на вашите владения е занятие недостойно за вашия висок род. Дайте ни земите си срещу аренда и вие ще можете да прекарвате зимата в градовете, а лятото на село, без да прекъсвате удоволствията си. В градовете нашите събратя, фабрикантите, ще побързат да ви доставят най-богата и най-удобна мебел; нашите събратя, търговците, ще разгънат в магазините си най-хубави тъкани, най-подходящи, за да изтъкват красотата на съпругите ви, а нашите събратя, капиталистите, ще ви заемат пари, когато имате нужда от тях; лятно време, когато вие дойдете в замъците си, вие ще се занимавате само с лов, а жените ви ще се развличат с отглеждане на цветя в цветарниците си.

Аристократите бяха увлечени от това предложение; те го приеха, и от тоя момент те изгубиха всяко положително влияние в държавата, тъй като престанаха да бъдат ръководители на народа във всекидневната му дейност.

Онова което, според нас, следва да се отбележи, в тая промяна, извършена от промишлениците това е основната четра на тяхното поведение, коренно различна от овия методи, които господстваха в обществото преди образуването на тая класа.

Преди образуването на корпорацията на промишлениците в нацията съществуваша само две класи, а именно: класата на командущите и класата на подчиняващите се. Промислениците стъпиха на политическото поприще с нова отличителна черта: още от самото начало на политическото си съществуване те не се стремяха да заповядват и не желаеха да се покоряват. Те усвоиха тактиката на доброволните съглашения както с висшите, тъй и с нисшите, те се отказаха да признават други командири, освен такива комбинации, които примиряват интересите на договорящите страни.

До XVIII век земеделците, фабрикантите и търговците съставляваха още отделни корпорации. Като се почне от края на царуването на Людовик XIV, промишлениците от тия три големи отрасли на промишлеността се обединиха в финансово и политическо отношение благодарение образуването на нов род промишленост, чиито частни интереси се намират в пълно съгласие с общите интереси на всички промишленици. образуването на тая нова отрасъл на промишлеността даде възможност на промишлениците да установят кредитната система.

Крайно важно е, колкото е възможно по-внимателно да обърнем внимание на това, по какъв път върви организирането на промишлениците в финансово и политическо отношение. Само ако знаем как се е създадала тая организация, ние ще можем да дойдем до точен и ясен извод за това, какво трябва да правят промишлениците днес за подобряване на общественото си положение.

Покровителството; което Людовик XIV оказваше на производството и търговията, даде силен

тласък на развитието на тия две отрасли на промишлеността; но това голямо благо повлече след себе си едно неудобство: благодарение на това, че операциите на промишленниците и търговците се разрастнаха много, те трябваше да получават пари и да извършват платежите си на различни места, а това водеше след себе си губене на много време за труд необходим за погасяване на взаимните сметки.

Нуждите раждат и средствата за тяхното задоволяване; още в същото време се създава нов клон на промишлеността — банковото дело. Тия нови промишленници се обърнаха към фабрикантите със следните думи:

„Вие губите много време и усилия за извършване операциите по приходите и разходите. Ние ви предлагаме да възложите тоя труд на нас. Тъй като ние ще направим от него наш единствен занаят и всички операции от тоя род ще се извършват от нас, то ние ще съумеем да извършваме операциите с вашите приходи и разходи много по евтино отколкото правите това вие сами; благодарение на това значително ще се намали нуждата от действително пренасяне на пари и т. н.

Предложението на банкерите бе прието от всички търговци и фабриканти, така че, като се почне от това време, всички парични операции започнаха да се извършват от банкерите. Банкерите получиха голям кредит, което беше неизбежен резултат на факта, че всички парични операции се намираха в техни ръце.

За да имат изгоди от кредита си, банкерите започнаха да кредитират срещу лихви търговците и фабрикантите. Ползувайки се с голям кредит, последните добиха възможност да разширят операциите си и да произвеждат по-голямо количество богатства.

И най-после общият резултат за промишлеността от учредяването на банките бе това, че зна-

чително се увеличи производството на предмети за комфорт, както и вкусът към тях, и че, като се почне от тоя момент, промишлената класа започна да владее много по голяма парична сила, от всички останали класи взети заедно и дори от самото прателство.

(„Катехизис на промишлениците“. Първа тетрадка.)

в) Междинната класа на „буржоазията и отговарящата на нейните интереси междинна социално-политическа система

Промишлената и научна система се роди и разви под господството на феодалната и теологическа система. Това просто сравнение е достатъчно, за да се даде да се почувствува между две толкова абсолютно противоположни системи необходимостта от така да се каже, междинна и неопределена система. Единственото ѝ предназначение бе да измени старата система дотолкова, че да даде възможност за развитие на новата система, а след това да послужи като преход към последната. Тоя общ исторически факт може много лесно да се установи въз основа на приведените от мене данни. Всяка промяна, както в светската, тъй и в духовната област, може да се извършва само постепенно. В дадения случай промяната бе толкова голяма, а, от друга страна, феодалната и теологическа система по самото си естество е толкова неспособна към каквито и да са изменения, че за да може да се осъществи тая промяна беше нужна специална дейност в продължение на няколко века от специалните класи, водени от старата система, но отличаващи се и до известна степен независими от нея; по тоя начин, тая класа, със самия факт на политиче-

ското си съществуване трябваше да създават в недра на обществото онова, което аз отвлечено наричам междинна и преходна система. В светската област такава междинна класа бяха легистите, а в духовната — метафизиците; те са също така тясно свързани в политическите си действия, както феодализмът и теологията, както промишлеността и опитните науки.

(„Промислената система“. Предговорът.)

Легистите, аристократите, военните и поземлените собственици, които не принадлежаха нито към земевладелците, нито към земеделците обикновено играеха ролята на народни защитници срещу аспирациите и привилегиите на потомците на франките.

Смятайки себе си в 1789 г. достатъчно силна, за да се освободи от господството на потомците на франките, междинната класа подбуди народните маси да въстанат срещу аристокрацията. Използвайки силите на народа, тая класа успя да изстреби част от потомците на франките, а ония, които не бяха изстребени, тя ги принуди да се крият в чужбина. Тогава междинната класа стана първа класа, и много е интересно да се обърне внимание на нейното поведение след завземането на властта. То беше такава:

Тя избра от своята среда един буржоа, когото направи държавен глава, а на ония от членовете си, които играха главна роля в революцията, тя даде титлите принцове, князе, графове, барони, шеваље и т. н.; тя създаде майорати за новата аристокрация; с една дума, тя възстанови феодалната система в своя полза.

Ето какво бе поведението на междинната класа, съществуването на която се смята толкова полезно за промишленците. Разбира се, буржоазията оказва услуги на промишленците, но сега буржоазната класа заедно с земевладецката лежи като бreme

на гърба на промишлената класа. Сега буржоата играят в обществото само ролята на аристократите в умален вид. Промислениците са заинтересовани в това, щото едновременно да се освободят и от господството на потомците на франките и от господството на междинната класа, създадена и родена от аристокрацията и вследствие на това постоянно стремяща се към установяване на феодализъм в своя полза.

(„Катехизис на промислениците.“ Първа тетрадка.)

Легистите обаче и метафизиците, призвани по такъв начин към организирането на новата политическа система, можеха само да продължават да вървят по обикновения си и постоянен път; затова те се ваеха единствено с установяването на пространната система на гаранции за управляваните и на задържане силите за управляващите, без да забелязват, че вече са почти изчезнали ония сили, от които те още се старяха да се оградят.

Когато обаче у тях се появи желанието да отидат по-далеч, то те се нахвърлиха на отвлечения въпрос за най-добрата възможна власт и, неизменно верни на обикновените си навици, те го разрешиха като юридически и метафизически въпрос. Защото теорията за правата на човека, послужила като основа на цялата им дейност в областта на общата политика, в действителност не е нищо друго, освен приложение на висшата метафизика и висшата юриспруденция към политиката.

(„Промислената система“ Послание до края.)

4. Собственици и безимотни, господари и работници

Обществото го сравняваха често пъти с пирамида. Ние допускаме, че народът трябва да бъде

разместен във вид на пирамида: ние сме дълбоко убедени, че народната пирамида трябва да бъде възглавена от кралската власт, но ние твърдим, че слосвете, като се почне от основата на пирамидата и се свърши с върха ѝ, трябва да се състоят от все по-ценни и по-ценни материали. Когато обаче разглеждаме съвременната пирамида, струва ни се, че основата ѝ е гранична, че до известна височина нейните слосве се състоят от много ценни материали, но че най-горната ѝ част, поддържаща великолепия елмаз, не е нищо друго, освен позлатен гипс.

Основата на съвременната народна пирамида с работниците, които се занимават с ръстен труд: първичните слоеве, върху тая основа, са ръководителите на индустриалните предприятия, учените, усъвършенстващи процесите на производството и разширяващи неговата област, и хората на изкуството, слагащи печата на добрия вкус върху всички продукти на производството. Горните слоеве, обаче, които, според нас, се състоят от обикновен гипс, който може много лесно да се различи, въпреки позлатата с която е покрит, това са прадворните, изобщо цялата аристокрация — стара и нова, това са богатите тунеядци, и най-после, това са управниците, като се почне от първия министър и до последния канцеларски служител. Кралската власт е овзи великолепен елмаз, който увенчава пирамидата.

(„Обществената организация.“
Трети откъслек.)

Аз деля днешното човечество на три класи: първата е онази, към която имаме честта да принадлежим ние с вас, тя шествува под знамето на прогреса на човешкия дух и се състои от учени, артисти и всички хора, привърженици на либералните идеи. На знамето на втората е написано: никакви нововъведения! Към тая класа принадлежат

всички собственици, които не влизат в първата. Третата, обединяема от идеята за равенството, съдържа в себе си останалото човечество.

(„Писма на женевски жител до съвременниците“, 1802. Второ писмо.)

Собствениците заповядат на ония, които нямат собственост, не затова защото те притежават такава, но те имат такава и заповядват, защото на тяхна страна, като класа е превъзходството по отношение просвещението.

(Пак там).

Аз се обръщам към третата класа. Приятели мои !

До сега богатите имаха само една работа — да ви заповядват; накрай те ли да ви просветят и да ви обучат; те карат ръцете ви да се трудят за тях, а вие накарайте главите им да работят за вас; направете им тая услуга да ги освободите от нежното бреме на скуката; те ще ви платят с пари, а вие им платете с уважение; уважението е най-скъпата монета и, за щастие най-бедната класа я притежава в известно количество; употребете разумно онова количество на тая монета, която е на ваше разположение и вашата съдба бързо ще се подобри . . .

(Пак там).

С дълга редица от наблюдения е доказан факта, че всеки човек изпитва в по-голяма или по-малка степен желанието да господствува над всички останали хора. Ясно е, че всеки неизолиран човек в сношенията си с другите е активен и пасивен по отношение преобладаването — и аз ви призовавам да се възползвате от малкия дял на преобладаване, който вие имате над богатите хора.

Но преди да отида по-далеч, аз трябваше да разгледам с вас едно обстоятелство, което вас много ви наскърбява; вие казвате: ние сме десет, двадесет, сто пъти повече от собствениците, но те имат над нас много повече власт, отколкото ние над тях. Аз зная, приятели мои, че това ви дразни много, но забележете, че собствениците макар и те да са много по-малко на брой, са много по-просветени, отколкото вие, и че в интересите на общото благо господството трябва да се разпределя пропорционално на просвещението. Погледнете, какво стана в Франция, когато вашите другари господствуваха там: благодарение на тях се появи глад . . .

(Пак там.)

Мнозинството на обществото винаги се е състояло и винаги ще се състои от работници, занимаващи се с ръчен труд; значи по силата на самото естество на нещата господарите на промишлени предприятия се оказват ръководители и представители на възгледите на мнозинството.

(„Литературни, философски и промишлени разсъждения“. Второ разсъждение).

Спокойствието на обществото няма да бъде трайно установено, докато в основата на обществото не бъде поставен положителния морал. Лицата, които стоят начело на промишлените предприятия, са естествените покровители на работническата класа: докато фабрикантите ще се обединяват отделно от рабогниците, до когато те няма да говорят за политиката на език разбран за последните, мнението на тая твърде многобройна, но и крайно невежа още класа, ако не бъде направлявано от своите естествени водачи, ще си остане в постоянна опасност да попадне под влиянието на интриганти,

които ще искат да предизвикат революция, за да завземат властта.

Ако работниците в Англия разрушават работилниците, то това е затуя, защото за да ги усмирят фабрикантите прибегват до въоръжена сила и недостатъчно се грижат за това, да обуздаят насилствените им страсти чрез разясняването на истинските им интереси: именно затова, че фабрикантите ги оставят в незнание относно техните политически и частни интереси; радикалите можаха да намерят средство, за да ги въвлекат в бунт, който струваше живота на толкова много от тях в Манчестер.

Франция, както ние вече говорихме в тая тетрадка, е призовава открито да встъпи в промишления строй преди Англия, тъй като тук ръководителите на промишлените предприятия ще влезат в политическо съглашение с работниците преди още видните промишленици в Англия да прекратят съюза си с лордовете, имащ за цел да държи работниците в подчинение по-скоро със сила, отколкото въз основа на принципите на положителния морал.

(„Катихизис на промишленниците“.

II тетрадка. Втора добавка.)

д) Административно-стопанските способности на пролетарната

Тук ние искаме да докажем, че най-многобройната класа, т. е. народът, се състои сега от хора, които не се нуждаят повече от някаква специална оценка, от хора, чиито умствени способности са достатъчно развити, а предвидливостта им достатъчно изострена, за да може без всякакви неудобства да се установи система на такава организация на обществото, която да ги допуска в качеството на равноправни членове на обществото.

Може да се смята, че народът се дели на две класи: класата на хората, заети с земеделски труд и класата на хората наемани от фабрикантите и търговците.

Нека разгледаме първо земеделците. След продажбата на националните имущества няколко хиляди пролетарии преминаха изведнъж в категорията на собствениците на земята; те се възползуваха от безкрайните облекчения, които се предоставяха на всеки който беше достатъчно смел, за да обяви себе си като такъв, който придобива тия имущества пред лицето на цялата европейска аристокрация. И ето начинът на управление на имуществото си от страна на тая маса от пролетарии, превърнати изведнъж в собственици, доказва и потвърди тоя крупен политически факт, че последната класа на нацията се състои сега от хора, достатъчно развити умствено, от хора, притежаващи достатъчна способност да предвиждат, за да може законът да снее от тях, без каквито и да са неудобства за спокойствието на държавата, онова покровителство, под което се намираха те до сега. От тоя момент на нацията трябва да се гледа като на такава, която се състои всецяло от хора, способни да управляват имуществата; ето защо законът трябва да установи такава политическа система, в която управлението на общите интереси ще бъде възложено на хора, отличаващи се с най-положителни и най-полезни за обществото способности; правителството трябва да се проявява в качеството на управляваща сила само по отношение такива хора, чието поведение заплашва да смути обществения ред.

(„Организацията на обществото“
Втори откъслек.)

Нека преминем сега към разглеждане доказателствата за способностите на работниците, заети с труд в фабричните и търговски предприятия.

В началото на революцията по-голямата част на собствениците на търговски и промишлени предприятия изгуби благосъстоянието си благодарение грабежите, които ставаха по време на въстанията. Онези пък, които се запазиха от грабежите, бяха разорени от закона за максимума, а благосъстоянието на ония, които щастливо можаха да избегнат тия две бедствия за промишлеността, или спаси от тях наличните пари, бе разрушено от реквизициите и изгарянето на английските стоки.

Какво би станало след тия бедствия, които имат достатъчно общ характер, ако голямото количество работници, заети при разорените промишленици и търговци, не се окажеха достатъчно способни да заместят господарите, смазани морално от нещастията си? Френската промишленост и търговия биха изгубили за дълго време голям дял от своето значение и Франция сега би плащала на чужденците много по-голяма промишлена дан, отколкото она, която тя внасяше преди революцията; с една дума френското производство щеше да се намали.

В действителност ние имаме обратното, производството на продуктите от всякакъв вид безкрайно се разшири след и дори през време на самите бедствия; в действителност хората, които преди това бяха заети във всички търговски и фабрични заведения като прости работници, ставаха господари и ръководители на предприятията, при това те се оказаха по-интелигентни и дейни, отколкото предшествениците им. Така че сега Франция процъфтява много повече, повече произвежда и има по-голямо значение в земеделието, промишлеността и търговията, отколкото преди революцията, макар по-голямата част от активните ръководители на всички тия предприятия да са излезли от народа.

Може ли да съществува по-силно и по-пълно доказателство за това, че класата на народа, т. е. грамадното мнозинство на нацията е достигнала

достатъчно високо умствено развитие, вследствие на което в Франция, без всякакви неудобства за спокойствието на държавата, а напротив, с граматни предимства за всички класи на обществото, може да бъде установен обществен строй, имащ като своя непосредствена цел всеобщото благо.

(Пак там. Втори откъслек.)

ШКОЛАТА

А. Теория на експлоатацията. Критика на социално-икономическия строй.

I. РАЗЛИЧНИ ФОРМИ НА ЕКСПЛОАТАЦИЯ НА ЧОВЕК ОТ ЧОВЕКА.

а) Историческият прогрес като процес на постепенното отслабване на експлоатацията.

За нас беше достатъчно да констатираме, че експлоатацията на човека от ближния му, като оставим настрана въпроса за нейния произход, е най-характерното явление на миналото. Да видим сега, каква беше тая експлоатация в началото и по какъв начин се извърши прогресивното ѝ отслабване.

Безполезно е да се спираме тук подробно на ония свирепи времена, когато господството на силата се проявява само в разрушаване, когато дивакът убива врага си и често пъти дори го изяжда. Нека се пренесем първо в епохата, когато победеният става собственост на победителя, когато последният прави от него оръдие за труд или наслаждение, или с една дума, нека се пренесем в епохата на робството. Като се почне от тая епоха, фактите образуват правилна непрекъсната верига; може да се каже, че в същност едва тогава започва експлоатацията на човек от човека.

Преходът от състоянието на людоедството, на изстребването, към първото стъпало на цивилизацията, отбелязана с установяването на робството, представлява от себе си огромен напредък, може би, най-трудният, но ние сме лишени от възможността да проследим междинните му етапи. Затова нека вземем като изходна точка оня момент, ко-

гато тоя прогрес е вече станал и когато свързването на фактите не може вече да остане незабележимо за нас.

Отначало експлоатацията обхваща целия материален, умствен и нравствен живот на човека, подложен на експлоатация. Робът е поставен извън човечеството, той принадлежи на своя господар като земята, която той владее, като добитъка му, като другото му движимо имущество; по същото това право той съставлява негова вещ. На роба не се признават никакви права, даже правото да живее; господарят може да разполага с живота му, може, както той намери за добре, да го осакати, за да го приспособи към функциите, за които той го предназначава. Робът е не само осъден на оскъден живот и физически страдания: той е обречен още и на умствено и нравствено затъпяване. Той няма име, няма семейство, няма собственост, няма любовни връзки, няма социални сношения, той не съществува в религиозен смисъл, най-после, той никога не може да излезе с искане за придобиване на каквото и да е благо, което му отказват и дори да се доближи до него.

Такова е робството в началото на неговото съществуване. С течение на времето положението на роба става малко по-леко, законодателят се намесва в отношенията му с господаря, и полека-лека робът престава да бъде чисто пасивна вещ: нему му позволяват да взема малък дял от печалбата, получава от собствения му труд, животът му се огражда с известни гаранции. Едва в много по-късна епоха той придобива възможност чрез освобождението си — рядко и изключително събитие — да направи крачка по посока на гражданското и религиозно общество, бавно да въведе семейството си в средата на човечеството, като обаче, то не престава да

бъде безправно и експлоатирано до тогава, до когато още може да се различи неговия произход.

В античните републики ние намираме класата на хората, заемаща средата между класата на господарите и тая на робите: думата ни е за плебеите.

Произходът на плебейството не е известен. Но представлява ли то завоевание от първа степен в общността, благодарение постепенната еволюция на робите, или то е плод на първоначалното съглашение между победители и победени — всеки случай плебейт е експлоатиран от патриция, както робът — от господаря си, наистина, не с такава суровост и не в толкова груби форми, но все пак в доста висока степен и в също такива отношения. На плебея не се признава нито религиозно, нито политическо, нито даже частно-правно съществуване, тъй като сам по себе си той не може да има нито собственост, нито семейство; тия привилегии могат да бъдат принадлежност единствено на патриция. Действително, плебейт може да ги придобие, но само чрез делегиране, с помощта и одобрението на патриция и позовавайки се на името му. Такава е дълбоката основа на античния патронат, при това първоначалното нисше положение на клиента не му позволява да достигне пълно религиозно и обществено съществуване, даже и посредством осиновяване от патрона: жречеството и свързаното с тая функция знание на мистериите си остават нещо забранено за него; само устата на патриция се смятат достойни да тълкуват волята божия.

Поставен още от самото начало в по-благоприятно положение от това на роба, плебейт достигна и освобождението си преди него. Неговото освобождение, ускорено благодарение самопожертвуванието на Гракхите, завърши през време на империята, доколкото това беше възможно в римското общество. За да можеше освобождението да стане пълно, необходимо беше по-рано да се преустрои

това общество. И това стана тогава, когато християнството, което провъзгласи едновременно еднобожието и братството между хората, коренно измени религиозните и политически отношения, отношенията на човека към бога и на хората помежду им.

Новата религиозна концепция политически започна да се осъществява на Запад. В началото на нейното господство още съществуват две класи: едната от тях е подчинена на другата, но положението на тая класа е чувствително подоброено. Крепостният не е вече пряка собственост на господаря, както робът; той е прикрепен само към земята и не може да бъде отделен от нея; той събира част от плодовете на труда си и си има свое семейство; животът му е под закрилата на гражданския закон и в още по-голяма степен — на религиозния. Нравственият живот на роба нямаше нищо общо с живота на неговия господар; сеньорът и крепостният имат един и същ бог, една и съща вяра, те получават еднакво религиозно образование; на тях служителите на олтаря им оказват една и съща духовна помощ, в очите на черквата душата на крепостния не е по-малко ценна от душата на барона — нещо повече, тя е дори по-ценна, защото съгласно Евангелието бедният е избранник на бога. Най-сетне семейството на крепостния е осветено, както и семейството на самия сеньор.

Обаче това положение, макар и несравнено по-високо, отколкото това на роба, все още е само временно: по-късно крепостният се отделя от земята, той получава онова, което би могло да се нарече право на преместване от едно място на друго, следователно, той може сам да си избира господар. Действително, и след това освобождение, както строго казано може да бъде наречено то — предишният крепостен още носи върху себе си в някои отношения белега на крепостното си положение: още дълго време той е принуден да прави лични услуги,

да работи ангария или да плаща данък, за да се откупи от такава — като цена на свободата си — но всички тия повинности от ден на ден стават все по-леки и по-леки.

Най-после, цялата класа на работниците в материалната област — класата продължителна на класата на робите и крепостните — прави решителна стъпка напред, придобивайки политически права по пътя на учредяването на общините.

Намаляването на експлоатацията на човека от човека дава повод за някои забележки. В института на жреческите съсловия ние наблюдаваме, че интелектът винаги се опира на силата на военните — главното средство на неговата мощ; напротив, в института на християнството интелектът не само се огражда от силата, но и я предава на проклетие и я принуждава да приема в действията си съвсем друг характер: по такъв начин народите воюват до тогава открито помежду си в името на разрушението, а после -- на грабежа и завоюването, сега се червят един вид сами за себе си в присъствието на мирното общество, учредено в лицето на черквата. От сега нататък, за да водят война, хората смятат вече за нужно да търсят поводи: Когато предприемат война, те казват, че това се прави за защита на територията или с цел да се отмъсти за нанесено оскръбление; хората вече не смятат открито да признаят войната като цел на дейността на обществото, а я изтъкват само като средство за извоюване на мира. Същевременно става преврат и в общите чувства: колкото по-тесни бяха общностите, толкова повече господарствуваше в тях ненавистта — нещо което беше неизбежна последица от постоянните обиди, които причиняваха тия обидности една на друга, а в границите на всяка от тях — различните класи, от които те се състоеха. Обратното колкото повече се разширяват общностите, ненавистта престава да бъде изключителна форма

на социалните чувства. И накрая, християнството, провъзгласявайки всеобщото братство, поставя, поне потенциално, на мястото на омразата — любовта, на мястото на страха — надеждата. Това преобразуване, на което ние дължим целия напредък, достигнат от началото на християнската епоха, само се приближава до оня момент, когато то трябва да стане пълно и окончателно.

Под влияние на християнството материалната дейност на човека постепенно се отвърща от експлоатацията на ближния си и все повече се обръща към експлоатацията на земното кълбо, макар и да не е непосредствено подбуждана към това от християнското учение. Разглеждайки прогреса от тая гледна точка, ние виждаме, че намалението на експлоатацията на човек от човека разкрива един не по малко общ факт, а именно, развитието на всички човешки способности в мирна посока.

(„Изложение. . .“ Лекция IV.)

Експлоатацията на човек от човека — ето състоянието на човешките оношения в миналото; експлоатацията на природата от човека, встъпил в съдружие с друг човек — такава е картината, представявана от бъдещето. Несъмнено експлоатацията на външната природа датира още от най-древни времена, промишлеността не е откритие, предоставено само на бъдещето; несъмнено е също така, че експлоатацията на човек от човека днес е значително отслабнала и не е нужно вече да се разбиват веригите на роба. При все това прогресът на духа на общността и относителният упадък на антагонизма представляват най-пълния израз на разволя на човечеството. С други думи война и мир са отличителните черти на миналото и бъдещето, разглеждани от онова гледище на което ни постави Сен-Симон.

(Пак там. Лекция V.)

б) Съвременни форми на експлоатация.

Експлоатацията на човек от човека, която ние отбелязахме в миналото в най-непосредствената и груба форма — в формата на робството, продължава в много висока степен в отношенията между собствениците и трудящите се, между господарите и наемните работници. Разбира се, между положението на тия класи днес и положението, което заемаха в миналото господарите и робите, патрициите и плебеите, сеньорите и крепостните съществува голяма разлика. На пръв поглед ни се струва, че между тях не може да става никакво сравнение, все пак трябва да признаем, че едното е само продължение на другото. Отношението на господаря към наемния работник е последното преобазование, което претърпява робството. Ако експлоатацията на човек от човека няма вече такъв груб характер, какъвто тя имаше в древността, ако тя днес ни се показва само в смекчени форми, то от това тя още не престава да бъде по-малко действителна. Работникът не е пряка собственост на господаря си, какъвто беше робът; неговото положение, винаги временно, се определя точно от взаимното съглашение. Но нима тоя договор е свободен от страна на работника? Не, защото работникът, принуден да разчита на вчерашната си заплата, за да се изхрани днес, пред страха от гладна смърт е принуден да се съгласи на сделката, която му предлагат.

Нравствената догма, по силата на която никой не трябва да бъде лишен от права поради произхода си, е проникнал отдавна в общото съзнание, и в днешните ни контситуции тя е определено санкционирана. Ето защо би ни се струвало, че между различните класи на обществото сега трябва да става постоянна размяна на семейства и индивиди, влизащи в състава им, и че благодарение на това обращение експлоатацията на човек от

човека, ако тя още продължава, трябва да има непостоянен характер, поне доколкото се отнася до поколенията, които я изпитват на плещите си. В действителност обаче, такава размяна не съществува, и с някои изключения, изгодите и неизгодите, присъщи на всяко обществено положение, се предават по наследство; икономистите се погрижиха да констатират една от страните на този факт, наследствеността на мизерията, когато те признаха съществуването в обществото на класата на пролетариите. Днес цялата маса на работничеството се експлоатира от хора, чиято собственост тя използва; даже ръководителите на промишлеността са подложени на тая експлоатация в сношенията си със собствениците, макар и в несравнено по-слаба степен, но затуй пък те от своя страна участвуват в привилегиите на експлоатацията, която по този начин пада с цялата си тежест върху работническата класа, т. е. върху грамадното мнозинство на трудещите се. При това положение на нещата работникът е пряк потомък на роба и крепостния, неговата личност е свободна, той не е вече прикрепен към земята, но и с това се ограничават всичките му придобивки. В това си положение на юридически свободен човек той може да съществува само при условията, диктувани му от малобройната класа, законодателството на която, родено от правото на завоеванието, облича с монопола на богатствата, т. е. с правото да разполага, със средствата на труда, както тя това намери за добре, даже прекарвайки в безделие.

Достатъчно е да се хвърли поглед на всичко, което става около нас, за да признаем, че, като оставим настрана въпроса за интензивността, работникът е експлоатиран материално, умствено и морално, както някога експлоатираха роба. И действително, ясно е, че с труда си той едва може да

покрие разходите за задоволяване собствените си нужди и че от него зависи възможността да има работа. Неговото положение се влошава още, ако той в неблагоприятното си идва до мисълта, че и нему съдбата е предназначила също такава щастие, с което се ползува богатият — т. е. ако той си избере другарка в живота и си основе семейство. Потискан постоянно от нуждата, може ли работникът да има време за развитие на умствените си способности, на нравствената си привързаност? Може ли той да си помисли дори за стремеж към това? А ако той би изпитвал това, кой ще му даде средства за удовлетворяване на тоя стремеж? Кой ще направи науката достъпна за него? Кой ще приеме излиянията на сърцето му? Никой не мисли за него, жалкият физически живот води към загрубяването му, а загрубяването — към развратеността, извор на нови бедствия; създава се омагьосан кръг, всяка точка на който внушава отвращение и ужас, в същото време, когато той би трябвало да предизвиква съжаление.

Такова е положението на мнозинството на трудещите се, които във всички общества съставляват граматното мнозинство на населението. И тоя факт обаче, толкова способен да възмуцава всички чувства, преминава сега незабелязан от нашите любители на политически съзерцания. Привилегированите хора на нашия век самодоволно изброяват успехите създадени от свободата и филантропията; те възхваляват режима на равенството, който, по думите им, е осветен от нашите конституции, като обявиха, че всички граждани могат да заемат държавни длъжности. Те препоръчват всички тия успехи на любовта и възхищението на масите като израз на най-високата степен на цивилизацията, като последен неин предел. Жестока ирония! Ако можеше да се помисли, че хората, които се изразяват

така, са вниквали сериозно в обществото, което ги заобикаля!

Само ония революции могат да бъдат трайни, законни, само онези заслужават да бъдат запазени в паметта на човечеството, които подобряват участието на най-многобройната класа; всички революции, които са имали до сега такъв характер, постепенно отслабиха експлоатацията на човек от човека. Сега може да има само една революция, способна да изпълни сърцата с възторг и да ги изпълни с чувство на дълбока благодарност: това е онази, която ще тури край, напълно и във всички форми, на посочената експлоатация, считана, нечестива в самите си основи. Тая революция е неизбежна, а до като тя още не е извършена, такива изрази, като толкова често повтаряните — „последен предел на цивилизацията“, „нашият просветен век“, ще си останат фрази, удобни само за някои привилегировани егоисти.

(„Изложение . . . “ Лекция VI.)

2. РАЗВИТИЕ НА ФОРМИТЕ НА СОБСТВЕНОСТТА. СОЦИАЛНИТЕ ФУНКЦИИ НА СОБСТВЕНИКА

Сега предмет на нашето обсъждане ще бъде експлоатацията на човека от ближния му, експлоатация, която продължава и днес, и изразяваща се в отношенията между собственика и трудещия се, между господаря и наемния работник. Ние смятаме да я проследим като се спрем най-напред на факта който играе в нея доминираща роля и съставлява най-близката ѝ основа — думата ни е за устройството на собствеността, предаването на богатството по пътя на наследяване в рамките на семейството.

Съгласно общоразпространения предрасъдък, може да се мисли, че каквито и да са превратите, които могат да стават в обществата, преврат в

собствеността не може да има и че собствеността е факт неизменен. По този въпрос напълно са съгласни помежду си хора, споделящи най-различни политически и религиозни възгледи. При най-малкия признак за каквото и да е новаторство в това отношение, всички те веднага апелират към всеобщото съзнание, което по думите им, провъзгласява собствеността като основа на политическия строй.

Ние също така, оставайки си в границите на тия общи термини, ще повторим ако щете, че собствеността е основата на политическия строй. Но собствеността е обществен факт, подчинен, както и всички други социални факти, на закона на прогреса; следователно, в различни епохи тя може да бъде различно разбирана, определяна и регулирана.

Ако се допусне, че експлоатацията от човека постепенно отслабва, ако симпатията ни говори, че тя трябва да изчезне съвсем, ако човечеството действително се насочва към такова положение на нещата, при което всички хора без разлика на произход, ще получават от обществото възпитание най-пригодно, за да може да се даде възможност за развитие на природните им дарования, на каквото те са способни, ако те бъдат размествани от обществото според заслугите си и възнаграждавани според делата си—ако всичко това е вярно, то ясно е, че организацията на собствеността трябва да бъде изменена, защото по силата на тая организация някои хора се раждат с привилегията да живеят без да работят, т. е. да живеят за сметка на други, а това не е нещо друго, освен продължение на експлоатацията на човек от човека. Един от тия факти може да бъде логически изведен от другия: експлоатацията на човек от човека трябва да изчезне; устройството на собствеността, благоденствие на което този факт се увековечава, също трябва да изчезне.

Но ще ни възразят, че собственикът, капиталистът не живеят на чужд гърб: онова, което ра-

ботникът ще им плати, е само еквивалент за производителните услуги на средствата за производството, които те му дават да използва, допускаяки, че тия производителни услуги са реални — мнение, което ние сега няма да разгледаме, остава да се изясни още въпроса, който ни интересува, кой трябва да се разпорежда с тия неудушевени служители, чия собственост трябва да бъдат те, кому трябва да бъдат те предадени.

За да се оправдае сегашния начина на присвояването им трябва безусловно да се обърнем към едно от трите велики начала, на които се позоваваха за тая цел до сега: до Божието право, естественото право и ползата. А при това, ако се обърнем към което и да е от тия начала, ние ще трябва да признаем — ако допускаме, че човек е прогресивен — че Божието право, че естественото право са също прогресивни и че ползата мени характера си в зависимост от членовете на прогресията. По такъв начин остава да се узнае, какво решение трябва да се вземе днес по въпроса за собствеността от Божието право, от естественото право и ползата.

Ние видяхме, че на собствеността обикновено гледат като на неизменен факт, докато, изучавайки историята, ние наблюдаваме, че законодателството не престава да се намесва, или с цел да се определи характера на предметите, които могат да бъдат собственост, или с цел да се регулира, ползуването от тях и предаването им.

Първоначално правото на собственост обгръща и нещата, и хората; последните съставляват дори най-важната, най ценната, му част: робът принадлежи на своя господар по същото право, както домашния добитък и материалните предмети. На първо време осъществяването правото на собственост над личността на роба не е ограничено с нищо. По-късно законодателят установява известни граници за привилегията, за ползуване и злоупотреба, която

човекът-собственик имаше по отношение роба, т. е. човека - собственост. Тия граници все повече и повече се стесняват, господарът всеки ден губи по някоя част на роба, морална-умствена или материална, докато моралистът и законодателят се съгласяват най-после в установяването на принципа че човек не може повече да бъде собственост на ближния си. Тая намеса на техната власт в правото на собственост съответствува на най-коренното преобразование, каквото е изпитвала някога човешката общност.

Законодателят се намесваше в правото на собственост и с цел да се регулират начините на предаването му. Например в оня ред на цивилизацията, към който принадлежим ние, може да се наблюдава, приблизително в разстояние на 15 века, три състояния на собствеността, доколкото се касае до начините на предаването ѝ, при което всичките три бяха санкционирани от законодателството и нравите. Отначало собственикът имаше право да се разпореди, както той намери за добре, кому ще принадлежи след смъртта му имуществото, което той владее; той можеше да лиши семейството си от наследство или произволно да го раздели между членовете му. После му казаха: отсега законът ще посочи наследника ви; вашето имущество ще може да се предава само на децата от мъжки пол, а сред тях само на най-голямото. По-късно законодателят отново измени регламентацията на наследяването и започна да дели имуществото на бащата между децата по равно.

Всички тия преврати, извършвани от законодателството в правото на собственост не биха могли да бъдат проведени на практика, ако първото нямаше нравствена санкция. В действителност, такава разлика никога не съществуваше: съвестта винаги се намираще в хармония с волята на законодателя, поне в течение на дълго време; в изразяването на

волята му тя винаги признаваше волята на самия бог или, ако си послужим с езика на критиката, с волята на самата природа.

В резултат на посочените от нас преврати, една от главните последици, на които беше все по-голямото раздробяване на богатствата, правото на собственост, разглеждано само по себе си и абстрактно, както това е прието да се прави, т. е. независимо от всяка способност към труд, днес е стигнала до последното си преобразование, и дори в това състояние то всеки ден продължава да губи известна част от своето значение. Това значение е основано на привилегията на собственика — да се взима награда от чужд труд; в същото време тая награда, каквато представлява днес лихвата и арендата, непрекъснато намалява. Условиата, с които се регулират отношенията на собствениците и капиталистите към работниците, стават все по-изгодни за последните; с други думи, все по-трудно става придобиването на привилегията да се живее в безделие и все по-трудно става запазването на тая привилегия.

Това кратко изложение достатъчно доказва, че правото на собственост, което е прието да се смята осигурено от какъвто и да е морален или законодателен преврат, в действителност не е преставало да се подлага на намесата и на моралиста, и на законодателя, било по отношение на естеството на обектите на владение, било от страна на начините на ползуването от тях и тяхното предаване.

Ние виждаме, че в това последно отношение последната стадия на изменение правото на собственост беше предоставянето по голямата ѝ част на по-голям брой работници; резултатът от това беше тоя, эь социалното тегло на безделните собственици спадна пропорционално на теглото, което всеки ден придобиват работниците. Сега стана необходимо последното изменение: задачата на моралиста е да го

подготви, а по-късно ще дойде ред и за законодателя — да го озакони. Законът на прогреса, който ние отбелязахме, се стреми да установи такъв ред на нещата, при който държавата, а не семейството ще наследява натрупаните богатства, доколкото последните съставляват онова, което икономистите наричат производствен фонд.

(„Изложение. . .“ Лекция VI.)

Затова нека разгледаме, каква ценност има съществуващата днес организация на собствеността от гледна точка на полезността ѝ, т. е. в каква степен тя благоприятствува на материалното или промишлено производство.

Собствеността, в най-обикновения смисъл на тая дума, се състои от богатства, които не са предназначени за непосредствено потребление и дават в наше време право на доход. В тая смисъл тя обема поземлените владения и капитали т. е., ако се изразим с езика на икономистите, производствения фонд. За нас поземлените владения и капитали, каквито и да са те, са средства за производство; земевладелците и капиталистите (две класи, които в това отношение не могат да бъдат различени една от друга) са пазители на тия средства: тяхната функция се състои в разпределяне на последните между трудящите се.)

Но тая функция — единствената изпълнявана от тях в качеството им на земевладелци и капиталисти изпълняват ли я те с вещина в работата си, с малки разходи и в такава форма, която да съдействува за увеличение количеството на промишлените произведения?

Когато виждаш сравнителното изобилие, в

1) Това разпределение се извършва с помощта на операции, които налагат съществуването на лихвения процент, на наемната или средна заплата.

коете живее тая многочислена класа, когато претеглиш големия дял, който те получават от годишното производство, то трябва да признаем, че те не продават евтино услугите си. От друга страна, ако се вземат под внимание жестоките кризи, гибелните катастрофи, които толкова често опустошават промишлеността, ясно става, че тия разпределители на оръдията на труда внасят малко вещина в изпълнението на своите функции. Но и несправедливо би било да им се препише това като вина; за доброто изпълнение на това разпределение би било нужно дълбоко познаване на отношенията, съществуващи между производството и потреблението, продължително запознанство с механизма, който привежда в движение целия промишлен апарат; ясно е, че тия условия никога не могат да бъдат изпълнени от хора, които получават своето предназначение от случайността на раждането си и чужди на оня труд, за който те доставят оръдия.

(Пак там. Лекция VII.)

Действително как става това днес? Да допуснем, че някой замисля промишлена дейност; той ще се старее да събере всички достъпни нему сведения и документи, за да се увери, че неговото предприятие е осъществимо и има изгледи за успех. Но при изоліраността, в която се намира той, тия сведения и документи по необходимост ще бъдат непълни. Колкото и благоприятно да е индивидуалното му положение, той няма възможност да оцени правилно уместността на своето начинание; той не може да знае, например, нямат ли намерение в същото това време и други да запълнят нуждата, за задоволяване на която трябва да се осъществи неговото предприятие. Нещо повече; да предположим, че тая дейност е наистина полезна, че човекът, който я замисля повече от всеки друг е способен да я ръководи. Пита се, какво ще направи той, ако не разполага с материални сред-

ства, без които неговата мисъл ще си остане безплодна? Как той ще съумее да си набави такива? Той ще трябва да се обърне към собствениците, към капиталистите, владелците на средствата, които средства са му необходими и да се подчини на тяхното решение; но тия хора, призвани да се изкажат относно неговите проекти, са ли те компетентни съдии за него? Могат ли те да почерпят от сношенията си с трудящите се достатъчно сведения, че да могат да съдят за способностите на наемателя и за разумността на употребата на капиталите, които той моли да бъдат заети? Ясно, че не: те са чужди на промишлената дейност, чужди на хората, които замислят, направляват и изпълняват тая дейност, следователно те не са в състояние да оценят почтеността и вещицата в работата, които представлява предприемачът и които са ненужни за предприятието. Затова те са принудени да изискват материални гаранции — единствените, за солидността на които те се смятат в правото си да съдят.

По такъв начин изборът на директорите, ръководителите на промишлеността и определянето на промишлените предприятия са предоставени на случая. Капиталите получават в свое разпореждане само малък брой лица, които могат да представят материални гаранции. Или умеят да обещават такива, и тия хора в същия миг се оказват подчинени на надзора, на контрола, на кредиторите си, на тяхната придирчива, сляпа и безсилна полиция; придирчива, защото тя не обича труда; сляпа, защото тя не умее да работи; безсилна, защото тя не работи.

(Пак там. Лекция VII.)

3. ДНЕШНОТО СЪСТОЯНИЕ НА ПРОМИШЛЕННОСТТА.

Чудесата на промишлеността бяха превъзнасяни може би, много по-вече, отколкото чудесата на нау-

ката; нека се опитаме да направим оценка на онова, което е направено в това направление.

Както и по отношение науките, ние и тук няма да отричаме нито един от постигнатите успехи. Ясно е, че науките, добили в последно време приложно значение, трябваше да осветлят някои отрасли на технологията; също така очевидно е, че ползувайки се от всички усилия на нашите предшественици, ние трябваше да ги надминем. Следователно въпросът не се състои в това, отбелязала ли е промишлеността известни придобивки; ние поздравяваме последните повече от всеки друг. За нас е важно друго: ние искаме да изследваме, не можеше ли нейното движение по пътя на усъвършенствуванията да става много по-бързо, отколкото става в действителност. Ето защо ние трябва да се спрем на трите главни страни на промишлеността: 1) технологическата част; 2) организацията на труда, т. е. разпределението на труда по производства съобразно нуждите на потреблението; 3) отношенията между работниците и собствениците на средствата за производство.

При сегашното високо състояние на науката и промишлеността последната в техническо отношение би трябвало да съставлява вследствие от първата, непосредствено приложение на нейните изводи към материалното производство, а не просто събравие на стари методи, потвърдени малко или много от опита. Същевременно нищо не се предприема, за да се накара промишлеността да слезе от тесните пътища, по които тя все още се движи, за да постави промишлената практика на висотата на научните теории. И в тая област също всичко е представено на ненадеждните случайности на индивидуалните знания. Почти единственото средство, употребявано от промишленците за оценка на своите методи на производ-

ство, са опитите, често пъти продължителни, често и причиняващи загуби, опити, които всеки от тях е принуден да започва отново, тъй като вследствие конкуренцията всеки от тях е заинтересован в това, да държи в тайна откритията си и по тоя начин да си запази за себе си монопола над тях. Ако става сближение между теорията и практиката, то това става случайно, разпокъсано и винаги непълно.

Безспорно, въпреки тия спънки, усъвършенствованията си пробиха път; но кой може да пресметне, какво струваха те? Колко напразни усилия, колко закопани в земята капитали, каква печална мисъл, че основателите на най-прекрасните промишлени начинания рядко жънеха плодовете им! В промишлеността, както и в науката, ние намираме само разпокъсани усилия, единственото чувство, господстващо над всички мисли е егоизмът. Промисленикът малко се грижи за интересите на обществото. Семейството му, средствата му за проивводство на личното богатство, което той се стреми да достигне — това е неговото човечество, неговата вселена и неговия бог. В лицето на ония, които се подвизават на едно поприще с него, той вижда само врагове; той ги очаква, дебне ги и всичкото си щастие, и слава той вижда в това, да успее да ги разори. Най-послед в чии ръце се намират, повечето работилници и оръдия на промишлеността? Нима те са отдадени на хора, които биха могли да извлекат от тях най-голяма полза в интереса на обществото? Разбира се, не! С тях се разпореждат, общо казано, неспособни ръководители, и до сега не може да се види, щото личният интерес да подбуди тия ръководители да научат онова, което те би трябвало да знаят.

Не по-маловажни неудобства се разкриват и в организацията на труда. Ние казахме, че промишлеността разполага с теорията и би могло да се по-

мисли, че тя ще ни покаже, по какъв начин производството и потреблението във всеки даден момент могат и трябва да бъдат съгласувани. В действителност самата тая теория е главният извор на безредието; както изглежда, икономистите си поставиха следната задача: „Дадени са управители, по-невежи, отколкото управляваните; ако се предположи освен това, че тия управители не само не съдействуват за процъфтяването на промишлеността, но напротив, искат да ѝ поставят пречки, и че техните пълномощници са вродени врагове на производителите, то пита се, каква промишлена организация е най-подходяща за обществото?“

Laissez faire, laissez passer! — такова беше необходимото решение, такъв бе единственият общ принцип, който те провъзгласиха. На всички е известно, под чие влияние биде издигнато това правило, то носи на себе си печата на своя произход. Икономистите предполагаха, че те могат да решат по такъв начин с едно драсване на перото всички въпроси свързани с производството и разпределението на богатствата; осъществяването на своето велико правило те довериха на личния интерес, без да помислят за това, че всеки индивид, колкото и проницателен да е той, не е в състояние оставайки си в своята среда, и, така да се изразим, от дълбочината на долината да съди за общия вид, който се открива само от най-високия връх. Ние сме свидетели на ония бедствия, които последваха от тоя принцип, предизвикан от нуждите на времето, и ако трябваше да се привеждат ярки примери, то такива биха се намерили много, за да се засвидетелствува безплодността на теорията, която трябваше да оплодотвори промишлеността. Ако днес и да са установени някои изключителни привилегии, някои монополи, то повечето от тях съществуват само в сборниците от закони, фактически обаче свободата е голяма и максимата на

икономистите се прилага навсякъде в Франция и в Англия. И какво, каква е картината, която наблюдаваме? Всеки промишленник, лишен от ръководител, без какъвто и да е компас, освен личните си наблюдения, които винаги са непълни, колкото и широко да са връзките, които той има, всякак се старае да се осведоми за нуждите на потреблението. Достатъчно е да се появи слух, че един или друг клон на производството представя бляскави изгледи за успех, и всички усилия, всички капитали се насочват към него; всеки се хвърля слепешката, без да си дава труд да помисли за съблюдаване на необходимата мярка и на необходимите граници. Икономистите ръкопляскаат при вида на такова многолюдно състезание, защото по-големия брой на борците те вадят заключението, че принципът на конкуренцията ще бъде приложен широко. Уви! Какво се получава като плод на тая смъртна борба? Няколцина щастливци тържествуват, но с цената на пълното разорение на безбройни жертви.

Неизбежна последица на това неограничено производство в определени посоки, на тия несвързани усилия, е непрестанното нарушение на равновесието между производството и потреблението. Оттук и безбройните катастрофи, търговски кризи, които плашат спекулантите и спират изпълнението на най-добрите проекти. Ние виждаме, как честни и трудолюбиви хора се разоряват и, разбира се, подобни примери засягат болезнено нравственото чувство, тъй като те навеждат на мисълта, че за да се преуспее, изглежда, е нужно нещо повече, отколкото честността и труда. Хората стават ловки, хитри и дори се осмеляват да се хвалят с тия си качества: веднъж направена тая стъпка, човекът е вагинал.

Ще прибавим още, че основният принцип — *laissez faire, laissez passer* — предполага съществуването на постоянна хармония между личния

интерес и общия — предположение, опровергавано от безброй много факти, за да приведем един от тия хиляди факти, не е ли очевидно, че ако обществото вижда интереса си във въвеждането на парни машини, то работникът, който живее от труда на собствените си ръце, не може да се присъедини към мнението на обществото? Отговорът на това възражение е известен; позовават се, например, на книгопечатането и констатираат, че в него са заети сега по-вече хора, отколкото е бил броят на преписвачите преди изобретяването му. Оттук вадят заключението: и така, в края на краищата всичко се изравнява. Чудесен извод! А до пълното завършване на тоя процес на изравняване, какво ще правим с тия хиляди гладни хора? Ще бъдат ли нашите разсъждения утеха за тях? Ще се отнесат ли те търпеливо към бедственото си положение, ако статистическите данни им докажат, че след определен брой години те ще имат хляб?

Разбира се, механиката няма нищо общо с това, тя трябва да твори онова, което ѝ внушава нейния гений. Но обществената предвидливост трябва да уреди така, че завоеванията на промишлеността да не наподобяват ония завоевания, до които води войната; погребалните мелодии не трябва повече да се примесват към песните на радостта.

Третата гледна точка, от която може да се разгледа промишлеността, то е отношението между работниците и собствениците на оръдията на труда или капиталите. Но тоя въпрос е свързан със самата същност на собствеността и ще бъде за нас още предмет на подробен анализ. . . Ще отбележим само, че земите, работилниците, капиталите и т. н. могат да се употребяват за производство с възможно най-голяма полза само при едно условие; те трябва да се поверят в такива ръце, които са

най-способни да извличат полза от тях — с други думи, на способни промишленци. В наше време само способностите не са достатъчно условие за кредит; за да придобиваш, трябва предварително да владееш. Случайността на рождението разпределя сляпо всички оръдия на труда, и ако наследникът или безделникът-собственик ги поверява в ръцете на способен работник, то естествено, най-добрата част на продукта, първата печалба отива в полза на неспособния или ленивия собственик. От всичко гореказано следва ли изводът, че ако експлоатацията на земното кълбо беше регулирана, т. е., ако тя се ръководеше от някаква обща теория, то резултатите, които предизвикват учудване от наша страна, щяха да бъдат значително надминати и при това не биха били придружени от ония бедствия, които ние ежедневно наблюдаваме? Така че и тук недостига единство, ансамбъл. Хората, които стоят на чело на обществото, възкликнаха: който може, да се спасява! — и всички членове на това велико цяло се разпръснаха на разни страни с думите: всеки за себе си, бог за никого!

(„Изложение. . .“ Лекция I.)

4. РОЛЯТА НА БАНКИТЕ В ОРГАНИЗАЦИЯТА НА ПРОМИШЛЕНОСТТА.

Сред отбелязаната от нас бъркотия се наблюдава обаче появата на известен род инстинктивни усилия, които имат очевидната тенденция да възстановят реда чрез създаването на нова организация на материалния труд. Тук ние имаме предвид една професия, която може да се смята нова, като се вземе под внимание особения характер и голямото развитие, което тя има в последно време: това е банкерската професия. Създаването на този клон на промишлеността е, очевидно, първата стъпка към

реда. Действително каква роля играят сега банкерите? Те служат като посредници между работниците, нуждаещи се от оръдия на труда, и собствениците на тия оръдия, които не умеят или не желаят да ги приложат в работа; те изпълняват донякъде оная функция на разпределители, която се изпълнява толкова лошо, както видяхме, от земевладелците и капиталистите. В този род сделки, извършвани при тяхно посредничество, отбелязаните от нас неудобства са значително отслабени, или най-малкото, лесно биха могли да бъдат отслабени, защото по своите навици и връзки банкерите много повече са в състояние да оценяват и нуждите на индустрията и способностите на промишленниците, отколкото това могат да направят безделните и изолирани частни лица. По този начин, употребата на капиталите, които минават през ръцете им, е и по-полезно и по-справедливо¹⁾.

¹⁾ Лесно е да се разбере, че въпреки органическите зародиши, които се съдържат в института на банкерите, зародиши, които ние разкриваме тук — ползата, която би трябвало да се получи от посредничеството на банкерите между безделните лица и трудещите се, често пъти се уравнива и дори унищожава вследствие на това, че нашето дезорганизирано общество облекчава егоизма във възможността да се проявява в разните форми на мошеничество и шарлатанство: често пъти банкерите застават между трудещите се и безделниците само, за да експлоатират едините и другите в ущръб на цялото общество. Всичко това ние го знаем, но правейки разлика между онова в действията им, което е противообществено и следователно, назадничаво, също така, както и онова, което е в тях напредничаво, ние посочваме кое трябва да се разруши, но в същото време и онова, което трябва по-скоро да се развие.

Бел, на оригинала,

От посредничеството на банкерите се получава и друга полза: именно затова, че те по-добре могат да съдят за ценностите на предприятията и за качествата на предприемачите, те са в състояние също значително да намалят известна част от наема за средствата за производство, която икономистите наричат гаранционна премия и застраховка на капиталистите против нещастните случаи, на които те се излагат, като заемат на други производствените си фондове. Затова при все че банкерите принуждават да им се заплаща за посредничеството, все пак те имат възможност да доставят средства за производство на промишлените на много по-евтина цена, т. е. с по-нисък процент, отколкото биха могли да сторят това земевладелците и капиталистите, изложени на по-голям риск да сгрешат в избора на предприемачите. По този начин банкерите съдействуват до голяма степен за облекчаване на промишления труд, а следователно — и за увеличение на богатствата: благодарение на тяхното посредничество средствата за производство по-лесно се обръщат, по малко се излагат на опасността да останат без употреба, или — по-израза на икономистите — намират се повече в предложение, а това обстоятелство предизвиква у капиталистите конкуренция по отношение трудещите се, която, докато у нас няма нещо по-хубаво, е от полза за последните.

Но кредитът, банкери, банки — всичко това са само груб зародиш на промишления институт, основата на който ние искаме да изградим: днешната организация на банките възпроизвежда до някъде лошите страни на оная система, където собствениците на средствата за производство са и техни разпределители, т. е. системата при която лицето, което разпределя постоянно се ръководи от мисълта да взема за себе си възможно по-голям дял от продуктите на труда. Освен

това, макар че положението на банкерите им позволява да преценяват по-правилно нуждите на някои промишленици, или може би, на цял клон на промишлеността, обаче никой от тях (дори нито едно банково учреждение) не е център, където да се стичат и сумират всички промишлени операции; затова не са в състояние да обхванат последиците като цяло, да оценят относителните нужди на всяка една от частите на работилницата, да ускорят движението там, където то замира, да го спрат, или забавят в ония случай, когато то вече не е нужно или се чувства по-малка необходимост от него.

Ще прибавим, че най-голямата част от материалната дейност се изплъзва от влиянието на банкерите: тук трябва да бъдат отнесени изцяло селскостопанските предприятия, които безспорно сега образуват най-важната част на промишлеността; причината на това е специалното законодателство, което още продължава да регулира поземлената собственост и цяло е запечатано от догмата за неподвижността на първобитните общества — неподвижност, която означаваше още гражданското общество в средните векове.

Също така може да се наблюдава, че в промишлеността в тесния смисъл на думата повечето от сделките се извършват без съдействието на банкерите. Най-сетне, когато дават кредит банкерите се ръководят главно от материалните гаранции и до голяма степен пренебрегват съображенията, основани на способностите на кредитираните лица, въпреки това, че тия съображения са най-важните.

(„Изложение. . .“ Лекция VII.)

В. Промисленият режим — социалния строй на бъдещето

1. ЦЕЛ НА НОВАТА ОБЩЕСТВЕНА ОРГАНИЗАЦИЯ

Изразът система на социалната организация е много надут; на мнозина той вдъхва страх; на тях им се струва, че това е такъв сложен и отвличен въпрос, че те не са в състояние да си съставят ясно мислене за него. А в същност системата на социалната организация е само акт на обединение, и всеки, който има ясна представа за това, по какъв начин трябва да става акта на обединението, може твърде здраво да съди за това, каква система на организация на обществото отговаря на днешното положение на нещата, на съвременното равнище на просветата и културата. Достатъчно са само няколко думи, за да се докаже това.

Най-важната точка във всеки договор за обединение е ясното определяне целта на обединението, която трябва да бъде формулирана в началото на договора. Това мнение е толкова общоприето, че и най-последният нотариален писар не би постъпил друго-яче, ако му бъде възложена такава работа. Това е толкова необходимо в такъв случай, когато се касае за обединение в национална организация, както и в такъв случай, когато целта на обединението е само изработването на кибрит. („Старата и новата политическа система“.)

Ние твърдим и не смятаме, че ще се намери някой, който да оспорва следното:

„Най-добрата обществена уредба е онази, която прави живота на хората, съставляващи мнозинство в обществото, възможно по-щастливо, предоставяйки им максимум средства и възможности за задоволяване на най-насъщните им нужди.

„Това е такава обществена уредба, при която най-достоините хора, вътрешната ценност на които е най-голяма, разполагат с максимум възможности за достигане най-високо положение, независимо от това, къде ги е поместила случайността на рождението им.

„Това е още такава обществена уредба, която обединява в едно общество най-многобройно население и предоставя на негово разположение максимум средства за оказване съпротива на чужденците.

„И, най-после, това е такава обществена уредба, която в резултат на покровителствуваните от него усилия води към най-важни открития и към най-голям напредък на културата и науките.“

(„Литературни, философски и промишлени разсъждения“. Второ разсъждение.)

Ще ни кажат: не ще съмнение, че целта на обществения договор е осигуряването на свободата. Но това значи да се въртим постоянно в един и същ кръг от идеи и да приемем преходното положение за онази система, която трябва да бъде установена.

Доколкото феодалната и теологическата системи са запазили още известни сили, запазването на свободата би трябвало да бъде предмет на най-важни грижи, тъй като тогава свободата беше подложена на тежки и непрестанни нападения. Но сега, когато се касае до установяването на промишлената и научна система, няма защо да се безпокоим за това; тая система ще доведе по необходимост, без каквито и да са особени грижи за това, до най-високата степен на социална свобода в светската и духовната област. При такъв строй създаването на сложния апарат на политическите комбинации, е насочен единствено към запазване свободата от покушения, на които тя в действителност не може да бъде повече подлагана, би напомняло твърде много

сражението на Дон-Кихота с ветърните мелници. Освен това гарантирането на индивидуалната свобода в никой случай не може да бъде цел на обществения договор. Свободата, разгледана от правяно гледище, е следствие на цивилизацията, прогресивна както и свободата, но не може да бъде нейна цел... Никой не се обединява с други, за да стане свободен. Диваците се обединяват едни с други, за да отиват на лов, за да водят войни, но разбира се, не и за да си осигурят свободата. Защото за това по-добре би било те да си остават изолирани. Ще повторя: необходима е некаква цел за дейност, и свободата не можеше да бъде такава, защото тя предполага такава цел. Защото истинската свобода съвсем не се състои в това, да се запази ако пожелаеш, безделието в обединението; такива наклонности трябва сурово да се потъпкват навсякъде, където те съществуват. Напротив, свободата се състои във възможно най-широкото и безпрепятствено развитие на материалните и духовни способности, полезни за общността.

Нека отбележим освен това, че в зависимост от напредъка на културата развива се в същата степен и разделението на труда, както в духовната тъй и в материалната област, както в подробностите, тъй и в най-общия смисъл. От тук по необходимост следва, че хората по-малко зависят едни от други индивидуално, но затуй пък точно в същата степен се увеличава зависимостта на всеки един от тях от общата маса. При това празната и метафизическа идея за свободата в този ѝ вид, в който е тя разпространена днес, във висша степен би стеснила въздействието на масата върху личността, ако ние бихме я турили както по-рано в основата на политическата доктрина.

От тая гледна точка тя би противоречила на развитието на цивилизацията и би спъвала организацията на добре координирана система, тъй като

такава система изисква тясна връзка между частите и зависимостта им от цялото.

(„Промислената система“. Предговор.)

2. ПРЕМИНАВАНЕ НА ВЛАСТТА В РЪЦЕТЕ НА ПРОМИШЛЕНИЦИТЕ И УЧЕНИТЕ.

Промислениците ще станат първата класа в обществото; най-видните промишленици ще вземат на себе си безплатно управлението на държавните финанси; те ще издават законите, те ще определят положението, което трябва да заемат другите класи в отношенията помежду си; на всяка от тях те ще отделят внимание, съответно услугите, оказвани от тях на промишлеността. Такъв ще бъде неизбежният краен резултат на настоящата революция когато този резултат бъде постигнат; общественото спокойствие ще бъде осигурено напълно, благосъстоянието на държавата ще започне да се развива с най-голямата скорост, каквато е възможно, и обществото ще притежава цялото онова индивидуално и обществено благополучие, на което може да претендира човешката природа. Ето такава е нашето мнение относно бъдещето на промишлениците и относно бъдещето на обществото; ето и съображенията, на които е основано това мнение:

1. Прегледът на историята на обществата доказва, че промишлената класа непрестанно е придобивала все по-голямо влияние, докато другите класи през всичкото време са го губели; от тук трябва да извадим заключението, че в края на краищата промишлената класа ще стане най-влиятелната от всички.

2. Обикновенният здрав разум диктува на всички следното съображение: хората постоянно са се трудили, за да подобрят своята участ, крайната цел, към която те винаги са се стремели, бе установяването на такъв обществен строй, в който класата занимаваща се с най-полезния труд, е и най-уважа-

вана; в края на краищата обществото по необходимост трябва да достигне тая цел.

3. Трудът е изворът на всички добродетели; най-полезния труд трябва да бъде и най-уважаван; следователно и божият и човешкият морал еднакво призовават промишлената класа да играе първа роля в обществото.

4. Обществото се състои от индивиди; развитието на обществения интелект не може да бъде друго, освен развитие на индивидуалния интелект — само в по-широк мащаб. Ако ние проследим развитието на възпитанието на отделния човек, то ние ще видим, че в първоначалните училища управлението на децата е най-важната част на дейността. В училищата от най-горната степен работата по управлението на децата губи от своята интензивност, а обучението започва да играе все по-важна роля. Същото е и с възпитанието на обществото: военната дейност, т. е. феодалната дейност, трябва да бъде най-силва при неговото възникване: тя трябваше непрестанно да се намалява, докато административната дейност трябваше през всичкото време да добива все по-голямо значение; в края на краищата административната власт трябва по необходимост да придобие надмощие над военната власт.

Военните и легистите ще трябва, в края на краищата, да се подчиняват на хората, най-способни за администратори, защото просветевото общество се нуждае само от администрация, защото в просветевото общество силата на законите и военната сила, която принуждава към подчинение пред законите, трябва да се употребяват само срещу ония, които искат да нарушат реда на администрацията. Планове, по които се извършва дейността на обществените сили, трябва да се съставят от хора, които са най-способни да бъдат администратори. Но най-влиятелните промишленици доказаха, че те са най-способни за администратори, тъй като благодарение

тая си способност те са спечелили и влияние; в края на краищата на тях неизбежно ще бъде възложено ръководството на интересите на обществото.

(„Катехизис на промишлениците“.
Първа тетрадка.)

Под висша административна способност трябва да се разбират три вида способности: способността на хората на изкуството, способността на учените и способността на индустриалците, съвместното действие, на които е достатъчно и необходимо условие за задоволяване моралните и физически нужди на обществото.

Когато бъде започната работа, чиято непосредствена цел е установяване системата на общественото благо, то хората, посветили себе си на изкуството, хората с богато въображение, ще вървят пред това велико начинание. Те ще възвестят бъдещето на човечеството; те ще отнемат златния век на миналото, за да обогатят с него бъдещето поколение; те ще въодушевят обществото за умножаване на благосъстоянието му, като начертаят пред него прекрасната картина на новите успехи, като му дадат да почувствува, че скоро всички членове на обществото ще се ползват от овия насладения, които до това време са били привилегия само на една малочислена класа; те ще възпеят благодеянието на цивилизацията и ще турят в действие за постигане на своята цел всички средства на изящните изкуства, красноречието, поезията, живописата, музиката, — с една дума, те ще разгърнат поетическата страна на новата система.

Учените, главният занаят на които се състои в наблюдение и разсъждение, ще докажат възможността за по-голямо увеличение на благосъстоянието за всички класи на обществото, както за най-многобройната класа на пролетариите, тъй и за класата на най-богатите хора. Те ще открият средствата, които най-пряко и най-бързо водят към целта

да се осигури непрекъснатост на труда на масата от производители; те ще разработят основните начала на общественото образование, ще установят законите на хигиената на обществения организъм, и в техни ръце политиката ще стане допълнение към науката за човека.

Съсредоточавайки всичкото си внимание върху производството, най-бележитите промишленници ще обсъдят, кое може да бъде незабавно прокарано в живота от ония проекти, които са замислени и разработени в интереса на обществото от общите усилия на хората на науката и изкуството; те ще обмислят средствата за изпълнението им и тяхното ръководство ще възложат на банкерите, които стоят на чело на финансовото движение.

Ето твърдия, пряк и честен път на администрацията, по който ще тръгнат хората на науката, изкуството и индустрията, когато им бъде възложено ръководството на общите интереси.

(„Обществената организация“. Четвърти откъслек.)

3. ХАРАКТЕРЪТ НА ПРОМИШЛЕНИЯ РЕЖИМ

а) Повдигане на физическото и духовно равнище на живота

Хората са най-щастливи в физическо отношение в оная страна, където те най-добре се хранят, обличат, имат най-добри жилища, могат най-лесно да пътешествуват и най-лесно да си доставят навсякъде както предмети от първа необходимост, тъй и за удоволствие.

В същата тая страна щастието на хората в морално отношение ще бъде най-пълно, ако равнището на тяхната интелигентност се повдига на достатъчна височина, ако те бъдат способни да ценят изящните изкуства, ако те знаят законите, които управляват природните явления и начините за тях-

ното видоизменение, и най-после, ако сред тях властвува взаимна привързаност.

Да видим сега, какви средства трябва да се употребят, за да се достави на французите двойното предимство на моралното и физическо благополучие.

За да се достигне това, необходимо е да се насърдчава по възможност повече земеделската, промишлена и търговска дейност, необходимо е те да се покровителствуват. Трябва да се вдъхновят с примамката на частните изгоди, всевъзможните предприятия по прокарването на канали, пътища и мостове, както и такива по пресушаване, обработване и напояване. Не трябва да задържахме печалбите, които ще се получат от труда, който носи полза на държавата, а без да се смущаваме, трябва да се отстъпят тия печалби изцяло на частните лица, предприемачи на тия начинания.

За постигане обаче на духовното благополучие на нацията, трябва да се възложи обучението на юношите и народа на учените, които имат най-положителни и полезни знания.

(„Старата и новата политическа система“
„Новата система“.)

б) Пътят към промишления режим

1. Човешкият род винаги се е стремел към политическото установяване на промишления строй.

2. Всеки народ е следвал свой собствен път и се е ползвал от специални методи за достигането на тая цел.

3. Френският и английският народ и са най-близо до тая цел. На пръв поглед английският народ е много по-близо до нея, от френския, но това е илюзия: в действителност френският народ е много по-малко отдалечен от нея.

4. За установяването на промишления строй в Франция достатъчен би бил обикновен кралски указ, който да възложи на най-влиятелните промишленици

съставянето на бюджетопоекта, и тоя указ навярно би бил изгоден, ако промишлената класа, наброяваща в Франция повече от двадесет и пет милиона души, от името на всички помолеше краля да вземе под внимание, че тая мерка гарантира спокойствието на трона и благосъстоянието на нацията.

5. Когато френският народ установи у себе си промишления строй, английският народ няма да закъсне да последва неговия пример.

6. Когато промишленият строй бъде установен в Англия и в Франция, тогава ще се прекратят всички бедствия, които бе обречен да изпита човешкият род в периода на прехода му от правителствения строй към промишления; тъй като силите на всички правителства на земята отстъпват на промишлената сила на Франция и Англия, то кризата ще бъде свършена, защото няма да има вече борба, и всички народи на земята, ползувайки се от покровителството на обединените се Франция и Англия, едни след други, в зависимост от развитието на тяхната цивилизация, ще преминават към промишления строй.

(„Катехизис на промишленниците“.
Трета тетрадка.)

Ясно е, че промишленият режим е режим, който може да достави на хората най-голяма сума от обща и индивидуална свобода, осигурявайки най-голямо спокойствие на обществото, с което то може да се ползува.

Също така е ясно, че тоя режим ще даде на морала най-голяма власт над хората в границите на постижимото, тъй като той ще достави на обществото изобщо и на неговите членове в частност най-голямо количество положителни наслаждения.

Очевидно е също, че обществото не може да бъде преведено от феодаалния режим в промишления режим със старите методи, защото двата режима се различават един от друг и дори са противополо-

ложни един на друг. Първият се стреми да установи между хората възможно по-голямо неравенство, разделяйки ги на две класи — управляющи и управляеми; правото да се заповядва е наследствено, а задължението да се подчиняват също се предава от родителите на децата.

Промислената система е основана върху принципа на пълното равенство; тя е враг на установяването на каквито и да са права, основани на рождението и всевъзможни привилегии.

И тъй, промишленият режим не може да бъде въведен нито случайно, нито с помощта на стари методи; ясно е, че той трябваше да бъде замислен а priori, да се изобрети като единно цяло преди да бъде пуснат в ход.

И, най-после, ясно е — и фактът на излизането на тоя труд доказва това, — че човешкият ум се е издигнал до концепция, обхващаща промишления режим в неговото цяло. От тия очевидни факти ние вадим заключението, че божественият и човешкият морал призовава хората, отличаващи се най-много със своите способности в най-различните области, да съединят усилията си, за да завършат организацията на промишлената система; че тя призовава такива хора да съдъйствуват, щото обществото като цяло да осъществи тая система. Ние вадим още и това заключение, че промишленниците трябва доброволно да заплатят всички разходи по преминаването на феодалната система, видоизменена в конституционния режим, към чисто промишлената система, тъй като промишлената класа произвежда цялото богатство и в същото време тя е най-заинтересована в установяването на промишления режим.

(Пак там. Първа тетрадка.)

в) Управление на държавните финанси.

Нека кралят на Франция обяви или по право, нека признае, че промишленците съставляват първата класа сред неговите поданици; нека той възложи на най-влиятелните промишленци управлението на своите финанси; от това неговият авторитет, като крал на Франция и на французите, няма нищо да се увеличи или да се намали; кралската власт е независима от класификацията на поданиците. Грамадното мнозинство на нацията неизбежно ще бъде много по-привързано към краля, тъй като то ще се намира в по-щастливи условия: намалението на данъците и тяхното по-добро употребление ще бъде прекият резултат от факта, че управлението на държавните финанси ще бъде възложено на най-влиятелните промишленци. . .

Сега, когато нацията се проявява главно в промишлено направление, когато тя се стреми да увеличи благоденствието си главно чрез мирен труд, единствената титла, която подхожда на краля, то е титлата пръв промишленник на кралството си. . .

Истината се състои в това, че съдбата на промишленците от времето на установяването на кредитната система е била винаги, — а и днес още си остава — в техните собствени ръце; в деня, когато промишлената класа ще даде израз на желанието си, щото ръководството на държавното имущество, да се възложи на най-влиятелните ѝ членове, кралската власт, като орган на общественото мнение, ще побърза да обяви, че такова е желанието на мнозинството и че малцинството е длъжно да му се подчини. . .

Кралят предостави на палатите правото да обсъждат финансовите закони и за гласуване на заемите, но той остави за себе си правото на инициатива по отношение представянето на финансовия

закон. Негово величество може да предложи комуто си иска изработването на бюджетопоекта; с една дума, кралят е свободен да възложи на най-влиятелните промишленици висшето ръководство на държавното богатство даже сега, когато той подари хартата; той може да прокара законно, т. е. без да противоречи на който и да е член на тая харта, чрез обикновен указ, следните мероприятия:

Кралят може да учреди висша финансова комисия, като я състави измежду най-влиятелните промишленици. Той може да постави тая комисия по-горе от своя министерски съвет. Той може да събира тая комисия всяка година, да ѝ възлага съставянето на бюджетопоекта, като ѝ довери същевременно и наблюдението на това, дали министрите изразходват поверените им суми според миналогодишния бюджет и дали не нарушават неговите граници.

Ако негово величество кралят направи това, то фактически той ще облече промишлената класа с висшето управление на държавното имущество, и с това ще прокара велика реформа, радикална промена в обществената организация, предизвикана по необходимост от прогреса на цивилизацията; феодалната система ще бъде напълно унищожена, а промишлената система установена напълно; промишлените ще заемат първо място по уважение и власт, докато аристократите, военните, легистите, рентиерите и държавните чиновници ще играят само второстепенна роля и ще заемат само подчинени длъжности...

Аристократите, военните, легистите и рентиерите нема да се осмелят да се борят срещу краля, съюзен с промишлените, защото кралят заедно с промишлените съставлява сто или, може би, хиляда пъти по-голяма сила, отколкото всички останали класи на обществото, взети заедно; членовете на палатите нямат друга положителна сила, освен

поддръжката, която им оказват различните класи на обществото. Бюджетопроектът, съставен от най-влиятелните промишленици, ще бъде приет от палатите, без всякакви пречки; коренната промяна на обществената организация ще се извърши без каквото и да е нарушение на хартата, която кралят подарил на нацията. Впрочем можем да бъдем спокойни относно това, как ще се отнасят със сегашните държавни чиновници, аристократи и буржоа от различните класи промишленците, заети със съставянето на бюджетопроекта. Промисленците хранят отвращение към всевъзможни внезапни промени: те, по своята природа и политически навици, прокарват реформи само последователно и много бавно; но те са настойчиви и, веднъж заели се с изпълнението на плана за реформи, замислен от тях, те ще работят неуморно до тогава, до като не установят най-икономичното управление на държавното богатство.

(„Катехизис на промишленците“.
Първа тетрадка.)

Когато кралят намери за добре да възложи висшето ръководство на обществените работи на индустриалната администрация, разходите по управлението веднага необикновено ще се намалят, защото хората на науката и изкуството, доказали с дейността си, че те са във висша степен способни да управляват, нямат нужда от разходи за разкош и за афиширане на своята особа, за да си спечелят уважение. Що се отнася до големите промишленици, то те биха сметнали за чест да не получават никакво възнаграждение за труда си, посветен на управляване общественото имущество.

(„Обществената организация“. Четвърти откъслек.)

г) Обществен план на работа

Всички въпроси, отнасящи се до икономията, която би могла да бъде внесена в обществените разходи, биха били подложени на обсъждане от промишлениците, чиито успехи в частните предприятия са доказали несъмнената им способност да управляват финансите.

Учредяване на банки, застрахователни дружества, спестовни каси, компании за прокаране канали и създаването на множество други дружества имащи за цел управлението на доста големи предприятия. култивираха у французите навика към административния метод на ръководене големите предприятия. А от тук следва, че тоя начин на действие може да намери приложение за управление на общите интереси, и това нововъдение във висшето ръководство на обществените работи няма да предизвика нито учудване, нито сътресения, няма да бъде в разрез с новите обичаи, придобити вече от днешното поколение.

(„Обществената организация“ Четвърти откъслек.)

На нас ни се струва, че може да бъде признат като основен принципът, че в новия политически строй единствената и постоянна цел на обществената организация трябва да бъде възможно най-доброто приложение, с цел да се задоволят нуждите на човека, знанията добити от науките, изкуствата и занаятите, разпространяването на тия знания, развитието им и възможно най-голямото натрупване, с една дума, задачата на обществената организация трябва да бъде възможно по-полезното комбиниране на всички отделни работи в областа на науките, изкуствата и занаятите.

Тук съвсем не е мястото да излагаме подробно каква поравителна степен на разцвет би могло да

постигне обществото при такова устройство; впрочем, това и не е трудно да си представим, и ние ще се ограничим само да набележим това в следното разсъждение.

До сега хората указваха чисто индивидуално и изолирано въздействие върху природата. Нещо повече, техните усилия в доста голямата си част винаги се взаимно унищожаваша, тъй като до днес човечеството е било разделено на две неравни части; по-малката от тях изразходваше постоянно всичките си собствени сили и дори много често и част от силите на по-голямата — с цел да господствува над последната, докато по-голямата употребяваше голямата част от силите си за борба срещу това господство. Несъмнено е обаче, че и при такова грамадно изразходване на силите все пак човечеството е достигнало в най-културните страни доста висока степен на имотност и благосъстояние.

Затова лесно можем да съдим, до каква степен на разцвет то би достигнало, ако не се разхищаваша напразно нито едно усилие, ако хората, като престанат да господствуват едни над други, се обединят заедно, за да указват колективно въздействие върху природата, и ако народите се придържат о същата система във взаимните си отношения.

Ние се опитахме да обосновем необходимостта за обществото да постави пред себе си положителната цел на организацията вместо такава неясна цел, каквато е щастието.

(„Теорията на устройството на обществото.“)

Тая политическа система, независимо от нейните предимства, естествено трябва да се осъществи днес в живота по силата на самия ход на събитията и по силата на закона за развитието на човешкия ум.

(Пак там.)

Аз смятам, че единствената цел, към която трябва да бъдат насочени всичките ни мисли и всичките ни усилия, е оня строй, който благоприятствува, най-много за развитието на промишлеността, — промишлеността в най-широкия смисъл, която обхваща всички видове полезна дейност; за териториите, както и за приложението им за умствения, както и за физическия труд; строи, най-благоприятен за промишлеността, с други думи. Управление, при което политическата власт има сила и дейност само в посока, необходима за премахването на всичко онова, което пречи на полезните усилия, управление, при което всичко е подчинено на това, щото работниците, чието обединение съставлява истинското общество, да могат непосредствено и с пълна свобода да разменят помежду си произведенията на различния си труд; и най-сетне, такова управление, при което обществото, което единствено само то знае, кое му подхожда, какво то желае и какво предпочита, и би било също така единствен съдия на значението и полезността на работата; и вследствие на това, щото производителът само от потребителя да очаква заплащането на труда си, възнаграждение за услугата си, каквато и да е последната. Ние само искаме да улесним и осветлим естествения ход на нещата. Ние искаме, щото хората да вършат съзнателно, със собствените си усилия и по-плодотворен начин онова, което те вършеха до сега, така да се киче, несъзнателно, бавно, нерешително и безрезултатно.

4. ПРЕВРЪЩАНЕ УПРАВЛЕНИЕТО В АДМИНИСТРАЦИЯ, УПРАВЛЕНИЕТО НА ХОРАТА — В УПРАВЛЕНИЕ НА НЕЩАТА

Хората заети в промишлеността, които искат образуване законно общество, имат само една нужда — свободата; свободата за тях се състои в премахване на онова, което ограничава производството, което

им пречи да се наслаждават от онова, което те самите са произвели.

Човекът по природа е ленив; човекът който работи, се подбужда към победа над леността си само от необходимостта за задоволяване на своите нужди или от стремежа към наслаждения. Така, че той работи в рамките на своите нужди и желания.

Но в общественото му състояние нуждите, които го подбуждат към труд, са твърде разнообразни и много по-многобройни, отколкото производителните му способности, защото той е длъжен да дава част от онова, което той произвежда, в замяна на някои продукти, които сам той непосредствено не произвежда. Тая необходимост (която за него се превръща в извор на богатство) е единствената, която той признава единствената, на която той е съгласен да се подчини; т. е. производителният човек като такъв, в действителност е подчинен единствено само на закона на своя личен интерес.

Но в обществото, в неговите недра се намират множество хора паразити,¹⁾ които, имайки нужди и желания, еднакви с тия на другите не са в състояние, като тях, да надвият леността, естествена за всички; без нищо да произвеждат, те консумират или желаят да консумират, както ако те бяха производители. Тия хора живеят насилствено за сметка на други, все едно, дават ли им или те са-

¹⁾ И сега в Франция има много по-малко безделници отколкото преди революцията, в Англия те са много по-малко, отколкото в Франция, а в Америка много по-малко, отколкото в Англия; броят на безделниците постоянно намалява в обратно отношение към напредъка на културата, така че може да се предвиди времето, когато в обществото вече няма да има хора, които доброволно да се отдават на безделие.

ми си взимат, с една дума, съществуват безделници, т. е. крадци.

По този начин работниците са обречени да видят себе си лишени от наслаждението, което е целта на техния труд. Последница от тая опасност за тях е необходимостта от този особен вид труд, различен от другите, който има за цел да попречи на насилието, с което безделието заплашва промишлеността. В очите на промишлеността управлението не е нищо друго, освен съществуване на този труд.

До Смита политическата икономия, намирайки се още в периода на своето детство, беше ловко изобразявана като спомагателна на правителствата и се смесваше с политиката; по нататък станала по силна, тя придоби по-открит и по-определен характер и се обяви независима от политиката. Още малко смелост, още малко философско отношение, и скоро политическата икономия ще заеме историческото си място; отначало тя се опираше на политиката, занаяк политиката ще се опира на нея, или, по-право, тя ще включва в себе си цялата политика. Това време не е далеч.

Ето, според мене, най-общите и затова и най-важни истини:

1. Производството на полезни неща е единствената разумна и положителна цел, която могат да си поставят политическите общества и следователно принципът да се уважава производството и производителите е безкрайно по-плодотворен, отколкото принципът да се уважава собствеността и собствениците.

2. Правителството винаги вреди на промишлеността, когато то се меси в нейните работи; то ѝ вреди даже тогава, когато се мъчи да я ободри, от което следва, че правителствата трябва да ограничат грижите си с охрана на промишлеността от всевъзможни спънки и препятствия.

3. Производителите на полезни неща, бидейки единствените полезни хора на обществото, единстве

ни трябва да направляват неговото развитие; като такива, които единствено действително плащат данък, само те трябва да гласуват.

4. Хората не могат никога да насочват силите си едни срещу други, без да пакостят на цялото човечество; войните безразлично каква е тяхната цел са вредни за цялото човечество, те са вредни даже за ония народи, които остават победители.

5. Желанието на част от народа да осъществява монопола си по отношение другите народи е малко основателно желание, защото монополът може да се осъществи и поддържа само със сила, и затова той намалява сумата на производствата даже на онзи народ, който печели от това.

6. Моралът се развива в зависимост от усъвършенствуването на промишлеността; за да се убедим в правотата на това твърдение, достатъчно е да се вгледаме в отношенията на един народ към друг или пък в отношенията между индивидите; следователно, истината, която трябва да се разпространява, мислите, които трябва да се затвърдяват в умовете, за да станат те господстващи, способствуват за увеличаване производствената активност на всеки един и за уважението производството на другите.

Тъй като цялото човечество има една цел и общи интереси, то всеки човек трябва да гледа на себе си в обществените взаимоотношения като член в обществото от работници.

Ние имаме, смятам аз, милостивий господарю, сумата на онова, което ние можем да наречем изследвани факти на политическата икономика. Но какъв е общият извод, който следва от тия факти? Към какво общо положение ни водят те? Защото само в тях ние можем да намерим и ще намерим, разбира се, принципът на цялата политика.

Съществува известен род интереси, съзнаван от всички хора, интереси, насочени към поддър-

жане на живота и благосъстоянието. Тоя род интереси е единствено присъщ и споделян от всички хора, единственият, за чието поддържане те трябва съвместно да обмисля и действуват, единственият около който може да се осъществява политиката и който трябва да се приеме като единствено мерило при критиката на всички институти и на всички обществени явления.

И тъй, обобщавайки в две думи — политиката е наука за производството, т. е. наука, която си поставя за цел да установи такъв ред на нещата, който да е най-благоприятен за всички видове производства.

Принципът е изходната точка. Ако принципът, който току-що установихме, до който ние бяхме доведени от фактите, ако тоя принцип, казвам, е действителен и добре установен, то отсега политиката вече не ще се намира във вълните на догатките, тя не ще се отдава повече на каприза на обстоятелствата, нейната участ вече не ще зависи от участта на властта, формите и предразсъдъка: нейната почва е изследвана, нейният род е изучен; отсега нататък науката за обществата си има принцип; тя става, най-сетне, положителна наука¹⁾.

¹⁾ Работейки над идеите, не трябва да се доверяваме на думите, и ние смятаме, че трябва да спрем тук вниманието на читателя върху думата „принципът“, за да не се смесва (както това обикновено става) с закона. Ние не казваме, че политиката, стигнала до тая точка, има закон, ние само казваме, че тя има принцип. Възможно е, тоя принцип да се превърне в закон, но това не е работа на фидософа; принципът е открит и освободен, останалото необходимо става от само себе си. Ако принципът е истински, той естествено ще се превърне в закон, и същността ще намери формата си; ако той е погрешен, той няма да определи насоката на нито един грам и формата няма да му придаде сила, каквато той няма в себе си.

До сега главните сили на обществото се изразходваха за да не се дава на обществото да се разпадне, а усилията, насочени към подобряване на моралното и физическо благоденствие на народите можеха и трябваше да играят само второстепенна роля.

Днес обаче това положение на вещата може и трябва коренно да се измени ; основната и най-важната цел на дейността на обществото трябва да стане подобряването на нашето морално и физическо благосъстояние, защото и малко изразходване на сили е достатъчно за поддържане на общественото спокойствие ; мнозинството е обикнало труда (а това изключва всеки стремеж към безредици) и се състои днес от хора, неотдавна доказали способността си да управляват движимата и недвижима собственост.

Тъй като малцинството не се нуждае повече от насилие, за да държи класата на пролетариите в подчинение, то трябва да се стреми да прокара следните мероприятия : 1) мерки, в резултат на които самите пролетарии ще бъдат по-непосредствено заинтересовани от общественото спокойствие ; 2) мерки, които да имат за цел да направят по възможност по-лек преходът на недвижимата собственост ; 3) мерки, които да имат за цел да предоставят на трудещите се висшата степен на политическо значение.

Тия мероприятия са твърде прости и те могат много лесно да се определят, ако си дадем труд да съдим за вещата въз основа на собствените си знания, ако веднъж за винаги премахнем игото на политическите принуди на нашите предшественици, което тегне над нашия ум — принципи хубави и полезни за времето си, но непригодни при съвременните условия.

Понеже населението като цяло днес се състои от хора (които с малки изключения, се срещат почти

еднакво във всички класи), които са в състояние да управляват добре движимата и недвижима собственост, то ние можем и трябва да насочим силите си непосредствено към подобряване моралното и физическо благосъстояние на обществения организъм.

Средството обаче което по най-непосредствен начин съдействува за моралното и физическо благоденствие на мнозинството от населението се състои в това, щото да се отнесат към най-важните държавни разходи, ония изразходвани средства, които са необходими, за да се даде работа на всички здрави хора, с цел да се осигури тяхното физическо съществуване; тук следва да бъдат отнесени и разходите, които имат за цел, възможно по-бързото разпространение на придобитите положителни знания сред класата на пролетариите и най-сетне ония разходи, благодарение на които на индивидите на тази класа ще могат да бъдат осигурени увеселения и развлечения, способни да развият техния интелект.

Прибавете към това мероприятията, в резултат на които управлението на общественото богатство ще се намира в ръцете на хора, най-способни за управление и най-много заинтересовани в това, да управляват добре, с други думи, в ръцете на най-важните промишленици — и благодарение на тия основни законоположения обществото ще получи организация, която напълно ще задоволява здравомислещите хора от всички обществени класи.

Тогава няма да става нужда да се боим от бунтове и следователно няма да бъдат нужни вече многобройни постоянни армии за тяхното потушаване; тогава не ще бъде нужно да се изразходват огромни суми за полиция, а същевременно няма да става нужда вече да се боим от международни стълкновения, тъй като тридесет милиона щастливи хора ще могат да отбият нападението на цялото човечество, обединило се срещу тях.

5. ЗНАЧЕНИЕ И ФУНКЦИИ НА ДЪРЖАВНАТА ВЛАСТ

В общество, организирано с определена цел — да се стреми към процъфтяване посредством науките, изкуствата и занаятите — най-важният политически акт, който се състои в определяне насоката, в която трябва да върви обществото, не се извършва вече от хора, които заемат обществени длъжности — той се извършва от самия обществен организъм. Само по такъв начин обществото, като колектив, може да проявява в действителност своя суверенитет, който в даденият случай се проявява съвсем не в произволното мнение, издигнато от масата в закон, но в признаване принципа, изведен от самото естество на нещата; на хората остава само да постигнат неговата справедливост и да провъзгласят неговата необходимост. При такова положение на нещата гражданите, на чиито обязанности лежат различни обществени функции, даже най-високите, играят от определена гледна точка само подчинени роли, защото техните задължения, колкото и важни да са те — се състоят в това, да се върви по направление, което не е избрано от тях. Нещо повече, целта и предметът на такава организация са толкова ясни, толкова определени, че не остава място нито за произвола на хората, нито за произвола на законите, защото и единият и другият могат да се проявяват само благодарение на определеността, която е, ако можем така да се изразим — тяхната естествена стихия. Управляващата власт тогава е нищожна или почти нищожна, доколкото тя е значи власт да се заповядва. Всички въпроси, които трябва да се решават при такава политическа система, а именно: с какви мероприятия обществото може да увеличи своето благосъстояние, ползувайки се от знанията, които то владее в дадено време в областта на науките, изкуствата и занаятите? Какви мерки трябва да се вземат за разпро-

страняване на тия знания и за възможно най-голямото им развитие? И най-сетне с какви средства тия различни задачи могат да се осъществят с най-малки разходи и в най-кратко време? Всички тия въпроси, казваме ние, както и всички ония въпроси, които те могат да породят, са от безусловно положителен характер и са достъпни за обсъждане; тяхното решение може да се получи само в резултат на представяне на научни доводи, съвсем не зависещи от човешкия произвол; участието в тяхното обсъждане е достъпно за всеки, който владее достатъчно образование. Освен това, при такава система всички обществени функции имат положителен характер и ясно изразена цел, затова необходимите за тяхното изпълнение способности се представляват толкова безспорни, те могат да бъдат толкова лесно установени, че никога не може да има колебания в тоя въпрос, и всеки гражданин, естествено, ще се стреми да се ограничи с оная роля, за която той е най-способен. И също както всеки въпрос от обществен характер тогава ще бъде необходимо да се решава съобразно придобитите в дадения момент знания, така и всички обществени задължения ще бъдат неизбежно възложени на хора, които са най-способни¹⁾ да ги изпълнят съгласно общата цел на асоциацията.

¹⁾ И в днешно време се ползува с признание принципът, съгласно който длъжностите трябва да се заемат от най-способните хора, но този принцип няма нищо общо с онзи принцип, който ние се опитваме да обосновем. Способността за която говорят хората, които поддържат тоя принцип, е способност към насилие и коварство, а това няма нищо общо със способността, за която става дума тук. Нещо повече, ние сме дълбоко убедени, че би било твърде жалко, ако тая способност притежаваше съществуващата политическа власт, тъй като необходимата последица от това би било продъл-

Така, че при тоя ред на нещата едновременно ще изчезнат трите основни порока на съвременната политическа система: произволът, неспособността и интригата. . .

Функциите, целта на които е специално поддържането на реда, ще заемат в новата обществена организация място, съответстващо на тяхното естествено значение, с други думи, те ще бъдат подчинени и полицейски функции, защото те, очевидно, могат да бъдат главни функции само до тогава, до когато обществото няма цел; от момента когато то добива някаква цел, макар и погрешна, те стават второстепенни. Нека отбележим сега, че тая отрасъл на обществената дейност представлява от себе си в новата система единствената отрасъл, изискваща определена степен на власт на хората едни над други, тогава, когато всички други, както ние показахме, са област на действието на принципите. Оттук следва, че властта, която управлява в истинския смисъл на думата, ще бъде тогава, доколкото това е възможно, ограничена. Следователно при тоя ред на нещата хората ще се ползват от висша степен на свобода, съвместима със състоянието на обществото. Нещо повече, трябва да отбележим, че това задължение да се поддържа реда, тогава ще може лесно да стане почти изцяло задължение на всички граждани — било в смисъл на задържане нарушителите на реда, било в смисъл на решение на споровете. По такъв начин онзи дял от власт, който ще бъде необходимо да се връчи на хората, специално упълномощени за поддържане на реда, ще може да бъде крайно малък и ще бъде с това по-малко опасен за свободата, че тия хора ще

жаване съществуването на недъгавата социална система извън нейните естествени граници. Съвременната неспособност е много по-за предпочитане от тая способност.

заемат само подчинено положение. За поддържането на реда е нужен голям управителски апарат само тогава, когато политическата система не се стреми определено към процъфтяването на обществото, защото в такъв случай на народната маса неизбежно трябва да се гледа като на враг на съществуващия ред. Но когато всеки вижда ясно целта, към която върви обществото — повдигане на благосъстоянието — и последователните стъпки, които приближават към нея, тогава масата на населението проявява пасивна сила, която е почти достатъчна за обуздаването на противообщественото малцинство.

(„Теория на общественото устройство“.)

6. ОБЩЕСТВЕНА ЙЕРАРХИЯ, ОСНОВАНА ВЪРХУ ЙЕРАРХИЯТА НА СПОСОБНОСТИТЕ

Аз мисля, че за всички обществени класи ще бъде добре, при такова устройство духовната власт в ръцете на учените, а светската — в ръцете на собствениците; а власта да се избират хората, призвани да изпълняват длъжностите на велики водачи на човечеството — в ръцете на целия народ; работна заплата — на народа, а за управниците — уважение.

Най-пълно и осезателно доказателство за празнотата и неопределеността в която се намират още политическите идеи, служи признаването в теорията право на всеки гражданин, независимо от неговите способности, в качеството на естествено право да се занимава с публичните въпроси. Това право се ограничава само на практика, и то пак така независимо от способностите. Ако тази теория не съществуваше, можеше ли някога да са помисли дори за това, да се заяви, че за политическите разсъждения не са необходими нито естествени, нито придобити способности. Наистина такива заявления се правят не направо, но техният смисъл не подлежи на никакво съмнение.

Защо да не се провъзгласи, че французите, които плащат хиляда франка преки данъци, са способни да правят открития в химията, щом като установят съвсем същият принцип в областта на политиката, по своему също толкова трудна и толкова важна, както и химията? Защо? Защото е ясно, какви способности са необходимото условие за занятия по химия, и не е ясно, какви способности са нужни в областта на политиката. Коя е основата на това различие? Това, че химията сега е положителна наука, докато политиката е само гаделна доктрина, която не заслужава името наука. Метафизиката не учи на нищо реално. Именно за това на нея е свойствено да твърди, че хората са способни за всичко, без да е нужно за това никакво специално изучаване. Забележителното положение, което аз току-що посочих, съществува сега само в политиката и в нейната майка — философията. Защото само те от всички отрасли на нашите знания още си остават метафизични. Но нещо аналогично може да се наблюдава и в областта на науките, които са сега най-положителни, ако ние се пренесем в оная епоха, когато те още се намираха в мрачните владения на метафизиката. Какви способности са необходимото условие, за да се притежава правото за занимаване с науки — това бе изяснено с точност това престана да бъде предмет на всеобщи спорове едва тогава, когато съответните науки добиха положителен или опитен характер. Абсолютно същото нещо трябва да стане и в политиката. Сега още може, без да бъдем подлагани на насмешка, да се защитава мнението, че политическите звания са вродени, или че достатъчно е да се родиш французин, за да бъдеш в състояние да разсъждаваш върху политиката. Това се смята дори патриотично. Но когато политиката се издигне до положението на опитните науки — което сега вече не може да бъде за дълго отсрочено — тогава ще станат точни и опреде-

лени условията на ония способности, които са необходими за занимаване с нея; занимаването с политика тогава ще бъде възложено изключително на специалната класа на учените, която ще накара държавниците да млъкнат.

(„Промислената система.“ Предговорът.)

След като в първият член на нашият обществен договор бъдат ясно изразени националните ни желания и начините за тяхното задоволяване, лесно ще бъде да се съставят останалите части на тоя акт. Всички други членове ще бъдат изведени от първия като негови непосредствени следствия.

Тъй като нацията ще посочи ясно пътя, по който трябва да върви правителството, то всеки произвол на властите ще бъде изкоренен.

Всички привилегии ще бъдат премахнати и те не ще могат да се възстановят, защото ще бъде установена системата на най-пълното равенство, каквото е само възможно: хората, които проявят най-големи способности в положителните науки, изящните изкуства и промишлеността, при новата система ще бъдат призвани да играят първата роля в обществото по своето социално значение, и на тях ще бъде възложено управлението на държавните работи. Основният закон ще издигне в първите редици всички хора, които притежават ярък талант, каквото и да е положението, в което те са се указали вследствие случайността на рождението.

И най-сетне предлаганото преустройство ще предостави на Франция най-голямото от всички политически блага именно — да бъде управлявана колкото е възможно по-малко и колкото е възможно по-евтино.

Към това което казахме, ще прибавя още, че всички просветени народи по необходимост ще предприемат същото преустройство, щом Франция им даде пример и прокара пътя, по който те ще трябва да вървят.

Ще прибавя още: всички народи, които извършат това преустройство, по необходимост ще съставят общ съюз и ще слезат усилията си за работа, за повдигане на общото благосъстояние.

(„Старата и новата политическа система“.
„Новата система“.)

7. ОРГАНИЗАЦИЯ НА ВЛАСТТА

Духовната или научна власт

Учените трябва да се разделят на две групи и да образуват две отделни академии. Една от тия академии трябва да се занимава главно със съставянето на добър кодекс на интересите, а другата — за разработване кодекса на чувствата.

„Людвик XIV основа едната от тия академии, академията на физическите и математически науки; тази академия оказва вече голямо съдействие за развитието на наблюденията и научните съждения.

Присъединяването към нея на групата ученикономисти би било достатъчно, за да може тя да създаде добър кодекс на интересите.

Другата академия — академията на изкуствата — ще се заеме с развитието на нашето въображение и чувство.

Присъединяването на групата моралисти и теолози към групата на писателите, поетите, художниците, скулпторите и музикантите ще даде на тая академия възможност да създаде добър кодекс на чувствата.

При всяка от тия академии трябва да се създаде група от юристи, защото обществото има нужда от това, щото чувствата на неговите членове, както и техните интереси, да бъдат подчинени на твърди правила; това е необходимо за да се определят отношенията, които трябва да се установят между хората в тия две плоскости.

Академията на науките и академията на изкуствата, образувайки заедно едно събрание, ще си изберат от своята среда членове на философската академия, която ще носи името „Висша Академия.“

Тая „Висша Академия“ ще трябва първо да създаде, а после да развива по-нататък общата доктрина, която ще бъде положена в основата на общественото образование.

Философите, които ще влязат в състава на тази академия, ще присъединят към себе си най-видните юристи и ще им възложат да придадат юридически характер на изработената от тях доктрина.

Светската власт

Ръководството на светската власт трябва да бъде възложено на най-големите земевладелци, фабриканти, търговци и банкери. Те ще образуват съвет, който ще се нарича Съвет на индустриалите.

Този съвет ще има право да привлича в състава си онези служащи, които най-много се отличават в различните ведомства, които образуват в своята съвокупност правителството.

Този съвет ще се занимава с разглеждане на всички проекти, отнасящи се до обществените нужди, които ще му бъдат предадени от духовната власт, той ще спре своя избор върху ония проекти, които той сметне за нужно да приеме.

Привеждане в действие новото обществено устройство

„Кралската власт, преминаваща по наследство по принципа на първородството, е институт, който лежи в основата на новото устройство.

Висшата Академия ще образува инициативен съвет при негово величество.

Проектите, утвърдени от инициативния съвет, поставят на разглеждане в академията на изкуствата и академията на науките.

След разглеждането на проектите в тия две академии, те постъпват с техните забележки в Съвета на индустриалите.

Съветът на индустриалите съставя всяка година бюджетопроект и проверява, съобразно ли са изразходвали министрите сумите, които са били определени за техните ведомства от предидущия бюджет.

Така разработеният бюджетопроект постъпва в министерския съвет, който съгласно заповедите на краля, го предава на палатите.

Тоя проект се свежда до просто добавяне от междинните инстанции между кралската власт и властта на палатите^а.

(„Обществената организация“.
Шести откъслек.)

8. ПЪТИЩА И СРЕДСТВА ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА ПРОМИШЛЕНИЯ РЕЖИМ

а) Апел към господстващите власи

Обществените промени ще се предизвикат от силата на нравственото чувство, и главният двигател на тая сила ще бъде вярата в това, че всички политически принципи трябва да бъдат изведени от основния принцип, който бог е дал на хората.

Приятелите на човечеството ще направляват тая сила; в тоя случай те ще бъдат в същото положение, в каквото се намираха те от времето на основаването на християнството, т. е. непосредствени агенти на Вечния.

С първото си задружно усилие приятелите на човечеството накараха владиката на земята да усвои принципа на божествения морал; с второто общо усилие филантропията ще накара знатни и богосло-

ви да се подчиняват на главния извод от този принцип.

Това мнение преди всичко е основано на онова, което ни е известно за събитията, станали от времето на основаването на християнската религия.

Последната класа на обществото беше несъмнено, по най-положителен и най-непосредствен начин заинтересована в усвояването на това вярване; това учение представляше също големи предимства на ония народи, които се намираха под владичеството на римляните. Изглеждаше вероятно, че тия две големи групи на населението ще поддържат с всичките си сили новия принцип на морала; но събитията взеха съвсем друго направление. Главният основател на християнската религия, ако става дума за хората, бе апостол Павел, римлянин. Полнеекът, един от първите мъченици, принадлежеше към висшите обществени класи и първите проповедници бяха често пъти преследвани от долните класи на народа.

Истината, потвърдена от цялото развитие на цивилизацията, се състои тук в това, че страстта към благото на обществото има много по-голямо значение в работата за политическите усъвършенствувания, отколкото егоизмът на ония класи, на които тия промени ще допривесат най-голяма полза. С една дума, опитът е доказал, че с най-голям жар се трудят за установяването на новия строй не онези, които имат най-голям интерес от него.

(„Промислената система“. Обръщение към приятелите на човечеството.)

След като биде намерено средство за подмладяване на християнската религия, като се подложи на изменение основния ѝ принцип, първата ми грижа трябваше да бъде взимането на всички необходими предпазни мерки, щото разпространението на новото учение да не подтикне бедната класа към насилнически актове срещу богатите и правителствата.

Аз трябваше да се обърна най напред към богатите и силните, за да ги предразположа в полза на новото учение, аз трябваше да им внуша, че то никак не е в разрез с техните собствени интереси, защото подобряването моралното и физическо съществуване на бедната класа е невъзможно с други средства, освен ония, които водят към увеличение на наслажденията на богатата класа.

Аз трябваше да внуша на художниците, учителите и на ръководителите на промишлените предприятия, че техните интереси по своето същество съвпадат с интересите на народните маси, че те принадлежат към класата на работниците, бидейки в същото време нейни естествени водачи, че признателността на народната маса за услугите, които те ѝ указват е единствената награда, достойна за славния им труд. Аз трябваше особено да настоявам на това обстоятелство предвид извънредно голямото му значение, тъй като това е единственото средство да се дадат на народите водачи, които действително да заслужават тяхното доверие. Само тези водачи са способни да ръководят общественото мнение, само те могат да научат народните маси да съдят здраво за това, съответствуват ли едни или други политически мероприятия на интересите на мнозинството от населението или пък са в разрез с тях. . .

(„Новото християнство“)

б) Промислената партия

Ние признаваме, че промишлените тепърва трябва да получат политическо възпитание, и именно затова, че ние дълбоко сме осъзнали тая истина, и ние решихме да публикуваме катехизиса на промишлените. Следователно, в тоя пункт ние с вас сме напълно съгласни; но ние, види се, различно

гледаме на това, каква линия трябва да следваме що се отнася до политическото възпитание на промишлената класа.

Да се възпита в учащите се чувството за собствено достойнство, да им се внуши вяра в собствените им сили — ето кое, според нас, трябва да се направи преди всичко, когато имаш работа не с деца, а с възрастни хора, на които могат да се дават съвети. Да се приучат учащите се най-напред към практика, и да им се говори за теориите едва тогава, когато за това даде повод практиката — такъв е, според нас, вторият важен принцип.

Най-сетне, за да не удължим твърде цялата тази екскурзия — ние смятаме да създадем по възможност по-скоро промишлена партия и най-вярното средство за това ние смятаме следното: да се убедят промишлениците да изложат политическите си желания направо на краля, без да се обръщат към каквито и да са посредници. . .

Компания от банкери, подобна на една от ония, които бяха образувани в последно време за сключване различни заеми, предложени от правителството, много по-лесно би събрала подписите на всички френски промишленици по нашата молба¹⁾, отколкото такива компании успяваха да реализират тия заеми.

Промишлената класа, както ние говорихме за това в първата си тетрадка, е напълно организирана благодарение на банките, които свързват всички отрасли на промишлеността помежду им, и на банкерите, които свързват помежду им различните промишленици — така че промишлениците лесно могат да обединят силите си за достигане целта, която е в техен общ интерес. Капитаните на промишле-

¹⁾ Петицията до краля за предаване управлението на държ финанси от ръцете на промишлениците.

ността, т. е. най-влиятелните промишленици, още не са използвали в областта на политиката ония облаги, които те ще имат от организацията на промишлената класа. Ние обаче, от своя страна, им предлагаме начин да използват всички тия предимства за достигане най-великата политическа цел, за каквато те могат да претендират, т. е. за установяването на промишления строй, и ние не се съмняваме, че те ще се заловят с жар за нашата мисъл.

(„Катехизис на промишлениците“.
Втора тетрадка.)

Правителството не трябва, то няма да пожелае и не ще може да попречи на образуването на промишлената партия, защото тя по своята същност е мирна и нравствена партия; тя се стреми да действа само чрез общественото мнение, а правителството не може да пречи на създаването на обществено мнение.

Нека направим общите изводи. Промишлената класа съставлява $\frac{24}{25}$ от нацията; така че, когато промишлениците се проникнат от собствените си политически възгледи, тяхното мнение ще стане обществено мнение, което според пословицата царува над света. Пред него не може да устои никоя сила; ако спокойствието още не е напълно осигурено, то това е защото общественото мнение още не се е проявило.
(Пак там. Първа тетрадка.)

в) Кралската власт и общественият преврат¹⁾

Владетелю, през последните сто години в Франция бяха направени големи политически грешки както от страна на кралската власт, тъй и от страна на промишлениците; но тия грешки, колкото и да бяха големи, не можеха да унищожат миналата история на френския народ и да изменят политиче

¹⁾ Проект на петицията на промишлениците до краля.

ските му съдбини. Четиринадесет века френският народ живее под властта на монарха; от деня на възшествието на престола на вашата августейша династия и до смъртта на Людовик XIV Бурбоните и промишлениците бяха в съюз помежду си — отначало срещу едрите васали, после срещу малките и най-сетне, срещу привилегированите от всякакъв род.

Със своята предшествуваща история френският народ е призван да живее в условията на монархическия строй.

Кралската власт няма да престане да изпитва затруднения, а промишлената класа, т. е. нацията няма да престане да изпитва недоволство от правителството до тогава, до като не бъде установена промишлената монархия.

Нищо не може да попречи на установяването на промишлената монархия в Франция, ако френските промишленици, от една страна, и Бурбонският дом, от друга, пожелаят да установят тая форма на управление.

Кои са ония класи, които биха могли да се съпротивят на установяването на промишлената монархия в Франция. Старата аристокрация би имала безспорно най-много средства, за да попречи на тоя велик политически акт защото поддръжката на всички европейски аристокрации все още ѝ придава голяма сила. Но от друга страна, тая сила отстъпва доста пред силата на промишлениците и Бурбоните, обединени за достигане на общата цел, а от друга страна, старата аристокрация е запазила благородството на чувствата и ще се примири много по-лесно, отколкото това обикновено си въобразяват, с такъв строй, който ще осигури вътрешното спокойствие и процъфтяване на френския народ. Старите аристократи са се въоръжили срещу всякакви политически новаторства, те с всички сили се стремят да възстановят стария ред, защо-

то те са възмутени от жестокостите на революцията; защото всички ония, които ръководеха националното движение на обновлението, бяха интриганти и безумци; нито един от тях не заслужи тяхното уважение, нито един не изказа ясни понятия за форма на управление, която съответствува на съвременното състояние на цивилизацията, нито един от тях не им доказва, че премахването на аристокрацията ще бъде голяма придобивка за народа. А особено ги възмути тях, и съвсем основателно, създаването на нова аристокрация.

Що се отнася до новата аристокрация, то народът не я уважава и не я обича, тя няма привърженици нито във страната, нито вътре; това е мъртвороден институт, който се е появил на бял свят вчера, и който утре няма да съществува; тя няма никакви средства за съпротива срещу установяването на промишлената монархия.

Буржоата, т. е. законоведците от неаристократически произход, военните от различните съсловия, собствениците, които не ръководят промишленост, имат много повече сила, отколкото новата аристокрация; но тая сила става реална само при условие на обединението им със старата аристокрация, като продължение на която те служат. Те нямат свой собствен политически характер, те са в действителност само аристократи в миниатюр. Тяхното съществуване като политическа корпорация не може да продължи повече от съществуването на истинската аристокрация.

Армията сега се състои от войници, които не проявяват никаква любов към военната служба, от войници, които по своите наклонности и привички са истински промишленици; разбира се, не те са които ще укажат съпротива срещу установяването на промишлената монархия.

В армията единствено само офицерите могат да желаят, щото военната професия да се ползува

както преди с по-голямо признание от страна на обществото, отколкото промишлената професия.

Господарю, френската монархия трябваше да има предимно военен характер до смъртта на Людовик XIV; това означава, че първата класа на държавата трябваше да се състои преди всичко от военни и само на второ място от промишленици, защото до това време целта на нацията бяха главно завоеванията.

От Людовик XIV до сега френската монархия не можеше да не бъде в преходен ред; военната класа изгуби своето надмощие, а промишлената още не го е спечелила. При все това, тоя период от време съвсем не беше изгубено за успехите на цивилизацията; тъкмо през тоя период — чиито събития още не се подават на точен анализ, защото те са много заплетени — се извърши прехода от военната монархия към промишлената монархия.

При сегашното състояние на цивилизацията единствено само промишлената монархия е добра за френския народ, единствено тя може да стане трайна в Франция, защото целта на нацията е достигане на благосъстояние чрез мирен труд, от което следва че първата класа в държавата трябва да бъде предимно промишлената и че военното дело трябва да бъде за нея само второстепенно и случайно; занимаването с военно дело трябва да има място само в случай на неприятелско нашествие и да продължи само до изгонването на неприятеля.

Господарю, названието конституционна монархия, което носи вашето управление, в достатъчна степен характеризира сегашното политическо положение на Франция; епитетът „конституционен“, който звучи страшно метафизически, означава преходен обществен строй — строй, в който хората на фразата и драскачите образуват господстващата класа. И те действително в течение на целия XVIII век разяждаха нещастния френски народ и нещаст-

ната кралска власт; през последните четиредесет години, обаче, кралят и народът се намират във властта на адвокатските дърдорения¹⁾, които съставляват квинтесенцията на празнословието.

Време е вече, господарю, да се завърши политическият прелом, който повече от един век отнима всичките сили на народа и на кралската власт в Франция; време е вече да се провъзгласи промишленият режим, промишлената монархия.

Всички ние, които сме се посветили на промишлена дейност, ние, които съставляваме повече от двадесет и пет милиона от населението на Франция, се заклеваме да защитаваме на живот и смърт института на кралската власт и династията на Бурбовете от всякакво покушение, което би могло да бъде замислено вътре или вън от страната срещу тоя институт или срещу тая династия.

Ние с най-голяма почит молиме, ваше величество, да създаде комисия от най-влиятелните промишленици и да им възложи да съставят бюджета.

(„Катехизис на промишлениците.“

Втора тетрадка.)

9. Мирният характер на преврата

Насилствените средства са годни само за събаряне и разрушаване и те са годни само за това. Мирните средства са единствените, които могат да бъдат употребени за градивни, за творчески цели; с една дума, само с мирни средства могат да се построят трайни институти. Но актът, с който ще бъде предадено върховното ръководство на паричните интереси на нацията на най-важните промишленици, е градивен акт. Това е най-важното политическо мероприятие, каквото можем да си пред-

¹⁾ Под адвокатски дърдорения аз разбирам разсъжденията на адвокатите върху политически въпроси

ставим; то трябва да послужи като основа на цялото ново обществено здание; то трябва да завърши революцията и да осигури нацията от всякакво друго сътресение. Най-важните промишленици ще изпълняват безплатно длъжността за съставянето на бюджета, а затова малко ще бъдат желаещите да заемат тази длъжност. При съставянето на бюджета промишленците ще си поставят за цел икономии в управлението на държавните работи; затова на чиновниците ще се определят умерени заплати.

За тия места ще има малко желаещи, тяхното количество значително ще се намали, а също така ще се намали и количеството на кандидатите и неизбежно ще се установи такъв строй, при който голям брой длъжности ще се изпълняват безплатно, защото безделните богаташи няма да намерят друго средство да си спечелят уважение.

Ако хората се заемат да изучават характера на промишленците и тяхното поведение през време на революцията, то те ще видят, че те са по същество миролюбиви. Не промишленците извършваха революцията, а буржоата, т. е. незнатните военни, разносъсловните легисти и непривилегированите рентиери. И днес още промишленците играят само второстепенна роля сред съществуващите политически партии и нямат свое политическо направление и своя политическа партия. Те клонят повече към левицата, отколкото към десницата, защото исканията на буржоазията по-малко оскърбяват идеята за равенството, отколкото исканията на аристокрацията; но те не се увличат от либералните идеи, те най-много желаят спокойствие. Ръководители на либералите, вътре и извън палатите, са генерали, легисти и рентиери. Аристокрацията и буржоазията искат да вземат в ръцете си управлението на държавните работи главно за да имат по-големи облаги за себе си. Напротив, видните промишленици

се стремят към това, за да въведат възможно по-голяма икономия.

Промислениците много добре чувствуват, че те повече от всички са способни да управляват паричните интереси на нацията, но те не изтъкват тая идея, опасявайки се да не смутят спокойствието. Те търпеливо очакват, докато се създаде определено мнение по това и докато истинската социална доктрина ги призове към кормилото на управлението.

От казаното ние заключаваме, че промислениците ще употребяват изключително мирните средства, т. е. средствата на обсъждането, доказателството и убеждението; само опирайки се на тях, промислениците ще вземат върховното ръководство на държавното богатство от ръцете на военните, легистите, рентниерите и държавните чиновници, за да го предадат в ръцете на най-важните от своята среда.

(„Катехизис на промислениците“.

Първа тетрадка.)

На хората, чието благоразумие достига до страховливост, ние ще им кажем следното:

Движението, на чело на което вървят най-знаменити учени и най-големите промисленици, не може да предизвика никакъв смут, защото учените и индустриалците повече от другите членове на обществото имат интерес да се поддържа реда; те повече от другите, хранят отвращение към всякакви насилнически актове.

Несъмнено, учените и индустриалците ще трябва да развият голяма сила, за да се извърши промяната на системата, но силата, която те ще употребят, ще бъде морална сила, силата на общественото мнение.

На тия малодушни хора ние ще кажем: между две партии със съвсем неравни сили не може да има никаква физическа борба. Борбата между тях може да става изключително в плоскостта на мо-

рала. По-слабата партия има на свое разположение само едно средство — да апелира към принципите на справедливостта или общественото благо; на всички тия принципи именно ще се опират новаторите в своята дейност.

Това движение, нравствено и мирно във всички отношения, ще получи в края на краищата голяма подкрепа от страна на самата кралска власт, която все повече и повече се стреми да се избави от своите приближени, за да се съедини по-тясно с народа.

(„Обществената организация“
Пети откъслек.)

9 НОВАТА ФИЛОСОФСКО-РЕЛИГИОЗНА СИСТЕМА, КОЯТО ТРЯБВА ДА ЛЕГНЕ В ОСНОВАТА НА НОВАТА ОРГАНИЗАЦИЯ НА ОБЩЕСТВОТО

а) Философска система

Припомняйки общите, известни на всички образовани хора, сведения за пътя, по който е вървял човешкият разум, като се почне от първите стъпки на неговото развитие, и разсъждавайки в частност върху пътя, по който той върви от XV век, ние виждаме:

1. Че като се почне от тази епоха, разумът се стреми да обоснове всичките си наблюдения, обсъждане и факти; че той върху тая положителна основа е преустроил вече астрономията, физиката, химията, и че тия науки днес съставляват основата на народното образование. Оттук неоспоримо идваме до заключението, че и към физиологията, част от която е науката за човека, ще бъде приложен същият метод, приложен към другите физически науки, и че тя ще бъде въведена в народното образование, когато тя стане положителна наука.

2. Че частните науки са елементи на общата наука; че общата наука, т. е. философията, не можеше да не

бъде основана на предположения, докато частните науки бяха такива; че тя стана полуположителна, когато някои от частните науки станаха положителни, до тогава, когато другите си останаха още основани върху предположения, и че тя ще стане напълно положителна, когато всички частни науки станат такива. Това ще бъде тогава, когато физиологията и психологията бъдат изградени върху наблюдаеми и обсъждаеми факти; защото не съществува явление, което да не е или астрономическо, или химическо, или физическо, или психологическо. Затова ние можем да си представим такова време, когато философията, преподавана в училищата, ще бъде **позитивна**.

3. Че системите на религията, общата политика, морала и народното образование не са нищо друго, освен приложение на идейни системи, или, ако щете, това е една система на мислене, разгледана от различни страни. Затова построяването на новата научна система очевидно ще обуслови преустройството на системата на религията, общата политика, морала, народното образование и, следователно, ще обуслови реорганизацията на духовенството.

4. Че националните организации са частни приложения на общите идеи за общественения ред и че преобразованието на общата система на европейската политика ще повлече след себе си националните преобразования на различните народи, влизащи в състава на тая голяма група.

В най-сбита форма мисълта, която ще бъде развита в моя труд, може да бъде изразена така:

На цялата работа на човешкия разум до епохата, когато той започна да основава своите разсъждения върху наблюдавани и обсъждаеми факти трябва да се гледа като на предварителна работа.

Общата наука няма да стане положителна до тогава, до когато всички частни науки не бъдат основани върху наблюдения.

Общата политика, която обема религиозна система и организацията на духовенството, ще стане положителна наука само тогава, когато философията във всичките си части стане наблюдателна наука; защото общата политика е приложение на общата наука.

Националните политически системи необходимо ще се усъвършенствуват когато бъдат усъвършенствувани принципите на общата политика.

(„Очерк на науката за човека“
1813-1816, I част. Общ увод:
встъпление).

Общата система на нашите значения ще бъде преобразувана; тя ще бъде основана на вярата, че вселената се управлява от единен неизменен закон. Всички системи, като религиозната, политическата моралната и системата на гражданското законодателство — ще се съгласуват с новата система на нашите знания.

(Пак там. Част I.)

Преди моралът да може да стане положителна наука, преди политиката да вземе като свой ръководител морала, преди човешкият род да може да получи здрава обществена уредба, т. е. организация построена в интересите на мнозинството — преди всичко това трябваше да бъдат изпълнени две основни условия.

Човешкото въображение трябваше да се укроти, склонността към чудесата трябваше да се намали, метафизиката трябваше да изгуби голяма част от своето влияние; с една дума, положителните знания трябваше толкова да напреднат, а разумът да добие такава сила, че хората в стремежа си да подобрят своята участ, да започнат да се облекат повече на своите научни пресметания и промишлена

дейност, от колкото на своите вярвания, молитви и религиозни упражнения.

Такова бе първото от тия условия, но на тия изисквания напълно отговаря сега не само Франция, но и цяла Европа.

На тях отговаря политиката на държавните глави; защото великите държави образували съвещения съюз, поставиха в подчинено положение както папската власт, тъй и духовенството на другите религиозни секти; владетелите доказаха с това, че стремейки се да турят край на днешната криза, те повече се облекат на положителните си пресмятания и на тия на своите министри, отколкото на теологическата власт и на способността на духовенството да усъвършенствува организацията на обществото.

Още по-рязко бе изразено в това отношение настроението на народа. Нека сега дойдат в едно и също време и на едно и също място промишленици и мисионери, първите с проповед на труда, а вторите със своите речи към верующите. Най-мъжествената и способна класа ще се втурне на тълпи към първите. Привържениците на вторите не се ползват с никакво доверие и влияние в обществото.

(„Старата и новата политическа система“.)

Второто условие, което беше необходимо да се изпълни, се състои в следното. Необходимо бе да се създаде система, която да господствува над висшите геории, с други думи, необходимо бе общото участие на всички системи, които обединяват различните видове на нашите знания, в създаването системата на общественото благо — господстваща система. Необходимо беше, щото научната система, религиозната система, законодателната система, системата на изкуствата да съществуват с общи усилия под ръководството на общата система на общественото благо за създаването на организация най-изгодна за мнозинството, такава органи-

зация во обществото, която да е във висша степен благоприятна за развитието на всички полезни способности.

(„Обществената организация“.
Заклучението).

б) Религиозната система

Първоначалната цел на християнската религия беше премахването на робството. След като достигна тая цел, религията трябваше да постави пред себе си нова цел, а именно създаването на такова устройство на обществото, което да осигури постоянен труд за всички пролетарии, положително образование за всички членове на обществото и развлечения, които да развиват техния ум.

(„Литературни, философски и промишлени разсъждения“. Трето разсъждение.)

В онази епоха, когато Исус възложи на своите апостоли високата мисия да организират човешкия род за благото на най-бедната класа, цивилизацията се намираше още в детското си състояние.

Обществото беше разделено на две големи класи: класата на господарите и класата на робите. Класата на господарите се състоеше от две съсловия: това на патрициите, които създаваха законите и заемаха всички най-важни длъжности, и това на плебеите, които бяха длъжни да се подчиняват на закона, макар че те не го създаваха, и заемаха въобще само подчинени длъжности; най-видните философи не можеха да си представят, че организацията на обществото можеше да се построи на други основи.

Системата на морала още съвсем не съществуваше, тъй като никой не бе открил още средство

се сведат всички принципи от тая област на единството към един единствен принцип.

Не съществуваше още и религиозна система, тъй като всички разпространени вероизповедания допускаха съществуването на множество богове, които ввущаваха на хората различни и дори противоречиви едни на други чувства.

Човешкото сърце не се издигаше още до човеколюбиви чувства. Най-общото чувство, което прекивяваха най-благородните хора, беше чувството за патриотизъм, и то бе крайно ограничено вследствие малките размери на територията и незначителността на населението в държавите на древността.

Само една нация, римската, господствуваше над другите и самовласно ги управляваше.

Размерите на нашата планета съвсем не бяха известни, така че не можеше да се приеме никакъв общ план за подобряване земното богатство на човешкия род.

С една дума, християнството, неговият морал, неговият култ и неговата догма, неговите привърженици и неговите водачи в началото бяха, нещо външно за обществената организация също така, както и за обичаите и нравите на обществото.

В онази епоха, когато Лютер извършваше своята реформа, културата беше отишла доста напред; от времето на появата на християнството обществото напълно измени своя вид; обществената организация вече беше построена на нови основи.

Робството бе почти напълно премахнато; папските вече нямаха изключителното право да издават закони, те не заемаха вече всички най-важни държавни функции; светската власт, нечестива сама по себе си, господствуваше вече над духовната власт, последната не се намираще вече в ръцете на папските.

Римският двор стана пръв двор в Европа; от времето на учредяването на папството всички папи и почти всички кардинали излизаха от класата на плебеите; аристокрацията на талантите започна да измества аристокрацията на богатствата също така, както и аристокрацията по правото на рождението.

Обществото си имаше религиозна и морална системи, свързани наедно, защото любовта към бога и към ближния придаваше единство на основните чувства на верующите.

И именно християнството стана основата на организацията на обществото. То замени правото на най-силния, а правото на завоевание не се сметаше вече най-законното от всички права.

Америка беше вече открита и човечеството, знаейки цялата площ на териториалните си владения, можеше да създаде общ план на работа за използване на най-голяма част от нашата планета.

Мирните способности се развиха и добиха в същото време и определени черти. Започнаха да се възраждат изкуствата; опитните науки и промишлеността започнаха бързо да се развиват.

Чувството на човеколюбие, тая истинска основа на християнството, зае във всички милосърдни сърца мястото на патриотизма; ако всички хора не постъпваха по отношение себеподобните си като братя, то най-малкото, всички те признаваха, че трябва да гледат един на друг като на деца на един баща.

Ако реформата на Лютер беше пълна, то той щеше да създаде и провъзгласи следното учение: той би се обърнал към папата и кардиналите с такива думи:

„Вашиите предшественици достатъчно усъвършенствуваха теорията на християнството, достатъчно разпространиха тая теория и европейците са вече достатъчно проникнати от нея. Сега вие трябва да се заемете с прилагането на това учение. Истиня

ското християнство трябва да направи хората щастливи не само на небето, но и на земята. Сега вие трябва да съсредоточите вниманието на верующите не върху отвлечени идеи, но прилагайки по съответен начин чувствените понятия, а именно, комбинирайки ги така, че да се осигури на човешкия род най-висша степен на щастие, каквото той може да достигне в продължение на земния си живот, вие ще установите християнството — тази обща, универсална и единствена религия.

Вие не трябва да се ограничавате сега с проповед пред верующите класи, че бедните са любими деца на господата; вие трябва искрено и енергично да употребявате всичката си власт и всичките средства, придобити от войнстващата черква, за да се подобри бързо нравственото и физическо състояние на най-многобройната класа. Предварителната и подготвителна работа на християнството е вече завършена. Вам ви предстои да изпълните много по-важна задача, отколкото онази, която са изпълнили вашите предшественици. Тая задача се състои в установяването на всеобщето и завършено християнство; тя се състои в организирането на човечеството съгласно основния принцип на божествения морал.

За изпълнението на тая задача вие трябва да направите от тоя принцип основа и цел на всички обществени институти.

„Апостолите бяха принудени да признаят властта на краля; те бяха принудени да кажат: „дайте кесаревото кесарю“, защото не бидейки в състояние да разполагат с достатъчна сила за борба с него, те трябваше да избягват опасността да го превърнат във враг.

Но днес взаимоотношенията между духовната и светската власт са се напълно изменили благодарение усилията на войнстващата църква. Вие

трябва да заявите на приемниците на кесаря, че християнството не им признава вече на тях правото да господствуват над хората — право, основано на завоюването, т. е. на закона на най-силния.

Вие трябва да заявите на всички царе, че единственото средство да се направи законно техното царуване се състои в това, да се гледа на него като на институт, който има за цел да пречи на богатите и силните да притесняват бедните; вие трябва да им обявите, че техният единствен дълг се състои в подобряване моралното и физическо състояние на най-многобройната класа и, че всеки разход, отпуснат им от държавното имущество, ако само той не е строго необходим, е от тяхна страна престъпление, което ги прави врагове на Господа.

На ваше разположение се намират всички необходими средства, за да се накара светската власт да приеме такова прилагане на християнството, защото вашата върховна власт се признава от всички държави и вие можете да разполагате с духовенството, разпръснатото по цялата територия на Европа. А духовенството винаги ще се ползува с преобладаващо влияние над светските институти на всички народи, ако то действително работи за подобряване благосъстоянието на бедната класа, която е навсякъде най-многобройна.

Сега преминавам към изследване на друг въпрос и аз ви давам израз, светейши отче, на моето порицание по следния повод.

„Всякога, когато две християнски нации воюват помежду си, то те са виновни и двете, защото божественият основател на християнството предписа на всички хора да се отнасят един към друг като братя и им забрани да се ползват с каквито и да са други средства за разрешаване на споровете си, освен с убеждението и доказателството.

Вие би трябвало да употребите всичката си папска власт, всичкото влияние на духовенството на различните нации за да пречите на войните; но вие сте далеч от такова поведение, вие допускате духовенството на двете воюващи нации да апелира всяко от своя страна към бога на войната, който не е нищо друго, освен езически бог; вие позволявате във време на сраженията от двете страни да се отслужат молебени, ето защо вашето поведение и поведението на духовенството е напълно нечестиво.

Силата е в единството; общество, членовете на което встъпват в борба едни с други, върви към разложение; побързайте да призовете духовенството към единодействие.

Съществува друго единство, чието установяване е много по-важно: думата ми е за единството на целта. За усилията на християните, за усилията на целия човешки род. Тая цел е извънредно ясна, обща положителна, реална, нея вие трябва да посочите на хората, за да може християнството да спечели надмощие над мохамеданството, над религията на Буда, Брама, с една дума над всички религии също така, както и над всички светски институти.

Общата цел, която вие трябва да поставите на дейността на хората, то е — подобряване моралното и физическо състояние на най-многобройната класа; вие трябва да създадете такава форма на организация на обществото, която да е способна по-добре да насочи този строй към дейност и да осигури неговото надмощие над всяка друга дейност, колкото и важна тя да изглежда.

За бързото подобряване участва на най-бедната класа най-благоприятно би било такова положение на нещата, при което би било необходимо да се изпълнят голямо количество работи, изискващи най-голямо развитие на човешкия разум. Вие можете да създадете това положение на нещата. Днес вече размерите на нашата планета са известни, заповядайте на хората на науката, на художниците и

промишлениците да ви представят за изпълнение общ план на работите, които имат за цел да направят поземлените владения на човешкия род колкото се може по-производителни и колкото се може по-приятни за живота във всяко отношение.

Огромното количество работи, които вие веднага ще започнете, по-силно ще спомогне за подобряване участта на бедната класа, отколкото това биха могли да направят и най-щедрите милостивни; благодарение на такъв начин на действие богатите, без ни най-малко да губят от паричните пожертвувания, ще богатееят заедно с бедните.

До сега духовенството поставяше пред верующите, в качеството на предназначение на живота им, само метафизическата цел: небесният рай. В резултат на това клирът бе облечен в съвсем произволна власт, с която той започна осъвен това да злоупотребява по най-нелеп и безсмислен начин. Така, едни убеждаваха клиентите си, че за да достигнат рая те трябва да изтезават плътта си с удари с бич; други, че верующите трябва да измъчват себе си, като наденат монашеско расо; трети, че те трябва да се откажат от храна; четвърти, че трябва да се яде само риба и да се въздържат от месо; пети, че трябва всеки ден да се четат безброй много молитви, които без изключение нямат никакъв смисъл и при това написани на език непознат за огромното мнозинство от верующите; шести, че трябва голяма част от деня да се прекарва на колене в черква — всичко това са такива неща, които ни най-малко не могат да спомагат за подобряване участта на бедната класа.

Такъв начи на действия от страна на духовенството бе естествен и неизбежен във времето на детството на религията, но днес, когато нашите понятия са ставали по-ясни и по-определени, продължаването на подобни мистификации би било позорно за римския народ. Разбира се, всички християни се стремят към вечен живот; единственото средство

да се достигне той, се състои в това, щото в течение на тоя живот да се спомага за увеличаване благосъстоянието на човешкия род.

Светейши отец! В настоящия момент човечеството преживява велика интелектуална криза. Проявяват се три нови явления: възраждат се изкуствата, научният метод намира приложение във всички отрасли на знанията, а великите изменения в областта на промишлеността подобряват положението на бедните класи по-пряко, отколкото всяко едно от мероприятията, проведени до сега както от светската, тъй и от духовната власт.

Тия три явления са по своето естество мирни явления; следователно, във ваш интерес е, в интерес на духовенството е, да се свържете с тях. Посредством такава връзка вие ще имате възможност за късо време и без да срещате големи спънки да създадете такава организация на човечеството, която да е най-благоприятна за повдигане моралното и физическо състояние на най-многочислената класа. Благодарение на такъв род действия властта на кесаря, нечестива по своя произход и по своите претенции, ще бъде напълно унищожена.

Ако ли вие, напротив, отнесете науките, изкуствата и великите промишлени начинания към нечестивите дела или най-малкото към ония, които са малко угодни на бога; ако вие продължавате да се стремите да удължите своето господство над хората със същите средства, които през средните векове служеха на вашите предшественици да ги спечелят; ако вие както преди ще поднасяте мистичните идеи като най-важни за щастието на човечеството — художниците, учените и ръководителите на промишлеността ще се обединят с кесаря срещу вас. Те ще отворят очите на народните маси за безсмислеността на вашите учения, за чудовищните злоупотребления на вашата власт, и на ваше разположение няма да остане друго средство за запазва-

не на своето социално съществуване, освен да станете оръдия в ръцете на светската власт. А кесарят ще се възползува от вас, за да противодействува на процеса на културата, като ви накара както преди да насочвате вниманието на народа към мистични и суеверни идеи и с всички сили да го отклонявате от добиването на познания в областта на изкуствата, опитните науки и промишлените комбинации. Да внушавате уважение към светската власт, с която вие до сега водехте борба — ето в какво ще се състои най-главната ви работа; да проповядвате пасивно подчинение на кралете, да доказвате, че те никому не трябва да дават сметка за своите действия, освен на бога, и че техните поданици в никой случай не могат да отказват да им се подчиняват, без да изпаднат в престъпление — ето с цената на какво ще запазите вие своите почести и богатства.

На мене ми остава, свети отче, да ви кажа нещо и по още един твърде важен въпрос.

Единството на папската черковна организация беше в същност само единство на управлението: то беше достатъчно, за да се свържат различните до сега категории на духовенството, защото самото духовенство и още повече миряните се намираха още в състояние на невежество. Днес това единство не може вече да създава достатъчна връзка — необходимо е вие ясно да установите единство на материалната цел в дейността на духовенството — необходимо е папите да дават отчет за всяко свое действие — те трябва ясно да покажат, в какво отношение тия действия могат да спомагат за подобряване моралното и физическо състояние на най-многобройната класа“.

(„Новото християнство“. Върху протестанската религия.)

Новото християнство ще се състави от части, почти еднакви с ония, които днес съставляват системите на различните еретически общества, които съществуват в Европа и Америка.

Новото християнство ще има свой морал, свой култ, свои догми; то ще има свое духовенство, а духовенството ще си има свои водачи. Обаче въпреки това сходство на организациите, новото християнство ще бъде очистено от всички съвременни ереси, най-важното у новите християни ще се смята доктрината на морала, а на култа и догмите, те ще гледат само като на второстепенни частности, главната цел на които е да концентрират вниманието на правоверните от всички класи върху морала.

В новото християнство целия морал ще се извежда непосредствено от следния принцип: хората трябва да се отнасят едни към други като братя; и този принцип, принадлежащ на първоначалното християнство, ще бъде преобразен в смисъл, че той сега трябва да стане цел на цялата религиозна дейност.

Тоя преобразен принцип ще се представи в следния вид: религията трябва да направлява обществото към великата цел за най-скорошното подобряване участва на най-бедната класа.

Основаването на новото християнство и заставането на чело на новата черква трябва да се извърши от хора, които със своята дейност са най-способни да съдействуват за увеличение благосъстоянието на най-бедната класа. Задълженията на духовенството ще се сведат към проповед в духа на новото християнско учение, към неговото усъвършенстване ще бъдат насочени неуморните усилия на главите на черквата.

(Пак там. За религиите.)

ШКОЛАТА

А. Общественият строй на бъдещето — всеобщото обединение на трудещите се

1. ОТМЕНЯВАНЕ ПРАВОТО НА НАСЛЕДЯВАНЕ. СВЕЖДАНЕ СОБСТВЕНОСТТА ДО НЕЙНИЯ ПРИНЦИП — ДО ТРУДА

Ние видяхме, че дялът от продуктите, който се предоставя на работниците, постепенно се увеличава, докато правото на собственика губи част от своето значение в ръцете на безделните, и че в оня ред на цивилизацията, към който ние непосредствено принадлежим, могат да се наблюдават няколко последователни състояния на собствеността (разглеждана от три главни страни — нейната същност, ползуването и предаването), от които всички бяха осветявани от човешката съвест, правото и привичките. Така стоя въпросът например със смяната на начините на предаването; отначало правото на бащата произволно да се разпорежда с имуществото си в случай на смърт; след това предоставяне изключителното право на наследство на най-големия син; най-сетне разделяне на наследството между всички деца по равно.

Ние казахме, че днес съществува тенденция към установяването на нов ред: правото на наследяване, ограничено сега в рамките на семейството, трябва да премине към държавата, превърната в обединение на трудещите се. Привилегиите, на които в толкова много отношения са нанесени вече такива силни удари, трябва напълно да изчезнат. Единственото право на богатство, т. е. на разпореждане с оръдията на труда, ще бъде умението да се приложат те за работа.

Ако предшествуваният прогрес служи като залог за по-нататъшния прогрес, ако той води към по-добри отношения между различните членове на обществото, то човешката съвест ще встъпи в хармония с тази промяна, както тя това винаги е правила и самата тази промена ще бъде оправдана от новото божие право, от новото естествено право от новият принцип на ползата, които ще бъдат развитие на божие право, естественото право и принципа на ползата на миналите столетия.

До сега единственото право на собственост беше силата или пълномощието на силата; в бъдеще това право ще го дава трудът, мирният труд. Може би ще ни кажат, че правото на силата отдавна вече е изчезнало, че вече не съществува собственост, която да не е плод на труда, поне косвено. Но пита се, по силата на какъв авторитет двешният собственик се ползува от своето имущество и го предава на наследниците си? По силата на законодателството, принципът на което има корените си в завоеванието; колкото и отдалечено да е то от своя източник, обаче то още издава своя произход с експлоатацията на човек от човека, на бедния от богатия, на трудолюбивия производител от безделния потребител. По този начин облагите на собствеността — безразлично получена ли е тя по наследство или е придобита с труд — е само делегиране на правата на по-силния предадени със случайността на рождението или отстъпени на работника при едни или други условия¹⁾.

¹⁾ Когато се излагат нови идеи, трябва да се предвидят всички възражения, дори и такива които биха могли да бъдат отстранени при най-непродължително разсъждение. Могат да ни кажат: ако вие искате всички да работят, то какво ще правите със старците и децата? На това ние ще отговорим следното: ние

Ние казваме, че в бъдеще само собствеността към мирен труд ще дава право на собственост, и само делата ще дават право на уважение. За да изразим мисълта си съвсем точно, ще прибавим още, че тая титла трябва да бъде непосредствена за всеки собственик, в тая формулировка се съдържа или подразбира, друга идея, че единственото право, което се дава от званието собственик, се състои в управление, употребление и експлоатация на собствеността.

(„Изложение на учението на Сен-Симон“, 1828-1829. Лекция VII.)

не искаме, всички хора да работят, а само всички по ред да бъдат възпитани за труд и чрез труда и всички да могат да си почиват след като са отработили своето; в критическите епохи старците и децата умираат преждевременно, защото голяма част от силните, младите интеллигентните хора консумират винаги и много, но нищо не произвеждат. На последните ние обещаваме благородно приложение на техните чувства, ум и физическа сила; що се отнася до първите, то те няма вече да се развалят, загрубяват, и напругат силите си още от най-крехка възраст или да пъшкат под бремето на жалка старост. Действително Франция, няма тогава да наброява на своята територия един милион хора въоръжени, или такива които фабрикуват оръжие и бойни припаси, които инспектират и контролират всичко, което има отношение към войната, но затова пък светът ще има един милион работници повече. Блестящите тълпи от млади безделници тогава ще престанат да шарят по нашите градини и локали, но затова тия, които сега живеят от непосилния труд на старците и от сълзите на сираците ще приготвяват хляб за детството и старостта. — Бел. на оригинала.

Ние показахме, че икономистите, юристите и изобщо всички политически теоритици не издигнаха нито една нова идея, която би могла да оправдае феодаалното предаване на собствеността по правото на рождението в нашите съвременни общества (толкова различни във всяко отношение от обществата, които ние срещаме в историята), и че от друга страна, те не дадоха също така нито една идея, с помощта на която би могла да се организира нова собственост върху основи, които да са в съгласие със сегашните и бъдещи нужди на човечеството. За нас беше важно да обърнем вниманието върху тоя факт едновременно с изложението и развитието на възгледите на сенсимонистката школа върху собствеността. Ние искахме да предпазим по тоя начин нашите слушатели от ония възражения, които вероятно ще се породят в тяхния ум, и които те могат да сметнат като внушения на много по-възвишени доктрини, отколкото ученията които управляваха феодаалното общество или робовладетелските народи. Ако те действително мислеха така, то те биха сгрешили, защото това са едни и същи доктрини; нашите философи и публицисти продължават да живеят с миналото.

Когато ние нападаме на собственост по правото на завоеванието, по правото на рождението, то ние се борим против древността и средновековието, издигайки срещу тях собствеността на бъдещето, т. е. онази собственост, която ще се оправдае само от способностите; онази която ще се придобива с мирен труд, а не чрез война и измама, с лични заслуги, а не с рождението. Тогавя това ново право на собственост, предаваемо, но само в онзи смисъл, в какъвто се предава знанието, ще бъде уважаемо и достойно за уважение, защото при него позор и мизерия ще знаят само противообществените привички и страсти, до-

като участва на труда, предаността и гения ще бъдат богатството и славата.

(Пак там. Лекция VII)

2. БАНКИТЕ КАТО ЗАРОДИШ НА БЪДЕЩИЯ СТРОЙ В ДНЕСНИЯ

Ние не искаме да кажем, че е нужна предварително пълна промяна в общите политически условия, които ни заобикалят, за да може банковото дело да стане способно към усъвършенствуване. За нас политиката не е онази тясна сфера, в която се суетят неколцина малки хора на днешния ден; политика без промишленост е дума без смисъл. А най-яркият факт на промишлеността днес са банките, банкерите; да се изменят политическите условия по такъв начин, това означава непременно да се изменят банкерите и банките, и обратно — усъвършенствуванията в банките и в общественно-промишлената функция, изпълнявана от банкерите, означават усъвършенствувания в политиката. Следователно, последните могат да се получат като резултат от факти, които на нашите съвременни публицисти, биха изглеждали често промишлени, а за нас биха били хиляди пъти по-важни от повечето от споровете, които заемат сега най-силните ни политически глави.

Така например централизацията на най-главните банки и на най-способните банкери в една централна, управляваща банка, която да господства над всички тях и да може правилно да преценява нуждите от кредит, които изпитва промишлеността от всички отрасли; от друга страна, все по-голямата специализация на отделни банки, така че над всяка от тях да бъде възложен надзор, покровителство, ръководство от един клон на промишлеността — ето, според нас, политическите факти от най-голяма важност. Всеки акт, който ще има като свой резултат централизацията на общите банки, специализацията на част-

ните и привеждането им в иерархическа връзка помежду си, неизбежно ще доведе до по-доброто съгласуване на средствата за производство и нуждите на потреблението, а това предполага и по-точна класификация на работниците, и по-разумно разпределение на оръдията на промишлеността; по-правилна оценка на работата и по-справедливо възнаграждение на труда.

Обаче усъвършенствуването на което банките могат да бъдат подложени непосредствено, т. е. с помощта само на влиянието на банкерите, при сегашното положение на нещата е ограничено. Системата на съществуващите сега банки може значително да се приближи до социален институт, чието основаване ние предвиждаме, но във всичката си пълнота последният ще се осъществи само дотолкова, доколкото обединението на трудещите се бъде подготвено от възпитанието и санкционирано от законодателството. Той ще бъде напълно осъществен само в онзи момент, когато организацията на собствеността бъде подложена на промените, възвестени от нас.

(„Изложение . . .“. Лекция VII)

3. РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ОРЪДИЯТА НА ТРУДА В УСЛОВИЯТА НА ЦЕНТРАЛИЗИРАНОТО И ОРГАНИЗИРАНО ПРОИЗВОДСТВО

За да може промишленият труд да достигне оная степен на съвършенство, за която той може да претендира, необходими са следните условия: 1) оръдията на труда трябва да се разпределят пропорционално на нуждите на всяка местност и на всеки клон на промишлеността; 2) в тяхното разпределение нужно е да се съобразяват с индивидуалните способности; 3) и накрая, производството трябва да се организира така, че никога да не става нужда да се страхуват нито в една от неговите отрасли нито от недостиг, нито от препълване.

При сегашното положение на нещата, когато разпределението се извършва от земевладелците и капиталистите, нито едно от тия условия не се осъществява и не може да бъде осъществено другояче, освен стихийно, случайно, след чести грешки и разорителни опити; даже в тоя случай резултатът, който се получава, винаги бива несъвършен. Всяко отделно лице е предоставено на личните си познания; никакъв общ поглед не ръководи производството; то става безразборно, безразборната предвидливост; в една точка то е недостатъчно, в друга — повече отколкото трябва. Именно на тая липса на общ поглед, който да обхваща нуждите на потреблението и ресурсите на производството, трябва да се отдадат промишлените кризи, за произхода на които бяха изказани и още всеки ден се изказват толкова погрешни мнения. Ако в тая важна област на обществената дейност ние виждаме толкова пертурбации, толкова безредие, то това става за туй, че разпределението на оръдията на труда се извършва от отделни индивиди, непознаващи нито нуждите на промишлеността нито хората и средствата, пригодни за тяхното задоволяване; именно в това, а не в нещо друго, се крие причината на злото.

(„Изложение . . .“ Лекция VII)

Нека се пренесем в новия свят. Там изборът на предприятията и съдбата на трудещите се определят вече не от изолирани собственици, не от капиталисти, които по своите навици са чужди на промишлените работи. С тия функции, така лошо изпълнявани сега, е облечен обществен институт: той е пазител на всички средства за производство; той стои на чело на цялата материална експлоатация; благодарение на това, той заема позиция, от която може изведнъж да се видят всички части на промишлената работилница. Посредством своите разклонения той се намира в контакт

с всички местности, с всички видове промишленост, с всички работници, следователно, той може да си състави точна представа за общите нужди и за частните, да пренася работната ръка и средствата за производство там, където се чувствава необходимост от тях, с една дума — може да направлява производството, да го съгласува с потреблението и да предоставя оръдията на труда на най-достойните промишленици, защото той постоянно се старее да узнае техните способности и по своето положение има най-голяма възможност да ги развие.

Ако се допусне такава хипотеза, то в новия свят вечно трябва да приеме друг вид: нравствените и умствени гаранции съществуват също, както и материалните, работите се извършват с оная степен на съвършенство, каквато позволява състоянието на човешкото общество и земята, която то населява; кръгът на хората, които могат да претендират за положението на водачи, князе на промишлеността, обема цялото човечество; шансовете за сполучлив избор се увеличават и средството за извършване на този избор се усъвършенствува; изчезва безредието, което става, вследствие липсата на общо съгласие и от неплавномерното разпределение на агентите и оръдията на производството, а заедно с нея изчезват и нещастията, превратностите на съдбата, фалитите, от които днес не може да се смята осигурен нито един мирен труженик. С една дума, промишлеността е организирана, всичко е тясно свързано едно с друго, всичко е предвидено: разпределението на труда е усъвършенствувано, съгласуването на усилията става от ден на ден все по-мощно.

(Пак там. Лекция VII)

4. КОНСТРУКЦИЯТА НА РЕГУЛИРАЦИЯ И УПРАВЛЯВАЩ СТОПАНСКИ МЕХАНИЗЪМ

Ние казахме, какви са необходимите условия, за да може промишленият труд да достигне най-високата степен на ред и процъфтяване; ние посочихме в каква посока трябва да се извършват най-близките успехи на банковата система, за да може да се достигне тая цел. Сега вече няма да е трудно да си съставим обща представа за онзи бъдещ социален институт, който ще управлява всички отрасли на промишлеността в интереса на цялото общество и специално в интереса на мирните промишлени работници. Ние ще наречем тоя институт с предварителното название обща банкова система — като ще направим уговорка срещу тесното тълкуване, което днес биха могли да придадат на тая дума.

Тая система включва: първо, централна банка, която представлява правителство в материалната област; тая банка е пазител на всички богатства, на целия производствен фонд, на всички оръдия на труда, с една дума — на онова, което съставлява днес цялата маса на частната собственост.

От тая централна банка зависят банките от втора категория, които съставляват само нейно продължение и посредством които тя поддържа сношения с главните местности, за да знае техните нужди и производителната им сила. Тая втора категория банки от своя страна стоят в териториалната област, която те обемат, над все по-специални и по-специални банки, които обхващат по-малък кръг, над по-слабите разклонения на дървото на промишлеността.

Във висшите банки се сливат всички нужди и оттам се разделят всички усилия: главната банка открива на отделните местности кредити, т. е. до-

ставя им оръдия на труда, само след като предварително е претеглила и комбинирала различни операции. Тия кредити после се разпределят между трудещите се посредством специалните банки, които представляват различните отрасли на промишлеността.

Тук се появява един въпрос, твърде второстепенен за нас, но който днес представлява голям интерес, защото само заставайки на тая почва нашите държавници се интересуват от промишлеността и започват, като че ли да виждат, че съществуват хора, които произвеждат богатствата, които те консумират: думата ни е за данъците или, в по-обща форма, за така наречения бюджет, защото последният съдържа на страната на прихода данъците, а на страната на разхода — техното употребление. В оная система на организация на промишлеността, която ние сега обрисовахме, бюджетният актив образува съвокупност на годишните продукти на промишлеността; пасивът е разпределението на всички тия продукти между второстепенните банки, като всяка от последните си съставя по такъв начин свой собствен бюджет. В тая система данък в по-специален смисъл (от гледна точка на класата, която непосредствено произвежда богатството или от гледна точка на промишлеността) би била част от продуктите, които отиват за издръжката на другите две класи на обществото, т. е. за удовлетворяване физическите нужди на хората, чиято задача е да развиват ума и чувствата на всички. В дадения момент обаче нас ни занимава повече от всичко въпросът за особеният бюджет на промишлеността. Тъй като в строя, който ние описваме, всеки се възнаграждава според своята функция, то така нареченият доход може от сега да има само формата на заплата или пенсия. Промисленикът също толкова малко владее рабо-

тилицата, работниците, инструментите, колкото полковникът владее днес казармата, войниците и оръжието. И въпреки това всички усърдно работят, защото онзи, който произвежда, може също така да обича славата и да има чувство на чест, както онзи, който разрушава.

Нека се повърнем малко назад. Промислената организация, която ние накратко изложихме, съединява, само че в широк масштаб, всички облаги на корпорациите, цеховете и гилдите с изводите на всички законодателни предписания, с помощта на които правителствата се опитваха до сега да регламентират промишлеността. Същевременно тя не представлява нито едно от нейните неудобства: от една страна, капиталите се насочват там, където те са признати като необходими, защото монопол не може да съществува; от друга страна, те се дават в ръцете на онези, които са най-способни да извлекат от тях полза. Няма основание да се боим от несправедливости, насилнически актове, самолюбиви тенденции, в които са упрекувани старите привилегировани корпорации, споменати по-горе. Действително, всяка промишлена корпорация е само част, така да се каже, един от членовете на големия обществен организъм, който обхваща всички хора без изключение. На чело на обществения организъм стоят хора, чиято функция е да посочат всекиму мястото, което той трябва предпочтително да заеме и заради себе си и заради другите. Ако на дадена отрасъл на промишлеността ѝ отказват кредит, то това е само по причина, че в интересите на всички капиталите са били признати като нужни за някакво по-добро употребление. Ако някому не дават инструменти, които той иска, то отказът е предизвикан само от мнението на компетентния началник, той е по-способен да изпълнява друга функция. Не ще и дума, че при несъвършенството на всичко човешко грешките са неизбежни, но трябва

да се съгласим, че изгледите за грешки при избора са най-малки от страна на хората с най-високи способности, които стоят на общата гледна точка и са свободни от веригите на специалността, защото техните чувства, даже личните им желания ги правят пряко заинтересовани в това, щото да се осигури преуспяването на промишлеността, а във всеки нейн клон — толкова средства за производство на индивидите, колкото това позволява състоянието на богатството и човешката дейност.

(Изложение . . . Лекция VII)

5. ОСНОВНИЯТ ПРИНЦИП НА СПРАВЕДЛИВОСТТА ПРИ РАЗПРЕДЕЛЕНИЕТО

Ние трябва да предвидим, че някои хора ще смесят нашата система със системата, известна под името общност на имуществата. В същност между тях няма нищо общо. В бъдещата организация на обществото, както казахме, всеки ще трябва да заеме място според способностите си и да получава възнаграждение според делата си; това достатъчно говори за неравенството при разпределението. Напротив, при системата на общност всички части са равни, и против такъв начин на разпределение по необходимост се издигат множество възражения: там, където онзи, който нищо не работи, получава същите облаги, както и трудолюбивият човек и където последният вижда следователно, че всички обществени тежести падат върху него, там принципът на еъревнуванието се премахва. Това достатъчно ясно говори, че таква разпределение противоречи на принципа на равенството, на което се позоваваха, когато искаха неговото установяване. Освен това при такава система равновесието би се нарушавало всяка минута, неравенството би имало постоянна тенденция към възраждане и постоянно би се възраждало, а то би предизви-

кало непрестанно необходимостта от ново разделение.

Приведените възражения са обосновани и са неопровержими, когато те са насочени против системата на общност на имуществата, но те са лишени от всякакво значение, ако се противопоставят на принципа на разместването и възнаграждаването според способностите и делата — а на тоя принцип според нас е съдено да регулира бъдещето.

(Изложение . . .“ Лекция VI.)

6. ОРГАНИЗАЦИЯТА НА УПРАВЛЕНИЕТО НА ПРОМИШЛЕННОСТТА, ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО И АДМИНИСТРАЦИЯТА

Определяне условията за правоспособността за издаването на законите, както и за тяхното прилагане, е основа за всяко добро законодателство и на всеки обществен ред, защото то предполага, че съставянето на устав на реда и надзорът за неговото спазване искат да бъде поверено на хора, най-способни да оценят неговата справедливост и полезност. Ако това е така, то мъчно можеш да не се учудваш, когато виждаш че нашите публицисти възхваляват дълбочината на политическите си възгледи и в същото време търсят гаранция за способността за законодателстване в факт, напълно чужд на нея, а и изобщо на всяка способност. От това обстоятелство, че по условията на варварското състояние, в което ние още се намираме, някои хора имат възможност да живеят на широко, без нищо да произвеждат, без да работят, прекарвайки в пълно безделие — от това положение нашите публицисти заключават, види се, че именно сред тях празнолюбци трябва непременно да се намират хора, които най-добре познават интересите на обществото, живущо само от труд. Ние сме далеч от твърдението, че те се лъ

жат, измервайки сега законодателната правоспособност с мерилото на плащаните данъци; но трябва да се признае (нека ни бъде простен тоя израз), че това само означава да си щастлив в играта. Когато войната бе истинската опора на обществения организъм, и земята беше собственост на война; когато военните навици бяха най-удобни за всички и сеньорите бяха най-съвършените образци на тия навици, — тогава графът бе единственият съдия на своите васали и логиката, както и цялото общество, беше удовлетворена от тая догма на феодалното законодателство. Но когато графовете и бароните разрушиха своите кулички и захвърлиха сабите си, когато поземлената собственост стана само патент на факултативната празност, а не на задължителната обществена функция, то в условията на законодателната правоспособност скоро трябваше да се извърши разместване. Обаче още преди да беше намерена новата основа, ние преживяхме момент, когато импровизирани законодатели се хвърлиха от всички страни към креслото на трибуната, неволно реставрирано от парламентите, които разрушиха сеньорската или военна юстиция. Тия грабвания не бяха продължителни и скоро достатъчен бе само един човек и няколко щикове, за да се накарат самозваните законодатели да си отидат. Но тоя човек, който също бе игнорирал бъдещето, стремително се пренесе назад към миналото и отново построи законодателство върху основите на феодализма, т. е. върху собствеността по правото на рождението.

От тогава бяха направени някои нововъведения, които ще потвърдят онова, което ние вече казахме относно зародиша на бъдещето, съдържащо се в настоящето.

Към условията на избирателния ценз бе отнесен патентът — единственият за сега документ, който обществото умее днес да дава на човек, кой-

то го храни. После, в списъците на заклетите съдии сега фигурират професори, лекари, адвокати — с което се въвежда интелектуалното, и личното условие, наистина, твърде неопределено там, където преди съществуваше само чисто материално условие, съвсем независимо от лицето.

Ако сега земята се даваше на промишленика според степента на личната му даровитост, както тя по-рано се даваше на война, съгласно наследствената му титла, то лесно бихме могли да си представим, че мирното общество може да приеме принципа, който е добър за военното общество, защото в тоя случай, както и във времето на феодализма, би съществувало събрание от хора, които имат една обща цел, с една дума, съществувало би общество. И тогава графовете и бароните на промишлеността, организирани иерархически според своите заслуги, биха били естествените съдии на материалните интереси на това общество, също така, както в средните векове сеньорите бяха естествените съдии на военното общество.

Като припомним онова, което казахме относно организацията на собствеността, лесно можем да си представим организацията на промишлената магистратура. Всяка една от специалните работилници, под тая дума ние разбираме не стая или дори четириметажно здание, а община, село, град, цяла нация, защото обществото, колкото и многобройно да е то, винаги има промишлена функция, която трябва да се изпълни — всяка от специалните работилници, казваме ние, или всяка промишлена община има нужда от устав на реда, следователно и от хора, които са длъжни да следят за неговото съблюдаване или да го изменяват съобразно изискванията на труда, т. е. нужда от хора, способни да съдят за това, вредят ли известни факти на производството и какви факти са полезни за него. Ето

това са именно хората, от които се състои промишлената магистратура.

За да не би думата „магистратура“ да предизвика погрешни представи или, по-право — да не разбуди представите, съставени под влияние на днешния обществен строй, не забравяйте, че според нашите разбирания бъдещето не трябва да познава тия безкрайни и изпълнени с ненавист спорове за собствеността. Ако между промишлениците се пороуди спор относно техните права за ползуването от даден инструмент, от дадена работилница, то учреждението, което е длъжно да направлява материалните работи, ще бъде естественният третейски съдия, който ще разясни неясните точки от тяхната грамота, издадена за всеки производител в момента на промишлената му инвентитура. Също така няма да изисква никаква гаранция срещу трети лица участва на вдовиците и малолетните, осигурявана вече от комуналната защита, а не от пряката и толкова често неразумна предвидливост на индивидите. Най-сетне, понеже предаването на собствеността между живите или след смъртта ще става само тогава в формата на нов аренден, на емен договор, който ще се издава на новия управител, то съвсем непознати ще станат продажбите, търговете, завещанията, трансфертите, залаганията, ипотеките, експроприациите и т. н.

По такъв начин от бъдещия обществен строй ще изчезне това огромно множество архивари и нотариуси, тая армия от тъжители-адвокати, защитници и всевъзможни гешефтари, неуморно заети сега с опазването, оспорването и защитата на права, които отсега нататък ще дават място само на третейското решение на ръководителите на промишлеността. Защото само към това ще се сведат законодателството и съдопроизводството, отнасящи се до собствеността: разпределението на продуктите, както и споровете относно собствеността

на промишлените работилници, т. е. относно управлението и експлоатацията на недвижимите имоти, никога няма да са подсъдни на друг съд.

Но тук ние чакаме да ни повторят грозното възражение, с което ние вече се занимахме, когато говорихме за организацията на банките — грозно за това, защото то употребява термини, които правят впечатление на главата на медуза и хвърлят всички в ужас. Ето ще кажат, дойдоха корпорациите (цехове и гилдии) с цялата си свита, с юриспроденцията на консули, синдици, прюдоми и всичкото това старо, от което завинаги ни забави Революцията. Но помислете обаче, че при такъв начин на разсъждение сега би било невъзможно викакво средство за поддържане на реда, защото средствата, които човек може да измисли, вече са имали свое подобие в миналото, макар те и да служеха на други цели. Ние отлично знаем, с какви окови окръжаваха промишлеността старите корпорации, но тия окови — същински детски презрамки на промишлениците в първоначалния период на тяхното социално битие — не могат да служат като довод против това, че след като достигнат пълнолетие промишлениците трябва да се поддържат едни други, защото не всички са еднакво силни и не всички са еднакво просветени.

От това, че под названието корпорации някога съществуваха институти, формите на които ни отвращават, не бива да се заключи, че промишлениците в никой случай не трябва да се организират в съюзи. Накрая от това, че старото сбединение на работите е вече негодно, не следва непременно, че всеобщото „спасявай се кой как може“, наричано конкуренция, е върха на промишленото благополучие.

(„Изложение . . .“ Лекция XII.)

ОБЩЕСТВЕНА ИЕРАРХИЯ

Сен-Симон създаде нещо ново, той действително ни възвести блага вест. Не е трудно да се убедим в това, ако анализираме, действително ли тая цел, която той посочва на бъдещето общество, е нова, т. е. действително ли възраждащият и координиращ принцип на всички факти на това обновено общество е различен от принципите, върху които почиваше организацията на средновековието и античните общества.

Ако такава разлика съществува, то макар и да възвестяваме за това бъдеще корпорации, иерархия ръководители на нравствената, научна или промишлена дейност; макар и да говорим за благородници и дори да произнасяме страшните думи „духовенство“, „свещеник“, както ние вече се осмелихме да произнесем думата „изповед“, „отлъчване“, „канонизиране“ — макар и да направим всичко това, не трябва да се обръща внимание на външната обвивка на нещата, а трябва да се проникне до техния корен. Тогаваше ясно, че там няма нито фискалната корпорация на XVII и XVIII столетия, като феодалната иерархия, създадена за война и от войната, нито предаваните по наследство ленове, длъжности и герб. А най-главното, там няма да има предишните обществени ръководители, свещеници и воители, които вечно водеха борба помежду си и неволно внасяха смут в обществото, което не се решаваше още да отърси от себе си първобитното си варварство, т. е. да се очисти от антагонизма, от робството и войната, за да встъпи открито и безвъзвратно в пътя на всемирното обединение.

(„Изложение . . .“ Лекция XII)

Социалният принцип на бъдещето, открит от Сен-Симон, душата на новото общество или с

други думи — неговите чувства ще бъдат различни от миналото. И ето, само едно доказателство което е достатъчно, за да бъдем убедителни: ние не засягаме постоянно с речите си съвестта на хората на миналото; няма войната, която ние водим с всички привилегии по рождение, например с предаването на богатството по наследството, или нашата открита опозиция против военния режим — няма те не са пряко осъждане не само на феодализма, но и на ония чувства, които види се са единствените, които обединяват сега хората?

Ние не се боим да заявим, че защитниците на системата на наследяване, ако дори те и да осъждаха правото на първо родството и майоратите, все още се намират под властта на доктрини, от които нас Сен-Симон напълно ни е освободил.

Но повтаряме, само след като ние се изкажем върху чувствата и морала, който съставляваха тяхната теория, ние ще можем да се заемем непосредствено с въпроса за антипатията; тия чувства породени от критическото положение, в което се намира нашето столетие; ни карат да виждаме деспотизъм и произвол навсякъде, където съществува някоя и а правяваща дейност, като че ли ние не знаем от собствения си опит, че винаги позволяват да бъдеш воден, с радост позволяват да бъдеш увлечен, когато вървиш по стъпките на хора почитави и любими. Нима човечеството никога няма да извлича от избраните души, от пламенните сърца, от високите умове всичката полза, каквато то е в правото си да очаква от тях?

Нима то ще ги отдаде на произвола на случая, с риск, те да угаснат в мъчителното наследствено безделие или сред притъпяващия труд, на който обрича мизерията? Не! Ние ще отхвърлим всички политически принципи, които нямат като своя непосредствена и единствена цел предаването съдбата на народите в ръцете на самотвержеността и

гения. Ние ще отърсим от себе си боязливото си недоверие, когато макар за един миг само и спокойно помислим върху жалките последици, които дава. И ние с радост ще се върнем към високата добродетел, толкова непризната, дори можем да кажем — толкова презирана днес, към добродетелта такава лека и приятна между същества, които са всички въодушевени от желанието да достигнат една обща цел, и толкова тягостна и възмутителна, когато тя принуждава да се прекланяме пред егизма; ние драговолно ще се върнем към покорност.

(Пак там. Лекция XII.)

Велико възражение срещу несправедливостта, пристрастието и произвола на управляващите се издига винаги, каквато и част на социалния строй и да разглеждаме. Отговорът се свежда към следните прости съображения: или всички хора са равни по нравственост, по ум, по практическа дейност, или съществуват различни степени на тия качества. В първия случай, очевидно няма място за иерархия, за власт за ръководителство, няма нисши и висши, управлявани и управляващи, напротив, във втория случай по необходимост съществува власт и подчинение. Но достатъчно е да погледнем с отворени очи на действителността, за да отхвърлим първата хипотеза; следователно, целият въпрос се свежда към това, в чий ръце ще бъде властта, кой ще размества хората според техните способности, кой ще оценява и възнагражда делата им. На това ние отговаряме — какъвто и да е кръгът на обединението, което се има предвид: онзи до чието сърце са най-близки съдбините на обществото.

(Пак там. Лекция VII.)

В бъдещето промишлено общество ние виждаме навсякъде началник и подчинени, патрони и

клиенти, майстори и ученици; навсякъде — законна власт, защото началникът е най-способното лице; навсякъде — доброволно подчинение, защото началникът е любим; навсякъде ред; нито един работник не е лишен от ръководител и подкрепа в тая обширна работилница, всички си имат инструмент, с които те знаят да манипулират, всички имат работа, която те обичат да вършат, всички се стараят не за експлоатиране на човека, даже не за експлоатация на земното кълбо, а за да украсяват земното кълбо с труда си и сами себе си да украсяват с всички богатства, които им дава земята
(Пак там. Лекция VII)

В МИРНИЯТ ХАРАКТЕР НА ПРЕХОДА КЪМ БЪДЕЩИЯ СТРОЙ

Учението на Сен-Симон, както и всички нови общи учения, естествено не си поставят задачата да запазят съществуващото или само леко да го видоизменят: неговата цел е да измени дълбоко, коренно системата на чувствата, идеите и интересите. И въпреки това то не идва, за да преобърне обществото с краката нагоре. С думата преврат винаги се свързва представата за сляпата и груба сила, която цели и има като своя последица разрушението; когато тия черти са твърде длаеч от учението на Сен-Симон. Това учение не признава и не разполага само за ръководството на хората с друга сила, освен силата на увещаването, на убеждаването; неговата цел е да гради, а не да разрушава; издига ли то чисто умозрителна идея, или призовава към материално осъществяване, което тая идея изисква, и в единият и в другият случай то винаги се стреми към ред, хармония и строителство. Повтаряме, учението на Сен-Симон не иска да извърши преврат, революция: то дойде за

да предскаже и осъществи преустройството, еволюцията; то носи ново възпитание на света, окончателно възраждане.

Действително, до сега великите еволюции, които са ставали в човешките общества, имаха друг характер; те бяха насилствени, защото човечеството, завладявано от тях, така да се каже неподготвено, неочаквано, разпалено се хвърляше към откриващите се пред тях пътища, без ясна представа за своята съдба; по такъв начин, не знаейки какво трябва да прави, за да достигне своето предназначение, то вървеше напред като че по инстинкт, без да прибягва до разсъждението, за да провери предвижданията на ентузиазма, без да подготви промените, които тия предвиждания трябва да предизвикват. Ето защо великите еволюции на миналото, дори най-законните, т. е. ония, които най-много са способствували за щастието на човечеството, всички те в началото изпъкват с черти, които са присъщи на катастрофата на преврата.

Сега положението е друго: човечеството знае, че то е преживяло прогресивни еволюции, то знае тяхното естество и размери; то познава закона на кризите, които непрестанно са го видоизменяли, непрестанно са го приближавали към нормалните условия на съществуване. Отсега вече то може с успехите на миналото да проверява бъдещето, което му откриват неговите симпатии; особено то може да подготви осъществяването на това бъдеще чрез бавното и последователно преустройство на настоящето. По такъв начин то трябва да предвиди и избегне безредията и насилията, които съставляваха условието на всеки прогрес в миналото.

И така, когато ние говорим за предстоящата промяна в обществения строй, когато ние заявяваме например, че днешната организация на собствеността трябва да отстъпи мястото си на съвсем нова организация, то ние с това искаме да кажем и да до-

кажем, че преходът от едната към другата няма да бъде и не може да бъде внезапен и насилствен, а постепенно и световен, защото той може да бъде замислен и подготвен само с общите действия на въображението и доказателството, на ентусиазма и разсъждението, защото той може да бъде осъществен само от хора, въодушевени в най-висша степен от миролюбиви чувства от хора, които обичат силата, когато тя произвежда, когато тя ни носи живот, и които оставят на миналото оная сила, която разрушава и носи смърт.

(„Изложение . . .“ Лекция VII.)

3 ОКОНЧАТЕЛНИЯТ ХАРАКТЕР НА БЪДЕЩАТА СОЦИАЛНА ОРГАНИЗАЦИЯ

Сега човечеството се насочва към крайното състояние, което ще бъде избавено от предишните продължителни и болезнени смени — състояние, когато прогресът ще може да се осъществява без прекъсване, без кризи, постоянно, правилно и във всеки миг. Ние шестуваме в света, в който религията и философията, култът и изящните изкуства, догмите и науката няма да бъдат вече разединени, в които дългът и интересът, теорията и практиката не само не ще бъдат в постоянна война една с друга, но ще водят към една и съща цел — към нравственото издигане на човека; към свет, в който науката и промишлеността ще ни дадат възможност от ден на ден все по-добре да знаем и по-добре да го култивираме. Тогава разумът и силата обединени братски помежду си, ще се отправят към извора, от който те ще почерпят живот, към любовта, общ благодарствен химн и ще получат от него вдъхновение, ще получат онзи творчески полъх, без който те биха си останали нищожни.

(„Изложение . . .“ Лекция III.)

Ние не искаме да кажем, че когато човечеството стигне до това състояние, то няма да се нуждае от по-нататъшно развитие; напротив, то по-бързо от когато и да било, ще върви към своето усъвършенстване. Но тая епоха ще бъде крайна за човечеството в тоя смисъл, че тя ще осъществи политическата комбинация, най-благоприятна за самия прогрес. Човек винаги ще има нужда все повече и повече да обича и знае, а също така — все по пълно да асимилира външния свят; полето на науката и промишлеността от ден на ден ще се покрива с все по богата жътва и ще му даде нови начини за да изрази по величествено свята любов; той непрестанно ще разширява областта на прилагането на своя ум, своята физическа сила и своите симпатии, защото попрището за неговите успехи е безкрайно. Но обществената комбинация, която иде благоприятствува най-много за неговото нравствено, умствено и физическо развитие и където всеки индивид, какъвто и да е неговия произход, ще бъде любим, почитан и възнаграждаван според делата си, т. е. според усилията му за подобряване нравственото, умственото и физическото съществуване на масите и следователно -- и на своето собствено съществуване; тая обществена комбинация, казваме ние, при която всички ще бъдат непрестанно подбуждани да се изпитат в посочените три направления, тя е неспособна към усъвършенстване. С други думи, бъдещата организация ще бъде крайна затова, защото тогава обществото ще бъде устроено непосредствено за целите на прогреса.

(Пак там. Лекция IV)

ФУРИЕ И НЕГОВАТА ШКОЛА

ЧАСТ ПЪРВА

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКАТА СИСТЕМА НА ФУРИЕ

А. Философски основи на системата

I. ТЕОРИЯ ЗА ПРИТЕГЛЯНЕТО НА СТРАСТИТЕ

1. Единството на вселената, основано на закона за взаимното притегляне

Първата наука, открита от мен, бе теорията за притеглянето на страстите. Когато аз посочих, че общественият ред, основан върху прогресивните серии¹⁾, гарантира пълното развитие на влеченията на всички полове, възрасти и класи, че в тоя нов ред силата и благосъстоянието на отделните индивиди ще бъдат толкова по-големи, колкото повече са страстите, които те имат — аз дойдох до следния извод: ако бог е дал толкова голямо влияние на притеглянето на страстите и толкова малко значение на противоположното му начало, то е само за да ни посочи пътя към тоя ред на прогресивните серии, ред основан изцяло на закона за притеглянето. От тогава аз започнах да мисля, че притеглянето на страстите, за което с такова пренебрежение говореха философите, е тълкувател на бога относно социалния ред, отговарящ на неговата воля, и оттук аз дойдох до аналитичното и синтетично изследване на притеглянето и отблъскването на страстите, което ме до-

¹⁾ Обясненето на тоя термин вижте в главата върху организацията на труда в Фалангата. Бел. съст.

веде непосредствено до откриването на земеделската асоциация¹⁾).

Ето върху кое никой не е помислил даже и в онзи XVIII век, който, разпространявайки навсякъде аналитичните методи, не направи и опит дори за тяхното приложение към асоциацията.

Теорията на притеглянето и отблъскването на страстите има характер на математическа теория, тя има възможност за безгранично развитие и усъвършенствуване и може да стане богата храна за мислителите, на които не би пречило да приложат своята метафизика към ясни и точни предмети.

Аз продължавах изследванията върху взаимните връзки на новите науки. Скоро аз узнах, че законите за привличането на страстите във всичко са сходни с законите на материалното привличане, открити от Нютона и Лайбница, и че в движението на материалния и духовния свят съществува единство.

Аз и по-рано подозирах, че тая аналогия може да се простира от общите закони към частните, че законите на притеглянето и природните свойства на животните, растенията и минералите са били, може би, координирани по същия план, както и притеглянето и свойствата на човека и небесните светила. Аз се убедих окончателно в това след необходимите изследвания. По такъв начин бе открита нова точна наука — аналогията на четирите движения: материалното, органическото, животинското и социалното, или аналогията на превръщанията на материята с математическата теория на притеглянето на страстите. . .

Аз давам повече нови науки, отколкото златните рудници, които бяха намерени при откриване-

¹⁾ т. е. до откриване плана на организацията на земеделско-промишлените общини, чито пример трябва да измени целня съществуващ общественостопански ред.

то на Америка. Но, немайки необходимите знания, за да обясня всички тия науки, аз взимам върху себе си само една — науката за социалното движение. Всички останали аз предоставям на учените от различните отрасли на знанията, които ще съумеят да издигнат върху основата, която аз положих, величествено здание. . .

(„Théorie des quatre mouvements“.
Préliminaire, III.)

2. Теорията на четирите движения и тяхната взаимна аналогия

Съдбините на вселената са сегашни, минали и бъдещи резултати на математическите закони на бога относно всеобщото движение.

Всеобщото движение се разпада на четири главни разклонения: социално животинското, органическо и материално.

1. Социалното движение. Неговата теория трябва да обясни законите, въз основа на които бог е предопределил вътрешното устройство и последователната смяна във времето на различните обществени организми във всички обитаеми светове.

2. Животинското движение. Неговата теория трябва да обясни законите, съгласно които бог е разпределил страстите и инстинктите между всички същества на миналото и бъдеще сътворение в различните светове.

3. Органическото движение. Неговата теория трябва да обясни законите, съгласно които бог е разпределил различните свойства на телата, като: форма, цвят, вкус и пр., между всички създадени тела и ония, които предстои да бъдат създавани в различните светове.

4. Материалното движение. Неговата теория, открита вече от съвременните математици, дава познание на законите, съгласно които бог е

установил привличането и притеглянето на небесните тела.¹⁾

Няма нито едно проявление на движение, което да не може да бъде разбрано в един от четирите вида движения; тяхната съвкупност образува всеобщето движение, от което ние знаем само четвъртото разклонение — материалното движение и то обяснението му само отчасти.

(„Théorie des quatre mouvements“
P. I, ch. I.)

Социалното движение е типично за останалите три. Животинското, органическото и материалното движения са координирани по социалното, което е и главното (основното), т. е. свойствата на животното, растението и минерала и даже притеглянето на небесните тела възпроизвеждат някои прояви на човешките страсти в областта на социалния ред и цялото, като се почне от атомите и се свърши с небесните тела — образува таблица на свойствата на човешките страсти.

От това следва, че ако някога светът достига до познаване законите на социалното движение той открива едновременно и законите на другите движения, защото последните във всички случаи са само иероглифи на първото.

(Ibidem, ch. II.)

3. Теорията на притеглянето на страстите. Щастие и наслаждението като цел и предназначение на човешкия живот

Формирайки нашите характери, бог трябваше да ги съгласува с комбинирания ред, който ще про-

¹⁾ „Théorie de l'Unité universelle“ Фурие поправя това разделение на видовете движение и прибавя към тях още и пети вид, а именно и атомното движение, където той отнася електричеството, магнетизма, мирнамите.
Бел. състав.

дължи 70.000 години, а не с разединения ред, чиято продължителност е само 10.000 години. И действително, изхождайки от нуждите, присъщи на комбинирания ред, вие ще видите, че в нашите страсти няма нищо порочно. Да вземем за пример някоя черта от характера, например домакинските наклонности. В цивилизования ред трябва да се желае, щото всички жени да имат влечение към домакинските грижи, защото всички те са предназначени да се омъжат и да водят отделно стопанство; но ако вие изучите вкусовете на младите момичета, вие ще видите, че сред тях едва ще се намери една четвърта част добри домакини, а трите четвърти нямат никакво влечение към тоя вид труд и напротив, има голямо влечение към украсата, кокетството и към разточителността. От това вие ще направите заключение, че трите четвърти от младите момичета са порочни. Обаче не те са порочни, а вашият обществен механизъм. И наистина, ако всички млади момичета имаха влечение към домакинските грижи, както вие искате, то би се оказало, че три четвърти от жените биха били неспособни за комбинирания ред, който ще продължи 70.000 години, защото в тоя ред работите в домакинството ще бъдат толкова опростени посредством асоциацията, че те ще заемат само една четвърт от жените, заети в тая област на труда днес; следователно, достатъчно ще е ако сред жените има една четвърт или даже една шеста част добри домакини. . .

Нека оттук направим извода, че жените са добри такива, каквито те са, че трите четвърти от тях имат основание да презират домакинските работи и че действително са порочни не те, а само цивилизацията и философията, които не съответствуват на природата на страстите и предначертанията на бога.

Същият аргумент може да бъде приведен и по отношение всяка една от другите отрасли, които се наричат у вас ред. Вие ще видите въз основа на теорията на комбинирането, че всички наши страсти и черти в характера са добре и разумно разпределени, че те трябва да се развиват, а не да се поправя природата.

(Ibidem, P. I, ch. X.)

Ако се сравни безкрайността на желанията с ограничеността на средствата, с които ние разполагаме за тяхното удовлетворяване, то ще ни се види, че бог е постъпил безразсъдно, като е вложил в нас такава жажда за наслаждения, такива страсти, които, струва ни се, са създадени, за да ни измъчват, възбуждайки хиляди желания, и от които при нашето състояние на културата не може да бъде удовлетворена и една десета.

Ето защо моралистите искат да поправят онова, което е създадено от божните ръце, да направят по-умерени, да потиснат страстите, които не са в състояние да удовлетворят и които те даже не познават, защото от дванадесетте страсти, които съставляват основните душевни движения, те познават само девет, а и от тях за главните четири те имат твърде смътна представа. Тия девет известни вече страсти са 5 чувствени емоции, съответно на петте органи на чувствата, емоции, които имат по-голяма или по-малка власт над всеки индивид и 4 прости душевни подбуди, а именно:

6. Групата дружба.
7. Групата на Любовта.
8. Групата на Бащинските или семейни чувства.
9. Групата на Честолюбието и корпоративните чувства.

Моралистите искат да дадат на тия 9 страсти направление, което противоречи на повелите на природата. Колко ораторствуваха те в продължение на

две хиляди години, за да изопачат и потушат исканията на петте органи на чувствата, за да ни докажат, че брилянтът не е красив камък и че златото е негоден метал, че сладостите и ароматите заслужават презрение, че колибата и простата груба природа са по-прекрасни от царските дворци! По такъв път се опитваха моралистите да задушат чувствените страсти. Те не пощадиха и душевните страсти. Колко обвинения произнасяха те например срещу Честолюбието! Според тях човек трябва да се задоволява със скромни малодоходни занятия; за да се угоди на морала, трябва да се предпочете десетхилядният годишен доход пред стохилядният. Още по-смешни са моралистите в своите разсъждения върху Любовта; те искат за нея вяност и постоянство, толкова несъвместими с изискванията на природата и толкова изморителни за двата пола, че нито едно същество не ще се подчини доброволно на това иго.

Всички тия философски капризи, наричани задължения или дълг, нямаха нищо общо с природата: задълженията изхождат от хората, влечението — от бога; ето защо, който иска да знае намеренията на бога, трябва да изучава привличането на страстите, самата природа, без каквото и да е отношение към дълга, понятията за който се менят всяко столетие, тогаз когато природата на страстите е била и ще бъде неизменна за всички народи.

(Ibidem. P . I, ch. XI.)

На първото стъпало или в първото разклонение на ствола на дървото на страстите се намират три страсти, които са подогнища или подцентрове на притеглянето, и към които се стремят хората от всички положения от всички възрасти. Тия страсти са:

1. Луксизъм — или стремежът към разкош.

2. Групизъм -- или стремежът към образуването на групи.

3. Серизъм — или стремежът към образуването на серии.

Ние ще изучим тия страсти в техните подразделения, съответстващи на числото на страстите, които те пораждат на следващото стъпало, на следващото разклонение на дървото, което има 12 разклонения, образуващи гамата на страстите, аналогична на музикалната гама.

1. Подогнище — Разкош. То съдържа в себе си и управлява 5 второстепенни страсти, наричани чувствени, или влечението на 5 органи на чувствата.

Луксизмът бива вътрешен и външен. Той е вътрешен по отношение на нашето здраве, което гарантира пълно и пряко проявление на всяко чувство. Но тия чувства не могат да се проявяват вън от поддръжката на богатството: напразно е да имаш здрав стомах и прекрасен апетит, ако нямаш екю за обед. . .

Така че за пълното щастие не е достатъчно да имаш вътрешно богатство (Lux) или здраве, ние желаем още да има и външно богатство или състояние, което гарантира свободата за проявяване на чувствата, а самата възможност на това проявление се гарантира от вътрешното богатство — здравето.

2. Подогнище — Групи. Това разклонение съдържа четири второстепенни страсти, наречени нежни или трогателни (affectives).

| | | |
|-----------------|--|---|
| Мажорен тон | | 1. Група на Честолюбие, или корпоративното чувство |
| | | 2. Група на Дружбата |
| Миньорен тон | | 3. Група на Любовта |
| | | 4. Група на Семейното или ба- щино чувство |

Нашите законодатели искат да подчиняват социалната система на последната от четирите групи — на групата на Семейното чувство, чието влияние бог почти съвсем изключва в строя на социалната Хармония, защото това чувство води към материална или принудителна връзка, а не към свободното привличане на страстите, което може да се разтръгва по желание. Всяка принуда поражда лъжа. Следователно последната само се увеличава благодарение влиянието на групата на Семейното чувство, която не е нито свободна, нито разкъсваема. Затова именно най-лъжливите от всички общества са цивилизованото и варварското, където господства тая група. Варварското общество по-кърваво, по деспотично от нашето, е обаче по-малко лъжливо, бидейки по-малко подчинено на влиянието на групата на Семейното чувство. По силата на неразкъсваемостта на връзката тая група е враждебна на предначертанията на бога, който иска да управлява само чрез притеглената от тях свобода на връзките и импулсите.

3. Подогнище — Серии или съвокупности от групи, свързани в серии, притежаващи същите свойства, както и геометрическите серии. Това разклонение включва в себе си три от дванадесетте второстепенни страсти; тия три страсти се наричат направляващи (*distributives*) и водят обществото към установяването на обществен и домашен механизъм, съвсем непознат при цивилизацията, но известен на първобитното общество. Това е изгубената тайна на щастието, която трябва наново да се разкрива. Така че изследването Хармонията на страстите трябва да бъде насочено към изкуството да се образуват и механизират Серии на групите. . .

Ние ще имаме често случай да се връщаме към това подразделение на 12-те второстепенни

страсти на 5 телесни, или чувствени, 7 душевни, отразяващи душевните движения (такива са 4 нежни, трогателни и 3 направляващи), и тяхното общо огнище или ствол — Унитеизмът, страст която съдържа в себе си трите първоначални разклонения и която е резултат на тяхното съвместно действие.

Унитеизъм е стремежът на човека, насочен към това, да съгласува щастието си с щастието на всички, които го заобикалят, с щастието на целия човешки род, нещо, което е толкова противно днес за отделния индивид. Това е безграничен филантропизъм, всеобщо взаимно доброжелателство, което ще може да се развие само тогава, когато целият човешки род бъде богат, свободен и справедлив, съответно с трите подцентрови страсти — луксизма, групизма и серизма, които изискват:

1-та — богатство, предназначено за удовлетворяване петте органи на чувствата;

2-ра — пълна свобода за четирите групи.

3-та — разпределителна справедливост за всички страсти. . .

В този проспект недостига определението на Унитеизма, или източника на всички страсти, но той няма никакво проявление при съвременния ред на цивилизацията. Затова достатъчно е да спрем вниманието върху неговата противоположност — Егоизма, който има толкова всеобщо господство, че учението за усъвършенствуването, цялата съвременна идеология е направила Егоизма, или своето „Аз“, като основа на всички сметки. Затова правилно е, изучавайки цивилизованото общество, да виждаме в него само разрушителни страсти, които имат своя градация, подобна на хармоничната градация на страстите. На нас ни са добре известни 5 чувствени страсти, желанието за наслаждения (lux), четири нежни, трогателни (affectives) страсти, образуващи групи, остава ни да се запо-

знаем с трите направляващи, върховни страсти, сложният механизъм на които поражда серии; тайната на тоя социален механизъм е умряла заедно с първите поколения, които съумяха да запазят сериите не по-вече от 300 години.

(Ibidem. P. I, ch. XII)

Не бива да се изпуска из предвид обстоятелството, че за създаване на описваните от мен чудеса комбинираният ред ще има на свое разположение 4 нови страсти, които ние само слабо или никак не усещаме при състоянието на цивилизацията където всичко е враждебно на развитието на тия страсти.

Тия четири страсти са наречените от мен:

10. Съревнуванието или страстта към интригата (Cabaliste),

11. Страстта към промени (Papillone).

12. Евтусиазъм или екстаз (Composite).

13. Хармонизмът или Унитеизмът, могат да се развиват само при строя на прогресивните серии, и тъй като ние не сме свикали към толкова изтънчени страсти те ще ни се видят също така нови, както изглежда нова любовта на младите, които са я почувствували за пръв път.

10 та — Страстта към интригата (la cabaliste), както и любовта, има свойството да смесва различни слоеве на обществото, да приближава нисшите към висшите. Всеки може да си припомни случай, когато той е пускал в ход интриги и е достигал пълен успех.

Например; предизборните интриги за прокарване на един или друг кандидат, интригите на борсата при ажиотаж, интриги на влюбени, желаещи да встъпят в брак против волята на родителите, интриги в семейството за сключване изгоден брак. Ако тия интриги се увенчават с успех, техните участници винаги предизвикват съчувствие; въпреки известно безпокойство, прокарването на интригата винаги носи

няколко щастливи минути, а вълненията свързани с нея са дори необходими за душата.

Далеч от онова безцветно спокойствие, чиито прелести се възхваляват от морала, страстта към интригата е истинското предназначение на човека. Тя удвоява силите му, задълбочава способностите му. Сравнете разговора който се води по всички правила на етикета скучен, бавен, пропит с морализаторство, с разговора на същите хора, но заинтригувани от нещо; вие ще присъствувате при метаморфозата, вие ще се възхищавате от техния лаконизъм от тяхното оживление, от активността на мисълта, бързината на действията, решенията. Тоя чудесен разцвет на човешките способности изниква на почвата на 10-та „Страст към интригата“, която постоянно ще господствува и направлява усилията и събранията на сериите.

Понеже тя винаги отбелязва някои успехи и понеже групите са скъпоценни една за друга, обаянието на интригата става звено, което здраво споява членовете на всички серии, дори и най-неравните. („Théorie de l'Unité universelle“, IV, 399.)

12-та — Ентусиазмът, или екстразът (la com-rostie), е страст, която се състои от удоволствия от чувствен и емоционален характер и възниква само на почвата на съединението на тия два вида удоволствия. Осъществяването на тия условия е свършено немислимо в цивилизованото общество, където трудът не дава радост нито на душата, нито на тялото и той е само проклятие, както например, в тъкачните фабрики в Англия, където мъже, жени и дори деца работят по петнадесет часа в денонощието в задушни помещения и под ударите на камшика.

Ентусиазмът е най-прекрасната от всичките дванадесет страсти, която облагородява и възвисява всички други страсти. Любовта е прекрасна само

тогава, когато тя е сложна, когато тя съединява очарованието на душата с очарованието на тялото. Тя става пошлост или мираж, ако се ограничава само с един от тия два източника. Честолюбното става активно само като се пуснат в ход двете пружини — жаждата за слава и користните цели. Само тогава то е способно да достигне блестящи резултати.

Ентусиазмът, увлечението, умението да се съединят два вида удоволствия се ползват с голяма почит сред хората. Нека човек се наслаждава на най-изискани блюда, на тънки вина — но ако той се предава на лакомство изолирано, сам, той ще предизвика буря от насмешки; но ако същият този човек покани при себе си избрано общество, което едновременно ще се наслаждава и от хубавия обед и от приятния дружески разговор — домакинът ще заслужи всевъзможни похвали, защото неговите банкети са били съединение на два вида удоволствия.

Ако хора презират грубите, изключително чувствени удоволствия, то същото презрение заслужават чисто духовните удоволствия, събрания, в които няма нито танци, нито любов — нищо, което да развлича чувствеността, удовлетворявана само във въображението. Такова събрание, лишено от една от страните на сложната страст, което се стреми към удоволствие за душата и за чувствата, губи всичката си прелест и поражда само скука и униние.

11-та — Страстта към промени, към прелитане (*la papillonne*) е единадесета по ред, но трябва да се разглежда след дванадесетата, защото тя е съединителната брънка за другите две страсти — 10-та и 12-та. Ако работите в сериите трябваше да продължават, както е това сред цивилизованите работници, 12-15 часа в деветонощието, то бог би вложил в нас склонността към монотонност, отвращение към промените. Но работите в сериите

трябва да бъдат твърде кратковременни, и понеже ентузиазмът, който ни въодушевява, може да продължи не по-вече от час и половина, бог е вложил в нас страстта към прелитане, към периодически промени в фазите на живота и към разнообразие във вида на труда. Вместо 12 часа работа, едва прекъсната от оскъден и тъжен обед, при социетарния строй ще работят не по-вече от $1\frac{1}{2}$ — 2 часа; работата ще бъде свързана с маса удоволствия, със събрания при участието на двата пола, където ще стават весели трапези, придружавани с разнообразни смени от развлечения и обновяване на участъците на обществото.

Без такава хипотеза относно бъдещия ред на труда трудно би било да се разбере, с каква цел бог ни е наградил нас с три страсти, толкова противни на монотонността на цивилизацията, че на тях не им признават даже правото на място в редицата на страстите, а ги причисляват към пороците.

(„Théorie de l'Unité universelle“ III, p. 405—407).

Седемте „афективни“ и „направляващи“ страсти зависят по-вече от душата, отколкото от материята; те заемат мястото на примитивните страсти. Тяхното сложно действие поражда колективната страст, съставена от други 7. също както белият цвят се съставя от съединението на 7 цвята на спектъра; тая тринадесетта страст аз ще нарека Хармонизъм, или Унитенизъм — тя е още по-малко известна от 10-та, 11-та и 12-та.

Общо взето, влиянието на трите „направляващи“ страсти поражда характери, които обикновено биват обвинявани в разврат, наричат ги своеволни и покварени; докато тринадесетата страст — Хармонизмът, създава хора, наричани оригинали, които се чувствуват зле в тоя свят и не могат да се примирят с обичаите на цивилизацията. . .

Дванадесетте главни страсти се подразделят на множество вюавси, които в по-голяма или по-малка степен господствуват в характера на всеки индивид. Оттук произтича безкрайното разнообразие на характерите, които впрочем могат да бъдат сведени до 800 (810) типични черти. Природата случайно е разпределила тия черти между децата от двата пола, но така, че между 800 (810) деца, взети без предварителен подбор, могат да се намерят зародишите на всички съвършенства, които могат да достигнат човешката душа и ум, т. е. така че всеки от тях притежава в зародиш способността да се сравнява с най-гениалните хора от всички времена и народи, като Омир, Цезар, Нютон и т. н. Следователно, ако се раздели на 800 (810) цифрата от тридесет и шест милиона, която е достигнало населението на Франция, то ще се окаже, че в тая държава съществуват 45.000 души способни да се сравнят с Омир, 45,000 души, способни да се сравнят с Демостен и т. н., ако те биха били подготвени за това от тригодишната си възраст и ако те получат естествено възпитание, което да развива всички наклонности, които природата е вложила в нас. Но такова възпитание може да съществува само в строя на прогресивните Серии, при режима на Асоциацията. От тук може да се заключи — каква ще бъде в тоя нов ред ролята на великите хора на различните видове дейност, ако само населението на Франция може да даде такива по 45,000 във всяка област. . .

Цивилизацията има способността напълно да изкривява развитието на дванадесетте главни страсти и да поражда постоянно също толкова несправедливости и нещастия, колкото тия страсти могат да породят справедливости и благодеяния в тяхното непосредствено и хармонично развитие. Вие се учудвате на непрекъснатата верига от бедствия, с

които бог ви измъчва и ще ви измъчва до тогава, до като вие ще упорствувате в запазването на индустриалната разединеност. Вие ще узнаете по-нататък, че тия мними чудноватости в играта на страстите са по съществото си дълбоки сметки, въз основа на които бог подготвя за вас неизмеримо щастие при комбинирания строй; вие ще узнаете най-сетне, че притеглянето на страстите, които вашите философи обявиха като порочни и развратни, е най-мъдрата и удивителна работа на бога, защото само то, без всяка принуда и без друго средство, освен подмамването с наслаждения, ще установи в света всеобщото единство и ще накара да изчезнат войните, революциите, мизерията и несправедливостта...

(„Théorie des quatre mouvements“.

P. I. ch. XIII.)

II. СОЦИАЛНА ЕВОЛЮЦИЯ

1. Фази и периоди на общественото развитие

Съществуването на човешкия род трябва да продължи около 80,000 години. Тая цифра трябва да се приеме с приблизителност до $\frac{1}{8}$, както и всички изчисления, касаещи се до социалното движение. Социалното развитие, обхващащо един период приблизително от 80,000 години, се разделя на 4 фази и се подразделя на 4 периода . . .

Двете фази на разединеността, или на социалното несъгласие, съдържат в себе си времената на нещастие.

Двете фази на съчетанкето (combinaison) или на социалното единство, съдържат в себе си времена на щастие, чиято продължителност ще бъде седем пъти по-голяма, отколкото продължителността на периода на нещастие.

В житейското поприще на човешкия род, както и в живота на индивидите, времената на страданието

се намират на двата противоположни края на живота.

Ние се намираме в първата фаза, в фазата на възходящата разединеност (incoherence), която предшества достигането от човешкия род на неговите провиденални съдбини (destinées); ние се намираме в положението на крайно нещастие, вече пет или шест хиляди години — в продължение на цялата известна нам история на човечеството.

Не по малко от седем хиляди години са протекли от момента на създаването на човека и по цялото продължение на това време ние вървим от страдание към страдание.

За величината на нашите страдания не може да се съди до тогава, до когато ние не узнаем размерите на предназначенията за нас щастие, с което ние ще се наслаждаваме тогава, когато бъдат открити законите на движението. Тогава ние ще навлезем във втората фаза — фазата на възходящото съчетание.

Двете фази на разединеност, макар и твърде непродължителни, съдържат всяка една по седем социални периоди, а всичко четирнадесет периоди на разединеност.

Двете фази на съчетанието, макар и много дълги, съдържат всяка по отделно само по девет социални периоди, а всичко осемнадесет периоди на съчетание.

Всичко — тридесет и два периоди или общества, като не се смятат преходните.

Първата фаза или детството на човешкия род е единствената, чиято продължителност не може да бъде твърдо определена и чието развитие е неправилно: тя би трябвало да продължи всичко пет хиляди години, но бог, като ни е надарил със свободна воля, не може да попречи, щото обществото да не слезе от правилния път на развитие, благодарение на неточните науки и разпространяваните

от последните предрасъдъци против природата и притеглянето. Обществото, затъпено благодарение философските лъжеучения, може дълго да упорствува в своята слепота и да се смята изкусно в социалната наука, когато то умее да предизвиква само революции, мизерия, кървопролитие и мошеничество. До тогава, до когато то ще упорствува в тая си суетност, докато разумът не въстане срещу лъжеученията, не трябва да се чудим, ако периодът на безредието продължи свръх следващия му се предел. Нима може да се наблюдава по-ужасно безредие от онова, което царува в тоя свят?! Половината на земното кълбо е населена със свирепи и — което е едно и също — диви животни. Що се отнася до втората, култивирана половина, то ние ще видим че $\frac{3}{4}$ от него са заети от главорези или варвари, които хвърлят в робство земеделци и жени и чиито ред противоречи на разума. Остава значи само $\frac{1}{3}$ част от земното кълбо, предоставена на ловки мошеници, или с други думи, на цивилизованите, които се кичат със свой прогрес, като издигнаха мизерията и разврата до най-висока степен. Може ли да се намери по-отвратително безредие в някой друг свят?! И когато виждат, че цели нации приемат с възторг тая философия, която предизвика такъв политически хаос, то става ясно, защо човешкият род е останал назад в своето развитие с няколко хиляди години, защо той е прекарал седем хиляди години в период на детство, който би трябвало да продължи едва ли и пет хиляди години, защо той се е издигнал само до петия от седемте периода на социалното детство, без да достигне дори и шестия, където той би могъл да намери вече поне сянка от благосъстояние.

Социалното движение ще има правилен ход на развитие в двете фази на съчетанието — възходящата и низходящата — които започват от осмия период и съдържат в себе си около седемдесет хи-

ляди години. В течение на тоя дълъг период на щастие шестнадесет социални метаморфози или мутации ще бъдат произведени, благодарение новите творения, които ще се редуват правилно и които ще създадат нови субстанции във всичките три царства на природата и с това ще извършат и съответните модификации в обществените отношения. Но тия изменения ще бъдат само вариации на наслажденията, а не опустошителни революции, с изключение на прехода от 24 към 25 период — преход, който ще бъде свързан с бърз упадък и ще доведе земното кълбо до състояние на изнемощелост.

(„Theorie des quatre mouvements“
P. I, sh. IV.)

1-то и 7-то общества (първобитният период и периодът на простите серии), организирани в серии са във всяко отношение противоположни на второто, третото, четвъртото и петото общества (дивашкото, патриархалното, варварското и цивилизованото), организирано в семейства . . .

2-то, 3-то, 4-то и 5-то общества, подложени на мизерия, революции, изкълчени форми на брак и т. н., имат способността да отблъскват, т. е. наблюдавайки се едно друго и встъпвайки в сношение, нито едно от тях няма желание да подражава на другите. Ние наблюдаваме варварското общество не желайки да приемем неговите обичаи; то наблюдава нашето, не желайки да му подражава. По такъв начин съвместно и едновременно съществуват четири общества, организирани в разединени семейства. Те, подобно на вредните животни, имат свойството да бъдат несъвокупляеми, и ако и четирите се намират едно до друго (в съприкосновение на границите си), нито едно от тях няма да иска да се асимилира с някое от другите четири; а шестото общество (гарантизмът) едва слабо привлича петото.

1-то и 7-то общество, както и всички други общества с прогресивни серии, имат обща способност да привличат, изключение съществува обаче за 1-то общество, което слабо привлича богатите класи на четвъртото, петото и шестото общества . . .

1-то, 2-то и 3-то общества не създават почва за едрата селскостопанска и манифактурна промишленост: последната се заражда едва в 4-то общество — варварското. Ако зараждането на промишлеността беше възможно в 1-то общество, човешкият род щеше да бъде избавен от участието да премине петте периода на нещастие — 2-я, 3-я, 4-я, 5-я и 6-я и той би се издигнал направо от 1-то към 7-то, от смътните неясни серии към простите серии . . .

Едва в 4-то общество — във варварството — човек започва да създава едра промишленост. В петото — в цивилизацията — се създават науките и изкуствата, и от тогава имаме на лице всичко необходимо за организация на прогресивните серии и за достигане разкоша на съществуването. Шестият период е само подготовка към създаването на индустриалните серии, които частично се образуват в седмото.

2-то общество — дивашкото — и 4-то — варварското — са застойни общества и не се стремят към достигане на по-висш социален ред. Дивашите нямат никакво желание да се издигнат до варварския ред, който надминава техния ред по отношение развитието на индустрията, варварите упорито се отказват да се издигнат до цивилизования ред. Тия две общества — дивашкото и варварското — си остават неизменно привързани към своите обичаи, безразлично добри ли са те или лоши.

3-то, 5-то и 6-то общества в по-голяма или по-малка степен се стремят към прогрес, за което

свидетелствува особено цивилизацията. Тя се стреми към усъвършенствувания във всички направления. Властелините всеки ден правят изпитания на административните нововъведения; философите всеки ден предлагат нови политически и морални системи. По този начин цивилизацията и в теорията и на практика се стреми да достигне шестото общество, но не е в състояние да осъществи това, повтарям, затуй защото прогресът може да бъде достигнат само въз основа на преустройството на индустрията и домашното стопанство, а не на административните системи, с които изключително се занимава философията¹⁾.

(Ibidem P. I. ch. X.)

2 Характерни черти на историческите периоди

Всеки социален период има определено количество характерни черти или особености, които го

¹⁾ В „Nouveau Monde industriel et societaire“ Фурие дава по-ясна класификация на първите осем периоди на социалната еволюция като установява главните особености на всеки един. Ето тая класификация:

Периоди които
предшествуват индустрията

Хаотичен, без човек.
1. Първобитен, наричан Едем.
2. Дивачество, или инертност.

Разпокъсана, отблъскваща
промишленост.

3. Патриархът, дребна индустрия.
4. Варварство, средна индустрия.
5. Цивилизация, едра индустрия.

съставляват, напр. религиозната търпимост е характерна черта на 6-я период, а не на 5-я, наследствеността на трона — особеност на 5-я, а не на 4-я период и т. н.

Като гозоря изключително за цивилизацията, аз ще посоча, че тя има шестнадесет характерни черти, от които четиринадесетте възникват от непосредственото и обратно действие на седемте примитивни страсти и две възникват от обратното развитие на страстта — Хармонизъм.

Във всяко общество съществуват в по-голяма или по-малка степен черти, заимствувани от висшите или нисши периоди; така например французите са заимствували единството на индустриалните и административни отношения; тоя метод, типичен за 6-я период, бе въведен с помощта на еднородната метрическа система и гражданския кодекс на Наполеон — двете нововъведения противоречат на порядъка на цивилизацията, за която е типично несъответствието на индустриалните и административни отношения. И тъй, в това отношение ние сме се отделили, разграничили сме се от цивилизацията и сме встъпили отчасти в 6-я период.

Ние сме заимствували и още нещо от тоя период, в частност религиозната търпимост. Англичаните, които със своята нетърпимост към религията напомнят за XII век, от тая гледна точка могат да бъдат наречени по-цивилизовани, откол-

Обществена притегателна индустрия

- | | |
|--|----------------------------------|
| | 6. Гарантизъм, полу-асоциация. |
| | 7. Социализъм, проста асоциация. |
| | 8. Хармонизъм, сложна асоциация. |

Бел. състав.

кото ние. Германците също са по-цивилизовани от нас в смисъл на безпорядъчност на законите, обичаите и търговските сношения.

В Германия на всяка стъпка ще срещнеш други мерки, монети, закони и обичаи, така че там може по-лесно да се окраде и измами чужденеца, отколкото в страните с еднородна система на мерки, пари и т. н. Тоя хаос в отношенията е изгоден за механизма на цивилизацията, който е насочен към по-възможно по-голямо развитие на мошеничеството; тая цел би била достигната с пълното развитие на шестнадесетте отличителни черти на цивилизацията.

Философите обаче сметат, че „веротърпимостта и административното и индустриално единство са които са усъвършенствували цивилизацията“. Те се изразяват много лошо — а би трябвало да се каже, че бе усъвършенствуван социалния ред във вреда на цивилизацията; и действително, ако се внесат последователно всичките шестнадесет черти на 6-я период, то резултатът би бил не усъвършенствуването, а пълното унищожение на цивилизацията. Наистина социалният ред би бил по-добре организиран, но ние щяхме да се намираме не в 5-я, а в 6-я период. Тия различия в отличителните черти водят към интересния извод, че онова малко хубаво, което се съдържа в цивилизацията, дължи съществуването си на влияния враждебни на цивилизацията.

Във всеки период съществуват черти, които образуват основната ос, сърцето на целия механизъм, с наличиостта или липсата на които се обуславя изменението на периода. Тия черти винаги се намират във връзка с любовта. Четвъртият период се характеризира с пълното подчинение, с робството на жената, петият — с гражданските права на съпругата и едноженството; шестият период корпорацията на влюбените гарантира на жените преви-

легиите, за които аз говорих по-горе. Ако варварите биха въвели у себе си едноженството, те много скоро биха се превърнали в цивилизовани, единствено само по силата на това нововъведение, а ако ние въведем пленяването или продаването на жените, ние в късо време бихме се превърнали във варвари, също така само по силата на тоза нововъведение, а ако ние въведехме такива любовни гаранции, каквито са в шестия период, то само в тая мярка бихме намерили края на цивилизацията и началото на шестия период.

Социалният прогрес и смяната на периодите стават на почвата на прогресивното освобождение на жената, а регресът и упадъкът на социалния строй — на почвата на заробването на жената. Ето това е общата формула.

Разбира се, други фактори също влияят на тия политически промени, но нито един от тях не влияе така бързо за социалния прогрес или упадък, както съдбата на жената. Аз вече говорих, че достатъчно е да си обзаведем хареми, за да се върнем към варварството, и достатъчно е да затворим харемите, за да преминат варварите към цивилизацията. И тъй, разширяване правата на жената е главната основа на всеки социален прогрес.

(Ibidem. P. II. ch. IV.)

Във всеки един от 32 периода на социалната еволюция има по четири фази. Следователно всеки социален период, като варварството, цивилизацията и пр. може също да бъде разделен на четири възрасти — детство, растене, упадък и старост.

Обществото може да стигне до упадък и при условие на прогресивното си развитие: диваците на Сандвичевите острови и Ошо, които са възприели някои отрасли на селско-стопанската и манифактурна промишленост, несъмнено са усъвършенствували

социалния си ред, но същевременно те са се отдалечили от дивачеството в чистия му вид, защото между особеностите на тоя ред е и отвращението към земеделието. Така че тия народности на Сандвичевите острови и Ошо представляват картината на дивашкото общество в неговия упадък, при което причината за упадъка е социалният прогрес. . .

1-то, 2-то и 3-то общества при своя упадък губят по отношение съвършенството на организацията, защото техният упадък ги приближава към 4-то общество — към варварството, най-лошото от всички. 5-то, 6-то и 7-то печелят при своя упадък, защото техният упадък ги приближава към 8-то общество, което им открива пътя към хармоничния ред. . .

Между различните социални периоди съществуват смесени или преходни общества. . .

Много рядко се среща — по право, съвсем не се среща — чисто общество, свободно от извращения, такова, което да не е заимствувало нито една черта, характерна за предшествуващите или за следващите след него периоди.

(Ibidem. P. I. ch. XIV.)

Б. Критика на цивилизацията

1. Фази на цивилизацията. Таблицата на прогреса. Движения на цивилизацията

Детство:

1 фаза Зародиш — моногамия или едноженство.

оста¹⁾ — гражданските права на съпругата.

2 фаза

възходящо
колебание

Растене:

зародиш — дворянският феодализъм.
оста — освобождението на производителната класа.

¹⁾ Главната особеност на периода.

Апогей или пълнота Науката на мореплава-
на развитието. нето.

| | | |
|--------|------------------------|--|
| 3 фаза | нисходяще колебание | Упадък: |
| | | зародиш — меркантилният дух. оста — монополът над моретата. |
| 4 фаза | | Старост: |
| | | зародиш — цеховете. оста — търговският феодализъм. |

Градация и деградация

Двете фази на възходящото колебание се придружават с увеличение на личното или пряко робство.

Двете фази на низходящото колебание се придружават с увеличение на колективното или косвено робство.¹⁾

Апогей е епохата, когато цивилизацията достига най-пълното развитие на своите шестнадесет характерни черти и приема форми по-малко отвратителни (аз не мога да кажа: по-благородни, защото това общество винаги е отврати-

¹⁾ Ние излагаме учението на Фурие главно по неговите две произведения — *Théorie des quatre mouvements*, първо по времето на появяването си, и *Traité de l'Association agricole — domestique* ou *Théorie de l'Unité universelle*, което излага най-пълно системата на Фурие. Това ни накара да поместим в текста таблицата на фазите на цивилизацията с коментари към нея, взети от първото произведение, макар че в *Nouveau Monde industriel et societaire* (1829) Фурие я възпроизвежда в много по-пълен и обмислен вид. Читателът ще намери тази таблица заедно с развиващите и допълващите я коментари на Консидерана в отдела, посветен на последния.

телно и в своите четири фази мени само отенъците на вероломството и несправедливостта, които винаги господствуват в него). Под името наука на мореплаването аз разбирам развитието на мореплаването, което позволява да се изследва цялото земно кълбо и да го подчини на единно управление. Тая наука е най-ярквата победа на човешкото знание; в развит вид тя е свойствена не на цивилизацията, а на 6-я период и на периода, който следва след него. Ако цивилизованото общество се е издигнало на толкова високо стъпало на знанието, то това е само за негово нещастие: то е вдигнало товар, който не е по-силите му. И наистина: науката за мореплаването породила у нас морския монопол и други бедствия, които не биха могли да съществуват в 6-я период. От тогава извънредното развитие на знанията става за нас съдбоносно, както и най-здравата храна може да бъде вредна за здравето, ако тя се употребява в извънредно количество. С една дума, пределната граница за способностите на цивилизованите е не много голямото мореплаване. Трябва да се премине към 6-ия период, за да се организира широко мореплаване, защото последното поражда в цивилизованото общество множество социални сътресения, които и ще доведат до 3-та и 4-та фаза, до упадъка и до старостта на периода

Всяка една от четирите фази на цивилизацията има свое пределно развитие или апогей, както и целият период изцяло. Очевидно е, че днес е в пълното си развитие третата фаза, защото ние виждаме изключителното господство на морския монопол и на лице са всички бедствия, които поражда меркантилната политика, като банкрута, ажиотажа и спекулата. Нека забележим, че в изминалите три фази на цивилизацията, философията никога не можеше да върви в крак със социалния прогрес, съмнителната чест на който тя си е при-

своила. Социалният прогрес или упадък ставаше изключително под влияние на естествените импулси, на чието действие неточните науки не оказваха никаква помощ.

1 - в а ф а з а. Тя е породена с даването на граждански права на съпругата.

2 - р а ф а з а. Цивилизацията влезе в нея благодарение на смекчаването на робството. Това обществено усъвършенстване дължи съществуването си на аристократическия феодализъм, който снабди земеделците със средствата на колективното и прогресивно освобождение. Като прикрепи робите към земята, а не към личността на господаря, той насочи в тяхна полза слабостите на всеки сеньор, и общината ще бъде в състояние да използва тия слабости, от алчността на бащата да извлече една свобода, а от разточителността на сина — друга, вървейки стъпка по стъпка към пълното освобождение.

3 - т а ф а з а. Тя се разви под влиянието на търговската политика, породена от колониалния монопол. Това влияние не беше предвидено от философите, също така, както те не изнамериха и никакво средство за да го регулират; те не се бореха с него в неговото дори най-крайно проявление, какъвто е морският монопол. Те се намесваха в търговската политика само за да възхваляват нейните пороци, вместо да водят борба с тях.

4 - т а ф а з а. Цивилизацията се стреми към нея под влияние на промишлените общества с определен брой участъци, които, под защитата на привилегиите, отстраняват по-достоините претенденти и затварят достъпа към труда. В подобни компании е скрит зародишът на обширната феодална коалиция, която скоро завладява цялата индустриална и финансова система и ще породи търговския феодализъм. И когато цивилизацията встъпи в четвъртата си фаза, когато тър-

говският феодализъм се установи напълно, вие ще видим, че нашите философи ще се намесят *post factum* със своите празни приказки, вие ще видим, как те ще прославят пороците на 4-та фаза и ще напишат милиони томове за тоя нов ред, в които те ще му дадат епитет най-съвършен от съвършените, както днес те дават тоя епитет на меркантилизма.

(Ibidem. "P. III. Intermède.)

2. Общата порочност на цивилизацията

Творци на неточните науки, претендиращи, че вие работите за благото на човечеството, не мислите ли вие, че шестстотин милиона варвари и диваци не съставляват част от човешкия род? Та те страдат, а какво сте направили вие за тях? Нищо! Вашите системи са приложими само за цивилизацията. . . Численото преобладание на варварите и диваците би трябвало да ви убеди в това, че те могат да се цивилизоват само с помощта на влечението, а не на принуждението. А с какво искате вие да ги съблазните? Не с вашите обичаи ли, които се поддържат само с бесилки и щикове? Обичаи, ненавиждани от народа на вашата собствена страна, който за един миг само би въстанал, ако не го въздържаше страхът от палача!

Далечни на това, да цивилизовате и да обедините човешкия род, вашите теории предизвикват у варварите само дълбоко презрение, а вашите обичаи — иронията на диваците; тяхното най-силно проклятие се състои в това, да пожелаят на врага нашата участ, да му кажат: нека ти бъдеш принуден да обработваш земята; действително това са думи, на които трябва да се гледа като на проклятие, произнесено от самата природа. Действително промишлеността на цивилизованите е проклета от природата, защото тя внушава отвращение

щение на свободните народи, които незабавно биха я приели, ако тя съответствуваше на човешките страсти.

Бог не пожела, щото такава промишленост да прогресира, щото цялото земно кълбо да се покори на условията на труда на цивилизованите, толкова омразни за ония, които носят неговото иго. Затова именно бог съсредоточи тая промишленост в малко пунктове — Китай, Индия, в Европа, където се натрупаха огромни мравуняци от просеци, които само в бъдеще ще могат да станат материал за създаването на комбинирания ред. . .

Макар и индустрията да отбеляза няколко успехи в Европа, но не изгуби ли тя огромни области в Азия? Макар цивилизацията и да основа в Америка няколко хиляди колонии, разлагащи се вече вследствие въстанията на негрите, но не изгуби ли тя при вратите на Европа обширни владения: Египет, Гърция, Мала-Азия, Картаген, Халдея и част от Източна Азия? Индустрията бе задушена в такива обширни и прекрасни страни, като Бактрия, където тя започваше да се развива; Самарканд, някога знаменит на Изток и всички области, простиращи се от Оксус до ръкавите на Инд, регресираха в политическо отношение и отново се превърнаха в орда от диваци.

Дивите орди са за цивилизацията винаги вулкан, готов да я погълне; това е застаряла гнойна рана, която винаги отново се отваря, щом престанат да я лекуват. И освен това постоянният стремеж на наемните работници да превърнат цивилизованото общество в дивашка орда свежда всички политически сметки към единствената проблема — да се намери нов обществен ред, който да осигури и на последния производител благосъстояние в такива размери, щото той постоянно и доброволно да предпочита труда си пред онова състояние на

безделие и разбойничество, към което той днес се стреми.

Докато вие не разрешите тая прблема, природата ще ви поразява с постоянни бедствия; империте издигнати от вас ще бъдат само играчка в ръцете ѝ, която тя за забавление ще чупи в революциите; вие ще станете жертва на постоянни терзания, мъки; вашите чудеса на науката ще водят само до всеобща мизерия и обществени сътресения; вашите герои, вашите законодатели издигат здание на пясък; всичката предвидливост на Фридрих Велики не може да попречи на това, щото неговите слаби приемници да не опозорят неговия меч на гроба му. Цивилизацията поражда героите на настоящето само за да унизи героите на миналото, тя унижава един след друг ония, комуто тя дължи всичкия си блясък. Нима в това няма повод за безпокойство от страна на великите хора, които на свой ред ще имат слаби приемници? Нима те не трябва в по-голяма степен да страдат от предвиждането на неизбежните революции, отколкото да се наслаждават от временни триумфи? Нима не трябва те да се проникнат от отвращение към това вероломно общество на цивилизованите, което очаква само тяхната кончина, за да унищожи и разруши тяхната работа? Да! Строят на цивилизацията става все по-неустойчив; вулканът възникнал в 1789 г., благодарение разрушителните идеи на философията, има само първото си изригване, а останалите не ще закъснеят да последват, стига само слабостта на властта да насърчи метежниците. Войната на бедняка срещу богаташа беше толкова успешна в Франция, че интригантите от целия свят мечтаят само за нейното възобновяване. Безполезно е да се търсят средства за нейното предствратяване, природата се смее над нашето звание и нашата предвидливост, тя умее да поражда революции от същите

ония мероприятия, които ние предприемаме за осигуряване на спокойствието. И ако цивилизацията продължи още половин век, колко деца ще просят милостия при вратите на дворците, където са живели техните бащи?! Аз не бих се осмелил да рисувам тая ужасна перспектива, ако не бях създад теория, способна да ръководи политиката в лабиринта на страстите и да освободи света от цивилизацията.

Цивилизовани нации! Варварите, лишени от вашите звания, умеят да поддържат в течение на няколко хиляди години своя обществен ред и своите установени отношения, защо вашите толкова бързо се унищожават, често пъти в същото столетие, в което са и възникнали? Вие непрестанно оплаквате нетрайността на вашите постижения и се оплаквате от природата, която така скоро разрушава делата на вашите ръце. Престанете да приписвате на времето и случая тия сътресения: те са плод на несъвършенството на вашите социални системи, които не са в състояние да осигурят на бедните средства за труд и съществуване. Именно за това — да даде свидетелство за вашето невежество, природата държи меч над вашите империи и се смее над тяхното разрушение!... На природата, види се, ѝ е драго да издига нашето отвратително общество само за да го разруши, за това, щото със стотици пъти повторената катастрофа да докаже абсурдността на науката, която го управлява. Подобно на Сизифа, който непрестанно се катери по скалата и пада долу в момента когато достига до върха ѝ. Цивилизацията е осъдена да се стреми към идеално благосъстояние и да пада долу тъкмо в момента, когато тя започва да съзира границите на своите нещастия. Най-мъдро замислените реформи водят само до проливане реки от кръв. Минават столетия, а народът както преди тъне в мъчения, очаквайки само нови революции,

които отново да свалят съвременните империи, предназначени само за взаимно разрушение...

Философи! Не само като не дадохте на човечеството щастието, което му бяхте обещали, вие съумяхте да поставите човека по-ниско от равнището на съществуването на животните. Ако животното и да е лишено понякога от необходимото, то е избавено поне от нещастieto да се грижи за нуждите си преди непосредственото ѝ усещане. Лъвът, добре облечен, добре въоръжен, взема средствата за своето съществуване там, където ги намери, без да се безпокои нито за семейството си, нито за нещастията на утрешния ден. Колко по-за предпочитане е неговата участ пред участта на нещастните бедняци, които наводняват вашите градове, пред участта на безимотните работници, които, оставали без работа, осъждани от кредитори и оценители, изпадат след редица нещастия в мизерия и излагат раните си, голотата си, гладните си деца из улиците на вашите градове, огласявайки ги с печалните си стевания!... Но сцената се мени, и Истината, която вие, философи, не желаете да търсите, за ваш срам се появява във всички си блясък. На вас ви остава само като на победения гладиатор да паднете с чест. Пригответе сами хекатомбата, която подобава на Истината — вземете факела, пригответе кладата и хвърлете в нея купищата на философските си библиотеки!

(„Théorie des quatre mouvements“
Р. III. Epilogue.)

Нашите слаби успехи в общественото строителство ние дължим не на науките за политиката и морала, а единствено на случайността; но тая случайност ни принуждава да плащаме за всяко откритие с цената на тежки поуки. Пътят на човечеството вапомня ленивец, всяка стъпка на който се придружава с вик: „ох“, подобно нему цивили-

зацията с невероятна бавност се движи напред през тежки политически сътресения; всяко поколение прави опит над нови системи, които, като шипове, обагрят с кръв ръцете на народите, които се залавят за тях.

В съществуващите условия може с пълно право да се каже, че настоящето е проникнато от бъдещето, и че големината на страданията трябва да поведе към спасителната криза. При вида на безкрайните и опустошителни политически сътресения идваш до мисълта, че природата прави усилие да отърси от плещите си товара, който я потиска. Войните, революциите обхващат непрестанно всички нови пунктове на земното кълбо; политическите бури, едва предотвратени, отново възникват, също така, както израствали главите на хидрата, падайки под ударите на Херкулеса. Умиротворението е станало само бързо изчезваща мечта, промишлеността се е превърнала в средство за мъчение на народа от тогава, когато пиратския остров (Англия) прегради международните съобщения, унищожил културата на два континента и превърнал техните работилници в благотворителни заведения за бедните. Колониалното честолюбие породи нов вулкан, неумолимата ярост на негрите скоро ще превърне Америка в обширни гробища от кости и ще отмъсти с наказанието на завоевателите за унищожените от тях вещасти раси. Меркантилният дух намери нови пътища към престъплението: при всяка война той разпространява опустошения над двете полушария и внедрява сред най-дивите народи алчността на цивилизованите. Нашите кораби обикалят целия свят само за да приобщат диваците и варварите към нашите пороци, към нашите свирепости. Цивилизацията става толкова по-отвратителна, колкото повече тя се приближава към момента на своето падение; светът, представлява от себе си ужасен политически хаос, той

призовава нов Херкулес, за да се очисти от позорещата го социална мърсотия.

(Ibidem. P. I. Epilogue.)

3. Пауперизъм. Системата на индустриализма и пагубните ѝ последици за трудещите се

Нашето поколение особено се гордее с успехите си в индустрията, забравяйки, в опиянението си от тоя скромем материален успех, за политическата си назаднаост — и ракът се движи доста бързо, но назад.

Индустриализмът — ето последната ни научна химера; това е мания да се произвежда всичко без каквото и да е метод и пропорционалност във възнаграждението на труда, без каквато и да е гаранция за производителя или работника, щото той да вземе участие в натрупването на богатствата; ние виждаме, че промишлените страни имат не по-малко, а може би и повече просеци, отколкото страните където не съществува промишленост...

В страните, където цивилизованите народи не измират от истински глад, те измират от бавна смърт от недояждане, от лишения, от спекулативен глад, по силата на който те са принудени да се хранят с вредни за здравето продукти, от изморителен труд, от прекомерно напругане на силите, което влече след себе си всевъзможни болести, но в края на крайщата, всичко това се свежда към същата смърт от глад.

Ако даже се съгласим с пасивната роля на икономистите, с оня егоизъм с който те се опитват да извинят безсилието на науката, то и в тоя случай те няма да съумеят да удържат обещанието и да дадат анализ на съществуващото зло, защото те не желаят да признават истинските размери на злото, да признаят, че индустриалната система е съвършено непригодна, че тя води човечеството

към регрес. Нека послушаме например изпуснатото неотдавна от Сисмонди полупризнание: той признава, че потреблението се извършва съвършено неправилно, че то е основано на прищевките на безделни хора, а не на благото на производителя; това е вече първата стъпка по пътя към откровения анализ. Но няма неправилността на механизма се ограничава само с потреблението? Нима не е очевидно:

Че е съвършено неправилно стокообръщението, което се извършва с помощта на посредници, наричани търговци, които, станали господари на продукта на производството, обират производителя и потребителя и сеят със своите методи на закупуване, антураж, банкрути, мошеничества, изнудване и т. н. само безредие в системата на промишлеността?

Че съвършено е неправилна системата на конкуренция, която води до намаляване на работната заплата и до успоредно с развитието на индустрията обедняване на народа: колкото повече се развива промишлеността, толкова по-силна е необходимостта, която принуждава работника да се съгласява на ниско заплащане на труда; от друга страна, колкото по-голямо е числото на търговците, толкова повече те мошеничествуват, защото все повече се затрудняват печалбите им?

Ето вече три части на промишления механизъм, които работят неправилно, мене не би ми било трудно да наброя и тридесет такива — а защо се говори само за неправилността на организацията на консумацията?

Индустриализмът води до още по-крещящо явление — до антагонизма между интересите на индивида и колектива. Всеки работник е враг на масата, чиито интереси противоречат на неговите лични интереси. Лекарят желае да има колкото се може повече болести, а прокурорът — съдебни процеси във всяко семейство. Архитектът

мечтае за пожари, които да унищожат една четвърт от града, а стъкларят — за град, който да изпочупи всички стъкла. Шивачът, обушарят са много доволни, ако публиката получава лоши платове и нетрайна кожа, защото в такъв случай облеклото и обувките се изхабяват тройно по-бързо за най-голямо тяхно благополучие.

За издръжката на съда в Франция ежегодно трябва да се извършват 120 хиляди престъпления. И така в цивилизованото общество всеки индивид се намира в положение на непрекъсната война с колектива; друг резултат и не би могъл да се очаква при айтиобществения, индустриалистичен строй. Тая нелепост ще изчезне, щом се въведе Асоциацията, където интересите на личността ще бъдат най-тясно свързани с интересите на цялата маса.

От всички обвинения, насочени срещу съвременната индустрия най-поразителното може да се представи във вид на проста таблица, илюстрираща разпределението. Проста я наричам затова, защото тя расте само от единия си край, ето един пример, отнасящ се до Б-те класи:

| | Беден | Притеснен | Среден | Състоятелен | Богат |
|---|-------|-----------|--------|-------------|-------|
| А | 0 | 1 | 2 | 4 | 8 |
| В | 1 | 2 | 4 | 8 | 16 |
| С | 2 | 4 | 8 | 16 | 32 |
| Д | 4 | 8 | 16 | 32 | 64 |
| Е | 8 | 16 | 32 | 64 | 128 |

Линията А обозначава оня строй, при който разликата в разпределението на богатството не е била голяма и където бедната класа, отбелязана с цифрата нула, въобще не е съществувала.

В зависимост от натрупването на националното богатство, както това се вижда по линиите В С Д Е би следвало, бедната класа да участва в това натрупване пропорционално, т. е. че при положението

на богатството Е, когато богатият може да израсходва дневно 128 франка, бедният да има поне 8 франка, както е посочено това в таблицата; в тоя случай таблицата, запазвайки неравенството, би се увеличавала пропорционално и би могла да бъде наречена сложна.

Но у цивилизованите таблицата расте само от една страна, а бедната класа винаги си остава при нула, така че, когато богатите са дошли до петата степен Е и получават своите 128 франка, бедните както преди получават нула, защото те винаги са лишени от най-необходимото; така че у цивилизованите таблицата върви по диагонала 0, 2, 8, 32, 128, и мнозинството, т. е. бедната класа, не само не участва в увеличението на богатството, но още увеличава своите лишения, защото вижда по-голямо и по-разнообразно число недостъпни за него блага; той дори не е уверен, че ще си намери работа, която за него е проклетие и която едва-едва го спасява от гладна смърт.

От тая гледна точка ленивите народи, като испанците, са много по-щастливи от трудолюбивите, защото испанецът е уверен, че винаги ще си намери работа, стига да пожелае да работи. А французите, англичаните и китайците не се ползват от това предимство.

С това аз не искам да кажа, че социалният строй на Испания като цяло, е достоен за подражание; аз искам само да дойда до оня извод, който се крие в названието на настоящата глава — да покаже, че всичко е изцяло негодно в състоянието на раздробената индустрия на цивилизованите; тя създава в своето развитие елементите на щастие, но не и самото щастие; щастие се ражда само на почвата на привлекателността, на труда и на пропорционалното разпределение, както това е показано с линията Е. Такова разпределение е немислимо

до като трудът, противен на народа, му се налага като средство за спасение от мизерията. При това цивилизацията едва произвежда и едва четвърт от онова, което ще произвежда асоциацията, нейното население се размножава твърде силно, и затова тя не може да осигури на народа известен минимум на що-годе добро съществуване.

Всички тия мрачни страни на индустриализма достатъчно се хвърлят в очи, и все по-често ние слушаме възгласи на удивление от това, че в цивилизацията бедността се ражда от изобилието.

След като констатирахме, че прогресът на индустрията носи нещастие за бедните, ще отбележим също, че тоя прогрес не прави по-щастливи и богатите. Вярно е, че сега парижката буржоазия има по-хубави мебели и скъпоценности, отколкото богатите в XVII столетие, но нима тя от това е станала по-щастлива? Нима нашите дами с кашемирските си шалове са по-щастливи, отколкото са били Севинье и Нипоните?

Дребната буржоазия на Париж яде в най-фин позлатен порцелан; нима тя е по-щастлива от министрите на Людовика XIV, Колбертовци, Лувуа, които имаха фаянсови прибори?

Несъмнено, различните удобства и усъвършенствувания доставят голямо удоволствие на човека; но само след една седмица целия разкош и изтънченост започват да омръзват и служат само за да изострят зависта на бедните, които си въобразяват, че притежаването на всички тия дръвкяки доставя голямо щастие на богатите. Несъмнено, те ще бъдат полезни при такъв социален ред, когато те ще служат като ненужен стимул към труд и към привличането на страстите, доставяйки истинска радост на всички — на бедните наред с богатите, независимо от разликата в средствата им. Тогава най-бедният човек ще има повече радости, отколкото сега има и

най-могъщият монарх, защото редът, наречен хармония, ражда и така високо развива изтънчеността на чувствата, както това ние не можем дори и да си представим.

И така аз повтарям, че индустрията у цивилизованите може само да създаде елементи на щастието, но не и самото щастие. Напротив, извънредното развитие на промишлеността принася на Цивилизацията огромна вреда, особено ако се вземе под внимание непознаването на средствата за истинския социален прогрес.

Аз ще се огранича да посоча само едно право на човека, за който по съществуването на работата и би заслужавало да се говори — за правото на труд. Аз няма да водя безплодни разисквания по повод така наречените „естествени права на човека“, тия безплодни мечтания, заимствувани от нас от гърците и които са станали сега смешни. Мъчно може да се повярва, че след революцията, чиято цел бе установяването господството на тия „права“, ние изпитахме нови сътресения само затова, защото забравихме за първото и най-важното от тях — за правото на труд, за което нашите политици не направиха и най-малкото припомняне поради присъщата им привичка да изпускат във всяка област на знанието основните въпроси.

Между другите нарушения на това право аз ще посоча на само привилегированите цехове, които обхващат някой клон на труда, затрудняват съревнуването на нови претенденти и им затварят достъпа към труда. Влиянието на тия привилегировани компании и цехове ще стане опасно и ще причини общо сътресение едва тогава, когато техните порядки се разпространят върху целия търговски механизъм. . .

(„Théorie des quatre mouvements“.

3. Demonstr., ch. VII.)

4. Непроизводителността на труда и паразитното съществуване на мнозинството от населението при цивилизацията

Какво е днес числото на деятелните, положителни работници? То не надминава и една трета от цялото население. Често пъти се случва, че труд, който на пръв поглед изглежда полезен, в действителност е непродуктивен, има отрицателен характер, като например издигането на стени, които служат за ограда.

Ако сравним труда на цивилизованите с труда на бъдещата хармония ние ще видим, че работата на две трети от нашето население е съвършено непроизводителна или дори отрицателна, а именно :

Таблица на непроизводителната част на населението в цивилизацията

| <u>Домашни паразити</u> | <u>Социални паразити</u> |
|--------------------------------|--|
| 1. Жените | 4. Сухопътните и морски армии |
| 2. Децата | 5. Агентите по събирането на данъците |
| 3. Прислугата | 6. Фабрикантите |
| | 7. Търговците и банкерите |
| | 8. Агентите по транспорта |
| | |
| <u>Странични паразити</u> | <u>Основни класи</u> |
| 9. Хора, които гуляят по закон | 13. Агенти на положително разрушение |
| 10. Софисти | 14. Агенти на отрицателно производство |
| 11. Безделниците | |
| 12. Отпадъци | |

Домашни паразити

1. Към тях принадлежат три четвърти от градските и половината от селските жени, заети с домашни работи и грижи около домакинството. Затова икономистите смятат, че производителността на техния труд е пет пъти по-малка от производителността на мъжкия труд.

2. Три четвърти от децата, са съвършено несползвани поради несръчността и отекчителността им в градовете и съвсем малко полезни в селата.

3. Три четвърти от домашната прислуга, цялата работа на която е резултат на усложняването на домашното стопанство и особено на кухнята, а също половината от всички коняри, лакеи и всички, които изработват предмети за разкош, и които при Асоциацията ще бъдат ненужни.

Гля три категории хора заети в домакинството съставляват отделна графа в серията на паразитите. Те ще престанат да съществуват при Асоциацията, при която справедливото разпределение, разумното разделяне на половете и на видовете труд ще съкратят четири или пет пъти количеството работни ръце, заети сега с непроизводителен труд, който е неизбежен при разпокъсаната система на водене на домашното стопанство.

Социални паразити

4. Армията и флотата, които отвлечат от труда най-силната млада част на населението, поглъща огромни средства и разлага младежта принудена да посвети най-добрите си години на паразитно съществуване, към което те в края на краищата привикват.

Събранieto от хора и машини, наричано армия, се предназначава, за да не се произвежда нищо, а да се чака момента когато ще може да се разрушава. Върху тая втора функция на армията ще се

спрем и по-после. Сега ние говорим само за армията в мирно време.

5. Чиновниците и бирниците. Само в митницата на Франция са заети 24,000 души. Да прибавим към това число още и агентите по събиране на данъците и другите армии от пристави, полска стража, надзиратели по лова, шпионите и т. н.; след това различните сложни администрации, финансови и други функции, които ще станат излишни при оня ред, когато всяка фаланга ще плаща всички данъци в определен ден по първото обявление на министъра.

6. Голяма част от фабрикантите, работата на които е непроизводителна относително, поради лошото качество на фабрикатите; тия фабриканти, предполагайки всеобщо съвършенство, биха могли да намалят изхабяването и да поевтиняят производството наполовина сравнително с днешното положение на работите и често пъти и с три четвърти, именно в работата, предприемана от правителството което всички единодушно лъжат.

7. $\frac{9}{10}$ от търговците и търговските агенти, защото истинската търговия в Асоциацията изпълнява тоя вид дейност с помощта на $\frac{1}{10}$ част от агентите, използвани при сегашната бъркотия.

8. Две трети от агентите по сухопътния и морски транспорт, които, неправилно са поместени в търговската класа и които към неуредиците на забърквания транспорт присъединяват още и риска, особено при морския транспорт, където тяхната неопитност и неумения удесетворяват случаите на корабокрушение.

Тук се отвася още и категорията контрабанда, която много често води към удесеторяване сумите, които са нужни за правилния транспорт. Имало е случай, когато платове, изпращани от Дувър за Кале, се отправят за Хамбург, Франкфурт, Базел и Париж, правейки по такъв начин,

500 л. вместо 7, и всичко това за усъвършенстване и уравновесяване на търговския апарат.

С т р а н и ч н и п а р а з и т и

9. Ония които са без работа по закон, по-случай и тайно, които не вършат нищо или поради липса на работа, или ст желавие да си почиват. Разбира се, те биха се отказали от такова почиване при наличността на привлекателен труд; сега те, на-против, удвояват законното свободно време, празнувайки свети понеделник, най-неизгодния от всички празници, защото в фабричните градове той се празнува 52 пъти в годината.

Нека прибавим тук и корпоративните празници в чест на Революцията, карнавалите, именните дни, сватбите и много други дни, в които не се работи, които несъмнено, няма да се празнуват при оня ред, където самата работа ще бъде по-приятна, отколкото празниците и баловете на цивилизацията.

Към времето изгубено за работа могат да се отнасят също и всяко случайно забавяне в работата. Ако господарят отиде някъде, работниците престават да работят: достатъчно е да мине някой човек или котка и всички се раздвижат — стари и млади захвърлят лопатите и гледат за развлечение. 40 или 50 пъти на ден те губят по такъв начин по 5 минути. Затова тяхната седмица фактически се свежда до 4 пълни дни. Колко време се губи на-празно поради липсата на промишлено влечение!

10. Софистите и преди всичко контроверсистите (легистите); онези, които четат произведенията им и под влияние на това четене се месят в работите на партиите, в непроизводителни интриги. Към споровете, които стават между отделни лица, трябва още да се прибавят политическите смутове и промишлената бездейност, която произлиза от тях.

Таблицата на ония, които водят спорове и софистите се простира много по-далеч, отколкото боикновено се мисли: нека вземем макар юриспру-

денцията, която причисляват към търпимите софизми; да предположим, че редът на Асоциацията ще поражда само една двадесета част от сегашните процеси и, че за тяхното ликвидиране той представлява толкова прости средства, колкото двешните средства са сбъркави; от това следва, че $\frac{19}{20}$ от нашите адвокати са паразити; също такъв характер имат свидетелите, пътешествениците и т. н. А колко други паразити съществуват още сред софистите, като се почне от икономистите, които се въоръжават срещу класата от паразити, а в същото време самите те носят тяхното знаме!

11. Безделниците, така наречените *сотте il faut*, които прекарват живота си в безделие. Да прибавим към тях и прислугата им и цялата класа, която така или иначе ги обслужва. Защото непроизводителни са и ония, които се трудят за непроизводителните, като ходатаите по делата, които самс в Париж наброяват до 60 хиляди. Тук трябва да присъединим още и всички участващи в изборите.

Затворниците, както и болните неволно принадлежат към непроизводителната класа. Сред природните жители на хармонията няма да има и една десета част от онова количество болни, което съществува у цивилизованите. Защото макар и болестите да се причисляват към числото на неизбежните злини, но размерите на това зло могат да бъдат значително съкратени. От десет болни деветте заболяват вследствие лошите условия на труда, които съществуват в цивилизования ред, а при хармонията тия девет ще бъдат здрави — и това го казваме не за да дразним лекарите.

12. Отцепниците, хората които открито въстават против промишлеността, законите и обичаите. Такива са посетителите на лотариите и игралните домове, тия язви на обществото, разните рицари на индустрията, публичните жени, просеците, крадците, разбойниците и други отпадъци, чието число се

увеличава все повече и за обуздаването на които трябва да се поддържа жандармерия и чиновници също непроизводителни.

Основни класи

Агенти на положителното разрушение — овежи, които организират глада или епидемиите, или съдействуват на войните. Цивилизованият ред оказва всяческо съдействие на агентите на глада и чумата; той покровителствува ажиотажистите и спекулантите; той поощрява всяко изобретение, което е насочено към това, да направи войната по-разрушителна например, ракетите на Конгряво, оръдията на Ламберти и т. н.¹⁾

Агенти на отрицателното производство. Аз доказах вече, че те са извънредно многобройни, че повечето от работите, като постройката на стени за огради, са сравнително непродуктивни; други работи са свършено непроизводителни поради неопитност и неумение, като например здания, които се срутват, мостове и пътища, построени не там където би следвало; на пръв поглед, сто работници, които секат гора, вършат полезна работа; в същност те подготвят опустошение за страната си; олустошение по-ужасно, отколкото войните, раните от които бързо заздравяват. Другите работи от гледна точка на своите последици — са направо разрушителни, като например, изобретяването на нова мода, което осъжда на мизерия 20,000 работ-

¹⁾ Военните фигурират в тая таблица два пъти: тук като агенти на войната, които вършат разрушение, а в № 4 — като хора, осъдени на безделие, на непроизводителна роля. Различието в ролята и характера на военните е, което е послужило като причина за поместването им на две места.

ници, чиято бездейност служи при това като източник на безредици.

(„Théorie de l'Unité universelle“.
III, 173—179.)

5. Господството на търговския интерес

Да се говори днес срещу отрицателните страни на търговията — това значи да се изложиш на проклятие, това е равносилно на обявяването в XII век срещу папата и бароните. Ако трябва да се избира между тия две опасни роли, аз мисля, че по-малко рисковано е да се оскърби властелина с неприятни истини, отколкото да се оскърби търговския гений, деспотически господстващ над цивилизацията и над самите властелини.

Ученото дърдорене за търговията продължава не повече от половин век, а вейните автори ни снабдиха вече с хиляди дебели томове, без да забележат простата истина, че механизмът на търговията е построен в противоречие с простия здрав разум. Той подчинява обществото на паразитната и непродоводителна категория агенти, които наричат търговци. Всички останали класи на населението — собственици, земеделци, фабриканти и дори и самото правителство, се намират в подчинение на второстепенната търговска класа, която по същността на изпълняваните от нея функции, би трябвало да представлява сменяем и задължен да се отчита агент на първите класи, а не да държи в ръцете си всички пруживи на стоксобръщението. . .

В тоя пръв мемоар аз искам да нахвърля само общата схема на въпроса, да отбележа основните пороци, които характеризират нашите икономически заблуждения и които ни подбуждат към издирване на по-непорочен начин на размяна, отколкото е

съществуващата така наречена свободна конкуренция.

В областта на размяната, както и в областта на всяко друго обществено отношение, за всеки период съществува начин, присъщ специално нему.

Например:

В 4-ия период (или при варварството) — съществува принудителна продажба; максимални цени, такси и т. н.

В 5-я период (или при цивилизацията) — свободна конкуренция, независимост на търговеца.

В 6-я период (или при гарантизма) — социетарната¹⁾ конкуренция, солидарност, подчинение на търговския механизъм на интересите на производители, фабриканти, земеделци и собственици.

(„Théorie des quatres mouvements“
P. I, ch. XIV.)

6. Престъпленията на търговията

а) Фалити

Фалитътъ е най-изобретателното и най-безсрамно мошеничество от всички, които са съществували някога — той дава възможност на всеки търговец да открадне публично сума пропорционална на неговото състояние или неговия кредит. Богатият един вид си казва: аз станах търговец в 1808 г., в

¹⁾ Фурие често употребява термини изобретени от самия него, които не се подават на точен превод. Специално терминът „социетарен“ се употребява за обща характеристика на бъдещия социален ред. Впоследствие школата на Фурие широко се е ползвала от този термин, като самата тя прие названието „Социетарна школа“ (l'école societaire).

еди кой си ден на 1810 година аз искам да открадна толкова милиона, колкото имам сега. . .

Колко сътресения, колко ловки мошеничества имат като своя причина принципът провъзгласен от съществуващата философска система, принцип, изискващ представяне на пълна свобода на търговците без представяне на никакви гаранции за благоразумие, честност и състоятелност на всеки от тях. От тук и възниква, извън другите злоупотребления, фалитът, още по-отвратителен грабеж, от пладнешкия грабеж. Но той е станал толкова обикновено нещо, че дори различават „честни“ фалити, т. е. такива, когато спекулантът краде само наполовина. . . Фалитът е единственото социално престъпление, което се разпространява епидемично и въвлича честния човек в същия позор, както и негодника. Честният човек изгубил от фалита на двадесетина мошеници — в края на краищата сам е принуден да фалира заедно с тях. По силата на това и фалиралите търговци — мошеници, съставляващи девет десети от тая клика, всички те се представят за честни хора и възклищават в хор — мене трябва да ме съжалят, а не да ме порицаят. Ако ги послушаш всички те са светци. Така и затворниците обикновено твърдят, че те не са извършили никакво престъпление и страдат невинно. . .

Защо не се случва, обществените събирачи на данъци да си присвояват събраните суми от данъци? Защо те не се обръщат към правителството с плачевно послание като следното: „Временни нещастия, критически обстоятелства, плачевни събития и т. н., и т. н. С една дума, аз се обявявам за несъстоятелен, фалирал търговец. Вашата каса трябваше да ми заеме 10 милиона, а аз ви предлагам да ви върна половината — 5 милиона, като ви ги изплатя в течение на пет години. Бъдете снизходителни към нещастията на бедния бирник; запазете към мене своето доверие и оставете управлението на касата

си в мои ръце, без което аз не мога да ви платя и половината, която ви предлагам. Ако ли вие ми оставите моето място и моите доходи, аз ще се опитам да оправдая доверието на вложителите, т. е. аз ще устроя втори фалит, когато касата пак се напълни*.

Ето накратко обикновеното съдържание на всички писма на фалиралите търговци. И ако бирниците не следват техния пример, то е само затуй, че те са уверени в това, че никаква философска теория няма да ги спаси от справедливото наказание, а именно това наказание избягват фалиралите търговци под защитата на принципа: дайте пълна свобода на търговците, като не им искате никаква гаранция срещу тяхната корупция.

С една дума, търговската класа е пазител на част от общественото богатство и в същото време всеки търговец употребява повереното му имущество за рисковани спекулации, ръководейки се само от личния си каприз и от своята алчност. Отук произтичат и големите загуби и фалитите, в резултат на които производителите и владелците на капитала търпят загуби и при това от предприятия, за които те не са давали съгласието си. За прекратяване на тази несправедливост, необходимо е търговската класа да бъде подчинена на системата от такива гаранции, щото всеки търговец и цялата търговска класа изцяло да могат да рискуват и губят само онова, което те самите владеят.

(Ibidem. 3. Demonstr, ch. II.)

б) Спекула

Закупуването на стоки е най-отвратителното престъпление на търговията, доколкото тя винаги е насочена срещу най-слабата страна на индустрията. Ако се случи недостиг от средства за съществуване или от някои други стоки, закупувачите са на

пост, за да усилят бедствието, да вземат съществуващите запаси, да дебнат онези, които ще се получат, да ги изтеглят от обръщение, да удвоят или утроят цените, ползувайки се от методи, които внушават на публиката страх, че стоката съвсем ще изчезне, илюзарността на което се изяснява много късно. Те постъпват по отношение промишлеността подобно банда мародери, които обират и доубиват ранените на полесраженията.

За закупвачите имаше благоприятно значение едно обстоятелство — преследването им от страна на Якобинците. От борбата с Якобинците те излязоха победители и сега всеки, който издига глас срещу тях, те обвиняват в симпатии към Якобинците. Но нима не е известно, че Якобинците преследваха без разлика всички класи на обществото, както разбойниците, така и честните хора? . . . Фактът, че закупвачите и ажиотажистите бяха преследвани от враговете на реда, не зачерква тяхната роля на дезорганизатори и безсрамни грабители на честната промишленост.

Но те намериха свои поклонници сред класата на учените, наречени икономисти, и днес няма по-уважаван занаят, отколкото закупуването и ажиотажът, които сега се наричат в стила на девя спекула и банки, защото не е удобно да се наричат нещата със собствените им имена.

Една от най-големите чудноватости на цивилизования ред е фактът, че всяка репресия, насочена срещу безспорно вредните класи, каквито за закупвачите и ажиотажистите води само до усиляне на злото, до още по-голяма липса на стоки, както бе това при господството на терора. Това води и философите до заключението, че трябва да се даде свобода на търговците. Оригинално лекарство — да бъдем снизходителни към злото само затова, че не е известна неговата противоотрова! Трябваше да се търси последната, а до тогава, до

като тя не е намерена, необходимо е да се осъждат машинациите на търговците, а не да се възхваляват те, необходимо е да се търси средство за тяхното задушаване. . .

Освободеният принцип на търговските системи, принципът — дайте пълна свобода на търговците, дава на последните право на абсолютна собственост над стоките, с които те спекулират: те имат право да ги изземват от обръщение, да ги скрият и дори изгорят, както това нееднократно правеше Амстердамската Източна Кампания, която публично изгаряше цели складове с канела, за да се покачи цената на тая стока. Това което тя правеше с канелата, тя би вършила и с житото, ако не се боеше да бъде разгромена от народа — тя би изгорила и би оставила да изгние част от житото, за да продаде другата четири пъти по-скъпо от неговата стойност. А нима по пристанищата не се случва всекидневно да се наблюдава, как търговци хвърлят в морето запаси от жито, изгнило от много дълго очакване за високи цени? Аз сам в качеството си на търговски служащ присъствувах на тия подли машинации, и аз заповядах веднъж да хвърлят в морето 20,000 квинтала ориз, който можеше да бъде продаден с честна печалба преди да беше се развалил, ако владелецът не беше толкова алчен. И обществото търпи всички тия непроизводителни загуби, които се възобновяват всеки ден под защитата на философския принцип — дайте свобода на търговците. . .

И ако се сметне, че търговската кампания, съгласно принципа на свободната търговия, има право да продава стоки по каквито си и-ка цени, да оставя да гние житото в хамбарите тогава, когато народът гладува, нима вие мислите, че нацията, в пълно съзнание за това, трябва да умре от глад в чест на прекрасния философски принцип — дайте свобода на търговците. Разбира се, не! Признайте

обаче, че правото на свободна търговия трябва да бъде подложено на ограничения съобразно нуждите на обществения организъм, че човек, който има в изобилне стоки, които той не произвежда и не консумира, трябва да се смята само условен техен пази тел, а не абсолютен собственик. Признайте, че търговците или посредниците на стокообмена трябва да се подчиняват в своите операции на интересите на масата и да нямат възможност да спъват обществените отношения със своите разорителни маневри, от които се възхищават вашите икономисти. . .

Ето несъмнените истини! На това обикновено възразяват, че ако властта постави пречки на свободната конкуренция и затрудни закупуването на стоки, злото може би ще се усили. Аз съм съгласен с това, но това доказва само, че вашите икономисти не знаят никакво средство за да противодействуват на закупвачите. Но следва ли от това, че не трябва да се търси това средство и че закупуването на стоки е благо? Ако вие не знаете противоотрова срещу това социално зло, то признайте поне, че тоза зло е бедствие. И ако не знаете средства за предотвратяване закупуването на стоки, то разумно ли е да се търпят неговите последици? Не, и аз ще докажа това; властта със своята намеса би могла често пъти да предотвратява големи нещастия, без да изпада в произвол и без да върши насилия.

Когато се предвиди недостиг на някоя стока, чиято рядкост може да подбуди спекулантите към закупуването ѝ, необходимо е (и това съответствува на политиката на цивилизацията) да се обяви тя извън търговията, да се ограничи печалбата, като се установи тя на едно равнище, което да е достатъчно за насърчаване вноса на тая стока, например с $\frac{1}{4}$ или $\frac{1}{5}$ част по-високо от обикновения ѝ размер, да се забрани нейната покупка и продаж-

ба на всички спекулант, които не са имали до сега операции с пласирането на такава стока; да се ограничи снабдяването с нея на всеки търговец в пропорционално отношение към обикновения му пласмент, който той може да потвърди със средни данни за продажбите си за няколко години.

(Ibidem. 3 december., ch. III.)

в) Ажиотаж

Ажиотажът е брат на спекулата със стоки; те и двете толкова подчиняват общественото мнение, че те заставят да се прекланят пред тях даже владетелите, като анулират всичките им мероприятия. И властелините, излъгани със софизми, не смеят и да мислят дори за съпротива или да предложат друга търговска система. . . Следователно, съществува власт, която си играе с могъществото на героите и с мнението на тълпата; тая власт е ажиотажът, който управлява произволно целия индустриален механизъм, предава цялата държава на разхищение от паразитната класа, която не е нито собственик, нито производител, а се опира само на търговската си паника и може всяка минута да промени отечеството си, което го прави заинтересован в дезорганизирането на всяка страна поотделно, и в последователното разорение на всеки клон от промишлеността. . .¹⁾

¹⁾ Това място силно напомня редицата разсъждения на Ф. Кене върху търговията. В своите „Observations importantes“ (addit a „Analyse du Tableau économique“) той заявява: „Търговецът се стреми да купува по възможно по-ниска цена и да продава по възможно по-висока, за да увеличи възможно повече своята печалба в ущърб на нацията: неговият частен интерес и интересът на нацията са противоположни един на друг.“ И на друго място (5-та забележка): „Във

Лесно е да се убедим, че тия мошеници, които са почетени с името спекуланти, не са нищо друго, освен Якобинци обърнати наопаки, промишлени Якобинци. . . И клубистите и ажиотажистите имат една и съща тактика, а именно да дезорганизират и ограбят, опирайки се на сплашването на тълпата с измислени обществени бедствия. Едните представляват от себе си клубове на бедни агитатори, които се стремят да ограбят богатия; другите — съюзи на най-богатите гешефтери, които се стремят да ограбят бедняка. И едните и другите са две разновидности на Якобинството: единият вид е суров, другият — мек и лъжлив. В това още по-лесно ще пожем да се убедим, когато покажа неизбежния мът на развитие, който ще поемат тия неуредици в 4-та фаза на цивилизацията, към която ние се стремим. Тогава собствениците ще попаднат в пълна рибска зависимост от търговията, която аз не отделям от ажиотажа, защото всички богати търговци повече или по малко са виновни в ажиотажа, и в закупуването на стоки. Те са техни инициатори и участници в тия интриги, въпреки техните лъжливи уверения в противното.

(Ibidem. 3 Demonstr., ch. IV.)

външната търговия на земеделските нации всеки търговец е чужденец по отношение интересите на тия нации. Следователно, земеделско-търговската държава обединява две нации: едната образува съществената част на обществото, неотделена от територията, която носи доход, другата представлява от себе си външен придатък, съставляващ част, непознаваща собствената си националност и враждебна на всички нации на републиката на външната търговия. . ."

Бел. на съставителя

г) Паразитизмът на търговците

В нашият век, когато икономията се довежда до празни дребулии, като например до заместването на кафето с цикория и на тръстикова захар с захар от цвекло, което поощрява само измамливите действия на търговците и не дава възможност да се доставят хубави продукти за каквато и да било цена, в тоя икономичен век как не можа да бъде забелязано, че главната економия трябва да се състои в спестяването на работната сила, в съкращаване излишните работни ръце, които са заети често пъти със свършено непроизводителен труд, като търговията.

Аз отбелязах вече, че в нашите условия често пъти употребяват сто души за работа, която при асоциацията ще изисква едва двама или трима. Така например в 7-я период достатъчно ще бъдат 20 души за обслужване на градския пазар, където днес се отправят хиляди селяни. Ние сме също такива новаци в работата по управлението на индустриалния механизъм, както и народите, които не знаят за съществуването на мелници и които употребяват 50 работници за смилане на житото, което сега се извършва само от мелничен камък. Излишеството на агентите достига у нас огромни размери и във всички видове търговска дейност надминава приблизително четири пъти действително необходимото количество.

От като философията проповядва любов към търгашеството, търговците проникнаха дори и в селата. Бащи на семейства се отказват от земеделие за да се заемат със случайна търговия: ако им трябва да продадат само едно теленце, те губят по цели дни, влачейки се по пазари, ханища и кръчми. Навсякъде свободната конкуренция довежда до безкрайност числото на търговците и търговските агенти. В големите градове, като Париж, чи-

слото на търговците — бакали достига до 3,000, тогава когато за обслужване на населението биха били напълно достатъчни само 300. Не по малко е изобилието на търговските агенти и в провинцията: в 1788 г., при все че числото на търговците не съставляваше и $\frac{1}{3}$ от сегашното, не се чувствуваше недостиг нито от облекло, нито от хранителни продукти, и при това те се продаваха по доста умерени цени.

Изобилието на съперници е, което тика търговците към вай-безумни и разорителни за обществото авантюри. Всеки излишен търговски агент граби обществото, защото той консумира, без нищо да произвежда. . . Когато вие се запознаете с търговската система на 6-я период, т. е. със социетарната конкуренция, вие ще се убедите, че търговията би могла да се обслужва само от една четвърт от агентите, които се използват днес, и че само в една Франция има един милион жители, откъснати от земеделието и фабричния труд по силата на условията създадени от свободната конкуренция. Следователно само в една Франция, в резултат на грешката на икономистите, всяка година се губи производителен труд, който може да създаде средства за съществуване за 4,000,000.

Освен загубата на работни ръце, съвременният ред довежда също и до загуба на капитали и продукти; за пример аз ще приведа едно от най-разпространените днес злоупотребления — системата на унищожаване на конкуренцията, на разоряване на съперниците.

(Ibidem. 3 Demonstr. ch., V.)

7. Разрушителни последици на системата на свободната конкуренция

Като се почне от Революцията, чуваме да се говори само за разорението на търговците. Станали

твърде много на брой, те влизат в ожесточена борба един с друг за пазар, за пласиране на стоките си, затрудненията на които растат всеки ден поради изострената конкуренция. Град, който е консумирал десет каси захар, когато в него е имало десет търговци, няма да консумира повече, когато броят на търговците се увеличи на 40, нещо, което става във всички градове на Франция. Цялата тая търговска маса се оплаква от излишък на търговците: те буквално се изяждат един друг и се вълвчат в най-безумни разходи заради удоволствието да смажат съперниците си. Напрасно се мисли, че търговецът е подчинен само на своите интереси, той е освен това и роб на своята завист и суетност; едни се разоряват от манията да въртят голяма търговия; други — от манията да смачкат съседа си, успехите на който ги докарват до отчаяние. . . . От там е тая свирепост в конкуренцията, благодарение на която толкова търговци се вълвчат в разорение и се унищожават едни други, което в края на краищата се отразява само на консуматора, защото всяка загуба рано или късно се отразява на социалния организъм като цяло. И когато новата търговска система (социетарната конкуренция) сведе числото на търговските агенти и търговските разходи до една четвърт от съществуващите, то също толкова ще спаднат и цените на стоките и ще се увеличи производството пропорционално на новото търсене, предизвикано от това спадане, и пропорционално на количеството работни ръце и на капиталите, възвърнати към производителните си функции вследствие намалението на търговските агенти.

Едно злоупотребление поражда друго; това е също така справедливо да се каже по отношение търговията, както и по отношение администрацията. И следователно излишъкът и разточителността на търговските агенти стават от своя страна причини

за ажиотажа и фалитите... Търговците, уверени, че в случай на катастрофа ще намерят спасение в фалита, рискуват всичко, за да погубят съперника си и да се насладят на нещастieto на съседа си; те приличат на ония японци, които си избождат едното око на прага на своя враг, знаейки, че последният ще бъде принуден от закона да си избоде и двете. . .

Също така и свободната конкуренция, предизвиквайки фалити, доставя обилна храна за ажиотажа, съдействува за неговото огромно развитие. Днес ажиотажистите проникват дори в провинцията, и навсякъде могат да се срещнат хора, които нямат друг занаят, освен лихварство, и които разпалват борбите, предизвиквани от конкуренцията. Тия хора сега ги наричат банкери. Те поддържат със своя кредит множество излишни търгаши, които се хвърлят и надпреварват в най-разорителни спекулации и след като се разорят, отиват да просят помощ от банкерите, които са ги ограбили. Последните, подвизаващи се на търговското поприще с единствената цел да разпалват стълкновения, наподобяват ония арабски орди, които следват след сражаващите се армии и са уверени във възможността да грабят победените, безразлично която и страна да победи.
(Ibidem. 3 Demonst., ch. V.)

8. Разликата между търговци и фабриканти в значението им за благосъстоянието на държавата

По отношение свободата на конкуренцията, както и по отношение политическите свободи, се действуваше наслуки, без да предвиждаха до къде могат да доведат хубавите философски теории. Едва сега започват да осъзнават пълната заблуда, и за да я повравят, правят още по-груби грешки. Например смесват интересите на търговците с интересите на фабрикантите, при все че първите са естествени врагове на вторите. Нека сравним нищо-

жеството на търговците и значението на фабрикантите, които ги смесват в една класа. Ръководителите на фабриките лесно биха могли да заместят търговците в функциите, които те изпълняват: те биха могли да получават от първоизточника първични материали, да пласират непосредствено фабрикатите си или да разпращат свои комиссионери за тяхното пласиране и разпространение. А търговецът в никой случай не може да замести фабриканта и да произвежда без него.

Ако някой град внезапно изгуби търговците си, както това се случи в Марсилия по време на чумата, той скоро се населява от нови търговци, привлечани от условията, които той предоставя за търговска дейност. А ако градът изгуби фабрикантите си, както това се случи в Лувен, новите фабриканти вече не пренасят там предприятията си. Търговците се нареждат в изобилие навсякъде, където има възможност за занимаване със свободно и износно търгащество; докато фабриките не се основават произволно даже там, където всички условия им благоприятствуват и обещават успех. Преселването на фабрикантите от някоя страна би осъдило на бездействие и всички търговци на сурови материали и комисонерите, които обслужват тия фабрики, тогаз когато изселването на всички търговци не би предизвикало спиране на фабриките, чиито ръководители със своите комиссионери биха могли, както аз вече посочих, в случай на нужда да заместят търговците.

По такъв начин френските протестанти, които бяха емигрирали в Германия, не можаха да бъдат заместени с фабриканти-католици, индустрията бе пренесена в чужбина заедно с тях; но ако Людовик XIV бе изгонил от страната само търговците и банкерите, то още на другата година на мястото на търговците-протестанти щяха да се появят също толкова търговци-католици. Франция би изпитала

загуба само в хора и пари, която лесно може да се възстанови вместо невъстановимата загуба на индустрията. Ние виждаме, че всички държави се стремят да изпращат търговците си в източните страни, но нито една от тях няма да иска да прехвърли там своите фабриканти; напротив, те се стремят да привличат в Европа фабрикантите на Индия и Китай и съвсем не се грижат за привличане на търговци и мореплаватели от същите тия страни. Колкото повече продължаваме това съпоставяне, толкова повече става ясно, че търговците и банкерите трябва да се намират под наблюдение и полезните функции, които те изпълняват, трябва да се регулират. Ако им бъде предоставена пълна свобода, съгласно желанието на икономистите, те ще обърнат капиталите си срещу индустрията; те приличат на недисциплинираните войници, които, ако бъдат избавени от страха на наказание, веднага започват да грабят същото това отечество, в което те би трябвало да поддържат реда.

(Ibidem. 3 Demonstrs., ch. VI.)

9. Търговският феодализъм

Нй-голямото от бедствията, които ни предстоят, е търговският феодализъм, или отдаването чрез откуп цялата търговия на търговски компании, притежаващи изключителни привилегии. Крайностите се допират, и колкото повече расте търговската анархия, с толкова по-голяма сила ние се стремим към монопола, който е основан на изключителни привилегии и който представлява противоположна крайност. Цивилизацията въобще е осъдена да се колебае между противоположни крайности, никога не спирайки в разумната средина.

Множество обстоятелства съдействаха за това, щото търговците да се съединят в търговски съюзи, в монополни дружества, които посредством

съглашение с едрите собственици биха превърнали всички дребни собственици и производители във васали на търговията и чрез комбинирани интриги биха достигнали до положението да станат господари над всеки клон на производството. Дребният собственик по косвен път ще бъде принуден да се разпорежда със своята реколта съгласно желанието на монополистите, той ще стане експлоатиран ратай на търговския съюз, с една дума, ние ще видим, как ще се възстанови феодализма обърнат наопъки, тоя път основан вече на търговските съюзи, а не на аристократическите привилегии.

Очевидно всичко подготвяше тая развръзка: търговският дух овладе силите на девя, старата земевладелска аристокрация, разорена и лишена от своите владения, търси развлечение в търговските интриги; потомците на старите рицари съперничат помежду си в званието на търговската спекула и борсовата игра, както по-рано си съперничеха на турнирите. Общественото мнение се прекланя пред така наречените делови хора, споделящи в столицата властта с министрите и всеки ден изнамиращи нови начини за монополизиране на един или друг клон от промишлеността; под тяхно влияние правителствата, мимо собственото си желание, се стремят да завладеят търговията, която те постепенно завладяват и които искат изцяло да монополизират, като установят всеобщ монопол, защото всички прекрасни обещания за гарантиране свободата на търговията на мнозина помнят клетвите на нашите славни републиканци, които се кълнеха в смъртна омраза към монархията, а тайно мечтаеха, само за това, самите те да завладеят трона.

По такъв начин ние бързо се стремим към търговския феодализъм, или към 4-та фаза на цивилизацията. Нашите учени, привикнали да възхваляват всичко, което идва в името на търговията и за благото на търговията, няма да бъдат обезпо-

коени при първите прояви на тоя нов социален ред те ще посветат баналните си писания, за да го възхвалят. Неговият дебют ще бъде обсипан с рози, а последицата от това ще бъде промишлената инквизиция, подчинението на всички граждани на съюза на монополистите. . .

Търговията днес вече се намира в навечерието на пълното ѝ завладяване от страва на привилегировани монополни дружества. И сега още движението в тая насока става на двата крайни полюса, от двете противоположни страни на търговския механизъм: от една страна, посредством индийските колониални компании, а от друга — посредством дружествата на борсовите посредници; и едните, и другите се ползват с изключителни привилегии, едните — в най-важните, другите — в най-второстепенни търговски функции. Следователно търговията от двата си противоположни края е атакувана от монопола, тя се намира в положението на обсадена крепост обречена на предаване.

При това положение за всеобщото разпространение на привилегията може да послужи и най-незначителното обстоятелство, например нуждата от пари, която изпитва някой управляващ. Новаторите ще му предложат да въведе монопол на търговията и тоя план ще бъде приет с толкова по-голямо удоволствие, защото той открива перспективата, освен за общо подбрене на финансите, на бързото и значително попълване на държавната хазна. Но търговският монопол, приет само в някоя отделна страна, ще бъде принудително разпространен и във всички останали, защото разединените търговци на последните няма да могат да издържат борбата с търговските кампании на съседната държава, които в тая борба ще имат предимствата на редовната армия срещу недисциплинираните банди.

Излишно е да се подчертават резултатите на

тая индустриална система, сбразуваща четвъртата фаза на цивилизацията, на чело на която ще стои самият държавен глава. Достатъчно е да се посочи само факта, че цивилизацията се стреми към тая промишлена революция.

(„Théorie des quatre mouvements“.
3 Demonstr, ch. VII.)

10. Семейният строй при цивилизацията

Има редица истиви, които цивилизованите не искат нито да признаят, нито да ги поставят в основата на социалните си пресмятания. Бедни откъм радост, те искат да бъдат богати на илюзии; те си присвояват правото на собственост върху привързаността на най-слабия. Ако това са мъже (60 годишни), те претендират на неразделната любов на жени (на 20 години), и на всички е известно на какво основават те своите претенции; ако те са бащи, те искат да бъдат божество, кумир в очите на децата си; те викат за неблагодарност, в случай че получат от последните само заслужената от тях доза от обич. Поради липсващата им истинска привързаност те обичат, в романите и комедиите да се показва безгранична синовна обич и съпружеска верност, от които и помен няма в семействата.

Хранейки се с тия химери на моралните задължения, (като че чувството се подчинява на дълга!), цивилизованите стават неспособни към изучаване общите закони на природата, те заместват последните със своите претенции, с капризите си. Те обвиняват природата в несправедливост, не желаяйки да открият целта, към която се стремят нейните предначертания. . .

(Théorie des quatre mouvements“.
P. I, ch. XI.)

Казват, че в областта на политическите отношения по-силният установява законите; съвършено обратното става изглежда в областта на семейните отношения. Мъжкият пол обаче макар и по-силен, не може да смята съществуващия ред — изолирането на домакинството и произтичащата от това неразторгаемост на брака — закони, съставени в негова полза. Може да се сметне, че тоя ред е дело на ръцете на някакъв трети пол, защото той осъжда на тъга и отвращение и мъжете, и жените. Нима може да се извамери по-вярно средство от изолираното домакинство и вечният брак, за внасяне в отношенията на любовта и наслаждението скука, продажност и измяна?

Бракът, види се, е установен с изключителната цел да се възнаграждават негодниците.

Колкото човек е по хитър и прелъстителен, толкова по-лесно му е посредством брака да достигне могъщество и обществено уважение. Същото е и по отношение на жената. Пустнете в ход най-подли интриги, за да получите добра партия и успеете ли да се ожените, вие ще станете малък светец, нежен съпруг, сбразец на добродетел. Да спечелиш с един замах огромно състояние, като си дадеш труд само да експлоатираш младото момиче — това е толкова пленителен резултат, че общественото мнение прощава всичко на момъка, способен да си намери такава партия. Той единодушно се обявява за добър мъж, добър син, добър баща, добър брат, добър зет, добър роднина, добър приятел, добър съсед, добър гражданин, добър републиканец...

Но на един богат брак, който успява да си спечели успех в живота, колко много са другите, които в тая връзка намират само мъки за през целия си живот. Последните навярно признават, че подчинението на жените никак не привнася полза на мъжете. Каква глупост е от страна на мъжете да бъдат принудени вечно да влачат тия окови на

брака, които ги докарват до ужас, и колко пъти мъжът е бил наказан за подчинението на жената със скуката на брачния съюз. . . . Аз не говоря за съюзите между богатите хора; всичко е прекрасно в такова домакинство, в основата на което лежат добри доходи. Но заслужава ли да се отказва мъжът от ергенската си свобода, за да стане роб на жената, по отношение на която трябва да изпълнява усърдно съпружеските си задължения, за да не разчисти място за свои заместници и да не бъде награден със съмнителни деца, които законът ще го принуди да признае за свои. „*Is pater est quem iustae nuptiae demonstrant*“ — което значи — „истинският баща е оня, когото бракът е определил за тая роля“ . . .

И каква е участва на многобройните съпрузи, лишени поради недостатъчно богатство от онова, което наричат удоволствия, и които по силата на това се намират в положение на постоянна взаимна вражда, която много хубаво е изразена с пословицата: „Магаретата се бият помежду си, когато не стига сено в яслите“. А колко са богатите семейства, които изпадат в също такава несъгласие, което е общо явление в повечето семейства, а бедността винаги го изостря.

Гордеят се със съпружеско съгласие в ония семейства, където младата жена с героично самопожертвование понася преследванията на реввивия старец, който си отива от света. Но тук по същество положението на война е още по-лошо, отколкото в някои немски семейства, където мъжът туря около огнището пръчка, наричана „семеен покой“, с помощта на която завършват всички съпружески кавги. Бидейки по-прикрито във висшите класи, угнетението на жената не е по-малко реално.

(Ibidem. P. II, ch. I.)

Няма нищо по-печалво от участиа на старците и децата при цивилизацията, която не предоставя подходящи полезни занятия за двете крайни възрасти и по такъв начин децата и старците обременяват социалния организъм. Децата още ги заобикалят с грижи и ги ласкаят, разчитайки на техните бъдещи услуги, но старците, от които не очакват друга услуга, освен наследство, са презирани, пренебрегват ги, тайно ги оскърбяват и тласкат към гроба. В богатите семейства на тях все пак им изказват външни знаци на уважение, но у простолудието и селяните участиа на старците е непоносима. Тях ги потискат, безпощадно оскърбяват и на всяка стъпка упрекват с злобна ирония за безполезното им съществуване.

(Ibidem. P. II, ch. II.)

11. Несъстоятелността на неточните науки

Аристотел, един от нашите най-прославени мъдречи, гледаше с пренебрежение на своите знания; неговият девиз бе: „какво знам аз?“ Несъмнено, това е най-хубаво от онова, което той е казал. Съвременните учени са малко склонни към подобна скромност. А нима те са по-сведущи отколкото Аристотел в областта на социалната политика? Не, защото и сега, както и в древността, навсякъде господствува мизерия, мошеничество и революции. След сътресенията, с които съществуващото поколение е задължено на съвременната наука, имало ли е някога по-подходящо време, за да се приеме девизът — „какво знам аз?“

Всички наши учени са изпаднали в забавно заблуждение: те са изпуснали из предвид във всяка област на науката основната проблема, която образува оста на цялата наука; така, например:

Като говорят за икономия в производ-

ството, те забравят да се заемат с асоциацията, която е основата на всяка икономия.

Като говорят за политиката, те забравят да установят пределна норма за народонаселението, която служи като основа на народното благосъстояние.

Като говорят за администрацията, те забравят да помислят върху средствата за установяване административното единство на цялото земно кълбо, без което не може да съществува нито траен ред, нито гаранция за самото съществуване на държавата.

Като говорят за търговията, те забравят да издирят средствата за борба с мошенничеството, спекулата и ажиотажа, които са непосредствено ограбване на консуматорите и производителите и преграда за свободното стокообръщение.

Като говорят за морала, те забравят да искат признаване правата на слабия пол поробването на който унищожавя справедливостта в основата ѝ.

Като говорят за правата на човека, те забравят да турят в основата им правото на труд, наистина неосъщетсвимо при цивилизацията, но без което всички останали права са безполезни.

Като говорят за метафизиката, те забравят да изучат системата на отношенията между бога и хората, да открият управляващите ни пътища на божие провидение.

Така че философите притежават странната особеност да забравят основните проблеми на всяка наука. Това заблуждение, което се повтаря редовно във всички най-важни въпроси, придобива методически характер.

(„Théorie des quatre mouvements“
P. III, Preambule.)

В. Икономическата система на Фурне

1. Организация на труда

а) Недъзите на разпокъсания труд

Съществуват само две системи на труда: система на раздробеност или работа в изолирани семейни ядра, както наблюдаваме това днес, и системата на обединението.

Бог може да избирз за производството на човешките работи само между групи и индивиди, между обществената и комбинираната работа и особената, несъгласувана работа. Тоя принцип не трябва никога да се забравя.

Като разумен разпределител, бог не можеше да разчита на работата чрез изолирани групи, които действуват, както това се наблюдава у цивилизованите, без всякаква връзка и единство; защото индивидуалният труд крие в себе си седем зародиша на дезорганизации, от които всеки по отделно би бил достатъчен, за да извърши множество безредия. От таблицата, която следва по-долу, лесно можем да разберем, мислимо ли е било, щото бог да може да предпише на хората такъв род труд.

Недостатъци на индивидуалния труд

Трудът заплащан с заплата е косвено робство.

1. Смъртта на работниците.
2. Личното непостоянство.
3. Контрастът в характера от бащата на сина.
4. Липсата на маханическа икономия.
5. Лъжата, кражбата и общото недоверие.
6. Прекъсването работата по липса на средства.
7. Борбата на конкуриращите предприятия.

Несъответствие на индивидуалния и колективния интереси.

Липса на единство в плана и изпълнението

Бог би положил всички тия недостатъци в основата на социалната система, ако той би се спрял на философския метод или разпокъсания труд, но няма може да се заподозре твореца в такова недомислие? Нека посветим няколко реда за разбор на приведената по-горе таблица, като я сравним всеки път с принципите на Асоциацията.

1. Смъртта: тя прекъсва най-полезни начинания на човека, без да държи сметка, че няма нито желаещи да продължат работата, нито необходимите звания и капитали.

Сериите никога не умират: всяка година те заместват с нови работници ония, които смъртта е отнесла.

2. Непостоянството: то властвува над индивида, кара го да изменя наклонностите си или да ги пренабрегва, то пречи на специализацията, на усъвършенствуването в работата.

Сериите не са подвластни на непостоянството; в тях няма нито прекъсване, нито изменчивост в работата. Ако нея всяка година и да я напускат някои членове, на тяхно място идват други и равновесието се възстановява; в изключителни случаи на помощ се призовава спсмагателен корпус от старци.

3. Контрастите в характера; от баща на син и от дарителя към наследника: тоя контраст води към изменение и извращение на започнатата от единия и завършена от другия работа.

Сериите са свободни от тоя недостатък, защото членовете ѝ са свързани с еднородност във вкусовете и призванията, а не с кръвни роднински връзки, които в повечето случаи са залог за различия в наклонностите и призванието.

4. Липсата на механическа икономия чийто предимства са съвършено недостъпни за ин-

дивидуалния труд: за всяка работа механизация на труда е мислима само при масово производство.

В сериите, където производството носи масов характер и където е силно съревнуванието, механизацията на труда достига най-високи граници.

5. Лъжата и кражбата са неизбежни във всяка работа, където участниците не са заинтересовани в пропорционално разпределение, според способностите на всеки, на труда, капитала и таланта.

Сериите са напълно гарантирани от лъжата и кражбата и не става нужда те да взимат предпазни мерки, които да им струват скъпо.

6. Прекъсването на работата поради липса на такава или на земя, машини, инструменти, работилници и поради други недостатъци, които парализират индустрията у цивилизованите.

Такива прекъсвания не могат да съществуват в сериите, които винаги са снабдени в изобилие с всичко, което е необходимо за извършените и вървещите в пълен ход работи.

7. Конфликтите между конкурентните предприятия: у цивилизованите съревнуванието приема формата на яростна конкуренция; всеки производител се стреми да смаже своя конкурент; трудещите се образуват легиони, проникнати от взаимна вражда.

Тоя антисоциален дух няма да съществува в сериите, всяка от които е заинтересована в успеха на другата и които произвеждат общо взето само онова количество стоки, пласирането на които е напълно осигурено.

8. Противоположността на двата интереса — индивидуалния и колективния — която намира израз в такива постъпки като опустошаване на реки, унищожение на гори, които предизвикват влошаване на климата.

В сериите се наблюдават съвсем други явления съгласуваност в действията по поддържане речните:

и горски богатства и одобряване на климата посредством комбиниране на различни мероприятия.

9. И накрая трудът, заплащан с заплаща, или косвеното робство, е причина за нещастията, бедността, гоненията и отчаянието за цивилизования работник — варварин

Поразителна противоположност с участва на работника в Асоциацията, която напълно се наслаждава на всички изброени в горните девет точки права и предимства!

След прочитането на тая таблица, не е трудно да се дойде до определен извод и да се разбере, че бог не можеше да се колебае между избора на двете системи — едната, която представлява същински океан от абсурди, а другата — океан от съвършенства.

Всяко колебание при този избор би противоречило на божествените предначертания, в частност — на икономията на механизма: всички видове на тая икономия — икономията на съпротивата, прекъсването, здравето, времето, скуката, ръчния труд, машини, неясности, предпазливост, загуби, хитрости — се крият не в раздробеното състояние, а в Асоциацията.

Според признанието на всички софисти човек е обществено същество, той е създаден за общество; а към какво общество се стреми човек — към възможно по-голямо или по-малко? Няма съмнение, че именно в най-голямата обществена единица човек ще намери всички предимства на икономията и механизацията на труда, и ако ние сме стигнали само до най-дребното социално ядро; до „работата на семейства“, то няма да е ясно, че цивилизацията е също така далеч от естественото предназначение, както и от истината?

(„Théorie de l'unité universelle“. IV, p.126, 182.)

б) Системата на организацията на труда в Асоциацията.

Във всяка многочислена Асоциация участниците трябва да бъдат разделени на групи, еднородни по своите вкусове и наклонности, и да се присъединят тия групи към серии във възходящ и низходящ ред така, че най-пълно да се развият способностите на всеки член и да се даде възможност да се прояви съревнуване, което е неизбежно при методично съединение на контрастите.

Съревнуването, усъвършенствването на труда и произтичащите от това облаги се увеличават в зависимост от увеличението правилността и постепеността в разпределението, от нюансирането на групите, според техните наклонности и от съставянето на серии от тия групи.

(„Théorie de l'Unité universelle“.
III, p. 509.)

Правилните или хармонически групи трябва да отговарят на следните три условия:

1. Свобода на Асоциацията, без каквито и да са задължения, освен взаимното доброжелателство.
2. Ентузиазъм и сляпо влечение към даден вид труд, общ за всички членове на Асоциацията.
3. Беззаветна предавост към интересите на групата; готовност за жертви в името на общата за всички страст.

(„Théorie de l'Unité universelle“.
III, p. 341.)

Серията представлява от себе си съединение на различни групи, принадлежащи към една кате-

гория, но всяка една от които осъществява една или друга разновидност на тая категория. Двадесет групи, культивиращи двадесет сорта рози, съставляват серията на розарите по отношение категорията, и на белорозарите, желторозарите, кичесторозарите — по отношение на вида. Такъв е единственият лост приложим в Асоциацията.

(„Théorie de l'Unité universelle“,
I, p. 142.)

Няма нищо по-малко сродно и еднакво, от групата на една или друга серия. За да се уравни последната добре, тя трябва да се състави от лица, които по възможност повече да се различават по своето положение, състояние, характер, способности и т. н., там трябва да има милионери и бедняци, учени и невежи, старци и юноши, спокойни и избухливи хора и т. н. — разбира се, такава амалгама е много далеч от еднородност.

Другото условие се състои в това, щото групите на дадена серия постоянно да се намират в положение на непримиримо съперничество; щото те безпощедно да се критикуват едни други във всички подробности на работите си; щото техните искания да са несъвместими и съвършено свободни от каквото и да е съгласуване; напротив, между тях винаги да има разкол, ревност и интриги от най-различен род. Подобен ред ще бъде също така далеч от братството, както и от равенството; а тъкмо въз основа на тоя механизъм израства оная свръхсложна свобода, която се намира в пълно противоречие с философските доктрини.

Философията изисква и частният живот и трудът да са основани на най-дребни ядра, състоящи се от мъжа и жената, социетарният ред се стреми към създаване на възможно едри групи, състоящи се приблизително от 1,500 души, в които вместо съпружеското равнодушие, монотонността на циви-

лизацията и републиканското братство ще действуват:

Ревнивите интриги и съперничеството, съгласно законите на 10-та страст към интригата (Caboliste);

частните и обикновени смени на функциите, съгласно законите на 11-та страст към промените (Papillone);

поривът към труд, общият ентузиазъм съгласно законите на 12-та страст или увлечението (Camposite).

(„Théorie de l'Unité universelle“.
I, p. 161.)

Първото условие, което трябва да се изпълни за да добие трудът привлекателност, се състои в съставянето на серии от групи, които са подчинени на играта на трите страсти (страста към интригата, към увличане и към промени).

Аз особено настоявам на необходимостта от участие на третата страст към промени (Papillone), която повече от всички други е осъдена от моралистите, настоявам на необходимостта от кратки и разнообразни работни сеанси на изгонените от цивилизованите.

Да разгледаме резултатите от приложението на тая система в материално и морално отношение.

В материално отношение тая система способствува за опазване на народното здраве; здравето на всеки работник непременно се нарушава, ако той се посвети ежедневно по 12 часа на някой отделен вид труд — тъчене, шиене, писане и т. н., който упражнява не всички органи на тялото, а само някой отделен орган. Още по-зле стои работата, ако такава еднообразна работа продължава с месеци или дори много години. Затова не е чудно, че в някои страни $\frac{1}{8}$ част от работното население страда от херния, като не говорим вече за другите болести, които се

развиват вследствие преумора и лошо хранене. Множество химически, стъklarски и дори текстилни фабрики са просто убийствени за работниците само поради единствения факт, че последните престояват много дълго в тях. Тия ужасни последици биха могли да бъдат избягнати, ако работниците стоеха там не повече от 2—3 пъти дневно, работейки всеки път по 2 часа.

Тая кратковременност на работните сеанси дава възможност на всеки член, на която и да е серия, да участва едновременно в стотици други серии, да завърже с тях дружески и делови отношения. Такова сливане е необходимо за достигане на двете главни цели, а именно:

1) разпределение на тройния дивиденд пропорционално на капитала, труда и таланта; 2) установяване на всеобща дружелюбност и хармония, ползвайки се затова от алчността, която съществува във всеки човек и която днес служи като главна причина на раздорите.

Ако стълбата на вкусовете и наклонностите е разположена добре, то всека група се намира в положение на раздор със съседните с нея две групи. Да вземем серията от 12 групи ABCDEFGHIJKLMN.

Групата G рязко се различава от групите F и H, като осъжда лошият им вкус; тя се различава наполовина с под съседните E, J, известна симпатия тя започва да изпитва само към своите терции, кварта, квинти DK, CL, VM, но съседните стъпала на стълбата са антипатични едно на друго, ревнуват се помежду си и си оспорват поемата на първенството. Същото явление ние наблюдаваме и в отношенията на тоновете на музикалната гама: всеки тон дисонира със съседните до него тонове.

Само по такъв път е възможно да се достигне идеална хармония и единство, при които личният

егоизъм и интереси се разтварят в общото единство на масите.

(„Théorie de l'Unité universelle“.
IV, стр. 462.)

За да може механизмът на играта на страстите да действа успешно, трябва да се пусне в ход цяла маса от серии, не по-малко от 50—60, но не повече от 500; затова пък трябва толкова да се съкратят сеансите на работата на всяка серия, че всеки нейн член да може да участва в голямо количество серии, да посещава 50—100 серии, да преминава от една в друга — това е условие sine qua non.

За да се изпълни то, трябва умело да се определи числото на участниците за всяка работа. Ако например за изпълнението на дадена работа един градинар трябва да употреби 50 часа, то поставете на тая работа 50 души и те ще я свършат само за един час, и всеки от тях ще съумее в продължение на 50 часа да участва не само в една, а в 50 работи. Върху тая смяна или постоянно вариране на функциите почива целият механизъм на сериите и блестящият им успех, който се постига благодарение на съгласуваността на тоя механизъм с влечнията и страстите.

(„Théorie de l'Unité universelle“.
I, p. 151.)

Всяка невинна страст или наклонност трябва да се смята похвална и такава която съдейства за достигане на хармонията стига само хората, подложени на тая страст, да съумеят да образуват серия, която да се състои най-малкото от 9 души и да е разделена на групи, съгласно гореизложените правила.

Колкото и странна да ни се струва една или друга фантазия, тя става полезна и достойна за

всякакво уважение, колкото по-скоро тя доведе до създаването на такова корпоративно ядро. Такава корпорация получава свое знаме за събрания, специални значки за членовете си и почетно място в церемониала, уреждан в един или друг окръг или провинция, ако не в самата фаланга.

По такъв начин ние виждаме, че господ върви към единството по двойк път: по пътя както на безкрайно малкото, тъй и на безкрайно голямото, както на безкрайно смешното, тъй и на безкрайно прекрасното.

2. Условия за привлекателността на труда

За да се приучи народа на силно влечение към труда при социетарното устройство ще се прилагат методи съвсем различни от ония, които правят труда двес така ненавиждан и отблъскващ. За да стане привлекателна, социетарната индустрия трябва да отговаря на следните седем условия:

1. Всеки трудящ се да бъде асоцииран, да участвува в печалбата, а не да получава заплата.

2. Възнаграждението на всеки един — на мъж, жена или дете — да се разпределя в непосредствено отношение към трите фактора: капитал, труд и талант.

3. Сеансите на работните групи да варират не по-малко от 8 пъти на ден, защото ентусиазмът не може да се поддържа повече от 1½—2 часа за всеки вид промишлен или селскостопански труд.

4. Групите, състоящи се от дружески настроени едни към други лица, да се намират в постоянно напрегнато взаимно съперничество и конкуренция.

5. Работилниците и различните култури да привличат работника със своята изящност и чистота.

6. Принципът на разделението на труда да бъде проведен възможно най-пълно, така че всеки

пол и възраст да изпълнява най-подходяща за него работа.

7. При това разпределение всеки — било мъж, жена или дете, — да се ползува с пълна свобода в работата и в избора на една или друга област на труда, при условие на честност и годност за даден отрасъл на труда.

X.¹⁾ И най-сетне при тоя нов ред хората да се ползуют с благосъстояние, да им се гарантира известен минимум, достатъчен за настоящето и бъдещето и който да ги освободи от грижи за себе си и своите близки.

Всички тия условия са съединени в откритото от мене социетарно устройство.

(„Théorie de l'Unité universelle“.

II, p. 15)

Известно е, какво влияние оказва върху трудеция се добиването на собственост от него и неговата принадлежност към Асоциацията. Даден човек работи небрежно и лениво, до като той е наеман работник и работи не за себе си; но стига тоя човек да стане член на търговската Асоциация, да стане собственик и да участвува в печалбите, веднага той става пример на трудолюбие и прилежност; от всички страни се говори за него: „Това е друг човек, не можеш го позна“. Защо? Защото той е станал собственик. Неговото усърдие е толкова поценно, защото той се труди не само за себе си, но за всички компавьоли, така че любимият за моралистите тип на малкия собственик — земеделец бледнее в сравнение с подобен род алтруизъм. Беден

¹⁾ У Фурие знакът X обозначава „съществено“, или основно условие, на което трябва да се обърне главно внимание.

морал! Всичко, което той възхвалява се оказва в края на краищата, източник на пороци. Не е чудно, че той прехвалва даже и свободната конкуренция, това огвище на мошенничество и лъжа.

Стимулиращето действие на Асоциацията се вижда още при съвременния ред, но то ще стане още много по-могъщо в Хармонията, където то ще се поддържа, както това ще видим по-долу, от най-възвишените страсти. Но при наличността на условията, които преобладават у цивилизованите, при техните стремежи към простота и несложност на движещите причини, аз смятам, че бедните се интересуват от работата само заради паричните облаги, без участие на такива благородни подбуди, като дружба, патриотизъм, жажда за слава и т. н., които играят такава голяма роля при механизма на сериите.

Трябва да се обича труда, казват нашите мъдrecи. А за какво да се обича? Какво дава той на девет десети от цивилизованите, освен скука и невзимане никакво участие в печалбите?! Затова и богатите не искат да се трудят, оставяйки за себе си само най-лекия и изгоден труд на управлението. Богатите дори и да не обичат труда, то как да се накарат бедните да го обикват?

(„Théorie de l'Unité universelle“. III,
p. 519.)

За да се направи животът щастлив, трябва да стане трудът радостен, труд, в който ние прекарваме по-голямата част от живота си. Моралът ни заповядва да обичаме труда, но нека по-напред той съумее да го направи по-приятен и преди всичко да придаде приятен вид на работилниците и трудовите ниви. Ако оръдията, обстановката са бедни, отвратителни, как да се предизвика влечение към труда?

В работата, както и в удоволствията, природата е вложила в нас жажда за промени. Всяко

развлечение, което продължава повече от два часа без прекъсване, предизвиква скука, умора и пресиждане. Обед, който продължава четири часа, не може да мине без излишества; четиричасовото представление в театъра в края на краищата ще омръзне на зрителите. Периодическата смяна е нужда за тялото и душата, нужда за всичко живо; самата земя има нужда от разнообразие в посевите, а посевите се нуждаят от смяна на почвата. Стомахът преставя да приема и най-хубавата храна, ако тя се поднася всеки ден, а душата се изморява от всяка добродетел, ако тя не се сменява с други добродетели.

Ако развлечението, за да не омръзва, не може да продължава повече от два часа, то толкова повече е нужна тая смяна в работата; в социалната уредба тая смяна ще бъде непрекъсната и достъпна ч за бедните наравно с богатите.

(Ibidem, I, p. 147.)

Главният източник на веселостта на хармонийците ще бъде честата смяна на сеансите. Животът на нашите работници, принудени да отдават 12, а понякога и 15 часа в непрекъсната и скучна работа, не е нищо друго, освен цяло мъчение. От това мъчение не са избавени дори министрите: колко от тях са принудени да прекарват по цели дни подписвайки хиляди различни книжа. При социетарната уредба няма да има такива скучни занятия: хармонийците, отдавайки на една или друга работа не повече от 1½–2 часа, подтиквани от интриги и съревнувание с другите серии и свързани с дружба с членовете от своята серия, ще съумеят да внесат веселие и радост във всяка работа.

(Ibidem. III, p. 515.)

В прогресивната серия всички групи работят много умело, защото всеки член избира онамя област на труда, която, според него, му се удава най-добре.

Всеки кантон се посвещава на оня клон на фабричната или селско-стопанска индустрия, в който той може да достигне съвършенство, купувайки другите стоки и фабрики от други места. Фалангата с по-голямо удоволствие се занимава с усъвършенствуване на вида, отколкото на рода или категория; ако почвата на нейния участък земя е по-благоприятна за отглеждане антоновски ябълки, тя няма да настоява да се отглеждат лоши златнопармени, както това правят цивилизованите, които казват, че те искат да си имат всичко, за да не става нужда да прибягват до услугите на съседите си; напротив, фалангата ще купува на драго сърце златна парма от съседите си, но в замяна на това тя ще ги снабдява със своята антоновка, отгледана в съвършенство.

В Хармонията никой няма да отглежда лоши плодове или да развъжда лоши породи добитък; Фалангата осъжда такава група, която произвежда продукти средни по качество; разбира се, нейната свобода не е ограничена с нищо, защото всичко в Хармонията е свободно; но такава група се зачертва от почетния списък, където се записват всички дела, които съставляват гордост за Фалангата; нейният герб се обгражда с черна ивица, тя губи правото на глас на борсата, подчинявайки се на решенията на другите селскостопански групи. Това се прави не за да се унизи и обезчести даденият кантон, а за да се изрази с това справедливото му осъждане, което би го накарало да поправи грешката си. Естествено такива групи, които произвеждат продукти от посредствено качество, с малко привлекателни и в по-голямата си част се състоят от малко хора.

(Ibidem, III, p. 405—406.)

3. Системата на храненето и селскостопанското производство

Като четеш описанията на посетите на картини за селския труд, оставаш поразен от оскъдността и бедността на земеделската култура на цивилизованите; Делил, ползувайки се широко от предоставеното на поета право да лъже, ни уверява, че полските работи са място за сладка утеха, която ние не умеем да вкусваме както трябва; той така се и изразява „да вкусваме“.

Какво е намерил той толкова трогателно в наслаждението на групата работници, прегърбени от сутрин до вечер под палешето слънце, страдащи от глад и жажда, които тъжно изяждат за обед корица хляб и чаша вода, криейки се един от друг, защото оня, който има парче гравена славина, не иска да я подели със съседите си? Трябва да се ползуваш с такова име, като на Делил, за да съчиниш такава пасторална арлекинада и да даваш съвет да се наслаждават от прелести, които по собственото му признание, нищо не говорят на чувствата.

А и на сърцето тия прелести говорят много малко. Действително, когато триста семейства от едно село се събират, за да обработват сто лехи зеле, тяхната работа не може да послужи като насърчение нито за дружба, нито за любов, нито за честолубие, нито за направляващите десета, единайсетата и дванадесета страсти.

У тях не може да има ентузиазъм, увлечение. Бедната, оградена градинка не дава храна нито на ума, нито на сърцето; в нея работят само от печална необходимост, за да добият няколко лоши глави зеле и с това да спасят семейството си от гладна смърт; след тежкия дневен труд трябва още и да се пази зеленчуковата градина от съседите, които винаги са готови да откраднат чуждото

зеле. Всички тия занятия са твърде далеч от ентузиазма свързан с дванадесетата страст.

У такива работници не може да съществува и страстта към интригата. Обработвайки лошото си зеле, селянинът е далеч от чувството на съревнувание, от желанието да подобри културата, подбирайки старателно сортовете или да влезе в съюза на кооператорите. Той се грижи само за това, да може да напълни с зеле нещастния си кюп, изказвайки по адрес на отвратителното зеле философското пожелание: да ми го дава бог всеки ден!

Такива работници не могат да имат и страст към разнообразието, към промените: изяждайки отвратителната си чорба от твърдо, лошо отгледано зеле, те не мислят за възможността да се разнообразят неговите сортове, да получават сто различни сорта зеле от зеленчуковата си градина и от тая на съседите си; а такова разнообразие би могло да удвои усърдието на градинарите.

И в градовете и по полетата, в село трудът на цивилизованите е твърде далеч от всичкото хубаво и прекрасно, което съществува само в поетическите мечти. А и поетите в своите мечти се различават от природата на Асоциацията; те ни рисуват Дафнис и Хлоя с тояга в ръце и с нежни овчици при краката им. Нищо от тия картинки не отговаря на природата: в Хармонията пастири и пастирки ще подкарват огромни стада, яздейки на прекрасни коне и с цяла сюрмя отличво дресирани кучета; стадата на хармонийците винаги са твърде многобройни, пастирите се сменят през всеки два часа както нашите часовои, и отиват по двама на коне. Те вямат нито тояги, нито розови панделчици — нищо от пошлия аксесоар, който съставлява неотделима част от описанията на цивилизованите поети. Понятията на последните за прекрасното са също така смътни, както и понятията на икономистите по отношение на полезното.

Цялата концентрирана или цялата разпокъсана — такава е културата на цивилизованите; тя като че подражава в методите си на своите аполотери, които пишат ту с километрически, ту пък с микроскопични букви, в зависимост от това дали ще им платят на редове, или на парче. Тия две крайности неизбежно водят до най-гибелни последици.

(„Théorie de l'Unité universelle“
III, p. 499-501).

Системата на храненето у цивилизованите обикновено почива на някой главен продукт: в Европа — на житото, в Азия — на ориза, в Мексико — на царевичката, на Антилските острови — на маниока.

Ето пес ultra на нашата политика, която в своите планове винаги се стреми към простота. Затова именно с увереност може да се предскаже глад, ако в Франция или Италия не се роди пшеница, а в Индустан или Китай не стигне оризът.

Хората са започнали да обработват земята в умерения пояс и затова те са свързани само с ония продукти, които могат да виреят в тоя пояс. Но когато бъдат култивирани всички зони, когато ще може леко и свободно да се ползват от продуктите на всичките три зони, когато производството няма да страда нито от война, нито от мита и забрани, нито от политически интриги и от хитростите на търговците — нима и тогава съществуването на народните маси ще се основава на житните класове? Не! Хармонията, с нейната сложна система, ще създаде „система на хранене“, комбинирана от продуктите от различните зони.

Хлябът ще се консумира малко по три причини:

1. Хлябът, добиването на който е придружено с тежък труд, не е любим продукт на народите, които навсякъде предпочитат пред него месото и други хранителни продукти; затова пък животните

и птиците, които ще се развъждат в огромно количество, много обичат зърнените храни.

2. Земеделието е бедно откъм промишлено влечение; всичките видове труд по култивирането и добиването на житото, като: оравта, жътва, вършитба и т. н., са така малко привлекателни, щото ще трябва да се увеличи тяхната привлекателност чрез създаване на първокласни селски кохорти или армии.

3. Хлябът, малко приятен на вкус, изисква всекидневно приготвяне. Това ще струва много скъпо в Хармонията, където издръжката на всяка серия работници ще струва толкова по-скъпо, колкото по-малко привлекателен е избраният от нея вид труд.

Кои продукти ще заместят житото и ще легнат в основата на храненето на народите? Ниска се обърнем за указание към влечението; нека изследваме естественото влечение през различни години, като се почне от детската възраст.

Ако предложим на децата да си изберат един фунт хляб, фунт плодове, фунт захар, не е мъчно да отгатнем на кое ще спрат те избора си: те ще се карат за захарта и плодовете, а хляба ще го оставят. Какви блюда обича детето? То обича плодове, млечни продукти, а също и едното и другото, смесено с захар — сладки кремове, сладко, компоти, мармалад.

Такава е храната, която съответствува на естествените склонности на децата. А защо природата влага в тях такива вкусове? Затова, защото човек трябва да се храни със сложни продукти, продукти от разни страни и които струват евтино. Ние ще видим по-нататък, че току-що изброените блюда — компоти, мармалади, сладки кремове и бисквити — ще струват в Хармонията много по-евтино, отколкото хлябът. Освен това, общата храна ще обедини жителите на всички страни, ще накара всички на-

роди да вземат участие в общото хранене. Онова, което е скъпо при цивилизацията, става икономично в Хармонията и необходимо за поддържане на взаимна връзка.

Освен това, когато цялото земно кълбо ще се обработва редовно, къде би се денало огромното количество захар, което се добива в горещия климат, ако захарта не се употребяваше в храната на жителите на топлите и прохладни страни (аз не говоря за ледената зона, защото след изправянето на климата тя ще стане само прохладна). Ще има смисъл грижата за разпространяване консумацията на захарта, особено ако се вземе под внимание, че захарта и всички продукти, които са приготвени от нея, се запазват великолепно. Например сладкото може да стои година, докато хлябът може да се приготви за един, два, три дена в зависимост от качеството му. Най-хубавият хляб на четвъртия ден вече не струва. Вярно е, че селяните понякога го запазват и две недели, но хармонийците няма да ядат тоя боклук, с който се хранят цивилизованите.

И така хляб ще се консумира много малко; а понеже той ще бъде при това и по-скъп от плодовете и сладките работи, то той ще заеме второстепенно място в системата на храненето на хармонийците, които ще се доверят на гласа на природния вкус. Англичаните и немците и днес вече консумират много малко хляб, три пъти по-малко от французите. Цената на виното ще се намали, а картофите ще добият голямо разпространение заради грийтния си вкус и лесното им приготвяне.

Общо взето хармонията ще се заеме сериозно с развъждане на добитък, птици, с уреждане на пасбища, разсадници, градини и ще съкрати до минимум площта на тия необятни и печални житни полета, с които са заобиколените селата на цивилизованите. Изобилието на добитък ще даде огромни количества тор, така че хармонийците, обработвайки

само две трети от заетата сега посевна площ, ще съберат повече зърнени храни, защото те няма да се заемат да обработват земи с лоша почва, както правят това например жителите на неплодородните полета на Шампания и околностите на Париж. Не-плодородните участъци ще се торят или ще бъдат предназначени за други цели.

От друга страна, в Хармонията хората няма да населят толкова гъсто някои местности, както това се наблюдава например в Китай, Бевгалия, Неапол и Вюртемберг. Понеже навсякъде ще се оставят места за пасбища, и особено за гори, които подхранват реките и регулират температурата, то всеки участък ще има строго ограничено количество жители; не повече от 1500—2000 души на една квадратна миля.

В течение на първото столетие от съществуването на Хармонията, излишното население ще се прелива в колонии. След две столетия този излишък ще изчезне, защото когато Хармонията достигне разцвета си, а заедно с нея ще достигне разцвета си и човешката раса — увеличението на населението ще бъде незначително.

Но в началото, поради липса на достатъчно територия, Франция ще трябва да изсели 4 милиона излишни жители.

(Ibidem. III, p. 567—569.)

4. Фабрично-заводска промишленост

Асоциацията гледа на фабричната промишленост само като на добавък към земеделската култура, като начин за упражняване на страстите, които не намират приложение в течение на дългите зимни и есенни ваканции. Всички Фаланги по земното кълбо ще си имат свои фабрики, но те ще се стремят към това, щото всички стоки да се изработват от най-добро качество, така че незначител-

ността на изхабяването на последните дава възможност да се съкратят размерите на промишлеността.

По този повод ще изкажем възглед, който не се признава от всички икономисти.

За фабрично-заводския труд бог е вложил в човека само една четвърт от онова влечение, което членът на Асоциацията чувства към труда въобще. Останалите три четвърти се отнасят към работата по отглеждане на животни, растения, работата в промишлените армии, около кухните, с една дума, до всяка работа, освен промишлените, от които аз изключвам кухненската работа, която лежи върху прислугата.

Ако Фалангата намисли да надмине дозата на промишленото влечение, която тя има на свое разположение, да посвети на промишлеността повече от една четвърт от работното време, да отдаде на фабриките половината от времето, посвещавано на стопански работи, то това би довело до унищожение на влечението отначало към промишлеността, а после и към земеделския труд; защото земеделските групи биха изгубили една трета от работното си време, а също така и една трета от членовете; в също такава пропорция би се намалила и активността и трудоспособността на последните.

Разбира се, ако Фалангата следва примера на цивилизованите и смесва разпределените от природата дози на влечението към промишлеността с общото влечение към труда, то това ще доведе до пълното разстройство на механизма на промишленото влечение.

Към това разстройство може да се отнесе също и практикуваното от някои фабрики изработване на недоброкачествени, разорителни за обществото, стоки; защото лошото качество и окраска на фабрикуваните тъкани, които се износват три четири пъти по-бързо отколкото следва, води след себе си увеличение на производителността на фабриките и

В това нарушава правилната пропорция между количеството работни ръце, заети в промишлеността и в селското стопанство.

Бъдещите фабрики няма да се струпват в градовете, които се превръщат в бордеи за бедните, а ще се разсеят по всички села и фаланги на земното кълбо, за да могат фабричните работници да удовлетворяват своето влечение към други видове труд и да не забравят, че промишлеността е само аксесоар и вариант за селското стопанство, а не главна функция, както за цялото общество, така и за всеки един от неговите членове.

(„Le Nouveau Monde industriel et sociétaire, p. 151—153.)

5. Видове обществена икономия

а) Икономия в производството и потреблението

Нашата меркантилна политика, която под предлог да се даде доход на работната класа насърчава смяната на модата и бързото изхабяване на стоките, няма да срещне никакво съчувствие от страна на хармонийците. Защото в Хармонията работникът, производителят и консуматорът е едно и също лице, за който няма никакъв смисъл да ограбва самия себе си, както е това в цивилизацията, където всеки се стреми да създаде промишлени кризи, предизвиквани от промяната в модата, да се изфабрикуват най-лоши материи или мебели, с цел да се удвои консумацията и да се обогатят търговците за сметка на народа и реалното богатство на страната.

Хармонийците изчисляват, че смяната на модата и лошото качество и съшиване на облеклото струват на всеки един от тях по 500 франка на

годината, всеки хармониец, дори и най-бедният, ще има облекло за всички годишни времена и ще се ползува от мебели, инструменти, оръдия и т. н. от най-високо качество.

Цивилизованите гледат друго-яче на такива изчисления, защото и в индустрията, както във всичко друго, те са подложени на двуличие и водят война помежду си. Индустрията на цивилизованите, това е същинска гражданска война, където производителните класи се борят с ония, които не вършат нищо, като с всички сили се стараят да увеличат разходите на последните, а търговците се борят със социалния организъм, дразнейки го с хитростите си. Науката, която аплодира на тоя конфликт, напомня такъв господар, който би подстрекавал слугите си да чупят колкото се може повече прибори и мебели за благо на фабрикантите. Такава политика е цяло безумие, което ще се прекрати едва тогава, когато интересите на индивида и тия на колектива бъдат еднородни.

(„Théorie de l'Unité universelle“
III, p. 575.)

Ще опровергаем един странен софизъм на икономистите, които смятат, че неограниченият разцвет на промишлеността води към увеличение на народното богатство; следователно, ако населението започне да износва всяка година четири пъти по-голямо количество платове, страната увеличила четири пъти манифактурната индустрия, ще стане четири пъти по-богата.

В същност нищо подобно няма, тия сметки са също така погрешни, както и пресметанията относно желателността на неограниченото увеличение на населението т. е. увеличение количеството на пушечното месо. В Хармонията реалното богатство ще почива върху:

Възможно най-голямото потребление и разнообразието на хранителните продукти.

Възможно най-малката консумация и разнообразието на тъканите, облеклото и домашните прибори.

Така че и тук ние виждаме игра на противоположни интереси, водеща към обща хармония — максимум консумация, от една страна, и минимум — от друга.

Тоя принцип се е изплъзвал от вниманието на цивилизованите икономисти, които отъждествиха земеделската и мавифактурна индустрии и решиха, че увеличението консумацията на платове служи като мерило за увеличението на националното богатство на страната. В тоя въпрос Хармонията изхожда от противоположно гледище: тя иска за облеклото и мебелировката възможно по-голямо разнообразие при възможно по-малка консумация.

Когато аз бях още новак в работата по изчисляване свързаната с всеки клон на индустрията доза на влечение, аз бях много учуден когато открих, че за заводската индустрия тая доза е съвсем малка, и затова в Хармонията всичкото внимание ще бъде обърнато към развитието привлекателността на селскостопанската, но не на заводската промишленост. Това заключение ми изглеждаше нелогично и такова което противоречи на нуждите. Но след време аз съобразих, че господ, като е разпределил разумно влечението, направил заводската промишленост малко привлекателна с тая цел, щото при социетарното устройство хората да достигнат във всички предмети на производството най-голямо свършенство при което материалите и домашните прибори ще станат неизносваеми, вечни.

Един чифт обувки, ушити от най-добрия парижки обушар, непременно ще се скъса към края на първия месец на носенето им; другояче и не трябва да бъде: тоя обушар би изложил себе си и

своето изкуство, ако би обувал недостатъчно модна публика, пътешествувача пеша! Същият чифт обувки, излязъл от обушарската работилница на Фалангата, ще бъде с хубав вид и след десет години, защото тогава ще бъдат изпълнени две условия, непознати при съвременните порядки, а именно:

високо съвършенство на материала и изработката;

пестеливо и умело използване и грижи.

Тия дребулии, които на пръв поглед изглеждат нищожни, ще добият огромно значение, когато хората се убедат, че те могат да създадат в Хармонията една ежегодна икономия от 400 милиарда от облеклото и от 2,000 милиарда от всички останали предмети за употреба.

У хармонийците икономността ще бъде признак на добър тон. Въпреки всичката си щедрост и разкош хармонийците няма да се стесняват да се наведат за изпусната кибритена клечка или карфица, което у цивилизованите се смята признак на скъперничество, алчност и лош тон. Те ще ви поднасят най-изискани блюда, но ще ви сметнат за варварин, ако вие не съумеете да използвате вишневата костилка, кората на ябълката и т. н.

При социетарния ред, където всички класи ще бъдат свързани с взаимна доброжелателност, всички силни на тоя свят ще служат като пример на тая икономност в разходите за облекло, икономност, която у нас си е спечелила славата на скъперничество и която в действителност е отражение на духа божий, защото бог е турил в основата на своето творчество икономията на средствата и материалите. Бог не губи нито един атом в механизма на вселената и може да се каже, че всичко, което е лишено от икономност, е лишено от дух божий.

(Ibidem. III, p. 209—210.)

б) Икономия от общо водене на стопанството

Общото управление на стопанството ще спести много разходи, които сега ние ги сметаме за производствени разходи: така например треста селски стопани отиват на пазар с продуктите си не един път, а двадесет пъти в годината. Селянинът обича да се търти по панаири и кръчми; за да продаде четвърт килограм боб, той ще седи в града цял ден. За треста семейства това ще състави, общо взето, една загуба от 6,000 работни дни, като не се сметнат разходите по доставянето и презоза, които ще струват на асоциацията двадесет пъти по-евтино. Асоциацията ще продава стоките си на големи количества, защото и закупуването ще се извършва общо, за цялата Фаланга, наброяваща 1500 души.

Освен опростяването на пласмента, икономията реализирана чрез изпращането на пазара не на 300 души, а само на едно лице, опростява търговската операция; освен това се достига също и едновременно опростяване и в ползуването от продукта. Ако кантонът продава 3,000 квинтала ръж на други три кантона, грижите за меленето и запазването на храната ще легнат не върху треста стопанства, а само върху три.

И така освен 99% икономии в разходите по разпределението, също такава икономия ще се получи и в разходите по запазването и употреблението на продукта от консуматора. Значи, общо взето ще се получи двойна икономия от 99%; а колко още други области има, в които ще се получи същото нещо!

Нека отбележим, между другото, че обществената икономия всякога има сложен характер, като например в току-що приведенния случай, където икономията в разходите на продавача е съпроводена с едновременна икономия в разходите на консуматора.

Да преминем от зърнените храни към течностите. Триста селски стопани имат обикновено триста изби, устроени толкова неумело, колкото и неразумно. Понеже виното и течността изискват още по-големи грижи и знание на работата, отколкото зърното и твърдите тела, то съответно и загубите във винарските изби надминават загубите от житните хармави.

А Фалангата ще има за вилата си, млечните продукти и маслата едно умело устроено помещение.

Що се отнася до съдовете за опазване на вината, то вместо триста малки бъчвички, употребявани от тристата семейства на цивилизованите, Фалангата ще има не по-вече от три големи каци, така че, освен $\frac{9}{10}$ икономия от разходите за постройката, тя ще икономиса $\frac{19}{20}$ от разходите за покупка на бъчвички, разходи доста големи и двойно разорителни за нашите земеделци, защото последните, след като са изразходвали маса пари, в повечето случаи не умеят да поддържат както трябва избите си, където виното се разваля поради хиляди различни причини, които при социетарното управление ще бъдат изключени. . .

На всички е известно, че най-важният и действителен вид икономия, това е икономията на горивото; тая икономия ще достигне огромни размери при социетарния строй: в Фалангата вместо триста кухни ще има всичко само пет, а именно

за специални поръчки;

за първата, втора и трета класи;

за приготвяне храна за животните;

За тия кухни са достатъчни три големи пещки, което ще даде в сравнение с количеството гориво, нужно за триста отделни домакинства, една икономия от 90%.

Не по-малка ще бъде и икономията на горивото, което отива за такива цели: в трактата върху сериите ние ще видим, че техните групи употребяват гориво както за работа, тъй и за отопляване помещенията за балове, развлечения и т. н., винаги в общите зали или сериетери (Seristères), където ще бъдат уредени парни печки, отоплявани не двадесет и четири, а само три часа в деновощието. В частните помещения огън ще се пали рядко и то в разгара на зимата, защото всеки от обитателите на фаланстера се връща у дома си само за спане, и ще се задоволи само с малко мангалче, което ще се разпалва само за събличане. . .

По такъв начин, аз вече посочих, някои клонове, които при общественото стопанство дават една икономия от $\frac{3}{4}$, $\frac{9}{10}$, а по някога и до $\frac{99}{100}$. Аз доказах това по отношение закупването и плащането на продуктите; икономията в тая област, достигаща $\frac{99}{100}$, добива грамадно значение даже тогава, когато се касае до по-дребни клонове на стопанството, например за млечното производство. Ако селото е разположено близо до града, то всяка сутрин ние ще видим, как стотици млекарки отнасят в града сто ведра мляко и губят за тая работа половин ден. Аз вече казах, че те биха могли да бъдат заместени само от една жена, която да управлява количка с запрегнато в нея магаренце; по такъв начин би се получила една икономия от $\frac{49}{50}$. Тая цифра трябва още да се удвои, ако се вземе под внимание, че жената, която ще замени стоте млекарки, ще се справи с задачата си два пъти по-бързо (защото в града тя също ще има работа с общественото стопанство); така че общо ще се получи икономия на времето и работните ръце не по-малко от 99%.

Всички тия спестявания на труд и пари, които аз описах по-горе, се отнасят до добре познати и практикувани вече клонове на производството; аз

бих могъл да изброя множество други отбягвани занаяти, към които е също приложим принципът на икономията; аз бих нарекъл това отрицателна икономия, противоположно на положителната икономия, т. е. с пълната отмяна, а не с опростяването на труда.

Ще посочим някое от занаятите, които давят отрицателна икономия при системата на асоциацията. Като пример могат да се приведат многобройни предпазни мерки, които се вземат срещу крадците.

За да се избегнат кражбите, треста селски семейства или всеки случай сто от най-богатите измежду тях, са принудени да правят непроизводителни разходи за издигане стотина стени, които да служат като ограда, разходи за ключалки, заграждания, за изкопаване на ровове, за кучета, които да пазят господарския имот денем и нощем. Тия безполезни и скъпо струващи приспособления ще бъдат ненужни при Асоциацията, която ще съумее да предотврати всяка кражба и напълно да се обезопаси в това отношение.

При социетарния строй за крадеца ще бъде невъзможно да се възползува от краденото, с изключение на парите; при това, между хора, които живеят в доволство и с развито чувство на порядъчност, не може да се намери крадец. Даже децата, които винаги крадат плодове, при социетарния строй няма да се докоснат до ябълката, която виси на дървото.

(„Théorie de L'unité universelle.“
III, p. 7 — 12.)

6. Преходни мероприятия от Цивилизацията към Хармонията.

Търговците се занимават само с това да се изтребват един други: такива са последиците от

свободната търговия и конкуренцията. Би трябвало земеделието, разсипвано от мошеничествата на търговците, да се възползува също от свободната конкуренция и на свой ред то би унищожило търговците, като учреди за това комунални общински акционерни кантори, търговски домове, които да завеждат селскостопанската промишленост, и които да са място за складиране на продуктите и за отпускане кредит под залога на тия продукти. Всяка такава кантора трябва да обслужва 1500 жители и трябва да си има градина, чердак, изба, кухня и не по-малко от две фабрики, принадлежащи на общината.

Каква трябва да бъде организацията на тия учреждения? Тук аз няма да се заема с нейното описание, моята най-близка цел е да посоча главните предимства, свързани с учреждението на комуналните, общинските, акционерни кантори. С тяхна помощ би могло (като оставим настрана всички други предимства):

Да се намалят наполовина разходите по водене на стопанството в бедните и дори средни семейства.

Да се организира едновременното изплащане на всички данъци, които се падат на общината.

Да се отпускат кредити с малка лихва на всеки земеделец, който може да представи гаранции.

Да се предоставят на разположение на цялото население местни и вносни стоки, като се избави от необходимостта да издържа многобройната класа на търговците-посредници и спекуланти.

Да се даде на местните жители доходна работа през всички годишни времена, като се разнообразява работата и се разпределя тя равномерно.

Някои опити за осъществяване такава система на Гарантизъм се вече предприемат, като при това едни мероприятия носят общ, а други — частен характер.

Така например на разположение на бедните селяни бе предоставено наравно с богатите ползуването от обществените гори и пасбища. Тая мярка бе продиктувана от съзнанието за необходимостта да се притекат на помощ на бедното селско население. Оказа се обаче, че този опит не даде желаните резултати, че бедните разоряват общинското владение, а самите те изпадат в още по-голяма бедност. И така този опит да се помогне на бедните се оказва несполучлив.

Още по-несполучливи се оказаха частните мероприятия, като организацията на поземлени банки и други учреждения, които, желайки да се притекат на помощ на селското стопанство и на дребния собственик, не можаха да се откажат от съблазънта да взимат лихви — 17% годишно. Очевидно съвременният гений е плодовит изключително в областта на такъв род изобретения.

А при това всички тия видове помощи и стотици други биха могли да бъдат осъществени при съдействието на акционерната комунална кантора.

Без да се спираме на подробностите в нейната организация, нека предположим, че такава кантора вече съществува. Тя представлява от себе си обширно стопанство, което освобождава бедняка от множество домакински работи. Тоя бедняк си има малка нива и малко лозе, но той няма нито хубав хамбар, нито хубава изба, нито хубави винени бъчви, нито сечива, нито прибори. Всичко това той ще намери в комуналната кантора: там той може пази срещу малка сума житото и виното си и ще получи под залог на тия продукти кредит в размер на $\frac{2}{3}$ от тяхната стойност. А това е всичко, което е нужно на селянина, който е принуден ви-

наги да продава продуктите си на ниски цени веднага след прибиране на реколтата. Той не би се спрял пред това, да плати лихви за кредита; та нему винаги му се пада да плаща 12% на лихварите; и тъй той би благославял кантората, от която би могъл да получи кредит с 6% годишна лихва и освен това да си запазва безплатно продуктите; защото кантората не само разрешава да се ползват с разни машини и оръдия за обработване на селските продукти, но отгоре на това още и плаща на селянина за работата, която той върши у дома си безплатно и без помощта на необходимите приспособления.

И тъй да предположим, че селянинът дава реколтата си да се пази в кантората — двадесет квинтала зървени храни и две бъчви вино; той вече няма да се грижи нито за човали, нито за бъчви, нито за коли и коне, за доставяне продуктите на пазара; след като даде продуктите си, той може да работи в кантората срещу заплата, обработвайки своето си вино и жито, чиято стойност се повишава, тъй като и зърното и житото се сортират, всички продукти се натрупват в голямо количество и еднородно качество.

Понеже в хамбарите и избите, принадлежащи на кантората зървени храни не се изтребват от плъхове и вредители, а виното също попада в умели ръце и не се разваля, то преработката на продуктите струва десет пъти по-евтино, отколкото би струвала на цялата маса от отделни малки стопанства. В избите, градините и хамбарите на кантората работят най-бедните селяни, за които такъв осигурен в течение на цялата година доход е също голямо благодеяние; работата в канторите е много по-износна и затова, защото на работниците им остава много свободно време, тъй като те се хранят в обща кухня. У дома си те нямат какво да правят, защото всички продукти се пазят в кантората.

Канторите се запасяват с всички предмети за общо употребление; с платове, хранителни продукти, аптекарски стоки и други предмети от първа необходимост. Закупвайки всички тия продукти от първа ръка, те са в състояние да ги продават на членовете си с малка печалба, избавяйки последните от необходимостта да надплащат на търговците. Всички тия облаги ще привлекат към канторите множество членове. Ако канторите са добре организирани, то те трябва в течение на по-малко от три години да преустроят цялата система на селското стопанство в полуасоциативна, защото те ще привлекат богатите наред с бедните; всеки богаташ ще се стреми да получи правото да бъде акционер и да има право на глас; дребните земеделци, които дават стоките си на хранене, но които нямат акции на борсовите събрания ще имат право на съвещателен глас; акционерите ще решават въпросите за закупванията и пласмента.

За селския жител, особено за селянина, няма нищо по приятно от такива търговски събрания. Това удоволствие той би имал всяка неделя на борсовите събрания на комуналните кантори, където би се разглеждала деловата кореспонденция и биха се разисквали въпросите на закупките и пласмента.

Селяните макар и да не страдат в по-голямата си част от страстта към суетност и илюзии, все пак биха били много поласкани от ролята на акционер, който решава въпросите за покупките и продажбите или пове ролята на участник в събраниято: ползват се от съвещателен глас. Селяните и сега всяка неделя си уреждат борса, ту пред вратите на черквата, преди или след благослужение, или в кръчми и механи, където се водят безкрайни разговори и се правят съобщения за състоянието на работите, за цените на продуктите, за спадан или покачване. В комуналната кантора те биха могли да имат същинска борса и навярно биха побървали

да станат нейни акционери или клиенти, стига само да имат право да фигурират на тая борса.

Инициативата за създаването на канторите би трябвало да принадлежи на селата, където често пъти съществуват изоставени пустеещи манастири. Неизползуваните помещения лесно могат да се приспособят за кантори; това ще е толкова по-удобно, защото монасите с голяма грижливост са строили своите хамбари и избите си, отглеждали са големи градини и са имали големи зали, прекрасно подходящи за събрания и за „трите“ отрасли на промишлеността, с които трябва да има работа кантората. Целта ѝ е да даде на бедните разнообразна работа не само през лятото, но и зиме, и да не убият у тях желанието за труд, което е неизбежна последица от оная монотонност в трула, която царува във всички наши частни и обществени работилници. Подобна монотонност е в пряко противоречие с природата, която изисква разнообразие в труда, както и във всичко друго.

По своята организация комуналните кантори биха се приближили към системата на Хармонията; те ще си имат свои собствени ниви, свои стада, размерът на които ще зависи от средствата на кантората; те ще могат да приемат като участници даже и най-бедните селяни, да им възложат обработването на специални продукти като вълна, плодове зеленчук и т. н., с цел да се пробуди у тях активност, съревнувание в труда, което се ражда при обществена работа, да ги отучи от равнодушието, типично за работника, който получава наемна заплата.

Такова би трябвало да бъде първото предприятие основано от дружествата, посветили се на насърчаване и повдигане на селскостопанската промишленост.

(„Théorie de l'Unité universelle“.
III, p. 281-285.)

Върху такава основа би могло да се издигне зданието на Гарантизма, което се намира вече по средата на пътя към щастие и който е преходна степен от периода на Цивилизацията към Асоциацията.

Тякава полу-асоциация не е колективна, защото в нея не се въвежда общност в управлението на земите и стопанствата, но в същото време тя не е и индивидуална. В нея се допуска работа по отделни семейства, но между тях се установява солидарност, корпоративно единство, което се простира върху масата като цяло и което гарантира на всеки индивид участие в разпределението на благата.

Кантората ще си има също и своя аптека, която ще оказва различни услуги на селските жители и ще ги снабдява със стоки по умерени цени.

Същото нещо би могло да бъде и със стотици други социални реформи, за които безплодно мечтаят. Те могат да изникнат само на почвата на задружната, а не разединена работа. И ето първият зародиш на селскостопанската асоциация е комуналната кантора, прототип, схема на общественото устройство, най-краткият път, който води към гарантизма или 6-я период. С нейното проучване и разработка би трябвало да се заемат учените, които искат да достигнат социални гаранции на основата на разпокъсания труд и изолираните стопанства. Но къде да се намерят такива учени, които биха се заели да се трудят над действително полезни открития, когато е толкова лесно да се прослави човек, опирайки се само върху софистиката?

(Ibidem. III, p. 296.)

Г. Социалният строй на Фалангата

1. Принципи на Асоциацията

Късогледите политици, които мислеха да стигнат до положителни резултати оперирайки с малки

групи, състоящи се от двадесетина семейства, изпадаха в два вида заблуждения:

1. Те се спираха на дребни групи, в които не са възможни нито икономии, нито механизация на труда.

2. Те се основаваха на семейни, винаги егоистични чувства, които трябва да се разтворят в корпорацията.

Първата грешка е индукцията от малката група към голямата. Несъмнено свършено е невъзможно да се асоциират 2, 3, 4 и дори 10—12 домакинства; от това те извадиха заключението, че още по-трудно ще бъде да се извърши тая асоциация между двесте или триста семейства.

Такива ръзсъждения на съвременниците ми напомнят плахите мореплаватели, които преди Христофор Колумб не се решаваха да излезат в Атлантическия океан на по-голямо разстояние, от 200, 300, 400 левги; всички те се връщаха от Атлантика изплашени, заявявайки, че тоя океан е безкраен и че безумие е да се реши човек на по-далечно плаване. Ако между тях се намереше един по-смел и проплаваше 600—800 левги без да стигне, разбира се, до Америка, все пак, разбира се, биха се убедили окончателно в безсмислеността на хипотезата за новия континент. Най-сетне, ако некой кораб и да проплаваше 1200 левги и се върнеше без успех, търсенията на новия континент окончателно биха били причислени към категорията на химерите, а за да се постигне успех трябваше да се продължи опита и да се проплават 1,800 левги.

Същият метод трябваше да се следва и в изучаването на Асоциацията. Не бяха нужни никакви усилия на гения, трябваше само спокойно да се върви напред, да не се отчайват от малките несполуки и разочарования, да не се съди за голямото по дребнолите, а с удвоено усърдие да се продължават опитите. Ако опитът с 4 семейства беше не-

сполучлив, трябваше да се извърши той над 8; ако той не сполучи и с 8 — да се опита над 16, после над 32, 64, а после над 100. Стигайки до тая точка, щеше да се открие системата на труда на серии и кратки сеанси; предимствата на такава работа вече ясно се виждат на съюзите от 350—400 души. Ако тия опити над 60, 80, 100 семейства продължаваха поне половин век, то несъмнено в края на крайщата щеше да се открие механизма на асоциацията, който ще бъде описан в настоящия труд.

(„Théorie de l'Unité universelle“.

III, p. 508.)

Англия е вече близко до откриването и осъществяване системата на промишлената асоциация; в последно време там се извършват упорити, скъпо струващи опити на организацията на домашната асоциация. Англичаните, смутени от обстоятелството, че у тях, (както и навсякъде) мизерията се увеличава със същата бързина, както индустрията и националното богатство, започнаха да търсят средства, за да се излезе от това противоречие. Те предположиха, че промишлената асоциация би могла да послужи като средство за подобряване положението на трудящите се маси; но опитите, извършени в тая насока, не излязоха сполучливи; и това не е чудно, защото асоциацията е свършено нова област, нов научен мир, в който чудно е да не се заблудиш, ако нямаш в ръцете си нито теория, нито ръководна нишка.

Според давните, които се привеждат от журналистите по повод английските организации, намиращи се под ръководството на г. Оуеа, може да се заключи, че бяха допуснати три основни грешки, от които всяка по отделно би била достатъчна, за да провали предприятието. Да проанализираме тия грешки.

1. Много голямо число хора. Тия опити се произвеждат над 500—600 семейства, т. е. приблизително над 3000 души. Това е извънредно много, защото висшите стъпала на асоцията не употребяват повече от 1600—1700 души — мъже, жени и деца, а долното стъпало се ограничава с 400.

2. Равенството. За асоциацията то е отрова. Англичаните не признават това и при групирането подбират семейства с приблизително еднакви средства. Но режимът на асоциацията е също толкова несъвместим с равенството в паричните средства, колкото и с еднородността в характерите; той изисква възможно по-голяма градация, възможно по-голямо разнообразие, а особено възможно по-големи контрасти, какъвто е контрастът между богатия и бедния човек, между юношът и стареца, между сангвиника и меланхолика и т. н.

3. Липсата на земеделска култура. Невъзможно е да се създаде правилна и устойчива асоциация, ако не се ползуваме от селско-стопанския труд или поне от труд в градини, зеленчукови градини, дворове за птици, разсадници, които съдържат най-райнообразни породи животни и растения. Тоя принцип го пренебрегват в Англия, където всички опити се извършват над работници, над хора, заети изключително в фабрична промишленост, която не може да даде основа за асоциативна обединителна връзка. Фабриците са нужни за асоциацията, но те трябва да идват само на смяна на селско-стопанските работи, които са главния източник за съревнувание и интриги.

Основната грешка: директорът се отказва от всякакво участие в печалбата; с това се отслабва неговият интерес към работата.

Изброяването на тия грешки е достатъчно, за да се констатира, че съвременниците са много далеч от откриването механизма на асоциацията.

(Ibidem. II, p. 35.)

Признавам си, че твърде неправдоподобно ще звучи заявлението за възможността за обединението на триста семейства, неравни по паричните си средства, и да се възнагради всеки член на асоциацията — било то мъж, жена или дете — пропорционално на трите фактори: капитал, труд и талант. Всеки читател ще си помисли с усмивка: „Нека авторът се опита най-напред да „асоциира“ поне три семейства, нека уреди в една квартира три стопанства, които да постигнат съгласие във въпросите относно закупките и разходите, като не говорим вече за свършената хармония на нравите, страстите и авторитетите; нека той помири домакините на трите обединени семейства и тогава ние ще повярваме, че той ще успее да обедини тридесет и триста семейства“.

Аз вече веднъж възразих на тоя аргумент, но не пречи още веднъж да се приведе това възражение: аз съм забелязал, че икономия може да се достигне само в многочислени групи и че затова бог е създал социална теория, приложима към големи колективи, а не към групи от по 3 — 4 семейства.

По съществен е аргументът на моите противници относно разногласията, неизбежни в такива социални групи. И действително как да се съгласуват страстите, противоречивите интереси, изобщо всички различия, пораждащи толкова вражди и раздори?

Но привържениците на тоя аргумент не са взели под внимание, че аз предложих за разрешението на тоя въпрос съвършено ново средство, което трябва да се разгледа преди да се отхвърли цялата система. Серията може да съществува само на основата на тия контрасти, които така пагубно влияят на политиката на цивилизованите; серията ги използва тях, както змеделецът използва наторяването за бъдеща богата жътва: всички отпадъци, всичката кал, всичката смет, коя-

то би отравяла и замърсявала жилищата ни, в неговите ръце се превръщат в източник на богатство и благосъстояние.

(Ibidem. II, p. 29.)

Ако до сега всички опити на Асоциацията се провалиха, то това се обяснява с туй, че винаги за тях се избираха за обект бедните, които ги подчиняваха на строгата манастирска дисциплина на труда, която е убийствена за свободната игра на сериите. В този случай, както и във всички други, цивилизованите се стремеха към простота на организацията, която ги караше да правят опити само над асоцирането на бедни стопанства; те не могат да се издигнат до идеята за необходимостта да се направят опити над асоциацията на богатите. Те са същински лиминги (стравствуващи плъхове в Лапландия), които предпочитат да се удавят в ручея, който им пресича пътя, но да не изменят веднъж взетото направление.

(Ibidem. III, p. 156.)

Неравенството — ето основата, която трябва да тури край на всички философски химери. Достатъчно е да се допусне макар и сянка от равенство в материалните условия на членовете на фалакмата, за да се наруши всяка взаимна доброжелателност. Ако никой от участниците на Фалангата няма да има голямо състояние, никой няма да иска от неговите средства да се ползват по-бедните членове и техните деца. Всички ще трябва да се грижат за своя доход, да треперят над него, у всички ще се развие алчността, която убива всяка проява на великодушие.

Но, ако в групата има богати членове, те се задоволяват с дивидента, който им се пада като процент на техните акции и капитали; те ще бъдат

щедри и незаинтересовани в получаването на дивиденди.

Богатият в хармонията ще бъде напълно доволен от това, че е получил достъп до привлекателен за него труд, където той е заобиколен от преданни и заинтересовани в любимата му работа сътрудници. Той дори на драго сърце би се отказал от получаването на задължителния минимум при разпределение на дивиденда.

Въобще Фалангата трябва да се съставя от хора, силно различаващи се във всяко отношение, в това число и в материално. Оная Фаланга ще достигне най-съвършена хармония, в която неравенството на капиталите бъде най-силно.

От това следва, че толкова препоръчваният от софистите подбор на хората, които стоят на еднакво равнище на материалното си благосъстояние, е в противоречие с човешката природа. Крайното неравенство — огромното богатство у едни и абсолютната бедност у други — ето един от мощните източници на Хармонията; разбира се, бедността изисква гарантиране минимума на средства за съществуване, което е основата на социалния мир.

(Ibidem. IV, p. 510—511.)

2. Фаланстер

За асоциацията от 1500—1600 души трябва една площ от една квадратна миля, т. е. от 14 милиона кв. м.

Необходимо е също така местността да има хубава вода, да не е пресечена от хълмове и почвата ѝ да е добра за различни култури, да има в нея гора и да не е много отдалечена от некой голям град.

Понеже пробната Фаланга ще бъде лишена от поддръжката на спомагателни фаланги, необходимо ще е да се погрижат, щото тая изолираност да я

повлече след себе си невъзможност да се управляват всички страсти, всички естествени влечения. Така че всяка Фаланга трябва да се основава в такава местност, където да може членовете ѝ да се занимават с най-разнообразни функции... Затова необходимо е да се търси местност с разнообразни почвени и други условия, като околностите в Лозана; всеки случай, ако се налага да се спре на долина, то последната трябва да бъде снабдена с река и гора...

Трябва да се съберат 1500 – 1600 души от различна възраст, състояния, различни характери, теоритически и практически знания; това разнообразие трябва да се доведе до възможния максимум; защото колкото повече съдат различията в страстите и способностите, толкова с това по-лесно и по-скоро ще могат да се доведат те до общата хармония.

Такъв кантон ще трябва да си обзаведат всички съществуващи култури и видове труд, включително и оранжерии и разсадници; за дъждовните и зимните дни трябва да се организират най-малкото три клонове на промишленото производство, а освен това — различни практически научни занятия и художествени занаяти.

Преди всичко ще трябва да се установи система на оценка на вноските, които постъпват от акционерите във вид на земя, добитък, материали, машини и т. н. По този въпрос аз ще се огранича като посоча, че всички тия ценности се превеждат в акции, които могат да бъдат предадени и разделени на купони. . .

(„Théorie de l'Unité universelle“,
III, p. 427 — 428.)

Да разглеждаме още някои подробности, отнасящи се до устройството на Фалангата. Не помалко от $\frac{7}{10}$ от целия състав на членовете ѝ трябва да се състоят от земеделци и промишленици: оста-

налата част се състави от капиталисти, учени и артисти.

Фалангата би била лошо градуирана и тя трудно би могла да запази равновесие, ако нейните капиталисти владяат — едни — състояние от 100,000 фр., други — 50,000 фр., без средни капиталисти, които да имат 60, 70, 80, 90 хиляди франка. В такъв случай ще трябва да се издирят членове с такива именно суми. Фалангата с най-развита във всяко отношение градация ще доведе социалната хармония и печалбата от своите операции до възможния максимум.

(Ibidem. III, p. 431.)

Зданието, в което живее Фалангата, не прилича нито на една от нашите както градски, така и селски постройки. За Асоциация, състояща се от 1600 души, не би подходдала нито една от нашите постройки, дори такива големи, като двореца във Версайл или манастира Ескуриал. Ако като начало бъде основана малка Асоциация, разчитава на 200 — 300 души, то, може би тя как да е ще може да се засели в някой манастир или дворец.

Жилищата, нивите, плантации и конюшните на Фалангата, работеща на сергии, трябва значително да се различават от нашите села и селца, където живеят хора, несвързани с никаква Асоциация и работещи разпокъсано; вместо безредния хаос на малки къщурки, превъзхождащи се едва друга по своята чистота и безформеност, Фалангата строи правилно здание, разположено приблизително (в зависимост от почвените условия) по следния начин:

Централната част на двореца или фаланстера се предназначава за безшумните или ония функции, които изискват спокойствие — за трапезарии, борсови и други събрания, библиотеки, научни заня-

тия и т. н. В тоя център се намира храм, Кула на Реда, телеграф, пощенски гълъби, камбани за тържествени церемонии, обсерватория, покрита зимна градина, разположена зад главния входен двор.

В едно крило на зданието трябва да бъдат съсредоточени всички работилници, които работят с шум, като например ковачница, дърводелница и шлосерските работилници; там трябва да бъдат разположени и всички детски работилници, тъй като децата обичат много шума не само в работата, но дори и в музиката. Такова разположение на зданието ще избави обитателите на фаланстера от неудобството, което изпитва населението на големите градове, където на всяка улица живее някой ковач или кларнетист, които оглушават с шума на своя занаят петдесет живущи в съседство с тях семейства.

В другото крило на зданието трябва да бъде уреден „керван-сарай“ (хотел) там са разположени балните зали и помещения за хора, които идват от вън; такова разположение е удобно с това, че при него не се претрупва централната част на фаланстера и не се нарушава правилния ход на стопанския живот на Фалангата.

(Ibidem. III, p. 447—455.)

Най-бедният от хармонийците, човек, който няма дето се казва нито грош за душата, минава за да иде до колата си през топъл закрит коридор; павираните и посипани с пясък подземни ходове го водят от двореца в яслите и ковющията; от стаята си той се отправя към общите зали и работилници през покрита улици -- галерии, отоплявани зиме, проветрявани лете. В Хармонията може да се обикалят през месец януари работилниците, яхърите, магазини, бални зали и такива за обедване и т. н., без да знаеш дали навън вали дъжд или сняг, топло ли е там или студено. Разглеждането на тоя въпрос във всичките му подробности ми да-

ва право да кажа, че ако цивилизованите за 3.000 години не са се научили да си уреждат жилищата както се следва, то няма нищо чудно в това, че те не са се научили да управляват страстите си и да ги хармонизират. Който греша в дребните материални сметки, той, несъмнено ще сгреша и в по-крупните пресметания, касаещи се до емоционалната област.

Покритите ходове за съобщение са толкова по необходими в Хармонията, защото участниците на последната много често трябва да се местят от едно място на друго, защото трудовите сеанси на всяка група продължават не повече от един-два часа. Ако хармонийците трябва през мъгливите и зимни дни да минават под открито небе от една зала в друга, от ковиюшната в работилницата и т. н. то и най-здравите от тях вечно биха страдали от кашлица, хрема и ревматизъм. Тая именно честа промяна на мястото на работата предизвиква необходимостта от постройка на покрити ходове за съобщения; ето една от причините поради която и за най-миниатюрната Хармония е толкова трудно да се приспособи жилище в някое дори голямо манастирско здание; а в такава Хармония повечето от хората ще бъдат набрани от класата, привикнала към бури и лошо време.

Улицата-галерия, или Перистилът, се помещава на първия етаж.

Ония които са виждали галериите на Лувър или Парижкия музей, могат да имаг представа за улиците — галерии на Хармонията, които също ще се помещават на първия етаж и ще бъдат покрити с паркет; само височината им и осветлението ще бъдат други.

(Ibidem. III, p. 463--468.)

3. Отношението на класите към Фалангата

Не трябва да се изпуска изпредвид, че каквото и да било сближение между различните класи на

обществото е мислимо само при режима на Асоциацията и описаните от мене резултати, а именно; при гарантиране минимума, който осигурява достатъчно блага на долните класи, при вежливост в отношенията между господари и работници, при изяшност и чистота на работилниците, съвършенство на обработката, разделение на труда, краткост на работните сеанси, свободен избор на професия, активност и т. н. Без помощта на тия условия на социалния мир, развиващи се на почвата на работата на серии, няма какво да мечтаем за каквото и да било сближение, което да е в състояние да надвие антипатията, която съществува, например между богати и бедни.

Ето защо читателят трябва най-старателно да избягва мисълта за възможността от използване в Хармонията обичаите на цивилизацията, защото в тоя случай би било немислимо да се примирят враждуващите класи.

Да разгледаме по-внимателно проблемата за сближението и развитието на дружелюбието в противоположните класи. В какво би се превърнал духът на общественост, ако сериите и групите на Фалангата, които са, да речем, на събрание, което трябва да разпредели дивидентите: бяха преизпълнени от съсловна ненавист и корпоративна нетърпимост? Трябва така да се редят работите, щото такова събрание да укрепява връзките, а не да възбужда раздори, които толкова лесно възникват, когато се касае за класовите интереси.

Хармонийците, ще се явяват на такова събрание с най-дружелюбни чувства, изникнали на почвата на сближението, което се развива при работата в групи и което побеждава антипатията на различните класи на обществото. Във време на такава работа ще се създадат толкова приятелски връзки, ще се развие такова взаимно доброжелателство, че хармонийците при разпределението на

печалбата ще си съперничат едни с други не в егоизма и алчността, а във великодушнето.

За постигане на такова взаимно дружелюбие трябва да се пуснат в ход две средства: отрицателно — или изкуството да се премахнат преградите, които пречат за сближаването и положително — или изкуството да се създава илюзия за симпатия между хора, които хранят един към други антипатия.

Всички видове съгласие и обединение на различни класи, за които ще говоря под общото название класово сближение, ще произтекат само от приложението на тия две средства; от отрицателното — отстранените прегради, от положителното — създадената илюзия; или пък от съединението на едното и другото.

Да разменим видовете сближение на искрени и неискрени.

Изкуството да се възбуди симпатията на богатите към бедните е право или възходяще сближение, вървящо от нисшите към висшите, от долното звание към високото.

Нека преминем към примерите. Да вземем преди всичко възходящото чувство на дружелюбие, което дължи произхода си на добрата дейност на детските дружини. При такъв ред на нещата, когато населението има необходимият минимум благосъстояние, когато няма задължение да се работи, никой не би пожелал да вземе на себе си тежки и противни видове работа, към които всички се отнасят с презрение. Наложило би се да се възложат тия работи на някоя от потисканите класи: негри, пари, роби.

Презираната, потисната класа не би могла да общува с други; при цивилизацията херцозите и маркизите не отиват при обуцарите, докато в Фалангата серията на обуцарите, състояща се от 810 главни и още толкова спомагателни групи, трябва да се общува другарски с всички чле-

нове. Трябва общарският занаят да бъде на почит и общопризнат, и общарите да се държат също така добре, както маркизите, и тогава маркизите ще се решат да се срещат с общарите. И най-сетне, трябва да се даде двойна дружеска връзка: възходяща — от плебеите към аристократите, и низходяща — от аристократите към плебеите.

За тая цел Асоциацията се ползува от четири метода

1. Еднаквото възпитание, като детските дружини са главното средство за сближение, противопоставяно на разединението на класите, на презрението на богатите към бедните, което би се родило, ако последните изпълняваха нечисти работи. Това презрение не съществува, щом като такъв вид работи са великодушно взети върху себе си от детските дружини. Простият народ ще обикне богатите, чиито деца ще го избавят от презираните видове работа и ще унищожат и самото понятие позорна работа. Еднаквото възпитание е най-сигурното средство за подготовката на единството на всички класи, за пробуждане в бедните симпатия към богатите, за низходящото сближение.

2. Работата на серии. До тогава, до като богатият трябва (както е това в цивилизацията) сам да следи за всичките си работи, да пази състоянието си от мошеничества и ограбване — трудът му е противен, а всички, които работят негова работа му изглеждат подозрителни: той ги смята за свои врагове, защото вижда, че те го крадат при всеки удобен случай. Но при Асоциацията където богатият си избира работа, ръководейки се изключително от своите наклонности където той вижда, с каква любов останалите членове на избраната от него серия се отнасят към работата, той сам започва да симпатизира на своите сътрудници, презирани порано; последните също се привързват към богатия, заедно с тях с любимата им работа и поддържащ го от своите средства. По такъв начин разделението на видовете работа по серии е второто средство за

възходящото или искрено сближение, което възбужда привързаност от страна на бедните към богатите.

3. Интриги в сериите. Враждебността, която възниква на почвата на имущественото и социално неравенство, ще изчезне, когато се появи духът на интригата и когато гаранцията на минимума ще ограда богатия от простия, мошеничествата и измамата от страна на бедните. Ние знаем случаи, когато аристократите във времена на революции са се подмилквали на последните плебеи. Богатите не са чужди на това да влизат в контакт с долната класа, когато са пуснати в ход някоя интрига (предизборни и т. н.) и когато тая класа е оградена от мизерията, нещо, което ще бъде осъществено в Хармонията.

Ще прибавим още, че богатият, който не е свободен (наред с другите смъртни) от суетност и честолюбие, на драго сърце ще посещава събранията на сериите, където играта на честолюбието и интригите е в пълен ход и едната трета от които се състои от представители на долните класи.

Въвлечен в работата на около тридесет работни серии, богатият в края на краищата започва да обича бедната класа на Фалангата. Тия интриги или съревнуванието на сериите са източник на възходящото сближение, което привлича богатите към бедните. Нека отбележим, че в Хармонията терминът „бедни“ класи е условен, защото тия „бедни“ си имат свой минимум, който им позволява да живеят не по-лошо от нашите богати буржоа.

4. Доброжелателно услужване. Заплатата и работната заплата превръщат долните класи в наемници, които завиждат на богатите и са недоволни от тях; богатите от своя страна ненавиждат обслужващите ги класи — рабстници и прислуга. В Хармонията, където няма да има работна заплата, услугите ще се правят по приятелски и на

приучи той на безделие: той ще реши, че има право на тоя минимум и затова ще предпочете да не прави нищо. Впрочем, тъкмо така се случи в Англия, където отпускането на 150 милиона за бедните доведе само до невероятно увеличение числото на последните. Всички начинания на цивилизованите са осъдени на неуспех, дори и най-добрите. Народът се вуждае не от милостиня, а от привлекателна, интересна работа, която така да го увлече, че той иска да ѝ отдава даже дните и часовете, предназначени за неработене и почивка.

Ако политиците съумеяха да пуснат в ход тоя импулс — привлекателността на труда, минимумът би бил гарантиран фактически вследствие пълното прекратяване на безделието. Тогава би останала само грижата за болните и недъгавите; но това бreme би било много леко и неусетно за социалния организъм, който ще укрепне и ще се развие, като се освободи от безделниците и от нехайните работници, които са много малко по-полезни от пълните безделници.

(Ibidem. II, p. 172.)

б) Принципи на разпределението

Ние стигнахме до най-важната проблема в хармонията; а именно, до проблемата за системата на справедливото и пропорционално на капитала, труда и таланта разпределение на печалбите на Фалангата. Връзките на обществеността биха се разпаднали още на първата година, ако всеки участник — било то мъж, жена или дете — не е уверен, че той е получил справедлив дял от печалбата, който да съответствува на привесената от него полза.

(„Théorie de l'Unité universelle“.
IV, p. 486.)

Ако всеки хармониец се е посветил, както е това у цивилизованите, само на една професия, ако

той е само каменоделец или само дърводелец, или само градинар, тогава всеки би се явил в момента на разпределянето на печалбите с тенденция да защитава интересите на дърводелците, ако самият той е дърводелец, или каменоделците, ако самият той е каменоделец, и т. н. Така постъпват цивилизованите; но в Хармонията, където всеки мъж, жена или дете участва в четири десетки серии — никой не е заинтересуван в преуспяването на една серия в ущърб на друга; всеки, в името също на своите интереси, ще настоява за най-строга справедливост при разпределението. . .

(Ibidem. IV, p. 529.)

1. Колкото по-голямо е числото на сериите, посещавани от всеки хармониец, толкова повече хармониецът е заинтересуван в това, да не жертвува интересите на една серия в полза на друга и да защитава исканията на всичките 40 серии пред искането на всяка от тях по отделно.

2. Колкото сеансите в сериите са по-къси и редки, толкова по-лесно е за всеки индивид да участва в по-голям брой от тях, подлагайки се на равномерното им влияние; това би било невъзможно, ако сеансите бъдат продължителни и участниците се подлагат постоянно на изключителното влияние на някоя отделна серия.

Достоинствата на тоя механизъм при разпределението на незаменими.

Личното користолюбие се разтваря в колективните интереси на серията, а колективните претенции на всяка серия — в личните интереси на всеки неин член, който участва едновременно в редица други серии.

(Ibidem. IV, p. 533 — 534.)

Понеже в Фалангата всяка серия се намира не под наем, а е асоциирана с нея, то тя получава дивидент, спечелен не само от самата нея, но дивидент, разчитан на производството на цялата Фаланга, при което разделението на печалбите се извършва съобразно рода на работите, класифицирани на необходими, полезни и приятни.

Така например серията, която култивира житни класове, не получава нито половината, нито една трета, като четвърт от събраното от нея зърно; това зърно постъпва в общата маса, предназначена продажба или употребление, но ако работата на серията, която е произвела това жито се признава за извънредно важна, тя участва в печалбата по първа категория.

Безспорно, че раятите на серията, която произвежда жито, трябва да бъдат признати като първостепенни, като извънредно важни. Но понеже в категорията на необходимите работи различават пет степени, то лесно може да стане така, че сериите, които добиват жито да се окажат не на първо, а на трето място; на първо място те не могат да стоят, защото работите по обработването и добиването на житото нямат нищо неприятно, а именно тия неприятни, отблъскващи работи се отнасят към първостепенните.

Най-напред от всички стоят детските дружини. След тяхната работа следва работата в кланниците, с техния смрад и зловоние.

Касапският занаят ще се ползува у хармонийците с голямо уважение: те се отнасят много добре с животните и ще се смятат задължени по отношение ония, които имат мъжеството да убиват, макар при съблюдаване на всички методи и предпазливости, за да не причинят на животното излишни мъчения.

Хармонийците се отнасят с голямо внимание и към другите професии, които у нас се пренебрег-

ват например към професиите на болногледачката или милосърдния брат, към дойките и бавачките и т. н., понеже тяхната професия е неприятна, те трябва в класификацията на работите да стоят пред други трудови серии, като заедно с детските дружини, образуват първата степен в категорията на необходимите работи.

Окончателното класиране на сериите се извършва по общо споразумение, а не само по рода на работата. Нека обаче определим принципа на тая класификация с по-голяма точност; той почива върху следните основи:

I. Влиянието на дадения род работи върху затвърдяване обществените връзки, върху Хармонията на обществения механизъм.

II. Присъствието на неприятни елементи в дадена работа.

III. Степента на привлекателността на дадена индустрия.

1 Стремеж към единство. Неговата цел е поддържането на асоциацията, която носи толкова много щастие и богатство. Така че серията, продуктивна ли е тя или непродуктивна, е драгоценна дотолкова, доколкото тя съдействува за закрепване на обществените връзки. Именно от тая гледна точка е ценна серията на детските дружини, без които целият механизъм на хармонията би се разпаднал, а другарското взаимно разположение би станало недостижимо. Ето защо тая серия трябва да бъде поместена на първо място.

2. Степента на привлекателността. Колкото по-привлекателен е даден род труд, толкова по ниска е неговата парична оценка. Така че театърът или оранжерията би трябвало да бъдат отнесени към сериите от трета категория, включваща приятните видове труд. Серията, която работи в овощните градини трябва да бъде отнесена към трета категория затова, защото такъв род работи

способствуват за развитие на обществеността не повече, отколкото например всички други селско-стопански работи. Но театралната серия указва могъщо влияние върху развитието на обществеността, така че тя е двойно скъпоценна и трябва да заеме първо място в категорията на необходимите видове работа.

3. Присъствието на неприятни елементи в работата например в работата в шахти, болници, детски ясли. Често пъти физически трудните работи са развлечение; атлетите се справят с тях като игра; но за никого не може да бъде приятно спускането в каменовъглените шахти или чистенето на тръбите през които се стича водата; умората и отвращението, предизвикани от такъв род работи могат да бъдат победени само с етични съображения, както става това в детските дружини или у болногледачките. При това, такъв род работи са много по-изморителни, отколкото например събирането на зеленчуци или овощия, причиняващо приятна, здравословна умора. Затова при социетарната уредба ще се приписва като заслуга само оная умора, която идва като последица от неприятните видове работа.

Чрез комбиниране на тия три правила се достига правилно и точно класифициране на сериите и на деловете, на участието им в общата печалба; при спазването на тия условия въпросът за разпределение на дивидентите се превръща в обикновена аритметическа задача.

(Ibidem. IV, стр. 519—529)

А при това малките неточности в оценката няма да предизвикат особени укори, защото получавайки по-малко в една серия, ти получаваш повече в друга, така че общото равновесие не се нарушава и никой не понася реална загуба.

Ще прибавим още, че в случай на неволно причиняване на загуби, поради някоя грешка, последната ще бъде много скоро открита, защото това би довело до охлаждане между участниците на неуспешното предприятие; те биха започнали да проявяват инертност и равнодушие. Тогава би се наложило да се търсят начини за възстановяване привлекателността на сериите, като се извършват за това различни опити — ту изменяйки състава на серията, ту повишавайки определена ѝ предидущата година част на участието ѝ в печалбите. По такъв начин всички неволни грешки ще бъдат много скоро изправени. В началото на съществуването на Хармонията такива грешки ще има доста вследствие липсата на опит, но няма да се минат и три години, и ще се установят точни и изпитани основи за общото равновесие, и тогава работата по разпределението ще се превърне в проста и известна на всички аритметическа задача.

(Ibidem. IV, p. 532.) -

При встъпването на всеки член в Фалангата се извършва оценка на всички земи, машини, материали, мебели и всичко, което той внася в наличност.

Управлението издава на всеки член акции или купони за акции, чиято стойност е еквивалентна на онова, което членът е внесъл. Можеш да бъдеш член на фалангата, без да бъдеш също акционер, може да бъде също акционер, без да вземеш никакво активно участие в производствената дейност на Фалангата. В такъв случай не могат да се получават дивиденди, каквито се полагат на труда и таланта.

Годишната печалба се разделя на три неравни части по следния начин:

$\frac{5}{12}$ за активните участници в работата;

$\frac{4}{12}$ за акционерния капитал;

$\frac{3}{12}$ за теоритическите и практически знания;

По тоя начин всеки може да участвува в печалбата съобразно своите данни и способности.

(Ibidem. III, p. 444—445.)

Чувството на собственост е най-слабата струнка у цивилизованите; без преувеличение може да се каже, че производителността на труда на собственика е двойно по-висока от производителността на наемния работник, който работи за заплата. В това можем да се убедим от опита, от примери, които се срещат постоянно; работници, които произвеждат със скандална бавност и небрежност, стават феномени на трудолюбие, щом започнат да работят за себе си.

Ето защо нашите икономисти би трябвало на първо място да се заемат с въпроса за превръщането на всички наемни работници в съпритежатели на предприятието.

(Ibidem. III, p. 171.)

В Хармонията всеки бедняк, който има нищожна част от общото богатство, една двайсета от акцията, при разпределението се чувствува собственик на целия кантов; той има право да казва: „нашите земи, нашият дворец, нашите замъци, нашите гори, фабрики, заводи“. Всичко принадлежи нему, той е заинтересован във всичките работи и начинания.

Когато днес, ако някъде се унищожи някоя гора, околните селяни гледат на това с пълно безгрижие. Гората е частва собственост, собственост на сенъора; селяните се радват на неговите загуби и с всички сили се стараят да увеличат щетата. Ако бурята повреди някому посевите, всички останали селяни, в повечето случаи, потриват ръце; разливането на реките, което е причинило щета на някой богат съсед, често пъти предизвиква радостта на бедните му съселяни, защото неговата собстве-

ност е индивидуална, частна и не представлява за масата никакъв интерес.

В Хармонията, където всички ще бъдат обединени и свързани помежду си най-малкото с общността на материалните интереси, всеки ще желае на ближния си успех и процъфтяване, защото всеки страда от най-малката щета, понесена от всички други. Няма да има господари и наемници, всички ще бъдат еднакво заинтересовани в успеха и вследствие на това между всички ще се установи общо взаимно доброжелателство. Всеки ще знае, че на всеки дванайсет обола¹⁾ загуба, на него ще се паднат пет обола, защото, както е известно, членовсте на фалангата, дори ония, които нямат пари и собственост, участвуват в печалбите и загубите в отношение 5—12, както това следва от таблицата на разпределението на дивидентите:

На труда — $\frac{5}{12}$, на капитала — $\frac{4}{12}$, на таланта — $\frac{3}{12}$.

Ако безимотните класи бяха лишени от участие в разпределението на дивидентите, то тия дивиденти попадащи в джебовете само на капиталъстите, биха били източник на вечна завист и раздори.

(Ibidem, III, p. 517.)

5. Управлението на Фалангата

Понеже в Хармонията няма да се прилагат никакви принудителни мерки, управлението и ръководството на работите на фалангата ще се възложат на Ареопага, който е съветник, но не и началник на трудещите се. Тоя Ареолаг се състои от висши чиновници — представители на всяка серия, и всичките му постановления и решения се разглеждат от всяка трудова серия, която е свободна да приеме или отхвърли тия решения. Така например

¹⁾ Obole — фр. дума, лепта. Бел. ред.

Ареопагът няма право да заповядва да се започне прибиране на реколтата или вършитбата, той само заявява, че според едни или други метеорологически и агрономически данни елин или друг период е най-благоприятен за започване жътва; всяка серия обсъжда след това тоя съвет и действа както намери за добре, защото Ареопагът действа изключително със силата на своя авторитет.

(„Théorie de l'Unité universelle“.
III, стр. 447.)

Управлението се делегира от Ареопага, който действа, както вече казахме, със силата на своя авторитет. Ареопагът се състои: 1) от ръководителите на всички работни и увеселителни серии (защото в Хармонията увселенията са също така полезни, както и трудът); 2) от трима почетни старейшини; 3) от най-големите акционери, получили правото на глас чрез покупка на акции и от акционери, които са купили по-късно акции със своите спестявания; 4) от магнати и магнатки на фалангата.

Но Ареопагът не е длъжен да издава никакви устава и правила, защото целият живот на фалангата се регулира от свободното привличане и от корпоративния дух на нейните серии и групи. Той само изказва авторитетното си мнение по повод най-важните работи, като: жътва, гроздобер, издигане на постройки и т. н. Тия мнения се изслушват много внимателно, но те не са задължителни.

Ареопагът не упражнява никакво давление върху главната операция — върху разпределението на дивидента пропорционално на труда, капитала и таланта. Свободното влечение — ето единственият критерий, от който се ползват за да се установи справедливост в тоя въпрос.

Нито управлението, нито Ареопагът не обявяват себе си за отговорни органи, защото тая отго-

ворност, която у цивилизованите се състои в това, че всякакви мошеничества изкусно се маскират с море от цифри, е пълна фикция. В Хармонията счетоводството ще бъде възложено на специална серия водеща книги, винаги достъпни за преглеждане от желаещите.

Освен това при новия ред счетоводството ще бъде много просто. Маниерът на цивилизованите вечно да имат на ръце налични пари всекидневно да се правят сметки — ще бъде премахнат. На всеки участник на Фалангата ще бъде открит кредит в размер, който да отговаря на неговото състояние или на предполагаемите му печалби. Фалангите не се разплащат всекидневно за продуктите, които те продават едни на други: добитък, птици, зеленчуци, плодове, масло фураж, вино, дърва и т. н. Всичко това се записва и в определени срокове се прави общ баланс. Що се отнася до авансите, които се издават във вид на храна, облекло, и др., то разплащането за тях става едва към края на операционната година, след приключване на баланса и разпределение на печалбите.

Давъците в полза на хазната и промишлените армии също не създават много грижи на събирачите на данъци; всяка Фаланга си разчиства сметките с началника на окръга четири пъти годишно, като внася нужната сума наведнъж. Що се отнася до промишлените армии, то всеки отред, изпратен в една или друга провинция или кантон, се ползува с определен кредит, при което всички разходи се заплащат от дадения кантон, така че всякакъв подкуп и разхищаване от страна на доставчиците стават невъзможни.

Всички спорни въпроси се оставят на решението на третейски съд. Всеки участник на фалангата, всеки момент може да реализира акциите си,

като се извади останалата до края на годината част на дивидента и погашението за сметка на инвентара.

(„Le Nouveau Monde industriel et sociétaire“, p. 113—114.)

6. Промислените армии

Съгласно принципа на противодействие на движението Асоциацията трябва да създаде производителни армии, по подобие на това, както цивилизацията създаде разрушителни армии.

И в противовес на реда на цивилизацията, която набира новобранците за армиите си насилствено, при социетарния ред тия новобранци ще ги привлече не въжето, затегнато на шията им, а привлекателните празненства и удоволствия непознати за сегашните армии, които не познават други удоволствия, освен убийства, грабежи, подпалвания и насилия.

Въпреки йеремиадата на правителствата от всички страни, вечно оплакващи се от лошото състояние на финансите, всяко правителство все пак намира пари, когато се касае за въоръжаване и снабдяване на тия разрушаващи армии. Аз бях чул от един руски инженер, че при обсадата на Русчук в 1811 година всяка бомба пусната над града е струвала на Русия 400 франка вследствие разходите за транспорт. Какви безумни разходи за унищожаване на хора и здания! Какво голямо благо би било използването на всички тия човешки маси за градивни работи!

Защо нашите утописти не смятат да мечтаят за армия от 500,000 души, създадена не за разрушаване, а за строителство? Та и разходите за създаване на производителни армии биха били много по-малки. Освен икономията в хора, спасени от смърт, и в градовете, и в селата,

избавени от пожари и разграбване, не биха били нужни разходи за въоръжаване и биха се получавали печалби от работата. Именно поради липсата на промишлени армии цивилизованите не са в състояние да създадат нищо велико; всичките им работи, замислени в малко или много голям мащаб, неизбежно се провалят; наистина понякога им се е отдавало да извършат големи работи, събирайки маса роби, работещи под страха от смърт и камшик. Но щом като такива съоръжения, като древните пирамиди или гробници, трябва да се издигат с цената на сълзите на 500,000 нещастници, то те са позор, а не триумф за цивилизованото човечество.

Величието на Хармонията се състои не само в грандиозността на нейните предприятия, но и в скоростта на тяхното изпълнение, скорост, мислима само при наличността на задружни усилия и добра воля, каквито липсват в труда на робите и наемниците. Хармонийците, за които трудът е цял празник и утеха за самолюбие, ще работят по-бързо и по-усърдно още и затова, че между тях ще има голямо количество атлети, улесняващи успеха на работата.

(„Théorie de l'Unité universelle“,
III, p. 559 — 562.)

Промислените армии ще извършат работи, само представата за които ще хвърли в трепет користните ни души.

Така например ще бъде предприето залесяване на пустинята Сахара; с тая работа ще се заемат 10 — 20 милиона работни ръце, които ще нанасят земя, ще я напояват, ще засаждат дървета и ще закрепяват пясъците крачка по крачка до тогава, до като пустинята бъде превърната в цветуща плодородна страна. Канали за големи кораби ще бъдат прокопани там, където ние не сме съу-

мели да построим даже дренаж, и огромни кораби ще могат да пресичат не само такива провлаци като Суецкият или Панамският, но ще получат достъп и към вътрешните морета, като Каспийското, Азовско, Персийско и Аралско морета; тия морета ще бъдат съединени с всички големи езера, дължината на които се равнява на една четвърт от разстоянието, което ги отделя от морето.

(„Théorie des quatre mouvements“

P. III, Epilogue, p. 263.)

7. Детски дружини.

Непокътнатите души на децата и нежното юношество проявяват такава сила и твърдост във въпросите на изпълнението на патриотичния дълг, каквито не могат да се намерят у зрелите мъже, винаги готови да поизкривят душата си за някое топло местенце.

От това е вече ясно, че бащите отсъпват на децата по наличността у последните на такива добродетели, които се наричат патриотически.

Асоциацията ще съумее да използва тая наклонност на децата към обществено служене, тя ще възложи на юношеството ония постове, които биха били ненадеждни в ръцете на бащите, в туй число и всички отблъскващи отрасли на труда.

Сега това отвращение към някои видове труд се превъзмогва с усиленото му заплащане. При такъв ред на нещата, когато единственият лост на общественния механизъм ще бъде удоволствието, това отвращение ще бъде също преодоляно, но не с пари, а с привлекателност.

Механизмът на привлекателността на труда би се оказал несъстоятелен, ако не се намерят други примамки, освен златото, за изпълняване на неприятните работи.

(Théorie de l'Unité universelle“,
IV, p. 138.)

Някой защитник на меркантилизма ще ми върази, че щом като Хармонията ще бъде така колосално богата, както аз описвам това, то на нея не ще ѝ струва нищо да отделя големи суми за заплащане на неприятните работи. Така и ще бъде в непълната Асоциация, където не ще може да се пуснат в ход всички пружини на механизма на привличането на страстите; но в пълната Хармония нито един обол няма да се изразходва за възнаграждение за черна работа: това би било нарушение на основния принцип — привличането и на корпоративния дух, с помоща на които трябва да бъде победено всяко отвращение.

(Ibidem. III, p. 531.)

Защо децата играят такава първостепенна роля в механизма на общата взаимна дружелюбност и доброжелателство? Защото децата изцяло се отдават на подбудите на порядъчността и дружбата. Нищо не ги отвлича от това, нито любов, нито семейна привързаност; ето защо у децата дружбата се е запазила във всичката си чистота, в нея са силни благородните подбуди, които забраняват да се трупа целият неблагоприятен труд на плещите на бедните и които поддържат добри отношения между богати и бедни.

В различните глави, в които аз говорих за сериите, аз показах, че ако в Хармонията съществуваше поне само една функция, която да се смята недостойна и такава, която позори групата, заета с тая функция — то скоро това признание би се прехвърлило върху всички висши отрасли на труда — работата в яхъри, кухни, стаи, работилници и т. в. отвращението към труда постепенно би нараствало и, в края на краищата, хората биха дошли до същия извод, както и цивилизованите: а именно, че за „комилфотност“¹⁾ необходимо е нищо да не се

1) Comme il faut — буквално: както трябва.

прави, нищо да не умееш. Тогава богатите класи биха отказвали да участвуват в работите на сериите и биха скъсали всякакви сношения с бедните.

Децата са, които трябва да избавят обществения организъм от тоя порок, и те ще вземат на себе си всички неприятни работи, изпълнявайки ги не за отделни лица, а за масата (това не се отнася до грижите за болните, които могат да бъдат поверени само на по-възмъжала корпорация; но и тук малките дружини могат да допринесат помощ изпълнявайки различни неприятни работи.)

Само у децата може да се постигне победата на привличането над отвращението към някои видове на труда.

Заложената у всички деца мания към нечистота, безредие представлява от себе си безформен зародиш, див плод, който трябва да се разбие с помощта на двата импулса — религиозното чувство и чувството на корпоративна чест. Под влияние на двата импулса неприятните видове труд ще станат обект на косвено съставно привличане. Това условие, установено от мене, се изпълнява с помощта на току-що посочените импулси.

Дълго време аз стях на погрешно гледище, като осмивах нескропостността на децата и надявайки се на нейното изкореняване в механизма на сериите; аз постъпвах, както Титан, който пожела да измени онова, което е дело на божите ръце. Аз заставах на прав път, като реших най-последно, че трябва да се действува в съгласие с естественото притегляне, с природните наклонности на детето, в оня вид, в който те са създадени от твореца. Това съображение ме и доведе до мисълта за организацията на описваните в тая глава детски дружини; те изпълняват в Хармонията единственото останало у нея милосърдно дело; там няма да има бедни, на които трябва да се помага, няма да има затвор-

ници, които трябва да се откупват от затворите, така че децата да трябва да се нагърбят само с нечисти работи; тая им функция ще придобие високо социално значение, защото по такъв път ще бъде постепенно изкоренено презрението към долните класи на трудещите се — черноработниците, и като следствие от това — също и към средните класи. По такъв начин ще се осъществи братството, единството на всички класи, за което така много мечтасха философите. . .

ЧАСТ ВТОРА

СИСТЕМАТИЗАЦИЯ И РАЗВИТИЕ НА УЧЕНИЕТО НА ФУРИЕ ОТ ГЛАВНИЯ ПРЕДСТАВИТЕЛ НА ШКОЛАТА МУ — В. КОНСИДЕРАН

I. Критика на цивилизацията и принципите на новата обществено-стопанска система

Ние се заемаме да докажем следната теорема. Съществуващата форма на социална организация противоречи на общите интереси както на отделните личности, тъй и на народите; тя изтощава и убива обществения организъм.

1. Тя поражда и дори изисква наличността на многочислени класи или просто непроеизводителни, или дори такива, които се посвещават на разрушение. Такива са: армията, отпадъците от всякакъв род, многочислените и твърде уважавани в обществото кадри на магистратура, юстиция, полиция, жандармерия и т. н., легионите митнически чиновници и служачи на фиска, тълпите философи, софисти и политически дърдорковци, най-сетне обикновените безделници и редица други безполезни или вредни паразити.

2. Тя поражда и прави необходимо съществуването на огромна армия от търговци, тая корпорация от паразити, която разрушава и деморализира обществения организъм.

3. Тя стеснява до минимални граници източника на социалното благосъстояние, вследствие абсолютната липса на каквато и да е организация в областта на производителните функции на обществото, в областта на земеделието, промишлената дейност, науката, възпитанието и др., което води

към господството във всички тия функции на най-висока степен на несъгласие, разпокъсаност и разединение, и до невъзможност да се използват хората и техните способности в интереса на обществото.

4. Тя създава (в индустриалните отношения — под името „свободна конкуренция“, в социалните отношения — под хиляди различни имена) противоречие между интересите на всички социални групировки, които могат да се образуват вътре в съвременната нация, което предизвиква безброй стълкновения между индивидите, въвлича ги в ожесточена борба помежду им — *bellum omnium contra omnes*¹⁾ — създава маса стимули за развитие на най-долни инстинкти, маса стимули към разрушение.

5. Тя не познава начин за организация на привлекателна индустрия (*industrie attrayante*), липсата на която превръща труда в наказание за човека и фатално увековечава всички бичове на цивилизованото човечество: мизерия, угнетение, лъжа, робство, болести, затъпяване, вълнение, революции и т. н. Липсата на начин за организация на привлекателна индустрия в още по-голяма степен намалява общите резултати на производствената дейност, отклонявайки от участие в труда всички ония, които могат да го избегнат, увеличавайки отсъствията от работа и загубата на време на работниците и хвърляйки ги в състояние на безизходна скука и отвращение.

По такъв начин ония активни човешки сили, които при условие на добра социална организация биха издигнали благосъстоянието на обществото до степента на пълно изобилие за всичките му членове, водят сега само до обедняване и до мизерия на масите.

¹⁾ Латински израз: война, всички против всички.

И работата обаче не е в недостига на средства за достигане на нещо по-добро: земя, капитали, промишленост, могъщата сила на машините, изкуства и науки, ръцете и разумът на човека се намират в разпореждане на обществото. Целият въпрос се свежда до по-добрата организация на производството; трябва да се намери тя — тая организация — и да се изпита на опит. Това е големият въпрос за съдбините на човечеството, въпрос за спасение или гибел, за богатство или мизерия, за живот или смърт на съвременното човечество.

Защото съвременното общество е достигнало в своето развитие такава степен на зрялост, че не бива вече да се правят илюзии относно вътрешната ценност на формата на социална организация, в която то живее. Невъзможно е вече да се отрича, че за европейската цивилизация е пригответено фатално бъдеще, ако не стане никакво щастливо изменение във вътрешната ѝ същност.

И напразно волята на заблуденото и намиращо се на погрешен път човечество се опитва да измени съществуващото с обикновено насилие, защото последното скоро се разбива в неумолимата сила на нещата. . .

(„Destinée sociale“, P. I,
Sect. I, ch. II.)

Основната и фатална особеност на индустриятата на цивилизованите е свойството ѝ да внушава отвращение и да няма друг движущ стимул, освен страхът от гладна смърт. Работникът е при цивилизацията истински затворник. И до тогава, до като производителният труд не бъде организиран по такъв начин, че да се съчетава с удоволствие, а не с грижа, скука и отвращение както сега, до тогава всеки, който е в състояние да прави това, ще го отбягва. До като продължава такава поло-

жение на нещата, само оня се отдава на труд, като не се смятат редките изключения, когато лишенията и мизерията принуждават към това. По силата на това най-многочислените класи — творците на общественото богатство, активните и непосредствени създатели на благосъстоянието и разкоша — са обречени да влачат жалко и гладно съществуване, осъдени на невежество и затъпяване. Те образуват оная маса от хората на тълпата, които ние не можем винаги да наблюдаваме, в огромните фабрични здания, на нивите и зад станове, изтощени от глад и болести и приготвяващи едновременно изтънчена храна и предмети за разкош за висшите класи. . .

За съществуването на промишлеността и на самото човечество са необходими:

или роби, които се принуждават да работят със силата на камшика, както това се практикува в колоните и у варварските народи, както това се практикуваше у древните във воинствените републики на Гърция и Италия;

или наемници, украсени с името свободни хора, които имат щастието да се наслаждават на плодовете на Конституционната харта, но принудени да се трудят по силата на глада, както това става у съвременните цивилизовани, проникнати от християнския и филантропичен дух на народите;

или свободни хора, занимаващи се с индустрия по силата на свободното влечение и трудеци се по силата на наслаждението от труда. Само в последния случай имаме на лице истинска свобода, защото в първите два случая потикът към труда е чистата принуда. . .

(Ibidem.)

Трябва да се признае съвсем открито: първото от многобройните условия, на които трябва да отговаря добрата социална организация, е произ-

водството на колкото се може по-голямо количество богатства. Това богатство, разпространено върху всички, трябва да даде на всички членове на социалния организъм средства за задоволяване различните нужди и изисквания на тяхната природа, за да може животът да се превърне за всички в тържествен и богат сервиран банкет, а не в бедна трапеза, където гладните гости спорят за парчетата и ги отнемат едни от други, както става това днес. . .

Общественото богатство е не само първото условие за живота на населението, но и първо условие за развитието в него на морални чувства, братско съгласие и хармония на интересите. И после, каква интелектуална култура е възможна в масите, убивани, затъпявани и потискани от мизерията? . . .

(Ibidem. P. I, Sect. I, ch. I.)

Ние преди всичко защитаваме следното положение: производството е създадено за консумацията.

Човек може да задоволява нуждите си, да се наслаждава от удоволствията, да живее в благосъстояние и да развива чувствата и ума си само при условие, ако той има на свое разположение достатъчно количество предмети за употребление материални продукти. Следователно консумацията е главната цел на стопанската дейност и тя трябва да се увеличава и развива у всички членове на обществото.

Отлично! Но консумацията може да се увеличи само заедно с производството: не може да се консумира онова, което още не е било произведено. Следователно необходимо е да се стремим към увеличение на производството, за да се увеличи и направи всеобща консумацията, благосъстоянието, моралната и интелектуална култура.

Но продуктите не се създават непременно там където те трябва да бъдат употребени и по такъв начин се появява необходимостта от известна система на разпределение, за да се осъществи обращението на богатствата и да се предаде онова, което излиза от ръцете на производителя, на разположение на потребителя. Това именно се и нарича с общото име „търговия“.

Вие виждате значи, че търговията е полезна само дотолкова, доколкото тя обслужва нуждите на производството и консумацията; тя трябва да им се подчинява, а не да ги подчинява на себе си, както е това днес, когато тя им диктува своите закони. Нейната роля е подчинена. Непроизводителна по своето естество, тя сама по себе си не прибавя нищо нито към количеството, нито към качеството на продуктите, които минават през ръцете ѝ. Ето защо нейните операции трябва да се изпълняват с възможно най-малкото количество агенти.

Това е осъществимо само при такава административна организация, която поставя производителя в непосредствени сношения с консуматора и премахва всички вредни посредници, крадци и паразити.

(Ibidem., ch. II.)

II. Обща противоположност на интересите при цивилизацията

Търговският, меркантилният дух изпълва всичките съдове на социалния организъм с корупция и егоизъм; той разслабва, разяжда и разрушава националното чувство; той поражда всички долни, тесни и ели чувства; той развенчава всичко истински благородно и велико: той мери с аршин и притегля на везните на своя тезгях изкуството и поезията;

от книгите той признава само канторските; той си представя човека като проста машина, умееща да смята, да изчислява, да събира и изважда. Неговата литература е полицата и чекът, неговата стратегия — играта на покачването и спадането; неговият метод е методът на търговската измама; неговата шпага е аршинът; неговите военнопленници се намират в Клиши¹⁾; неговата победа е заграбването на народното богатство; неговото поражение — фалитът; неговата слава — парите; неговата религия — парите и неговият бог — златният телец . . .

Но успокой се дюкянджийо! Не се вълнувай толкова зад тезгяха си! Та организацията на съществуващото общество не е дело на твоите ръце. Би било също толкова безсмислено да се възлага на тебе отговорността за всичкото това зло, както на войника — отговорността за войната. Войникът желае война, ти желаш продажба — и вие и двамата сте прави, защото това е ваш занаят. В съществуващото общество твоята съвест може да бъде спокойна. Ако ти грабиш, то това още не значи, че и самият ти няма да бъдеш ограбен, или като консуматор, или пък под хиляди други форми.

Защото ние живеем в един свят, в който хората се ограбват един други почти във всички случаи, когато те идват в допир помежду си! Наемният работник граби господаря си, като произвежда лошо и разваля условената работа; господарят граби наемния работник, като му плаща цена, която не отговаря на изразходения му труд и усилия; правителството граби поданиците, обременявайки тридесет и два милиона души с данъци, за които то е получило съгласието само на незначителна шепа депутати; поданиците грабят правителството чрез контрабанда и лъжа; съседите-соб-

¹⁾ Затвор за длъжници.

ственици се грабят едни други чрез постоянни мошеничества при определяне границите на своите владения; фабрикантите се предават на взаимен грабеж, отдавайки се на ожесточена конкурентна борба и стремейки се към разоряване на съперниците си; ищецът граби длъжника, а юстицията граби и двамата; бащата ограбва сина, синът ограбва бащата; братя и сестри се ограбват едни други, спорейки за наследяване на парцалите над още топлия труд на бащата; нациите се ограбват едни други посредством войни и дипломация. . . Да! Ние живеем в един свят, където хората се ограбват едни други във всички случаи, когато те идват в допир помежду си!

Ако, след като установихме тия основни противоречия между производители, консуматори и търговци, собственици и пролетарии, вътре в самата класа на пролетариите, между управляващи и управлявани и т. н., ако след тоя пръв анализ вие преминете от основните деления към подробностите, то отново ще срещнете същите характерни черти на разединеност, на борба, на неприязън, на противоположност между неща и интереси.

Ако производителите на вино искат премахване на митата и свобода на вноса и износа, то същата тая свобода разорява производителите на жито, фабрикантите на желязо, платове и памук, а освен това, още и контрабандистите и митническите чиновници. Ако производителите са заинтересувани в изобретяване на нови машини, които да произвеждат с по-малки разходи и да намалят цените на изделията — то същите тия машини лишават от труд и парче хляб хиляди работници, които не могат изведнъж да намерят приложение за работната си сила в други отрасли на производството. Това е един от хилядите омагьосани кръгове на цивилизацията, един от хилядите факти, чиято съвокупност доказва, че в съществу-

ващите условия дори и положителните явления си имат своя отрицателна страна.

(„Destinée sociale“. P. I, Sect. I, ch II.)

Всички нации са разяждани от язва: нея я виждат чувствуват я, но за нейното изцедяване няма нито вяра, нито знания, нито обществено чувство, нито религия. Навсякъде цари война и разногласие. Война на управници и управлявани, война между партии, война между собственици и пролетарии, война на пари срещу пари, на труд срещу труд, на талант срещу талант, война на индивида срещу масата и на масата срещу индивида, война в държавата, в семейството, война навсякъде!

Omne regnum in divisim peribit
(Ibidem)

III. Класови деления и класова борба в съвременното общество

Трябва безусловно да се признае, че ако народите са бедни и гладни то това става не защото, че природата и изкуството не са ги снабдили със средства да създадат огромни богатства. Причината лежи в това, че в нашето употребление на тия средства цари анархия и безпорядък, с други думи, в това, че обществената уредба е порочена и производството не е организирано . . .

Вие ще имате много слаба представа за размерите на злото, ако изпуснете из предвид всички ония пороци, които замърсяват изворите на общественото благосъстояние и богатство, и на първо място, борбата, несъгласието, войната под хиляди имена и хиляди форми, пораждани и поддържани от нашия социален организъм между всички индивиди, които го съставляват . . .

Промишлениците (industriels), преди всичко, се делят на две класи: ония, които владеят фондове-

те, капиталите и средствата на труда и ония, които разполагат само със своята сила или със своя разум, със своите ръце или с главата си. Ще се наемете ли вие да твърдите, че интересите на капитала и труда, на собственици и пролетарии са свързани и единни? Съществува ли съответствие между доходите и разходите на едните и на другите? Манифактурист, предприемач, собственик, господар (ако се ползуваме и от последния термин, който за наш срам, е още много в употреба) — нима те не могат да забогатеят или се разорят без това, щото наемният работник да участва или поне да се грижи само за забогатяването или разоряването на своя господар? Нима наемните работници — пролетарии в своята маса не образуват текущо население, чиито интереси са враждебни на интересите на ония, които са ги наели, на притежателите на богатствата и на оръдията на труда. И нима тая враждебност не се е проявявала вече с достатъчна сила, враждебност, сдържана от обществената принуда, за да имаме глупостта да я отричаме . . .

Но въпросът не свършва и с това: в нациите съществуват повече от два лагера, и вътре във всеки от тях не съществува съгласие.

Преди всичко самите капиталисти, притежатели на богатствата, водят помежду си смъртна борба посредством оръдието на конкуренцията. Индустрията и търговията представляват от себе си картина на истински хаос; всеки се стреми да си извоюва място за себе си, разорявайки и съкрушавайки всички други . . .

И нещо повече, тая конкуренция, която по-добре би било да се нарече и н д у с т р и а л н а т а в о й н а и за анализа на разрушителните последици, на която в дребната и едра индустрия и търговия биха били нужни цели томо е, възниква също в редовете и на самия пролетариат. Тя разединява работниците, намалява заплатата за работния ден,

увеличавайки неговата продължителност, тя повече и повече къса от къшея хляб на тия нещастници. Всеки път, когато числото на работниците надминава нуждата от такива, необходимостта да се изтръгнат от клещите на мизерията развива сред тях тая конкуренция, която води към намаление на работната заплата, и което става общо явление, и долната класа, в своето цяло, се превръща в жертва на грабежа от стравата на висшите класи. Това намаление на работната заплата се увеличава в зависимост от увеличението на населението и с приложението на нови машини, които също конкурират труда на пролетария, и какво мислите предлагат за извличане на трудещите се от тая примка ония, които се провъзгласяват (и с добри намерения) за защитници на тия нещастници? Те им предлагат да се обединят помежду си и да противопоставят обединените си сили на собствениците на предприятията и господарите, т. е. да организират и направят по-остро и осезателно противоречието между класовите интереси, да увеличат енергията на борбата между капиталиста и пролетария! . . . Думи и думи! И ако подобни мнения са абсурдни, то мненията на други лекари на социалната болест са просто гнусни, защото те препоръчват нетърпимо status quo, те знаят едно лекарство — затвор, щикове и сабята на полицейския подофицер! Безспорно, единствено Асоциацията може да тури край на тия раздори, но знайте, че за пълното прекратяване на противоречията между капитала и труда трябва да се обединят капиталът и трудът, а не само работниците помежду си и знайте още, че обединението на интересите е равносилно на съгласуването им. До тогава, до когато се ограничават само с разговори за необходимостта да се обединят и съгласуват интересите без да се издири, без да се открие и приложи на практика метода на Асоци-

ацията и обединението — до тогава ние ще имаме само думи и няма да мръднем нито крачка напред . . .

(„Destinée sociale“. P I, Sect I, ch. I.)

До тогава, до когато вие ще имате в големите населени места легиони работници, които живеят из ден в ден от непостоянен доход, от който те могат и съвсем да се лишат при първа случайност, до когато жестоката нужда ще ги принуждава към отблъскващ труд, до тогава тия маси никога няма да бъдат доволни от своята участ, както впрочем и вие, и аз не бихме били удовлетворени от нея, ако бяхме на тяхно място; те никога няма да бъдат заинтересувани в реда, както и вие и аз на тяхно място; те винаги ще бъдат готови или да се разбунтуват сами, или, най-малкото, да се вслушват в демагогските обещания и страствите апели на агитаторите.

Та не собствениците, търговците и ръководителите на промишлеността са, които устройват бунтове и разпалват гражданската война, защото те са заинтересувани в реда. Бунтовниците не се рекрутират измежду богатите, буржоазията, между хората, които имат хляб и свободно време... Разбира се, богатите са също хора и са направени от същия материал, както и бедните, но обществените условия на живот са различни за едните и другите. Ако случаят пожелае, щото буржоата, които сега клеймят с негодуванието си „бунтовниците безделници“, да се превърнат в пролетарии и работници, а сегашните пролетарии и работници, обратното, да станат богаташи и буржоа — то именно сегашните богаташи биха излезли тогава под знамената на въстанието и комунизма. И затова, ако вие не желаете, щото пролетариите и изобщо трудещите се народни маси да са винаги

готови за революция, постарайте се да създадете също и за тях заинте,ресуваност в социалния ред.
(Ibidem, P. I, Sect. I, ch. II.)

IV. Анализ на различните фази в развитието на цивилизацията и техните отличителните черти.

а) Формула на движението на цивилизацията според Фурие

(„Nouveau Monde industriel et sociétaire,“ p. 438.)

Детство или I-ва фаза

Просто ядро — едноженство, или моногамия.

Сложно ядро — патриархален или земевладелски феодализъм.

Същност — граждански права на съпругата.

Противовес — федерация на едрите васали.

Тон — рицарски илюзии.

Юношество или II-ра фаза

Просто ядро — общински привилегии.

Сложно ядро — насаждане науки и изкуства.

Същност — освобождение на производителния труд.

Противовес — представителна система.

Тон — илюзии за свобода.

Апогей или завършеност.

Ядра — науката за мореплаването, експериментална химия.

Характерни черти — обезлесяване, държавни заеми.

Зрялост или III-та фаза

Просто ядро — търговски дух и усилване на фиска.

Сложно ядро — акционерни компании.

Същност — морски монопол.
 Противовес — търговска анархия.
 Тон — икономически илюзии.

• Старост или IV-та илюзия

Просто ядро — селски ломбарди.
 Сложно ядро — цехове.
 Същност — промишлен феодализъм.
 Противовес — фермери от епохата на моно-
 полистическия феодализъм.
 Тон — илюзии за Асоциация.

б) Първа фаза на цивилизацията

Аристократическият феодализъм възниква заедно с възникването на самата цивилизация: крепостничеството замества робството; жената излиза от харемите и женските отделения на замъците, тя завоюва граждански съпругески права. Даването граждански права на жените е правилният път на прехода от варварството към цивилизацията това е основната характерна особеност на периода, определяща самия факт на неговото напътствие. . .

В периода на варварството господството на властта над народа е абсолютно; в първата фаза на цивилизацията то е вече разделено, и федерацията на едрите васали съставлява противоположността на кралската власт. Това разделение благоприятсвува за освобождението на производителите, които от робството при варварството преминават в първата фаза на цивилизацията към крепостническо състояние. . .

в) Втора фаза на цивилизацията

Постепенно — постепенно васалите, които се трудят и насаждат промишленост, науки и изкуства, придобиват сила и мощ. Общините си издействуват привилегии и тия привилегии съвсем не им ги даряват конституционните установления. Харти и едик-

ти за освобождение се обнародват само тогава, когато това го изисква нарастналото могъщество на самите общини, когато освобождението е фактически извоювано. Ако ли пък подобни едикти⁹ случайно бъдат обнародвани преди тая епоха, те си остават безрезултатни, и феодаалното господство продължава неизменно да си съществува. Толкова е справедливо положението, че писаните конституции не извършват освобождението, а само го регистрират и осветават.

Развитието на разума, труда и богатството, което върви с бързи крачки у предишните васали, облича последните с все по-увеличаващо се могъщество докато феодаалното господство отслабва по силата на причини от обратен ред.

Предишните васали стават народ и буржоазия. Буржоазията и народните маси се обединяват срещу феодализма, и тяхната победа е осигурена, защото те безпрепятствено укрепяват силите си в условията, разслабващи и двете страни, на борбата между феодаалите и монарха.

В тая епоха на цивилизацията силите на враждуващите класи са приблизително равни, а затова и борбата и революциите са неизбежни.

Когато обаче доброволно или чрез насилие — политическото освобождение на производителите е достигнато — противоположност на абсолютната власт вместо федерацията на едрите васали става представителната система.

г) Апогей

В същото време цивилизацията достига своя апогей. Тя е изпълнила задачата си: тя е създала науката на мореплаването и експерименталната химия. С тия ресурси тя би могла да встъпи в следващия период към Гарантизма, т. е. към всеобщото разпространение (generalisation) на системата на гаранции, някои забележителни зародиши, на които

ние вече притежаваме днес. За нещастие, ние съумяхме да направим от този следващ след цивилизацията период само частични заимствувания, без да се издигнем до заемане на някоя от основните му отличителни черти.

В действителност не е трудно да се убедим, че първите отличителни особености на апогея (науката на мореплаването и експерименталната химия) разрешават правилно и завършват цялата оная социална задача, която бе предназначена за цивилизацията, задача заключаваща се в създаване на изкуства, науки и едра промишленост . . .

Но следствие органическият порок на вътрешната си организация, цивилизацията не можа да създаде споменатите велики фактори на прогреса, без да породи в същото време социалните бедствия, отбелязани в таблицата под названията — обезлесяването и правителствени заеми . . . Обезлесяването, доведено при цивилизацията до крайни предели, е най-яркият показател за липсата на общ план в обработването на планетата и противоречи на естествения и единствено възможен начин за нейното експлоатиране. И освен това е главната причина за влошаването на климатичните условия.

Правителствените заеми, обременяващи нацията, са неизбежна рожба на вълненията и войните, присъщи на втората фаза. В зависимост от увеличението на силата и числеността на нацията те започват да прилагат във войната придобивките на науките и едрата промишленост. От тогава войните се водят в колосален размер, армиите непрестанно се увеличават, ходът на войната и дори ходът на мира (доколкото у нас съществува само въоръжен мир) са станали разрушителни. Тия причини (разглежданата особеност на епохата се намира в пряка зависимост от представителната система в управлението на държавата) наред с редица други породиха заемите и огромните национални дългове.

д) Трета фаза на цивилизацията

Простото ядро — търговски дух и усилване на фиска.

Нарастването на богатството на промишлената класа уби аристократическия земевладелски феодализъм: социалното могъщество не се опира вече на гербове и аристократически грамоти — то се опира на парите. Верен път към богатство и знатност стават — промишлеността, търговията и държавните длъжности. Следователно духът на епохата е търговският и фискалният дух. Тая отличителна особеност е отбелязана в таблицата като просто ядро (зародиш) на третата фаза. И действително тая нова отличителна черта на епохата съдържа в зародиш нов социализъм — промишлен, финансов и търговски феодализъм. Парите са станали главна система на социално могъщество, и естествено всичко се съгласува с тая нова сила. Парите, долните трудещи се слоеве от втората половина на цивилизацията не са вече роби, крепостни, селяни, обременени с данъци и ангария по силата на сеньоралното право, това са легиони на пролетарии и дребни промишленици, съвършено свободни в правно отношение, но принудени от необходимостта да се живее и от мизерията да отиват да робуват на притежателите на собствеността и оръдията на труда.

В тая завързала се борба на индустриалното бойно поле, между богати и бедни, кой разполага с всички шансове за победа?

Онзи, който владее, той може всичко, докато онзи, който няма нищо, нищо не може.

Арената и средства за борба в епохата, която ние изучаваме, са промишлеността, търговията, талантът, добре заплащаните длъжности.

Общо взето, осигурените лица, притежателите на капитали, подкрепени освен това от възпита-

нието и образованието, от които са лишени долните класи — имат над последните огромно превъзходство на силите: едните се появяват на арената на силни коне, другите пешком, влачейки оловни подметки и превивайки се под тежестта на своя товар. И това се нарича свободна конкуренция!

Като се почне от момента, когато цивилизацията, освободила в политическо отношение промишлените класи от феодалното иго, достига пълно промишлено и търговско развитие, вътре в нея съществува тенденцията за образуване на две класи, които се характеризират с все по-рязко и по-рязко изпъкващи черти: имотната класа, която запазва и трупа и класата, която няма нищо и която нищо не може да придобие. Може да се случи, разбира се, че няколцина пролетарии да достигнат успех или няколцина собственици да се разорят: тия изключения само потвърждават фаталното правило. Масите лишени от средства винаги си остават в мизерия: това е техния жребий.

И така трудещето се население, което победи земевладелската аристокрация, след победата се раздели. Господата на бойното поле, едри промишленици, едри търговци, едри собственици — буржоа, които вървяха начело на народното движение срещу феодализма, в съюз със старата аристокрация, която се приспособи към новата система на експлоатация и посвети на нея останките на своята собственост, организираха ново господство над обществото, нова социална власт, основана на системата на експлоатация и владение на богатствата. Търговията и спекулата изиграха голяма роля в това движение и затова търговският дух представлява много ярка черта на третата фаза. Тая фаза по очевиден начин подготвя настъплението на промишления феодализъм, който ще характеризира старческият период на цивилизацията, също

както аристократическият феодализъм отбелязваше нейното детство.

Сложно ядро — акционерни компании
 Ние виждаме, че в таблицата акционерните компании фигурират като сложно ядро (зародиш) на третата фаза. И действително силата на капитала се умножава, неговото могъщество се увеличава при режима на финансовите сдружения. Тая система на концентрация позволява на финансовите барони да събират огромни капитали и да предприемат операции, увеличаващи стотици пъти концентриращата сила на техните капитали.

В зависимост от все по-голямото разпространение на тоя ред, едрите предприятия започват все повече и повече да заплашват дребните промишленици и дребните собственици, които те, равно или късно съвсем обират и разоряват. Как могат слабите безкрайно да издържат конкуренцията на силните? Ние скоро ще видим, че с помощта на методите на акционерната концентрация финансовите магнати, които прибегват и до експлоатацията на земята, бързо овладяват две трети и от самата поземлена собственост. Но както и да е, в третата фаза могъществото на крупните капитали, умножено благодарение на акционерната концентрация с машините и всички способности на едрото производство, смяква вече множество търговци и промишленици с малък или среден капитал. Пролетаризирането и пауперизмът вървят с гигантски крачки; а тъй като капиталистите живеят в градовете, центровете на търговията и консумацията, то именно в градовете възниква отначало промишленият феодализъм, който скоро проявява там своето разрушително действие. В градовете се струпват пролетарски маси, живущи от днес за днес, при което между тях и техните господари липсва всякаква връзка, каквато свързваше някога васалите със сеньора. Тия батальони на мизерията заплашват цивилизацията, защото като

оставим настрана промишлените кризи, които често пъти отнемат изведнъж къшеят хляб на работното население, който едва стига за тяхното изхранване — третата фаза, по силата на съществуването в нея на две движения, които вървят в противоположни направления, най-малкото толкова, колкото и втората, е изпълнена с вътрешни борби и граждански войни. Но вместо да възникнат в името на политически права, революциите сега стават за социални права: думата е сега вече не само за формите на управление, но за формите на собствеността и за правото на собственост. Въпросът е за самата основа на социалната организация.

Морският монопол

Търговският дух и мощният лост на акционерната концентрация, стремещи се към това, да предоставят на едрите капиталисти управлението и монопола в промишлеността, са елементи на морския монопол, т. е. на висшата форма на търговския монопол, тоя крайъгълен камък на третата фаза. Тоя монопол влияе на общата политика до такава степен, че изменя напълно нейния характер: тя става фокус на политиката и ѝ придава съвсем нови черти, разкриващи социалната енергия на търговския елемент в тая епоха. Като се почне от тоя момент, меркантилният дух става висш ръководител на дипломацията и на всички международни сношения; той се изкачва на трона, кара лордканцлерът да седне върху денка с памук, диктува мира и войната, налага международни съюзи и неограничено властвува над цялото движение на обществото. . .

Противовес — търговска анархия

Принципът на свободната конкуренция, принцип, който поради финансовата аристокрация и която бързо се създава и разраства в тая епоха,

поражда и търговската анархия, която е противовеса на третата фаза.

В същност едрите капиталисти и акционерни компании монополизират отначало най-важните търговски операции. Дребните капиталисти намират отначало приложение на силите си в дребна търговия и в по-дребни операции. Те бясно се насочват в тая област и задръстват каналите на обращението с излишно количество агенти и разединени предприятия. Едрите търговци са принудени да покровителствуват тия предприятия; те откриват кредити и снабдяват със стоки всички, които се обръщат към тях — и всичко това с цел да си създадат многобройна клиентела, да си осигурят пласмента.

Ожесточената конкуренция, на която се отдават тия агенти на втората категория вследствие своето изобилие, внася в търговията елементите на лъжата и фалшификации от най-различно естество. Мошеничеството се разраства едновременно с заплетеността и анархията на търговските сношения. Но именно благодарение на тая анархия дребната търговия може да съществува и да съставлява противовес (противодействие) на грабителските аспирации на едрите капитали, които сами се заемат в големите населени центрове, с организацията на обширни учреждения за търговия на дребно, което те вече започват да правят, в тоя ден дребната търговия ще бъде осъдена на смърт. Второстепенните търговски операции скоро ще бъдат монополизирани от търговските магнати, както вече са монополизирани от тях големите операции. Търговската анархия ще бъде унищожена, регулирането на търговията ще стане по-леко, отличителните черти на промишления феодализъм — по-ярки, всичко това ще ускори катастрофата на цивилизацията и следователно, ще ускори настъпването на Гарантизма, към който би могъл да ни доведе само инстинктът на търговската солидарност.

Тон — икономическите илюзии

Очевидно е, че тонът на третата фаза съставлява илюзиите на икономизма, тая коварна рожба на меркантилизма. Подобно на това, както рицарската поезия запечати със своите багри епохата на аристократическия феодализъм; подобно на това както философската и либералната идеология характеризираше епохата на политическото освобождение на промишлената класа. Рицарският дух бе убит от либералния дух, който го изложи в смешен вид, като го нарече докихотство; а днес икономизъмът започва да убива либералните тенденции, проповядвайки политиката на интересите. Открити са бентовете на социалния материализъм, който се разлива на широка вълна.

е) Четвърта фаза на цивилизацията

Промишленият феодализъм фактически се установява тогава когато финансовите магнати завладяват по-голямата част от фондовете, когато те монополизират не само търговията, фабричната промишленост и капиталите на обращение, но и земята — първият източник на богатство: земеделието, главната ос на цялата промишленост.

Сложно ядро — цеховете

В обстановката на търговската анархия и безбройните неуредици, които тя поражда — фалшификации, изнудвания, фалити — които се увеличават и разширяват вследствие все по критическото и по критическо положение на дребните промишленници и дребни търговци в конкурентната борба — завладяването на нисшите индустриални функции от страна на едрия капитал придобива мощна опора в реакцията, която естествено предизвиква търговската анархия и очевидната необходимост да се тури край на растещите безредия на търговията. Тогава тая реакция веднага ще се прояви и поли-

тически в създаването, по право или фактически на нови цехове — привилегировани корпорации, установени от монопола.

Тия формации ще намерят своето оправдание в ония злоупотребления, които влече след себе си изобилието от търговски агенти, и в необходимостта от премахване на това зло. Впрочем подобни учреждения ще служат на интересите само на господарите в даден момент: те бързо ще разредят редовете на търговците, ще премахнат всички слаби и ще ги лишат от възможност за съпротива...

Просто ядро — селските ломбарди

В същото време когато капиталите се стичат в изобилие в търговските банки, земеделието е лишено от тях и е принудено да се обръща за такива към лихварството. Те биха гледали на организацията на селските банки, регулирани от едрите финансови компании и откриващи на земеделците ипотечен кредит, като на благотетелно учреждение. Въпреки това тоя благотетелен институт ще завладее в края на краищата по-голямата част от поземлената собственост, взимайки за изплащане на своите кредити участъците земя . . .

Селските банки, събрали в ръцете си по-голямата част от поземлената собственост, бързо ще се превърнат в големи центрове на земеделска дейност, добре снабдени с капитали, позволяващи им планомерна експлоатация на земята, и с единна система на управление. Посредством своята конкуренция тия крупни центрове бързо ще погълнат дребната разпокъсана собственост.

Същност — промишлен феодализъм

Но до като това става, състоянието на обществото е съвсем плачевно. Кризите и революциите са неизбежни! И в резултат на завършека на тия тенденции на развитието ние ще видим селяни, ли-

шени от тяхното парче земя и отиващи да работят като надничари, на големите стопанства, както виждаме днес цели слоеве на населението, привързани към ония индустриални затвори, които ги наричат фабрики и манифактури. Земеделските класи, доведени до ново закрепостяване, ще бъдат осъдени на участва на ония множество хиляди хора машини, които се употребяват сега в фабриките на индустриалните страни — Франция, Белгия, Англия и т. н. Това няма да е вече предишното индивидуално закрепостяване, което правеше васала собственост на сенъора; това е колективно закрепостяване, отдаващо долните класи, *en masse*, в робство на притежателите на богатствата на сенъорите на финансите, индустрията и собствеността.

След като феодализмът установи здраво своето господство и новите васали бъдат окончателно прикрепени към другите земеделски стопанства, и загубят правото на собственост на земята, ще бъдат предприети някои мероприятия, благоприятни за трудещите се. Ще се съгласят да ги подбуждат към труд не към опасността от глад, а като им се представи участие в печалбите; за господарите те ще станат предмет на известно користолюбиво благоволение . . .

Противовес — чифликчи — фермери
от епохата на монополистическия
феодализъм

Ясно е, че в тая епоха земята разделена на обширни обединени стопанства и мобилизируема посредством титли над собствеността, чието предаване в сеньоралните семейства се извършва без раздробяване на големите имения, ще бъде закрепена, като правило за редица владетели — акционери. Търговската аристокрация (ако може да се съединят тия две думи една до друга) ще бъде също толкова здраво организирана, както бе организирана в пър-

вата фаза на цивилизацията военната аристокрация; тоя нов феодализъм ще установи в нацията, наред с правителствена власт своя власт, съставляваща противовест на четвъртата фаза, противовест, аналогичен на съответната характерна черта на първата фаза.

И подобно на това, както националното единство бе достигнато в момента, когато монархическата власт ограничи и подчини под своя власт военния феодализъм, съвършено също и единството в епохата на Гарантизма ще се установи едва тогава, когато държавата съумее да подчини и управлява промишления феодализъм.

Очевидно е впрочем, че правителството на четвъртата фаза ще срещне по малко спънки по пътя към осъществяването на това, отколкото имаха Людовик XIV и Ришельо, когато образуваха аристократичния феодализъм и което не мина, както е известно, без известна щета и за абсолютната власт.

Бъдещето правителство няма да става нужда нито да разрушава силни замъци, нито да обезглавява сеньори, то ще трябва само да подчини под свое влияние готовата индустриална машина, да овладее пътищата за съобщение между населените центрове, да регулира търговските процеси, да закрепни във всички индустриални области принципа на пропорционалото възнаграждение и да определи делът на труда в обществения ред, и най-сетне, да внесе във всички стопански отношения системата на гаранции, чието установяване се облекчава от съсредоточаването на работниците от големите стопански центрове. Всички тия мероприятия ще се осъществяват бързо, без конфискации и без насилия, но, вярно е, че тогава ние вече няма да бъдем в цивилизацията.

Тон — илюзия за Асоциация

Изучаването на характерните особености на четвъртата фаза може да се съобщи с една дума,

като се посочи, че тон и дават илюзиите за Асоциация. Именно илюзии, защото опростената Асоциация, обединяваща само капиталите с цел да се увеличи поглъщателната им сила и им се облекчи на тях ограбването на средните и дребни собственици и трудещите се — е само отвратителна пародия на истинска Асоциация. . .

ж) Преходът на цивилизацията в Гарантизъм

Когато завършва четвъртата фаза на цивилизацията, обществото лесно преминава в периода на Гарантизма. Всъщност, очевидно е, че на едрите феодални имения ще им бъде лесно да унищожат анархическата търговия: те ще овладеят транспорта, ще организират склад за продуктите си и сами ще обслужват консумацията на прикрепените към тях лица. Тоя нов начин на разпределение може лесно да се съгласува с установяването на търговска солидарност и система на гаранции. Регулира се също производството и консумацията по такъв начин, че ако лъжата и да не изчезва напълно от различните отношения, то, най-малкото, тя значително намалява.

Феодалните имения, снабдени с достатъчни фондове, изпълняват едновременно земеделски, промишлени и търговски операции; тия операции, разумно комбинирани, принасят огромни печалби. Конкуренцията на именията срещу разпокъсаните дребни стопанства ще бъде съсипателна за последните и ще съдействува за тяхното преустройство и поглъщане от големите центрове. Заедно с това бързо ще се увеличи общото благосъстояние благодарение организацията на производството в голям мащаб и, изобилието на продукти; трудещите се маси няма вече да умарат от глад и да се нуждаят от най-необходимото: те ще намерят във всички тия големи центрове и в едрите промишлени пред-

приятия на самата държава осигурена работа, а малко по-късно и работа по избор. Системата на насърчителните награди и на участие в печалбите, предоставени на труда и таланта, ще се развиват все повече и повече, при всяка ферма ще функционира спестовна каса за нейните работници, които, по силата на всички тия причини, ще станат в края на краищата съпритежатели на предприятието заедно с едрите собственици — акционери.

От всичко това става ясно, че собствеността, преминавайки през фазата на промишления феодализъм, изменя своята форма: от неподвижна и разпокъсана тя става акционерна и обединена. Тая трансформация, осъществена вследствие всеобщото ограбване на долните и средни класи, е от своя страна зародиш, от който ще се роди следващата универсализация на собствеността. Така, че четвъртата фаза на цивилизацията има за свой обект изменение формата на собствеността, превръщането ѝ от индивидуална, проста и изключителна, каквато е тя днес, в акционерна, сложна и обществена. Освен това, четвъртата фаза замества нашите разединени стопанства с едри, регулируеми и обединени предприятия. Такава е провиденциалната ѝ задача в общото социално движение. Бедните селски колиби ще бъдат изоставени от селяните, които ще се преселят в големите имения, където ще бъдат гарантирани от призрака на глада и безработицата. Там те ще намерят за себе си, жените и децата си осигурена работа както в земеделието, тъй и в промишлените предприятия и работилници, и при това работа по избор. Във всяко крупно стопанство ще има специални помещения и училища, в които ще се приемат деца от различни възрасти. Възпитанието, безплатно или почти безплатно, ще привлича към себе си толкова по-специално внимание и грижи, защото стопан-

ството е преди всичко заинтересувано в подготовката на умствено и физически способно за индустрия население.

(„Destinée sociale.“ P. I,
Sect. II, ch. III.)

V. Концентрацията на капиталите и социално-политическите и последици

Доказано е от фактите, че в нашата епоха пролетаризирането и пауперизмът растат заедно с населението и дори по-бързо от него, заедно с прогреса на промишлеността.

Това е ужасният и позорен печат на фронта на нашата социална система! Искате ли да знаете причината на тия явления? Тя е много проста. Двес капиталите следват закона за взаимното привличане без да срещат каквото и да е противодействие. Привличайки се едни други пропорционално на своите маси, обществените богатства все повече и повече се концентрират в ръцете на едрите притежатели. Другояче и не може да бъде при общата разпокъсаност на интересите, защото дребната манифактура, дребната фабрика не могат да се борят с едрата манифактура, с едрата фабрика; защото дребното земеделие, разпокъсвайки се все повече и повече, не може да се бори с едрото земеделие, с неговите средства за производство, капитали и единство на организация, защото всички открития на науките и изкуствата са фактически монопол на богатите класи и постоянно увеличават могъществото на тия класи; защото най-сетне капиталите дават сила на ония, които ги притежават, и смакват ония, които не ги притежават. И не са само промишлените операции, които създават във висша степен благоприятни условия за едрите промишленици и едрите собственици, и разорителни условия за дребните промишленици и дребните собственици; предимството на положението се

усеща със същия контраст и в операциите на покупко-продажбата и в областта на консумацията. Това са простите истини, които нашите икономисти бяха могли да научат от своите готвачки, преди да пишат дебелия томове на своята наука за богатството на нациите, умиращи от глад. Доказано е, значи, че за всички случаи и за всички категории промишленици (както за производителя, тъй и за продавача и купувача, а също и за консуматора) конкуренцията между имотния и малоимотния или съвсем безимотния винаги е пагубна за последния.

При аристократическия земеделския феодализъм едрите собственици — сеньори — избягваха да се занимават с търговия и промишленост. Занимаването с тия функции се сметаше безчестие. Наред с това трудещите се слоеве от ден на ден увеличаваха богатството си; образуваха се средни класи; могъществото на средното съсловие растеше едновременно с упадъка на аристокрацията. В наше време растещето значение на промишлеността вече постави не мястото на придворната и военна аристокрация — паричната аристокрация, паричната класа зае мястото на герба и щита: йерархията на титлите и реда на старшинството се определят от тежестта на паричната кесия. И следователно привилегиите, свързани с притежаването на богатство, подтикват овогова, който владее нещо, към експлоатация, спекула, търгашеството, ажиотаж и трупане на ценности. Освен силата на техните частни капитали, едрите собственици на богатствата разполагат със силата, която им дава обединението на капиталите. Тая сила укрепява и циментира техния съюз и без това страшен за масите, които те държат в индустриална блокада . . .

И един цял том би бил недостатъчен за едно изчерпателно обсъждане на това.

Но и казаното е достатъчно доказателство, че днес, при господството на съществуващата стопан-

ска система, всеки прогрес води след себе си влошаване, всеки подем води до изостряне на социалния недъг. Нашият индустриален механизъм представлява от себе си огромна машина, която произвежда бедняци и пролетарии и то в толкова по-голямо количество, колкото по-успешна е нейната работа, колкото по-бързо е нейното движение.

Ще обрисоваме накратко общото положение на нещата, което при запазване на същата система може само да се влошава. Дребната промишленост, дребното земеделие, дребната собственост се намират в най-лоши условия по отношение производството: те произвеждат лошо и произвеждат малко. Благодарение изобилното количество на своите агенти и непосилната за нея конкуренцията на едрите магазини, дребната търговия е принудена да фалшифицира стоките си и да прибегва до множество други мошечески постъпки. От друга страна, населението расте в страшна пропорция, което може да се илюстрира например с цифрата на увеличението му в настояще време в Англия: тя достига 500 души на ден! Влязлата в задънена улица цивилизацията има пред себе си само един изход, който скоро ще и бъде посочен от политическата икономия. От гледна точка на общата полза тъпоглави икономисти ще провъзгласят лозунга за разширяване на производството на всяка цена и за тая цел ще поискат гибелта на дребната промишленост, дребното земеделие, които произвеждат лошо и малко, и на дребната търговия, която фалшифицира продуктите. От тук те ще направят смелия извод за необходимостта от унищожаване на дребната собственост, както неотдавна правеха същия извод относно едрата собственост, насърдчавайки с ученията си и с надуты и високомерни съвети революционните закони за експлоатация. В същото време самата сила на нещата ще завърши вече отишлия вече далеч процес на ограбване на масите от

всесилното малцинство, и политическата икономия ще посрещне това с триумфален вик. Земята ще бъде окончателно заграбена от съвременните индустриални феодали, а капиталите и властта, на закони и легални основания — от меркантилните сеньори. Конкуренцията вътре в самия пролетариат ще му скове ръцете и краката, ще намали работната заплата до минимум и ще го отдаде в ръцете на тия нови владци; трудещите се маси ще се върнат пак към крепостническо положение, получавайки жалък трудов доход, ако могат да намерят работа, живеейки днес за днес, ако могат да намерят средства за съществуване. И все пак пръв член на конституцията ще си остане равенство на всички пред закона! Всички „свободи“ ще бъдат неотменимо уважавани! неприкосновени ще си останат свободата на личността, съвестта, печатът, свободата на мненията, а политическата цензура никога не ще може да бъде възстановена. Пролетарятът ще бъде признат като способен да изпълнява всички висши държавни функции, и никога няма да му оспорват „неотменимаемните права на човек и гражданин“ той ще може дори да се наслаждава на ония от тях, които бяха забравени в знаменитата декларация от 1789 г., като например правото да се живее 1000 години, ако той това може, или правото свободно да умира от глад някъде край стобора! Може дори да се надяваме, че в тая епоха ще бъде най-сетне достигнато окончателно и трайно установяване на канг, формално и безусловно провъзгласяване в конституционната Харта, принципа на суверенитета на народа! . . .

И тъй цивилизацията увлича европейските нации към промишления феодализъм, тя ги тласка към бездънна пропаст! И може ли да се предполага, че при това положение гладните пролетарски маси, все повече увеличаващи се по своята численост и все повече потискани от нуждата, ще се съ-

гласят вечно да превиват гръб под игото на непосилен труд, чийто продукт фатално се използва от ръцете им и само увеличава богатството на търговските и промишлени барони? Смешно е да се вярва в това!

Революцията на миналото столетие бе извършена за политически права, за малко или много абстрактни принципи; тя се извършваше от адвокати, търговци, от интелигенция, т. е. от хора, чиито привычки и явища обикновено са кротки и вежливи, и тя бе насочена срещу сеньорите, князете, църквата и двора. Следователно борбата се водеше между образовани, възпитани и интелигентни класи. И все таки тая революция роди 1793 година! Бъдещите революции ще се извършват за социални права, за конкретни жизнени интереси, и ще се извършват от масите, които цивилизацията държи в положение на невежество, грубост и полуварварство. Те ще бъдат открита борба на ония, които са лишени от всичко, срещу ония, които притежават всичко? Именно тая борба ще определи цялото съдържание и последици на тази революция. При такава перспектива никак не е парадоксално твърдението, че за съвременниците на бъдещите революции 1793 година ще им изглежда златен век.

Нека обобщим казаното до тук и направим от това съответни изводи. В съществуващите условия всички индустриални нации са вътрешно разделени на два вражески лагера. Всеки успех на науката и промишлеността, всяка стъпка на Цивилизацията напред увеличава тая противоположност на интересите и враждебността на антагонистичните класи. Под влияние на растящата недостатъчност на своето производство и на увеличаващо се изобилие на населението, Цивилизацията безспорно се стреми към промишления феодализъм и следователно, към нови революции.

И ето в такива условия ние предлагаме средство за примиряване на най-противоречивите иска-

вия, за осъществяване на най-тясно и интимно сливане на класи, партии и най-противоположни интереси: ние предлагаме на нашите съграждани системата на интегрална Асоциация, която ще осгури реда, опирайки се на истинска свобода, ще създаде взаимна заинтересованост и взаимна поддръжка между трите основни производствени фактори — труд, капитал и талант и ще доведе без прилагане на принудителни мерки до равновесие сред населението. Ние искаме проучване на тая система! Нека искревите хора решат с чиста съвест, трябва ли да се заемем с тая проблема и прави ли бяха нашите политици — обскуранти-мракобесници, когато те ѝ обръщаха внимание . . .

(„La Civilisation, ruinant ses pauvres“,
article dans le „Reforme industrielle“
от 18 I. 1833 г.)

VI. Проблемата на Социалната организация и условията за правилното ѝ разрешение

Ако искате да се разреши правилно проблемата за знанието, то тя трябва да се постави в нейното всестранно значение. Ако искат на основание на нея да открият нова Социална организация, то необходимо е да се издири такава система, която да е приложима към всички нации на земното кълбо. . .

Преди всичко трябва да се определи самата идея за организация. Тя съдържа в себе си две основни идеи. Всяко организирано същество, всяка система изискват две предпоставки: първо, централна управляваща сила, второ, връзка и координация на отделните части, съставляващи цялото. . . Организираното общество следователно изисква едно централно правителство да действа в определена точка на земното кълбо, разпространявайки

върху последното изцяло своята управляваща дейност. И тъй като това правителство може да бъде свързано с всяка отделна община — комуна, само чрез посредствующи членове, то необходимо е да се допусне, че земното кълбо ще бъде разделено на континенти, всеки от които ще си има свое централно правителство; континентите от своя страна ще се разпаднат на големи държави, големите държави — на малки, последните — на провинции, провинциите — на окръзи, и най-после окръзите — на общини комуни. Всяка една от тия части си има и свое съответно управление и образува съподчинени центрове, свързващи всички общини на земята с висшето управление. . . . Следователно общината е основата, клетката на обществото. Затова ако искат да осъществят на земята нова обществена организация, то нужно е да се започне от общината, и преди всичко, от отделната комуна. Ако системата е добра, то тя, рано или късно, постепенно ще се разпространи навсякъде. Ако са организирани общини, то лесно е да се даде също такава организация и се свържат едни с други окръзи, провинции, малките и големи държави и континентите. Така че проблемата за Социалната организация на света се свежда в последна сметка, до откриване по-добра система на организация, на отделна община-комуна. . . .

Всеки план на Социалната организация трябва да отговаря на две условия: първо, за да бъде конкретен и осъществим той трябва да бъде приложен към територия, която да не надминава една квадратна миля, и да не е свързан с някоя опасност за съществуващия ред: второ, всеки добър план за социална реформа трябва да бъде проведен не с насилие и принуда, а да се възприеме по свободна подбуда и да даде на всички класи облагите, за каквито те могат да претендират

Ето защо социалната школа предлага план за организация на отделната комуна Нейната не-

посредствена цел се състои в организиране на онава, което още не е организирано в съвременното общество, а именно — трудът; защото в областта на индустрията днес всичко е представено на произвола и каприза на отделните индивиди, яростно враждуващи по-между си при системата на неограничената конкуренция. . .

Първото условие за организацията на промишления труд в комуната се състои в това, че комуната трябва да бъде достатъчно голяма за да може човек да намери в нея всички елементи на социалния живот . . . За това ще е нужно едно население, най-малко от 1800 до 2000 души експлоатиращи една квадратна миля. Второто условие се състои в това, че общината да има единство в управлението.

Всеки отрасъл на труда трябва да се управлява от свои централни органи, които от своя страна, са подчинени на едно централно управление. . . Всички видове труд във всеки отрасъл на производството трябва да бъдат разчленени не рязко разграничени и точно класифицирани подразделения, свързани взаимно и свързани с центъра, за да може стопанството на комуната да бъде единно, добре управлявано стопанство . . .

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР ОТ ДИМ. НИКОЛОВ стр

СЕН СИМОН

| | |
|---|----|
| 1. Закономерност на историческото развитие | 13 |
| 2. Непрекъснатата напредничавост на развитието | 15 |
| 3. Движуща сила на развитието | 19 |
| 4. Значението на философските системи и пр. | 23 |
| 5. Характер на историческото развитие и пр. | 26 |
| 6. Характеристика на различните исторически епохи и пр. | 29 |
| 7. Причини и последици на революцията | 35 |

ШКОЛАТА

А. Философско-исторически възгледи

| | |
|---|----|
| 1. Исторически детерминизъм | 40 |
| 2. Човекът като активен елемент в закономерното историческо развитие | 43 |
| 3. Фактори на историческото развитие | 45 |
| 4. Предопределеността на целта на развитието и диалектическия му характер и пр. | 46 |
| 5. Отслабването на антагонизма и разрастването на общността | 53 |

СЕН СИМОН

А. Критика на съществуващата социално политическа система и теорията на класовата борба

| | стр. |
|--|------|
| 1. Феодалните основи на съвременната обществена система. | 58 |
| 2. Критика на съществуващата политическа система | 65 |
| 3. Класово деление и класова борба | 68 |
| 4. Собственици и безимотни господари и работници | 79 |

ШКОЛАТА

А. Теория на експлоатацията. Критика на социалико-икономическия строй

| | стр. |
|--|------|
| 1. Различни форми на експлоатация на човек от човека | 87 |
| 2. Развитие на формите на собствеността и пр. | 96 |
| 3. Днешното състояние на промишлеността | 103 |
| 4. Ролята на банките в организацията на промишлеността | 109 |

Б. Промисленият режим — социалния строй на бъдещето

| | стр. |
|---|------|
| 1. Цел на новата обществена организация | 113 |
| 2. Преминаване на властта в ръцете на промишленниците и учените | 116 |
| 3. Характерът на промисления режим | 119 |

| | | |
|-----|---|-----|
| 4. | Превръщане управлението в администрация и пр. | 128 |
| 5. | Значение и функция на държавната власт | 135 |
| 6. | Обществена иерархия | 138 |
| 7. | Организация на властта | 141 |
| 8. | Пътища и средства за осъществяване на промишления режим | 143 |
| 9. | Мирният характер на преврата | 151 |
| 10. | Новата философско-религиозна система и пр. | 154 |

ШКОЛАТА

А. Обществен строй на бъдещето — всеобщото обединение на трудещите се

| | стр. | |
|----|---|-----|
| 1. | Отменяване правото на наследяване и пр. | 168 |
| 2. | Банките като зародиш на бъдещия строй в днешния | 172 |
| 3. | Разпределение на оръдията на труда и пр. | 173 |
| 4. | Конструкция на регулиращия и управляващ стопански механизъм | 176 |
| 5. | Основният принцип на справедливостта при разпределението | 179 |
| 6. | Организация на управлението на промишлеността и пр. | 180 |
| 7. | Обществена иерархия | 185 |
| 8. | Мирният характер на прехода към бъдещия строй. | 188 |
| 9. | Окончателния характер на бъдещата социална организация | 190 |

ФУРИЕ И НЕГОВАТА ШКОЛА

Част първа

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКАТА СИСТЕМА НА ФУРИЕ

А Философски основи на системата

I. Теория за притеглянето на страстите

- | | | |
|----|---|-----|
| 1. | Единството на вселената | 195 |
| 2. | Теория на четирите движения и тяхната взаимна аналогия | 197 |
| 3. | Теория на притеглянето на страстите | 198 |

II. Социалната еволюция

- | | | |
|----|--|-----|
| 1. | Фази и периоди на общественото развитие | 210 |
| 2. | Характерни черти на историч. периоди | 215 |

Б. Критика на цивилизацията.

- | | | |
|-----|---|-----|
| 1. | Фази на цивилизацията | 219 |
| 2. | Общата порочност на цивили- зацията | 223 |
| 3. | Пауперизмът | 229 |
| 4. | Непроизводителността на труда | 235 |
| 5. | Господство на търговския ин- терес | 241 |
| 6. | Престъпността на търговията | 242 |
| 7. | Разрушителните последици на системата на свободната конку- ренция | 251 |
| 8. | Разлика между търговци и фа- брикати | 253 |
| 9. | Търговският феодализъм | 255 |
| 10. | Семейният строй при цивилиза- цията | 258 |
| 11. | Несъстоятелността на неточните науки | 261 |

В. Икономическата система на Фурие

| | стр. |
|--|------|
| 1. Организация на труда | 263 |
| 2. Условия за привлекателността на труда | 272 |
| 3. Системата на храненето и селскостопанското производство | 277 |
| 4. Фабрично заводска промишленост | 282 |
| 5. Видове обществена икономия | 284 |
| 6. Преходни мероприятия от цивилизацията към Хармонията | 291 |

Г. Социалния строй на Фалангата

| | |
|---|-----|
| 1. Принципи на Асоциацията | 297 |
| 2. Фалангата | 303 |
| 3. Отношението на класите към Фалангата | 307 |
| 4. Системата на разпределението | 313 |
| 5. Управление на Фалангата | 323 |
| 6. Промислени армии | 326 |
| 7. Детски дружини | 228 |

Част втора

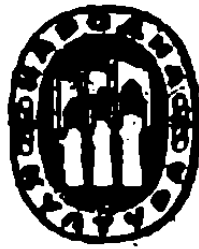
СИСТЕМАТИЗАЦИЯ И РАЗВИТИЕ НА УЧЕНИЕТО НА ФУРИЕ ОТ ГЛАВНИЯ ПРЕДСТАВИТЕЛ НА ШКОЛАТА МУ. -- В. КОНСИДРАН

| | |
|--|-----|
| 1. Критика на цивилизацията | 332 |
| 2. Обща противоположност на интересите при цивилизацията | 337 |
| 3. Класови деления и класова борба в съвременното общество | 340 |
| 4. Анализ на различните фази | 344 |
| 5. Концентрация на капиталите | 359 |
| 6. Проблемата за социалната организация и пр. | 364 |

ПРЕДШЕСТВЕНИЦИ НА СОЦИАЛИЗМА
Том II — СЕН СИМОН и ФУРИЕ

Ред. К. И. Григоров, коректор Н. Нейкова,
художник Ст. Кънев, печат „Глобус“
тираж 10,000 № 103 декември 1946
разр. № 2187, I 3-8590 12 ноември 1946 год.

НАРОДНА КУЛТУРА
ул. Гр. Игнатиев, 2-а — София

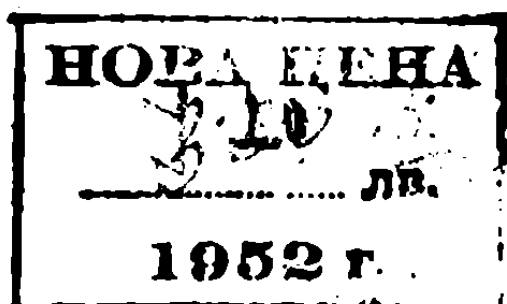


НАРОДНА КУЛТУРА

НАУЧНА ЛИТЕРАТУРА

| | |
|---|-------|
| Слънчевата система и нейният произход — проф. Х. Н. Ръсел | 100.- |
| Борба за дълголетие — академик А. А. Богомолец | 60.- |
| Произход на живота върху земята — проф. А. И. Опарин | 160.- |
| Предшественици на социализма, том първи — Жак Натан | 250.- |
| Битови кооперативни сдружения — Д. Сапунджиев | 50.- |
| Кооперативно стопанисване на земята и аграр- ната реформа — Бочо Илиев | 90.- |
| Финансова и кредитна система в СССР — Батирев и Ситнин | 160.- |

Централа Гр. Игнатиев, 2-а тел. 2-76-02
Магазини : Ц. Освободител, 2, пл. Славейков, 11
Чех. с-ха 9359



180 лв.
Подшита 210 .
Подвързана 280 .